

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. MELICH JÁNOS

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

*1922. évi folyam * I—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1922.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Fejérpataky László: Megnyitó beszéd Széchényi Ferenc gróf halála százéves fordulója emlékünnepe	3
Dr. B. Szabó László: Széchényi Ferenc gróf emlékezete	5
Dr. Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. (Második, befejező közlemény)	13
Lavotta Rezső: Az Orsz. Széchényi-könyvtár zenei anyagának új beosztása	59
Dr. Hóman Bálint: A «libelli graduales» könyvtári feldolgozása	64
Dr. Sági István: A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete. (Második, befejező közlemény)	72
Lugasy Péter: A persa miniatura	157
Adattár. Pótlások a «Bibliographie Française de la Hongrie»-hoz. (Összeáll. Dr. BARANYAI Zoltán)	168
— Bethlen Elek keresdi könyvtára 1683-ból. (Közli dr. LUKNICH Imre)	171
— Haunolt János könyvtára 1595-ből. (Közli G. P.)	175
Tárca. Dr. Fejérpataky László M. N. Múzeumi főigazgató jubileuma	181
— Jelentés az Orsz. Széchényi-könyvtár 1921. évi állapotáról	183
Szakirodalom. Dr. SZABÓ LÁSZLÓ: Athenaeum. (Ism. DR. GULYÁS PÁL.) — OSKAR V. KRÜCKEN u. IMRE PARLAGI: Das geistige Ungarn. (Ism. DR. GULYÁS PÁL.) — DR. LEO GRÜNSTEIN: Minnelieder aus Österreich. (Ism. I. K.) — DR. CZEKE MARIANNE: Shakespeare-könyvtár. (Ism. DR. GULYÁS PÁL.) — DR. HAJNAL ISTVÁN: Írástörténet az írásbeliség felújítása korából. (Ism. DR. HOLUB JÓZSEF.) — DR. ISOZ KÁLMÁN: Latin zenei paleografia és a Pray-kodex zenei hangjelzései. (Ism. KERESZTY ISTVÁN.) — ERDŐSI KÁROLY: Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. (Ism. —sp—.) — HUBERT NELIS: L'écriture et les scribes. (Ism. DR. HOLUB JÓZSEF.) — A pannonhalmi Sz. Benedek-Repd története. VI. B) kötet. (Ism. Σ.)	187
Vegyes közlemények. Kinevezések a M. N. Múzeum könyvtárában. — Paul Schwenke †. (β-tól.) — Törvény nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról. — Új törvény a kötelespéldányokról. — A bőrhártya és papiros a XIV. században. (DR. JAKUBOVICH EMILTől.) — Az «Evisceratio» c. vitairat eddig ismeretlen szerzője és magyar fordítása. (HARSÁNYI ISTVÁNTól.) — Vörösmarty három verstörödedéke. (DR. B. SZABÓ LÁSZLÓTól.) — Magyarország könyvtárai és a trianoni béke. (DR. GULYÁS PÁLTól.) — A könyvtárak emelkedéséről. — Kommunista könyvtárpolitika. — Belga törvényjavaslat a népkönyvtárak érdekében. — A firenzei nemzetközi könyvvásár. (SPECTATORTól.) — A kínai könyvnyomtatás eredetéről. (L. P.-től.) — Magyar karthauziak könyvvásárlása Gamingban, 1432-ben. (β-tól.) — A laínzi bibliotheca Rossiana. — A göttingai egyetem könyvtártani tanszéke. — A külföldi folyóiratok beszerzése Németországban	215
Változások a magyarországi nyomdáknl 1921. okt. 16-tól—1922. szept. 15.	237

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ⁶⁵²
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. MELICH JÁNOS

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

ÚJ FOLYAM. * XXIX. KÖTET.

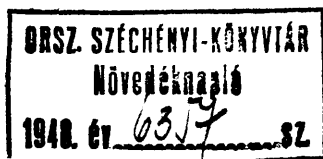
1922. ÉVFOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1922.

STEPHANEUM NYOMDA R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.

MEGNYITÓ BESZÉD SZÉCHÉNYI FERENC GRÓF HALÁLA SZÁZÉVES FORDULÓJA EMLÉKÜNNEPÉN.

1920. december 13.

Kegyeletes érzelmeinknek akarunk áldozni ma, midőn nagynevű alapítónk, gróf SZÉCHÉNYI Ferenc halálának százéves fordulója alkalmából tanácstermünkben egybegyűltünk. Felidézni kívánjuk emlékét annak a nagy férfiúnak, a Legnagyobb Magyar édesatyjának, egy főúri nemzetség közös ősenek, ki megértve a kor szavát és látva nemzetének szellemi kincsekben való szegénységét, nemes elhatározással nagycenki könyvtárát és egyéb gyűjteményeit nemzetének ajánlotta fel.

Tizennyolc éve annak, hogy nemzeti intézetünk megfelelő ünnepség keretében, koronás királyunk képviselőjének jelenlétében igazi örömmünnepet ült, százéves fennállásának ünnepét. Irodalmi és művészi alkotások hosszú sora tette ennek emlékét maradandóvá. Megírtuk, testes kötetben, intézetünk életének első száz esztendejét. FRAKNÓI Vilmos püspök, valamikor az orsz. Széchényi-könyvtár őre, megírta az alapító SZÉCHÉNYI Ferencnek életrajzát. KOLLÁNYI Ferenc prelátus-kanonok, akkoriban az orsz. Széchényi-könyvtár nyomtatványi csoportjának igazgató-őre, eredeti források nyomán egybeállította az orsz. Széchényi-könyvtár s ezzel az egész Magyar Nemzeti Múzeum történetét és munkájával ép az alapító haláláig, 1820. decz. 13-ig haladt. A művészi emlékek közül, amiket százéves jubileumunkra készítettünk, felemlítem az alapító életnagyságú szobrát oldalbejáratunk előtt, amelyre letettük a mai évforduló emlékére kegyeletes érzelmeink koszorúját; és azt az éremlapot, mely egymás mellett ábrázolja két legnagyobb jóltevőnknek, alapítónknak és atyai gondviselőnknek, JÓZSEF nádorunknak arcvonásait.

Ez örömnépnek központja az éremlapon látható két nemes alak, az alapító gróf és a Magyar Nemzeti Múzeum fejedelmi gondozója, a felejtethetlen nádorispán volt. Ez a két név elválaszthatatlanul egybeforr, ha nemzeti intézetünk életének első évtizedeit emlékünkből felidézzük. Mind a kettőnek hervadhatatlan érdemeit teljes méltatással sorolja fel a Magyar Nemzeti Múzeum százéves multját tartalmazó kiadvány. Arról azonban sem az alapító grófnak, sem a főherceg-nádornak még sejtelve sem lehetett, hogy ez az intézmény a magyar tudományosságunk milyen tényezőjévé lesz és hogy az elvetett mag mily terebélyes fává fog kinőni, melynek hat hatalmas ága, egy-egy külön önálló nagy múzeum, mint egy közös töből, egy közös forrásból, a nemzeti gondolatból és a nemzeti tudományból meríti életerejét.

Mai emlékünnepeünk minden külső dísz nélkül, teljes csendben, mondhatni családi körben folyik le. Így parancsolják ezt a szomorú körülmények, megcsonkított hazánk mostani helyzete. De jól esik lelkünknek, a mai nehéz állapotok közepette, rég elhunyt nagyjaink emlékének felidéznünk, hogy példájukból merítsünk és leljünk erőt, hitet, bizalmat a küzdelemre, megnyugvást a jelen súlyos viszonyai-ban és reményt vágyaink teljesezésére, kívánságaink megvalósulására a közeli jövőben. Hirdessük egy szívvel-lélekkel, hogy nagyjaink példáján elindulva és történelmünkben tanulságot merítve, hiszünk az isteni örök igazságban, mely az évezredek történelmi igazságot visszahelyezi csorbitatlan jogaiba.

Ezzel mai kegyeletes ülésünket, mely alapítónk emlékének van szentelve, megnyitom.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

SZÉCHÉNYI FERENC GRÓF EMLÉKEZETE.

1920. december 13.

Nagynevű alapítónk, akinek emlékét felújítani ma egybe-
gyűltünk, azon kevés számú halandók egyike, akinek képét nem
a múlt homályából kell előhívunk, mert alig van e hazában fel-
nőtt ember, aki nevét nem ismeri, s aki mint nagy tettekre, önzetlen
hazaszeretetre buzdító példa áll már egy évszázad óta a nemes
célokért lelkesedni tudó utódok előtt. S ha időnként mégis
a szokottnál nagyobb felbuzdulással adózunk dicső emlékének,
ezzel iránta tartozó tiszteletünket mélyítjük, felüdülést szerzünk
lelkünknek, mely a vigasztalan jelentől örömet menekül multunk
emlékeihez.

Ha a nyomokat kutatni akarjuk, amelyek SZÉCHÉNYI Ferenc
gróf pályájának kezdetét jelölik, vissza kell mennünk a XVIII.
század közepébe.

1754. április 28-án született a fertőszéplaki bástyás, árkokkal
körülvezt volt kamalduli rendházban, ahol a család mintegy másfél-
századon át lakott. A környezet, hol gyermekéveit töltötte, alig
különbözött más jó módú akkori udvarházétól. Atyja, Zsigmond
gróf, a fehérhegyi csatából eltört lábbal s megrongált egészséggel
került haza, megeléglévén a katonáskodást; anyja a nemeslelkű
CZIRÁKY Mária volt. A széplaki ház tulajdonképeni lelke azonban
BARKÓCZY Mária, Ferenc nagyanyja, akinek mély vallásossága messze
földön ismert volt. Az első búcsut ő vezette darócba öltözve a
kisceli templomba. Bejáratos volt a házba a család régi barátja,
UDVARDY Mihály plébános is, a kisfiú első tanítója. Magyar szón
kívül tőlük a kisfiú egyebet nem tanult, talán az első latin szöveg,
amit kibetűznie kellett, a boltozatos kőkapuba vésett felirat volt:

Si Deus Me Regit Nihil Mihi Deerit.

A szülői ház hagyományából ment azután a soproni, majd a nagyszombati jezsuitákhoz, amely iskolákban bárányszelidségű, korán elhunyt József bátyjának emléke a legjobb ajánlólevél volt számára. Sopronban KOLLER Ignác, emitt KATONA István állanak az iskolák élén, mindkettő mély nyomokat hagy lelkében, felébreszti a történet és jogtudomány iránti lelkesedést.

A bécsi Pazmaneumban szintén ismerték a SZÉCHÉNYI-ek nevét, György érsek, György és Antal grófok a császárvárosban fejezték be tanulmányaikat. Itt az akkor Európaszerte ismert tanárokkal ismerkedik meg: MARTINI Antal és SONNENFELS Ferenc jogtudósokkal, SCHÖNWISNER István érmésszel, PALMA Károly diplomatikussal és DENIS Mihállyal, az egyetemi könyvtár későbbi igazgatójával. Teljes odaadással hallgatja mesterei szavait, anyja megindultsággal jegyzi meg róla, hogy a bécsi mulatozásokat teljesen kerüli.

Az egyetem hatása SZÉCHÉNYI-nél rövidesen abban jelentkezik, hogy szakít a család évszázados hagyományával, nem lesz katona belőle, hanem beáll Pesten joggyakornoknak. Lelkesedését a választott tudomány iránt élete végéig megtartja, az akkoriban megjelent jog- és alkotmánytörténeti, földrajzi és statisztikai munkákat egytől-egyig áttanulmányozza. Az ő idejétől kezdve lesz szokássá, hogy a SZÉCHÉNYI-ek mindegyike foglalkozik az irodalom valamelyik ágával.

Bár lankadatlan buzgalmat és áldozatokra kész hazaszeretetet vitt magával a politikai küzdőterre, s bár kiválóságai őt kortársai fölé emelték, őt is utólrte minden politikus végzete: három évtizedes pályáját csalódással kellett befejeznie. Történetíróink az újabb időben a végzet ezen útját szívesen a SZÉCHÉNYI-ek számára foglalják le, pedig általános okokból folyik az és mások életében is fellelhető. Tény az, hogy SZÉCHÉNYI Ferenc tanultabb volt, semhogy kortársai elmaradt eszmemenetével azonosítani tudta volna magát, érzékenyebb lelkű annál, hogy a kapott sebeket visszatörölni kívánta volna, nemes lélek, ki az előretöréshez sokszor szükséges gyűlöletet nem ismerte, ki ellenfeleinek szándékát mindig magasabb szempontból ítélte meg, semhogy az illetőket letörni igyekezhetett volna. De az ifjúságát felölelő kor sem volt

alkalmas nagy eszmék megvalósítására. Amint SZÉCHÉNYI István atyja útmutatásai nyomán feljegyzi, MÁRIA TERÉZIA uralkodásának második felében az ország a vízkórság képét mutatja: puffadt hassal görcsösen magához ölelte az alkotmány maradványait s a fejlődés soha vissza nem térő éveit tétlenül aludta át.

Az ifjú SZÉCHÉNYI-ben pedig hatalmas ambíciót látunk: 28 éves korában a dunántúli kerületi tábla elnöke, majd a helytartótanács tagja akar lenni, de egyiket se éri el, a győri főispánságot sem. Az a néhány nagyfontosságú megbízatás, amit II. JÓZSEF-től elfogad, és többnyire rövid időn át betölt, törekvés arra, hogy a nemzetet fenyegető bajt tőle telhezőleg elhárítsa. A horvát báni helytartói állást, majd a pécsi kerületi biztosi megbízást egy évi hivataloskodás után elhagyja, mert a nemesen gondolkozó s vele azonos cél felé törő ESTERHÁZY Ferenc kancellár halálával szerinte az ellenállás legfőbb támasztékát veszíti el az ország.

Nem remélhette ugyan, hogy az önkényuralomra törő császárt eltéríti szándékától, de megbízatásai nem akadályozzák meg abban, hogy otthon, Sopronmegyében, hatalmas nemesi gyülekezet előtt indítványt tegyen olyan felirat elküldésére, amelyben kéri az uralkodót: a koronát ne vigye ki az országból, koronáztassa meg magát s tegyen esküt az alkotmányra. II. JÓZSEF nem tesz eleget a kérésnek, de a nyílt szóért SZÉCHÉNYI-re se neheztel meg, a titkos tanácsosok sorába nevezi ki.

Hazájáért aggódó szívvel, s részben a lelki gyötrelmek által is megrongált testi egészséggel indul a gróf 1787. külföldi útra. Bejárja az egész művelt világot, feledést keresve bajára, tanulmányozva mindent, amit hazájára nézve hasznosnak itél. Ismeretekkel gazdagon és tapasztalatokkal bőven megrakodva tér vissza egy év múlva. Tisztán áll akkor előtte, hogy Európa más országaiban a század uralkodó eszméi és általános törekvései nemcsak a tudományos kérdések felfogásában jelentkeznek, hanem a politikai téren is. Látja ezzel szemben az ország elmaradottságát, ahol az általános emberi törvények nem tudnak érvényesülni, ahol a nemesi rend a saját kiváltságait teszi az alkotmány helyébe, ahol a vallási és faji gyűlölködés dívik s az alsóbb néposztályok sem anyagilag,

sem erkölcsileg megbecsülésben nem részesülnek. Ha mindezekhez hozzávesszük az uralkodó és nemzet közt akkor áthidalhatatlannak tartott ellentétet, a legnagyobb elismeréssel kell adoznunk SZÉCHÉNYI emlékének, aki ennyi nehézség láttára nem vesztí el bizalmát a jobb jövő iránt, nem vonul vissza tétlenül czeni házába, ahogyan azt kortársai közül a legtöbben tették.

SZÉCHÉNYI alkotásra hivatott, hatalmas erő, akinek nem a körülmények jelölik ki a bejárandó utat, hanem a helyzet mérlegelésével maga választja azt ki. Az első sikertelenség lelkének addig nem ismet kiválóságait hívja életre.

A szomorú közállapotok eme nehéz óráiban, amikor minden hiábavalónak látszik, elhatározza, hogy társadalmi úton fejt ki tevékenységet a helyzet megjavítása érdekében. Nem vállal állást, függetlenül keres érintkezést a vezető férfiakkal, emellett igyekezik társadalmi egyesülést létrehozni, érzi, hogy csak a közös cél érdekében egyesült társadalom tud sikeresen ellenállni a nemzetet nyelvétől, az országot alkotmányától megfosztani törekvő császári hatalomnak.

Már külföldi útján is feltűnően sokat érdeklődik a bejárt országok tudományos intézményei, főleg múzeumi iránt, megismerkedik azok vezetőivel: BARTHELOTTI-val Prágában, Drezdában DASDORFF-al, a braunschweigi gyűjteményekben HÄBERLINS-szel; DENIS-sel állandóan érintkezik. A látottakról részletes leírást készít s hazatérve összehasonlítja saját horpácsi gyűjteményével. 1789. nyarán Balatonfüreden, ahol évente megfordul, megfogadtatja barátaival, hogy a hazai irodalmat támogatják, a magyar nyelv érvényesülését tőlük telhetőleg előmozdítják s magyar titkárokat vesznek maguk mellé. SZÉCHÉNYI a fogadást élete végéig hűségesen megtartotta.

Hosszú sorát lehetne itt bemutatnom azon magyar íróknak és költőknek, akiket műveik kiadásában, a kutatás lehetőségének megadásában bőkezűen támogatott. Sok ezer forintot költött e célra s nem ismerünk egyetlen nevet sem, aki hozzá eredmény nélkül fordult volna. Hányszor csalhatott e nemes lélek ajkára mosolyt egy-egy szemérmes író levele, aki kölcsönt kért tőle, amikor ő ezek visszafizetését soha nem szorgalmazta. Titkárai:

HAJNÓCZY József, BÁRÁNY Péter, BODONYI József, PIGAY Antal mind szorgalmas munkásai az irodalomnak. Ő maga ezen időtől fogva több száz levelet magyarul írt s gazdaságában magyar nyelvű könyvelést rendelt el. Hány magyar író fogta rá mégis, hogy magyarul sem tudott!

Czenki kastélyába az ország minden részéből sereglenek a költők és írók, közülök RÉVAY Miklóst, KOVACHICH Mártont, KAZINCZY-t, hogy csak néhányát említsem, éveken át anyagilag támogatta. A kastély úrnője FESTETICH Júlia, a Georgikon alapítójának nővére, szintén lelkes barátja az irodalom művelőinek s a legszivesebb vendéglátást biztosítja a Czenkre betérőknek.

SZÉCHÉNYI neve az 1790/91-iki országgyűlés idején országszerte ismertté lesz. A reform-mozgalmak legelsői közt foglal helyet. Önálló, világosan kiművelt emberfő, ahogyan fia a vezetésre hivatott magyart nevezte, akiben a tudás és tapasztalás a legnemesebb szándékkal egyesül. A reformok megvalósítására nézve mély politikai bölcseséggel a fokozatos átmenetet hangsúlyozza: az alkotmány teljes helyreállítását, azután a hibák kiküszöbölését. Merőben új tételt is felállít kettőt: az *egyik* a vallások egyenlősége, abból indulva ki, hogy a sokfelé széthúzást ezzel gyökerében támadja meg, a *másik* a nemesség adózása, amivel az elnyomott alsóbb osztályok sorsán akar javítani. A király és a nemzet közötti viszony rendezése szempontjából viszont ellenzi olyan jogok követelését, amikkel szerinte a nemesség soha nem bírt.

Csodálkozunk-e azon, hogy kortársai SZÉCHÉNYI magasztos eszméit nem fogadták el? A nemzet még nem volt érett azok átérésére s amíg sokan mellette foglaltak állást, a többség helytelenítette a gróf törekvéseit. Sokszor ismétlődő ellentét a magyar érzésvilágában, hogy barátjáért minden áldozatra kész, de viszont a legmélyebb gyűlöletre is. Ennek kell tulajdonítanunk KAZINCZY azon nyilatkozatát, amelyben a gróf szereplését erő nélküli ragyogásnak nevezi, őt magát Fra Diavolohoz, ördöghöz hasonlítja. Teljesen azonos sorsra jutott a Legnagyobb Magyar ifjúkori barátja, WESSELÉNYI részéről, aki 1843-ban Mephistónak nevezi. WESSELÉNYI ezen levelét maga KOSSUTH sem tartotta kiadhatónak.

SZÉCHÉNYI tragikumuk akkor lett befejezetté, amikor felülről is elejtették. 1807-ben a nádorral teljes lelki és szellemi egyetértésben emlékiratot nyújtott be a királynak, amelyben arra kérte, részesítse az örökös tartományokat is a magyar alkotmánnyal felérő jogokban, másként az állam két része nem lesz egyensúlyban. Az abszolutizmus felé törő kormány ezt nemcsak visszautasítja, hanem a gróf nevét — ahogyan később kitünt — az úgynevezett fekete listára írták fel. Pedig neki volt igaza. Lelkének csodálatos érzékenységgel megjósolja, hogy egy nemzedékbe se telik, amikor az események az ő meggyőződését igazolni fogják.

SZÉCHÉNYI a sikertelenség sebeit büszkén viselte, de a politikai érvényesülés gondolatáról örökre lemondott. A czeni kastély csendjében, a százados fák közt folyó Ikva partján, a rejtélyes eredetű Fertő körüli sétái közben elmerengve születik meg lelkében a nemzeti könyvtár eszméje.

Eddig SZÉCHÉNYI olyan könyveket vett meg, amikre szellemi tápláléka szempontjából szüksége volt, most rendszeresen kezdi a magyar könyveket, kéziratokat, okleveleket és érmekeket gyűjteni. Fiatalos munkakedvvel levelez minden jelentősebb nevű külföldi és hazai íróval, gyűjtővel és könyvkereskedővel, hogy a még hiányzó, vagy vételre méltó darabot gyűjteménye számára megszerezze. Páratlanul álló áldozatkészséget tanúsít a hungarikumok gyűjtésében.

Minden gyűjtő és maecenás elődjét felülmúló sikert működésére, egy új magyar intézmény születését, fejlődését és fennmaradását jelenti azon, 1802. tavaszán tetté lett eszméje, hogy gyűjtését a nemzetnek adja. Elhatározása nemcsak azért magasztos, mert ezzel az első tudományos közgyűjtemény alapjait rakta le, hanem mivel tette hazaszeretetből fakadt, távol minden egyéni önzéstől, mert munkája gyümölcsét nem élvezhette, még csak nem is láthatta meg. Mi vagyunk szemtanúi annak, milyen terebélyes fává lett az 1802. november 26-án elültetett mag.

A nádorőherceg szerény ünnepély keretei közt 1803. december 10-én nyitja meg az első országos közkönyvtárt, amely akkor vagy 5000 kötet nyomtatványból, 800 kéziratból, metszetekből,

címerrajzokból és földabroszokból állott. Alig nagyobb némely vidéki gimnázium mai anyagánál, de magyar volt s az ország tulajdona. Ezen anyag összesítése után jut ENGEL Keresztély arra a nagy horderejű következtetésre, hogy nincs tudományszak, amelyet a magyar szellem meg ne termékenyített volna, de van akárhány, amelynek a sok háború, pestis és egyéb országos csapás dacára Európaszerte becsületet szerzett.

A nádorfőherceg pártfogása alá helyezett könyvtárból még 1810-ben kiválik az éremtár és természettár, ezzel megalakul a Magyar Nemzeti Múzeum. Ha a fejlődés nem volt olyan gyors, ahogyan azt az alapító, a nádor és a múzeum sok jóakarója szerette volna, nem bizonyította az intézmény életre nem valóságát, az érdeklődés ébrentartásáról nem volt nehéz gondoskodni. Ennek következménye volt az, hogy SZÉCHÉNYI maga mutathatta be azt 1807-ben a királynak, 1813-ban megtörtént a mai telekbe való beiktatás, 1814-ben három uralkodó FERENC, SÁNDOR orosz cár és FRIGYES VILMOS porosz király együtt tekintették meg, az 1832/36-iki országgyűlés megszavazta az építéshez szükséges összeget, 1837. nyarán hozzáfognak a falak lerakásához, 1846. decemberében megnyitják az új termekben a kiállítást, az 1848-iki országgyűlés állami kezelésbe veszi az intézetet. 1870-ben, félszáz évvel ezelőtt alakul ki az ásvány-, őslény- és növénytár, jövőre lesz félszáz esztendeje a néprajzi osztály létrejöttének. Csupa mérföldet mutató kő a Múzeum történetében. De ki tudná felsorolni mindazt a sok kultúremléket, amelyeket a Múzeum feltárt s az enyészettől megmentett, ki vállalkoznék azon nagy szellemi tőke megbecsülésére, amelyet megalkotni elsősorban a Nemzeti Múzeum segített, amely szellemi tőke most szétdarabolt hazánk súlyos óráiban a legerősebb s talán egyedül maradt fegyverünk egy szebb jövő kivívására, ki győzné kifejezni azok háláját, akik a nemzet ezen kincses-tárában szellemi táplálékot, lelki gyönyört merítettek!

Nem volna SZÉCHÉNYI-ről szóló ezen igénytelen összefoglalásom teljes annak megemlítése nélkül, hogy otthon a legteljesebb harmóniában élt családjával, amely nevelte az országnak a Legnagyobb Magyar s kitartó munkájával megháromszorozta az ősektől adóság-

gal megrakva átvett vagyont. A hitben keresve vigasztalást, övéi körében húnyt el 1820. december 13-án, ma száz esztendeje.

Szobrára tegyük le az elismerés és hála koszorúját József nádor szavaival: «SZÉCHÉNYI-t a király iránti hűségben és szeretetben a haza iránt, melyet ritka és örök időkhig fennmaradó bőkezűséggel gyarapított, senki felül nem multa».

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

KOMMUNISTA KÖNYVTÁRPOLITIKA.

(Második, befejező közlemény.)

XII.

A könyvtárügyi politikai megbizottak egyik legfőbb feladata volt az összes fenntartandónak kijelentett vagy ezentúl létesítendő közkönyvtárak könyv-, könyvkötés-, bútor- és kezelési nyomtatvány-szükségleteinek egységes beszerzése és elosztása. A következőkben tevékenységük ezen részét ismertetem a rendelkezésemre álló irattári adatok alapján.

A könyvszükségletet a következő intézkedésekkel vélték ki-elégíthetni. Mindenekelőtt április 2-án egy rendeletet tettek közzé, melyben felhívták mindazokat az olvasókat és kutatókat, akik a forradalmi kormányzótanács területén lévő bármely közgyűjteményből való könyveket két hónapnál hosszabb idő óta tartanak maguknál, hogy azokat április 20-ig szolgáltatassák vissza, különben forradalmi törvényszék elé idéztetnek. Ez talán az egyetlen rendeletük, melyet fenntartás nélkül el lehet fogadni s ha tényleg volt foganatja, úgy sok céltalanul künt levő könyvet juttatott ismét vissza jogos tulajdonosaik raktáraiba. Az irattár tanulsága szerint azonban ezt a drákói szigorúságú rendeletet csupán két könyvtár vette komolyan, a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára és a Néprajzi Osztály Könyvtára, melyek vezetősége június folyamán beterjesztette a késedelmes kölcsönzők jegyzékét. Akadt olyan intézet is, — a Természettudományi Társulat Könyvtára — mely félreértve a kivételesen elég világosan fogalmazott rendeletet, egyúttal teljesen beszüntette a további kölcsönzést, ami ellen a könyvtárügyi politikai megbizottak természetesen tiltakoztak.

Ez intézkedés rejtett célja valószínűleg az volt, hogy a szocializálásra kiszemelt könyvtárak a szocializálás pillanatában teljes egészükben jussanak a könyvtárügyi politikai megbizottak kezei közé. Erre vall a kpm. 69/9. sz. a. iktatott 24 K. N. sz. köz-

oktatásügyi népbiztossági rendelet, mely április 28-ika táján adatott ki s amely nemcsak azt mondja ki, hogy a megszűnt vagy felszámolás állapotában levő egyesületek, intézmények, társaságok könyvtárát s archívumát a hozzájuk tartozó állványokkal és egyéb berendezési tárgyakkal veszi a népbiztosság tulajdonába, hanem egyúttal a kikölcsönzött könyvek jegyzékét is bekivánja s újból hangsúlyozza, hogy a kölcsönzők egy héten belül kötelesek a náluk lévő könyvet visszaszolgáltatni.

E «megszűnt vagy a felszámolás állapotában lévő egyesületek, intézmények és társaságok» könyvtárai mellett egy másik bőséges könyvforrásnak ígérkeztek a «kezelés vagy őrizet nélkül maradt vagy bármiként veszélyeztetett magán- és családi könyvtárak», melyek köztulajdonbavételét az előbbi rendelettel egyidejűleg mondta ki a közoktatásügyi népbiztosság április 28-án 23. K. N. sz. a. kibocsátott rendelete.

Ez utóbbi rendelet, mely a veszélyeztetett könyvtárak bejelentését «mindenkinék» kötelezővé teszi, 5. §-ában egyúttal azoknak a magángyűjteményeknek az elidegenítését is lehetővé teszi, amelyek nem voltak «veszélyeztetve», s így tulajdonképen nem is voltak «köztulajdonba» vehetők. E paragrafus ugyanis kimondja, hogy «olyan gyűjtők szobáit, akik könyveiket felismerhetően könyvtárjellegű szobában helyezték el és a könyvtárügyi megbízottak igazolványával igazolják, hogy könyvtáraikat közcélra átengedték, amíg a könyvtár a helyiségekben marad elhelyezve, a lakásrekvirálás alól mentesíteni kell». E szakasz intenciója világos: arra akarta bírni azokat a könyvgyűjtőket, akik nem távoztak el lakhelyükről s akiktől ily módon az új «jogrend» értelmében nem is lehetett elvenni gyűjteményüket, hogy önként ajánlják fel azokat közcélra abban a reményben, hogy ezzel lakásuk egy részét legalább ideig-óráig mentesíthetik az elrekvirálás kellemetlenségeitől. Hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak e föltevésükben nem is csalatkoztak, azt csakhamar beigazolták a következmények.

De a könyvtárügyi politikai megbízottak arról is gondoskodtak, hogy akiktől a lakásrekvirálás alól való mentesítés reményével sem tudják kicsikarni könyveiket, legalább gyűjteményük leg-

becsesebb részét, az unikumokat állandóan nyilvántarthassák és szükség esetén «igénybevehessék», amidőn a rendelet 3. §-ában mindenkit arra kötelezték, «aki könyv vagy bármiféle nyomtatvány-unikum birtokában van», hogy ez unikumok jegyzékét a könyvtárügyi politikai megbizottaknak beterjesszék. A rendeletkészítők tudományos körütekintésére jellemző, hogy a legbecsesebb unikumok: a kodexek és újabbkori kéziratok bejelentését elfeledték kötelezővé tenni.

A rendelet e 3. §-a nem egy hol humoros, hol megható bejelentés előidézője volt, mivel a fentebb idézett mondatrészben a könyv szó mellől elmaradt kötőjel — valóban kicsiség a rendeletgyártás e korszakában, amikor nem egy rendelet-fogalmazvány még nyelvtani helyesség szempontjából sem állta meg a helyét — a szakasz intencióit véletlenül-e, vagy szándékosan, ki tudná megmondani, de tényleg homályossá teszi. Így NÉVAI Lajos «proletárközalkalmazott» siet bejelenteni, hogy MIKSÁTH részletfizetésre vett jubiláris kiadása és «pár kötet proletárkönyv» felett rendelkezik s könyörög, hogy ezeket hagyják meg továbbra is birtokában. Egyenesen megható GYERTYÁNYFY István az áll. Pedagógium nyug. igazgatójának a közoktatásügyi népbiztossághoz intézett beadványa, melyben valósággal könyörög, hogy könyv- és irattárát haláláig hagyják tulajdonában s jelzi, hogy gyűjteményét végrendeletileg a hazai közművelődési intézeteknek hagyta s ha a végrendelet most érvényét veszti, hajlandó erről újabban és végérvényesen végrendelkezni. «Csupán azt az egyet óhajtanám feltétlenül kikötni, hogy könyv- és irattáramnak az abban elhelyezett régiségekkel együtt életem végéig — tehát bizonyára már csak rövid ideig — a birtokában maradhassak.»

A rendelet 5. §-ában rejlő látszólagos előnyt több könyvgyűjtő sietett a maga számára biztosítani. A könyvtárügyi politikai megbizottak irattárának tanúsága szerint dr. TODORESZKU Gyula, dr. TOMOR Ernő és NEMÉNYI Ambrusné együttesen, FLETZER Ignác és neje, RÉVAI Ödön, BARACS Károly, KOHNER Adolf, LEDERER Rudolf és GYERTYÁNYFY István engedték át közcélra könyvtárukat, aminek fejében a könyvtárügyi politikai megbizottak megbízták

őket könyvtárunk kezelésével és felügyeletével s mentesítették könyvtárszobájukat a rekvirálás alól. Hogy ez utóbbi előnyt azonban csak ideig-óráig biztosították a könyvtárügyi politikai megbizottak, azt a LEDERER-könyvtár esete igazolja, melyet — mint fentebb láttuk — később át akartak helyezni az Emmer-féle villába. Nincs iktatva s így elintézés módja is ismeretlen dr. WÁGNER Géza 76 éves budapesti ügyvéd ama megkeresésének, melyben könyvtárszobájának a rekvirálás alól leendő mentesítését kérelmezi s cserében felajánlja, hogy könyvtáráról úgy kíván rendelkezni, hogy abból halála után a fővárosi könyvtár válogathasson.

A legtöbb könyvgyűjtő azonban tanácsosabbnak vélte egyáltalán nem jelentkezni, noha a rendelet kibocsátása előtt nem egyet megrohant dr. WALDBAUER Ilona, s akár tudós, akár amateur volt az illető, kijelentette előtte, hogy könyvtárát zár alá veszi. Így tett április 2-án KORNFELD Mórival, akinek gyűjteményét az Egyetemi Könyvtárban akarta elhelyezni. De DIENESÉK már április 3-án figyelmeztetik WALDBAUERT, hogy KORNFELD könyvtárát, mely nincs veszélyeztetve, csak úgy lehet zár alá venni, ha azt a tulajdonos írásban felajánlja s hogy ez esetben is a könyvtár, mint Hungarica-gyűjtemény, nem az Egyetemi Könyvtárban, hanem a Múzeumi Könyvtárban helyezendő letétbe.

Különösen sok zaklatásnak voltak kitéve a magánosok, amint már láttuk, a Proletármúzeum vezetősége részéről. A könyvtárügyi politikai megbizottak, amikor egy-egy ily erőszakoskodás tudomásukra jutott, a gyűjtőknek a pártján álltak, de persze nem a méltányosság, hanem a célszerűség nevében. «Nincs semmi okunk arra, hogy a magángyűjtőket kelleténél jobban zaklassuk — írják a Proletármúzeumhoz intézett egyik levelükben, — minthogy különben is minden gazdát cserélő privát-könyvtárra ígyis-úgyis ráteesszük a kezünket. Voltaképen minden gyűjtő a köz számára dolgozik, hadd gyűjtsék minékünk tovább nyugodtan a könyvtáraikat.» Bezzeg, ha azután valamely könyvtár «gazdát cserélt», akkor legott jelentkeztek. Így történt néhai gróf SZÉCHÉNYI Béla esetében is, akinek könyvtárát minden teketória nélkül elhurcolták a könyvgyűjtő-telepre s csak nagynehezen engedték meg

gróf SZÉCHÉNYI Béla leányának, gróf TELEKI Tibornénak, hogy kiválogassa a családi vonatkozású darabokat, egy keletnélküli elismervény szerint 250 kötetet.

De nem rettentek vissza a könyvtárügyi megbizottak attól sem, hogy oly gyűjteményeket, melyek kötetszámuknál vagy összetételüknél fogva fölkellették az étvágyukat, egy kis szelid nyomással próbáljanak megszerezni a «Szabó Ervin Könyvtár» fiókjai részére. Az irattár alapján két ily esetről számolhatunk be. Az egyik május 31-én kpm. 271/9. sz. a. gróf KARÁCSONYI Jenőhöz intézett megkeresés, melyben a «könyvinségre» való hivatkozással felkéri a grófot, hogy «gyönyörű, értékes könyvtárát», mely «teljesen kihasználatlanul áll», engedje át a Szabó Ervin Könyvtárnak «fiókkönyvtár céljaira». A levélnek azonban nem volt meg a foganatja, mivel azt csak másfélhavi késéssel kézbesítette Budán a posta s akkor már gróf KARÁCSONYI Jenő «felsőbb hatósági engedéllyel» vidéken tartózkodott, ahová utánaküldték a levelet. A másik könyvtár, amelyre kivetették hálójukat, a gróf KÁROLYI Mihály egyetem-utcai palotájában levő gyűjtemény volt, melyet a volt államfő «a legnagyobb készséggel és örömmel» volt hajlandó rendelkezésükre bocsátani, de csak abban az esetben, «ha hivatalos igazolását kapja annak», hogy «a könyvtárral, melynek nem tulajdonosa, csak haszonélvezője volt, szabadon rendelkezhetik». Gróf KÁROLYI Mihály válasza, sajnos, nincs meg az irattárban s csupán azon fölterjesztés alapján ismerem, melyben gróf KÁROLYI Mihály elavult jogérzékről tanuskodó skrupulusai következtében felvilágosítást kértek a könyvtárügyi politikai megbizottak az Igazságügyi Népbiztosságtól a hitbizományok ingóságairól, hogy «azok egyszerűen köztulajdonba vétettek-e, vagy pedig van-e még fölöttük a hitbizományosnak rendelkezési joga?» Minthogy a könyvtárügyi politikai megbizottak megkeresése július 8-án kelt, döntés e kérdésben nem történt.

Ezt kiegészíti a «Könyvet a proletárnak» címszó alatt a lapokban közzétett általános felhívás, mely felhívja a burzsujokat, hogy könyveik fölöslegét adják át önként a «Szabó Ervin» könyvtárnak. E felhívásnak, melyben sokan az erőszakos rekvirálás elő-

futárját látták, megvolt a maga eredménye. Egy összesített jegyzék tanúsága szerint 46 önkéntes adakozó jelentkezett, akik néhány kötettől 3000 darabig váltakozó tételekben gyarapították a «Szabó Ervin» könyvtárat.

Ahol tényleg «elhagyott» magánkönyvtárról volt szó, ott a könyvtárügyi politikai megbizottak emberei legott megjelentek s elvitték a könyveket. Csupán egy esetben tettek kivételt e szabály alól, a Svájcban tartózkodó dr. VÁZSONYI Vilmos esetében, akinek a könyvtárára a saját maguk által felállított szabály ellenére kimondták, hogy az az általa elhagyott s mások által igénybevett lakásban hagyandó, mivel bátyja, VÁZSONYI Jenő és a VÁZSONYI Vilmossal egyazon házban lakó megbizottja, MANN Etelka felelősséget vállaltak a könyvtár rendbentartásáért és biztonságáért. Bezzeg a SZEMERE Miklós könyvtárával szemben már nem voltak ilyen könyörületesek, pedig az, minthogy SZEMERE súlyos betegen időzött Bécsben, nem volt elhagyottnak minősíthető s ezenkívül neki is volt Budapesten megbizottja, nem ugyan MANN Etelka, hanem csak ZIMMERMANN Lajos «volt» ügyvéd, aki július 26-án tiltakozott az ellen, hogy elhurcolták ügyfele 453 kötetnyi könyvét, közte a családi ereklyét képező 1661-iki díszkötésű KÁROLI-Bibliát s a *Huba vére Szemere* c. mű 150 példányát. A Bibliát, melynek kötését MIHALIK 60—80.000 K-ra becsülte s melyet a könyvtárügyi politikai megbizottak az Iparművészeti Múzeumnak szántak, ZIMMERMANN elismervényének tanúsága szerint kiszolgáltatatták a tulajdonos megbizottjának, de az egész könyvtár visszaadásáról eszükbe sem jutott intézkedni.

Az «elhagyott és veszélyeztetett» magánkönyvtárak elszállítása részben a könyvtárügyi politikai megbizottak saját kezdeményezésére, részint kívülről jött följelentések alapján történt. Mindössze 7 ily kívülről jött följelentésnek van írott nyoma a könyvtárügyi politikai megbizottak irattárában. Ilyen spionszerepre vállalkoztak a Magyarországi Szocialista-Kommunista Párt, mely a nagycenki ESTERHÁZY-(?) kastély könyvtárára, a Népgazdasági Tanács, mely a ruházati hivatal szűcsipari szakosztályának központi raktárában gazdátlanul heverő könyvekre, GÁBOR Emil, a *Vörös Ujság* munkatársa, aki

gróf APPONYI Rezső könyvtárára, dr. POGÁNY Kálmán művészeti és múzeumi politikai megbízott, aki a főthi gróf KÁROLYI-féle, a rákoskeresztúri gróf VIGYÁZÓ-féle és az Operaházban elhelyezett gróf KEGLEVICH-féle könyvtárakra, az orsz. lakásügyi biztos, aki LUKÁCS László könyvtárára, a gróf Karácsonyi-palotában elhelyezett radio-állomás vezetősége, mely gróf KARÁCSONYI Jenő könyvtárára hívta fel a könyvtárügyi politikai megbízottak figyelmét s végül BOGYAI Gáspár egyetemi könyvtári szolga és vörösőr, kinek követelő bejelentése következtében dr. FERENCZI Zoltán, a budapesti tud. egyetem könyvtárigazgatója május 24-én 563/19. sz. a. jelentette a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, hogy a «IV., Szép-u. 6. sz. alatti házban SZAPÁRY Lászlónak egy állítólag nagyobb és jelentékenyebb könyvtára van elhelyezve, mely még szocializálva nincs».

A magánkönyvtárak mellett egy másik bőséges könyvforrásnak ígérkeztek a megszűnt vagy felszámoló egyesületek és intézmények könyvtárai, melyek azonban csak kisebb részben jutottak el a könyvgyűjtő telepre. Egy részük ugyanis, mint fentebb láttuk, a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárába szállítottatott be, hogy a Közgazdasági Könyvtár és Archivum anyagát gyarapítsa, mások, mint az OMGE könyvtár, meghagyattak eredeti helyükön, hogy ott átszervezve adassanak át a «köz»-nek, ami alatt természetesen a proletariátus értendő, ismét másokra a megszűntetett egyesületek helyiségeiben megtelepedő párt- és szakszervezetek tették rá kezüket, végül több könyvtárt nagy terjedelménél fogva nem voltak képesek kimozdítani eredeti helyéről.

A legérzékenyebb «veszteséget» a párt- és szakszervezetek okozták a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, akiknek hatalmaskodásával szemben csodálatraméltó engedékenységet tanúsítottak a különben épen nem engedékeny megbízottak. Így a Magyarországi Szocialista Párt IX. ker. szervezete a Ferencvárosi Társaskör könyvtárát, ugyane párt angyalföldi központja az Angyalföldi Demokrata Kör könyvtárát, a X. ker. Munkás- és Katonatanács a Kőbányai Kaszinó könyvtárát, a VII. ker. Munkás- és Katonatanács a VII. ker. Polgári Kaszinó könyvtárát, a Magyarországi Tanítók Szakszervezete a Bölcsészethallgatók Segítő-Egyesületének könyv-

tárát, a Társadalomtudományi és Jogi Munkások Szakszervezete az Ügyvédi Kamara könyvtárát, a Gyógyszerári Munkások Szakszervezete a feloszlott Budapesti Gyógyszerész Testület könyvtárát, a Magyarországi Közalkalmazottak Szövetsége a Magyar Tisztviselő Egylet könyvtárát, a Fodrászalkalmazottak Orsz. Szövetsége a Belvárosi Polgári Kör könyvtárát foglalta le a maga céljaira. Sőt még a Házépítő Tisztviselők Egyesülete könyvtárának is akadt új gazdája: erre ügylátszik az egyesület helyiségében székelő vörös népművelő tette rá a kezét. Mind e könyvtárakból a könyvtárügyi megbízottak nem kaptak semmit — csupán a IX. ker. pártszervezet szállított be a «Szabó Ervin» könyvtárba 552 kötetet. Teljesség kedvéért megemlítem, hogy az V. ker. Szocialista Párt és Munkás- és Katonatanács szintén lefoglalta április 2-án kelt jelentése szerint a Lipótvárosi Társaskör 5—6 ezer kötetes könyvtárát s azt legott közhasználatba adta. A használat mértékéről számot adhat az a körülmény, hogy amikor a könyvtárügyi politikai megbízottak a Társaskör könyvtárát elszállították, az már csak 3102 darabból állott.

Ezenkívül több állami szerv is lefoglalta a maga céljára a szakjába vágó érdekképviseletek vagy egyesületek könyvtárát. Így a Fővárosi Malomegyesület könyvtárára a Szociális Termelés Népbiztosságának Malomipari Osztálya, a Cukoripar könyvtárára ugyanezen népbiztosság Cukoripari Osztálya, a Magyar Vámpolitikai központ könyvtárára pedig a Külkereskedelmi Hivatal tette rá a kezét. Így történt, hogy az alább közölt kimutatás szerint csupán 28 egyesület és testület könyvtára jutott a könyvtárügyi politikai megbízottak «tulajdonába».

Még kevesebb könyvanyag folyt be a könyvgyűjtő telepre a könyvtárügyi politikai megbízottak szempontjából amúgy sem valami értékes egyházi gyűjteményekből. Az említett lajstrom mindössze öt egyházi könyvtárt sorol fel, köztük a legjelentékenyebb a jezsuiták 6084 kötetes könyvtára. A két legfontosabb egyházi könyvtárnak, a piaristák székházában levő központi könyvtárnak és a ref. theologiai akadémia Ráday-könyvtárának elhurcolása e könyvtárak nagy terjedelmén akadt meg. E két modern berendezésű könyvtárt egyelőre nem voltak képesek helyükből

kimozdítani és így beérték azzal, hogy az eddigi könyvtárosokat: dr. FRIEDREICH Endre piarista tanárt, illetve HAMAR István theol. tanárt megbízták a könyvtár leltározásával, illetve őrizetével, sőt HAMAR Istvánt arra is felszólították, hogy a könyvtárt haladéktalanul nyissa meg a közönség részére. HAMAR István ez utóbbi utasításnak azonban nem felelhetett meg, mivel a IX. ker. Munkás- és Katonatanács, mely az akadémia épületét hivatali célokra lefoglalta, vörös őrséggel őriztette az épületet, mely minden bemenni szándékozót igazolásra szólított fel s emellett kijelentette, hogy a könyvtár az épületből mielőbb eltávolítandó, mert a helyiségek hivatali célokra kellene. A könyvtárügyi politikai megbízottak HAMAR István szóbeli előadását bizonyos kétkedéssel fogadták s e kételynek kifejezést is adtak a június 13-án 372/9. sz. a. a Közoktatásügyi Népbiztossághoz, valamint ÁGOSTON Péterhez, mint a Közp. Munkás- és Katonatanács elnökéhez intézett kétféle előterjesztésükben, melyben orvoslást kérnek a IX. ker. Munkás- és Katonatanács «állítólagos» eljárása ellen. Azonban a IX. ker. Munkás- és Katonatanács júl. 11-én kelt válasza beigazolta, hogy HAMAR előadása mindenben megfelel a tényeknek. Eszerint a könyvtárhelyiség kiürítéséhez tovább is ragaszkodnak, mivel enélkül sem a népjóléti osztályt, sem a pénztárt, sem az adóhivatalt, sem a számfejtést, sem a számvevőséget nem tudták kellőképp elhelyezni. Emellett az állandó erős katonai készültséget is csak zavarná az, ha idejét a látogatók igazolásával kellene elfecsérelnie. De az elutasítás legfontosabb okát ez a mondat adja meg: «nem kívánatos körülmény az sem, hogy esetleges ellenforradalmi érzelmű egyének a könyvtár látogatásának ürügye alatt órákat, napokat töltenének itt, a Munkás-Tanács helyiségében». A könyvtárügyi politikai megbízottak júl. 18-án iktatták ezt az átiratot, melyre intézkedni azonban már nem jutott idejük. Jobb belátásra birniok a gyanakvó Munkás- és Katonatanácsot aligha sikerült volna s így rá kellett volna szánniok magukat arra, hogy elvitessék a könyvtárt, amittől eddig saját állításuk szerint főleg azért húzódoztak, mivel ez a művellet kb. 50.000 K-t kitevő terhet jelentett volna s emellett megfelelő helyük sem volt az elhelyezésre. Hogy ez az állítás nem

olyan álürügy, mely talán a könyvtár épségének megmentésére irányuló törekvésüket volt hivatva leplezni, azt mindennél jobban tanúsítja a könyvtárügyi politikai megbízottak júl. 4-én 574/9. sz. a. kelt átirata NIKLAI Péterhez a Ráday levél- és irattár sürgős elszállítása érdekében.

Sikerült elodázni továbbá a IV. ker. Szt. Ferencrendi zárda könyvtárának elszállítását, amire május 29-én hatalmazta fel a könyvtárügyi politikai megbízottat a IV. ker. vallásügyi likvidáló bizottság. A szállítást június 16-án vették tervbe, de páter SCHEINRICH nem adta ki a könyvtárt, mivel állítólag engedélyt kapott arra, hogy a könyvtár egy részét a rendtagok részére visszatarthatja. A könyvtárügyi politikai megbízottak ez ügyben július 2-án kértek felvilágosítást FABER Oszkártól, aki ugyanaznap a közoktatásügyi népbiztossághoz intézett egy fölterjesztést, melyben BUTYKAY P. Antal tartományi főnök ily irányú kérelmét pártolólólag tolmácsolja. BUTYKAY szerint a könyvtár merőben theologiai vonatkozású és aszketikus jellegű könyveit, illetve folyóiratait fel kellene oldani a lefoglalás alól és szétszórni a szétszóródó szerzetesáldozárok között, akik magánkönyvtárak felett nem rendelkezhetnek, mert enélkül «a szószéken való érdemleges és észszerű működhetés veszélyeztetnék». Könyvtár nélkül ugyanis lehetetlen a «hittani tételek alapos feldolgozása» s így a papok «jóformán belekergettetének» abba a lelki diszpozícióba, hogy «úgynevezett aktualitásokkal álljanak hallgatóságaik elé». Ez előterjesztésről FABER július 12-én a könyvtárügyi politikai megbízottakat is értesítette, mint-hogy azonban a közoktatásügyi népbiztosság az előterjesztést csupán július 21-iki kelettel tette át a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz, ezeknek már az iktatására sem jutott idejük.

Mennyivel szerencsésebb volt a pesti izraelita hitközség, melynek 6816 kötetes könyvtárát csupán július 4-én jutott eszébe «köztulajdonba venni» ELEK Jánosnak, a VII. ker. vallásügyi likvidáló biztosnak, aki a könyvtárt lepecsételte s kulcsát a VII. ker. Munkás- és Katonatanács elnökének átadta. Az erről szóló jelentést július 22-én iktatták a könyvtárügyi politikai megbízottak s épen nem siettek áttenni FEJESHEZ, mint a IV. ker.

vallásügyi likvidáló biztos előbb említett jelentését, hanem ENYVÁRI-nak, a hivatal derék cunctatorának adták ki véleményezés végett.

Állami könyvkészletre csupán egyre sikerült a könyvtárügyi politikai megbízottaknak rátenniök a kezüket: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége könyvkészletére, melynek elhurcolását maga MIHALIK József sürgette ki május 28-án 289. sz. a. kelt iratában, «mert a nagy halom könyv szállításra előkészítve, hivatali helyiségeink tetemes részét annyira elfoglalja, hogy a hivatalos teendők elvégzésében is akadályozva vagyunk». Ez az indokolás azonban alig állja meg a helyét. Egy két raktárhelyiségből és hat szobából álló hivatalban mindig jut annyi hely, hogy öt tisztviselő kényelmesen elvégezhesse a munkáját, anélkül, hogy ki kellene szolgáltatni az állam tulajdonában levő könyveket, amelyek sem «veszélyeztetve», sem «elhagyatva» nem voltak s amelyek átadását a főfelügyelőség hivatalának tényleges felszámolásáig el lehetett és el is kellett volna odázní. E felszámolásra tudvalevőleg nem került a sor, hiszen az Orsz. Könyvtárügyi és Bibliografiai Intézet létesítése csupán a július 30-án életbelépett szervezési szabályzattal perfektuáltatott s még akkor is hátra volt a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége múzeális szerepét átvevő szervezet organizációja, ami szintén néhány heti haladékot jelentett volna. Igaz, a Főfelügyelőség és Tanács könyvállományát darabszám szerint visszakapta, de megállapítást nyert, hogy száznál több az átadáshoz készült leltárban szereplő munkát elvittek belőle s a hiányt, úgy látszik, idegen anyaggal pótolták a visszaadás alkalmával. Az elsikkadt kötetek pénzértéke ma több ezer koronát jelent, amihez még hozzászámítandó a könyvek elvitelekora és visszahozatalakor fölmerült óriási fuvar költség, melyet egy kis halogató politikával s ez az egyetlen politika, mely a vezető állásban levők helyénmaradását a kommunizmus jogtalan uralma alatt mentheti, könnyen ki lehetett volna kerülni.

A könyvgyűjtő és elosztó telepre beszállított könyvtárakról egy kelet- és iktatószám nélküli kimutatás nyomán a következő áttekintéssel szolgálhatok:

I. Magánkönyvtárak :

	drb	
1. Gr. Hunyadi	1.124	
2. Néh. Vida Lajos	903	
3. Gr. Zselénszky Róbert... ..	1.665	
4. Gr. Bethlen	278	
5. Gr. Zichy János	2.141	
6. Weixelgärtner	8.155	
7. Br. Ullmann Adolf	2.088	
8. Gr. Wenckheim	858	
9. Wellisch Antalné	126	
10. Bálvány-u. Orsz. Lakásbiztosság (zárl. osztály)	2.124	
11. Hajó-u. Orsz. Lakásbiztosság (zárl. osztály) ...	1.196	
12. Gr. Széchenyi Béla... ..	2.245	
13. Cziráky Lujza grófnő	549	
14. Szemere Miklós... ..	624	24.076

II. Egyesületi könyvtárak :

	drb	
1. Park Klub	1.184	
2. Lipótvárosi Kaszinó	669	
3. Tiszti Kaszinó	12.550	
4. Turán	6.846	
5. Orsz. Kaszinó... ..	8.622	
6. Józsefvárosi Kör	2.910	
7. Lipótvárosi Társaskör... ..	3.102	
8. Ügyvédi Kör	1.652	
9. Kereskedő-ifjak	1.873	
10. Terézvárosi Kaszinó... ..	1.296	
11. Katholikus Kör	921	
12. Központi Demokrata Kör	1.359	
13. Erzsébetvárosi Kör	1.893	
14. Orsz. Iparegyesület... ..	12.410	
15. Vegyiparosok Orsz. Szövetsége	850	
16. Regnum Marianum... ..	892	
17. Kath. Tisztviselők Otthona	921	
18. Orsz. Kath. Szövetség	20	
19. Orsz. Kath. Legényegylet... ..	986	
20. VIII. ker. Munkásokthon	4.450	
21. Krisztinavárosi Kaszinó	720	
22. Bpesti I. ker. közjót. egyesület	2.144	
23. Bpesti Árú- és Értéktőzsde kvtt... ..	2.044	
24. III. ker. Demokrata Kör	1.491	
25. Kath. Népszövetség	507	
26. Pesti Lloyd Társulat	1.893	
27. Magyar Zsidó Múzeum	139	
28. Sebesültek könyvtára	5.943	80.277

III. Egyházi könyvtárak:

	drb	
1. Sacré-Coeur könyvtár... --- --- --- --- ---	229	
2. Cisterciák tanári könyvtára... --- --- --- --- ---	3.044	
3. Jézus társ. rend könyvtára --- --- --- --- ---	6.084	
4. Anna kollégium --- --- --- --- ---	98	
5. Norbertinum... --- --- --- --- ---	5.060	14.515

IV. Állami gyűjtemények:

1. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége könyvkészlete --- --- --- --- ---	24.356
Összesen --- --- --- --- ---	143.224

kötet, amihez még 820 drb hangjegy s igen sok «számlálatlan» vagy kilószám lemért folyóirat és apróbb füzet járult. Így pl. WEIXELGÄRTNERTŐL 600 kg folyóiratot hurcoltak el. E kimutatás azonban aligha teljes. Így pl. a Lakásbiztosság július 9-én felhatalmazta a könyvtárügyi politikai megbizottakat, hogy szállíttassák el gr. APPONYI Rezső könyvtárát s ők valószínűleg eleget is tettek e felhívásnak. Épügy nem szerepel a kimutatásban gr. SZAPÁRY László 1500 kötetre becsült könyvtára sem, melyet június 3-án kértek el a könyvtárügyi politikai megbizottak a Lakásbiztosság zárlati osztályától.

De ha az elkommunizált könyvtárak könyvkészletének végső darabszámát nem ismerjük is egészen pontosan, annyit ez adatok alapján is következtethetünk, hogy a könyvek ellen intézett ezen rablóhadjárat eredménye távolról sem elégíthette ki a könyvtárügyi politikai megbizottak felcsigázott várakozását.

A könyvtárügyi politikai megbizottak azonban nem jöttek zavarba: volt még egy másik forrásuk is, amelyről úgy vélték, hogy bővebben fogja ontani az ő szempontjukból «értékes» könyvanyagot. E forrás a kiadók, könyvkereskedők és antikváriusok «rejtett készletei» voltak, amelyeket a közoktatásügyi népbiztosság május 5-én 25. K. N. sz. a. kibocsátott rendelete nyitott meg előttük s amelyekről valóságos csodákat vártak. A csalódás itt sem maradt el, jöllehet e rendelet alapján követték el egyik leghallatlanabb merényletüket a szabadkereskedelem és a magántulajdon elve ellen.

A rendelet 2. §-a meghagyja, hogy az összes könyvkiadó-cégek raktárjegyzéküket a rendelet keltének időpontjáig kiegészítve, 2—3 példányban terjesszék be 6 napon belül a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa szocializáló bizottságához a rendelkezésre álló kötött és fűzött példányok számszerű kitüntetésével. A 6. § pedig elrendeli, hogy a könyvkereskedők és antikváriusok oly művekről, melyeknek példányszáma tizet meghalad, leltárt készítsenek s azt ugyancsak 6 napon belül terjesszék be a 2. §-ban említett bizottsághoz. A rendelet ellen vétők természetesen «forradalmi törvényszék elé kerülnek». (L. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. I. sz.)

Miként a könyvtárügyi politikai megbizottaknak egy július hó 28-áról 842/9 sz. a. keltezett, de ki nem adott jelentéséből kiderül, a könyvtárügyi politikai megbizottak a kiadók által beszolgáltatott leltárak alapján tényleg kijelölték a könyvtárak részére felhasználható könyveket, megállapították a szükséges példányszámot s eszközölték a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa hozzájárulásával a megrendeléseket. A könyvtárügyi politikai megbizottak gazdálkodására különösen jellemző, hogy a szükséges példányszámokat meg tudták állapítani akkor, amikor még egyáltalán nem állapodtak meg arra nézve, hogy tulajdonképen hány könyvtárt fognak létesíteni! A jelentés napjáig 115 cég leltára érkezett be és dolgoztatott fel, e leltárak összesen 33.440 mű (kötet) 22.664.012 példányát tüntették fel s ebből megrendeltek 5065 művet (kötetet) 1.120.197 példányban. Vagyis a megrendelt művek száma a leltározott művek számának 15'01%-át, a megrendelt példányszám pedig a leltározott példányszám 4'97%-át teszi. Ez adatok elbírálásánál a jelentés szavai szerint «figyelembe veendő, hogy a leltárakban kimutatott mű (kötet) számból jelentékeny számú mű (kötet) már csak kevés példányban volt meg és így azokból csupán kevés példány volt megrendelhető, holott a közkönyvtárak szükséglete jóval nagyobb lett volna, viszont a leltárakban igen nagy számban felvett és megrendelésre alkalmatlan füzetek, naptárak, térképek és egyéb selejtek a leltári kimutatók számait és a leltári és megrendelési művek (kötetek) és pél-

dányok számarányát nagy mértékben befolyásolják». A jelentés mellékletéből kiderül, hogy a legnagyobb «megrendelés»-ben az Athenaeum (2890 mű 4,331.960 példányából 629 mű 129.869 példány), a Franklin-Társulat (5502 mű 3,923.097 példányából 1762 mű 371.285 példány), a Lampel R. és fiai (2458 mű 3,670.541 példányából 1178 mű 335.247 példány) s a Singer és Wolfner-cég (2353 mű 2,270.059 példányából 249 mű 46.163 példány) részesültek. Az Élet 83 kiadványából egyet sem, a Táltos 22 kiadványából csupán kettőt érdemesítettek megrendelésre, míg a Nyugat 21 kiadványa 17.020 példányából mind a 21 kiadvány 4387 példányára volt szükségük.

Hogy a 115 cégtől megrendelt 1,120.197 kötetből a proletárdiktatura végéig mennyit szállítottak be tényleg a könyvgyűjtő telepre, arról mindennemű kimutatás hiányzik. De hogy a beszállítás csak húzódozva folyt, az több iratból joggal következtethető. Habár a könyvtárügyi politikai megbizottak, SZABADOS Sándor felhatalmazására hivatkozva, május 17-én 157/9. sz. a. a nagyobb cégeket jónak látták figyelmeztetni, hogy amíg a raktárbejelentések alapján a közkönyvtárak szükségletei biztosítva nincsenek, addig sem a Népszava-könyvkereskedés, sem más terjesztő vállalat részére rendeléseket nem szabad teljesíteniök, a rendelésekre máskor oly éhes könyvkiadók vagy egyáltalán nem, vagy csak immel-ámmal teljesítették ezeket az üzleti praxisukban valószínűleg egyedül álló s reméljük, egyhamar aligha ismétlődő rendeléseket. Egy júl. 14-iki kimutatás szerint addig az időpontig csupán 6 kiadótól érkezett be 208.874 drb s ebből is 202.780 drb a Sajtótermékek Tanácsának (Népszava) a fentebbi kimutatásban nem is szereplő propaganda-füzete. Marad tehát 5594 drb, vagyis a megrendelt 1,120.197 példánynak nem egész fél százaléka. A végső eredmény valamivel kedvezőbb volt. A telep likvidáló biztosának jelentése szerint a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa Terjesztési Osztályától 373.000 drb, a könyvkereskedők raktáraitól pedig kb. 36.400 drb folyt be a gyűjtőtelepre. Már június 20-án panaszolja a gyűjtőtelep vezetősége, hogy a Franklin-Társulat a nála jún. 7-én és jún. 16-án megrendelt könyvek egy

részét nem tudta beszállítani, mivel ezek állítólag elfogytak. Hasonló kifogással élt POLITZER Zsigmond a nála megrendelt művek minden egyes darabjára. A Révai—Universitas cég pedig, mely már az első megrendelés nagyrészét sem szolgáltatta be, a második megrendelés teljesítését megtagadta azzal, hogy fölmentést kér a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsától. A Gyűjtőtelepnek egy július 19-én kelt nem kevésbé érdekes átirata a hasonló kudarcok egész sorát tartalmazza. A GRILL, HORNYÁNSZKY, PETŐFI és KERTÉSZ József cégektől semmit sem szállíthattak be, mert ezeket likvidálták és kiadványaik a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa terjesztési osztályába kerültek, a Patria a rendelést nem teljesíthette, mivel kiadványaira a közoktatásügyi népbiztosság VII. ügyosztálya és a földművelési minisztérium (*sic*) is igényt tart. LANTOS Adolf, RANSCHBURG Gusztáv, Urania-kiadó és az ACZÉL Testvérek cég azért nem teljesíthetik a szállítást, mivel a rendelést állítólag nem kapták kézhez. Az Athenaeum és a Franklin-Társulat pedig még a leltárkészítéssel van elfoglalva s így még határidőt sem tűzhet ki a szállítás megkezdésére. Nyolcvanhat kiadó, köztük a M. Tud. Akadémia, az Eggenberger-cég, a Légrády Testvérek, a Közp. Statisztikai Hivatal stb. azzal igyekezett elodázní a megrendelésnek még csak a lehetőségét is, hogy még július 24-ig sem terjesztette be a 6 nap alatt beterjesztendő leltárt. Ez azonban, legalább a M. Tud. Akadémia részéről kárba veszett fáradság volt, mivel a könyvtárügyi politikai megbízottak, akik pedig ahhoz a körhöz tartoztak, amely az Akadémia munkásságát csak kicsinyelni tudta, július 2-án kijelentették, hogy az Akadémia könyvkiadó-vállalatának összes darabjait 3—3 példány kivételével látatlanban «megvásárolják». Nincs minden érdekesség nélkül, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak jún. 16-án több késedelmes könyvkiadó során a Népszavát is kénytelenek megintetni «a következményekre való figyelmeztetéssel», hogy leltárát a «legsürgősebben» adja be.

Ily nagyfokú amerikázás láttára nem csoda, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak ott is gyanakszanak, ahol szándékaik megvalósítását a pusztá valóság akadályozta meg. Tájékozatlan-

ságukban meggyanúsítják a Természettudományi Múzeumok és Társulatok Direktóriumát, hogy a Természettudományi Társulat kiadványainak meglévő példányszámát illetőleg hamis adatokkal szolgált. LEIDENFROST Gyula aug. 1-én kelt 196/9. sz. iratában önérzetesen tiltakozik a direktóriumra nézve «sértő és méltatlan vád ellen». «A Direktorium a Közoktatásügyi Népbiztosság egyik hivatalos szerve, — úgymond — mely a népbiztosság egy másik szervét nem fogja valótlán állításokkal félrevezetni.» Valóban csodálnunk kell, hogy az «ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának» e legfőbb vezetői még azt sem tudták, hogy a Természettudományi Társulat kiadványainak nagyrésze teljesen elfogyott s ami még megvan belőlük, az is «mindössze néhány példányban van még raktáron». Talán még sajátosabb, hogy az általuk oly hévvel szolgált proletárdiktatura egyik legdicsőbb tettéről sem volt tudomásuk, amelyről pedig az egész város felháborodással suttogott: a Szent-István-Társulat kiadványainak a megsemmisítéséről. Ezt a dicső tettet július 5-én jelentette be az érdekelt könyvkiadó hivatal s valódiságát még júl. 28-án is kétségbevonták a könyvtárügyi politikai megbízottak a Közoktatásügyi Népbiztossághoz intézett fölterjesztésükben, amelyben «az állított tény megtörténte iránt» sürgős vizsgálat elrendelését kérték. Valami nagy megrendelés különben sem érte volna a Szent-István-Társulatot. A fölterjesztés-fogalmazványhoz csatolt nyomtatott kiadványjegyzék tanúsága szerint a Társulat saját kiadványaiból csupán 3, a nála bizományban lévők közül pedig mindössze 4 munkát szándékoztak megrendelni.

A könyvkereskedőknél és antikváriusoknál levő 10 példányon felüli készletekről beterjesztett jegyzékek számáról a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára nem nyújt tájékoztatást. A már idézett júl. 28-iki előterjesztés erre nézve csak annyit jegyez meg, hogy e jegyzékek alapján a megrendelések még folyamatban vannak. Kovács Ödönnek, a könyvleltározási osztály vezetőjének egy összefoglaló jelentése szerint, mely július végén készült, a kiadók-tól és könyvkereskedőktől összesen 125 leltár érkezett be, ami,

levonva belőle a kiadókra nézve fentebb kimutatott 115 leltárat, csupán 10 könyvkereskedői leltárt ad. Minthogy azonban e 115 könyvkiadó közt számos sortiment-kereskedő van, nem lehetetlen, hogy ezek a kereskedésükben raktáron tartott idegen kiadványokat saját kiadványaikkal közös lajstromban mutatták ki.

A könyvtárügyi politikai megbizottak, mivel a legértékesebb könyvanyagot a könyvkereskedők és antikváriusok tíz példányon aluli készleteiben sejtették, «repülő bizottságokat» szerveztek, melyek bejárták a hosszú ideig zárva tartott könyvesboltokat s kiválogatták a szerintük közkönyvtári célokra alkalmas anyagot. A július 28-iki jelentés szerint e bizottságok kb. 25.000 kötetet válogattak ki. A válogatás költségei pedig a megbizottak pénztári kezelését vizsgáló bizottság kimutatása szerint 24.657 K-t tettek, ami épen nem olcsó. Összesen 4 ily repülő bizottságot alakítottak, amelyek közül az első dr. SZABÓ Sándor, a második dr. DRESCHER Pál, a harmadik MARSCHOVSKY és a negyedik, mely az antikváriusokat járta be, ENYVVÁRI Jenő vezetésével működött. A bizottságokba a nagyobb közkönyvtárak tisztviselőit rendelték ki. A válogatás, a május 16-án kelt utasítások szerint, polcról-polcra, illetve a kereskedő katalogusa alapján történt, ez utóbbi mód azonban csak akkor volt megengedve, ha a kereskedő garantálta, hogy katalogusa a könyvanyaggal össze van olvasva. A magyar anyagot kiadók szerint, a külföldit betürendben kellett csoportosítani. A magyar könyvekről felvett jegyzék revideálásra a könyvtárügyi politikai megbizottak elé került, míg a külföldi anyagot nem a gyűjtőtelepre, hanem a Városi Könyvtárba kellett szállítani. Úgy látszik, e bizottságoktól függetlenül működött az a bizottság, amelynek tagjai részére a közoktatásügyi népbiztosság május 21-én kért igazolványt, hogy a könyvkereskedők anyagát a tudományos könyvtárak szempontjából átvizsgálják. A névsor a következő: 1. SCHMIDT József, egyetemi tanító. 2. Dr. ERNST János, egyet. tanársegéd. 3. Dr. ROTTMANN István, egyet. tanársegéd. 4. Dr. RADOS Gusztáv, műegyetemi tanító. 5. MATTYASOVSKY János műegyetemi könyvtartiszt. 6. Dr. VICTOR Pál, 7. Dr. KÖNIG Dénes, 8. Dr. Szücs Adolf, egyetemi m.-tanítók. 9. Dr. CZAKÓ

Ambró, paedagogiumi tanító. 10. Dr. LEIDENFROST Gyula, Erzsébet-nőisk. tanító. 11. Dr. ORTVAY Rudolf és 12. Dr. RÉVÉSZ Géza, egyet. tanítók. 13. Dr. POLÁNYI Mihály, egyet. m.-tanító. 14. Dr. BIBÓ István, 15. KÖRÖSI Henrik és 16. ACKERMANN Adrienne, a közoktatásügyi népbiztosság előadói.

A könyvtárügyi politikai megbízottak egy iktatószám és keletnélküli táblázatos kimutatása az első 3 csoportba sorolt cégeket tünteti fel, rovatokkal a «vásárolt» külföldi és «lefoglalt» magyar anyag kötetszámára. Eszerint az I. csoportnak kiosztott 22 üzletből 16-nál vettek igénybe 10.536 kötet külföldi és 4725 kötet magyar anyagot; 7 üzletnél azt is kitüntették, hogy az igénybevett anyagból 929 az antikvárpéldány, 2 üzletnél a külföldi anyag értéke 6560.34 K-ban, s egynél a magyar anyag értéke 630.10 K-ban van megállapítva. A II. csoportnak kiosztott 26 üzlet részéről nincsenek a kimutatásban közelebbi adatok, míg a III. csoportnak kiosztott 34 üzlet közül csupán egyetlen üzletnél mutattak ki 49 magyar könyvet 449.40 K értékben.

Egy másik, ugyancsak kelet- és iktatószámnélküli lajstrom 40 könyvkereskedőt és antikváriust sorol fel, akik közül 36-an beszállítottak 14.029 új és 518 antikvár németnyelvű kötetet, amiből 133 kötetet remittáltak. A legnagyobb tételekkel Lampel Róbert (2928 kötet), Kis Adolfné (1921 kötet), Magyar Könyvkeresk. r.-t. (1586 kötet) és Rózsavölgyi és Társa (1366 kötet) cégek szerepelnek.

Petsze a szállítás itt sem ment simán. Különösen az antikváriusok fejtettek ki csöndes, de annál sikeresebb ellenállást. A gyűjtőtelep vezetősége július 25-én azon panaszkodik, hogy az antikváriusok a legfoglalt anyag szállításának időpontját nagyon kitolják s kéri azok megintését. Így a Nemzeti Antikvárium be van csukva, mert a tulajdonos állítólag beteg; LUKÁCS Jenő hetek óta zárva tartja boltját, mivel a vasredőny állítólag elromlott; LANTOS Adolf szintén bezárta üzletét. Hasonló panaszok merültek fel MARTOS Adolf és KOHN Emil ellen, akik a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa engedélyével augusztus 2-ig zárva tartják üzletüket. Valamennyiüknél szerencsésebb ötlete volt WEINGARTEN A. M.-

nek, aki kisütötte, hogy ő ukrajnai állampolgár s ez alapon a könyvtárügyi politikai megbizottak július 15-én kilátásba is helyezték, hogy Bibliografiai Intézet c. könyvkereskedését a lefoglalások alól mentesítik, föltéve, hogy külföldi állampolgárságát okmányokkal igazolja.

A kiadóktól, könyvkereskedőktől és antikváriusoktól igénybe vett könyvek árát a könyvtárügyi politikai megbizottak, úgy látszik, megtéríteni szándékoztak, de korántsem a proletárdiktatura által megszabott új árak alapján. A hazai kiadványok árát tudvalevőleg tankönyveknél 50, tudományos könyveknél 100 és szépírodalmi műveknél 150%-kal emelték fel. Ezzel szemben a könyvtárügyi politikai megbizottak július 29-én arra kérték VARGA Jenőt, hogy a közművelődési könyvtárak részére a kiadóktól megrendelt könyvek árát a régi ár 40%-ával számlázzák. Nem csoda, hogy a kiadók oly lanyhán teljesítették a szállításokat. A könyvtárügyi politikai megbizottak azt a kérdést is tisztázni óhajtották, vajjon a német és francia könyveket a márka és frank régi vagy új árfolyamán kell-e számlázni. E kérdésben két vélemény állt szemben. Az egyik szerint a könyveket az új árral kell számlázni, a másik szerint pedig ugyanoly értékkel és összeggel, amely értékkel a cégek annak idején megszerezték a könyveket. Döntésre azonban nem került már a sor.

A magán- és egyesületi könyvtárak, a könyvkiadók, könyvkereskedők és antikváriusok készletei mellett a könyvtárügyi politikai megbizottak a közkönyvtárak duplumanyagára is szemet vetettek, melynek központi kezelése különben már régebb idő óta fölmerült a könyvtári szakkörök gondolatvilágában. Ez ügyben május 22-én 184/9. sz. a. bocsátották ki első körlevelüket, melyben a könyvgyűjtőtelep életbeléptetéséig megtiltották a közkönyvtáraknak kettős példányaik eladását vagy cserélését. Május 31-én 268. sz. a. tudatták a közkönyvtárakkal, hogy a Gyűjtőtelep, ahol duplumanyagukat egyesíteni fogják, életbelépett s kéri a duplumok számszerinti feltüntetését és katalógusát. Összesen 13 válasz érkezett e felhívásra, ezek ketteje, a Szabadalmi Hivatal és a Magyar Technológiai Iparmúzeum könyvtaráé, nemleges, míg a

Közgazdasági Főiskola siet kijelenteni, hogy csekély számú többes példányait nem nélkülözheti. Duplumjegyzéket csupán a M. Természettud. Társulat és az Orsz. Chemiai Intézet könyvtára küldött. A József-műegyetem könyvtára azt jelentette, hogy a többes példányok összeírása folyamatban van; a M. Nemzeti Múzeum Növénytára azzal odázta el a kérdést, hogy duplumaiból előbb az egyetem növényrendszertani és növényföldrajzi intézete fog válogatni; a Tud. Akadémia Könyvtára kijelentette, hogy több ezer kötetet kitevő duplumanyagáról munkaerő hiánya miatt nincs módjában katalógust készíteni, míg az Orsz. Széchényi Könyvtár 25.000 kötetre becsült többes példányainak feldolgozására 25.000 K és 30.000 cédula kiutalását kéri. A könyvtárügyi politikai megbízottak könyvbeszerzési akciójának ez a része tehát teljesen dugába dőlt.

Ugyanilyen kudarccal végződött május 31-én 269/9. sz. a. kibocsátott körlevelük, mely úgy látszik az Emmer-könyvtárból kifolyólag készült s amelyben a könyvtárügyi politikai megbízottak felszólították a közkönyvtárak vezetőit, értesítsék őket «oly magánkönyvtárak felajánlásáról, melyek ajándékozás vagy végrendelkezés folytán hárultak a könyvtárra, mert sok esetben épen ezen a módon jutnak a könyvtárak oly közvagyonhoz, melyek (*sic*) csak ballasztot jelentenek, vagy amelyeket kellően kihasználni nem tudnak és pusztá kegyeleti okokból nem utalnak át megfelelőbb gyűjteménynek». E körlevélre mindössze egy válasz érkezett, még pedig MIHALIK Józseftől, aki siet bejelenteni, hogy a Tolnavármegyei Múzeum letétként a Főfelügyelőségénél helyezte el a «Garay János-féle könyvtár végrendelkezés folytán (*sic*) szerzett anyagát» s utasítást kér, hogy a szóban forgó anyagot továbbra is megőrizze-e, vagy pedig szállítsa a könyvelosztó telepre. DIENESÉK azonban nem reflektáltak a Tolnavármegyei Múzeum tulajdonára s válaszukban kijelentették, hogy ezt az anyagot csak abban az esetben vitetnék el, «ha jelenlegi helyén alkalmatlan, útban van».

Ezen erőszakos könyvbeszerzési módok mellett a könyvtárügyi politikai megbízottak a könyvvásárlás régi módját sem

mellőzték. Így jún. 4-én a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa terjesztési osztályánál 2000—2000 példányban megrendelték a Közoktatásügyi Népbiztosság és a Szocialista Párt eddig megjelent s ezután megjelenendő összes kiadványait az apró nyomtatványok kivételével. Július 19-én és 21-én két egymásnak némileg ellentmondó megrendelés-tervezet pedig a proletárdiktatura alatt megjelent folyóiratokról szól. Az utóbb készült rendelés *A munka* 50, a *Darwin* 200, az *Ifjú proletár* 200, az *Internationale* 100, a *Ma* 100, a *Nyugat* 100, a *Proletárjog* 25, a *Szociális Termelés* 50, a *Természet* 200, a *Természettudományi Közöny* 100, az *Új Idők* 100, az *Új Világ* 200 és a *Vasárnapi Ujság* 100 példányáról szól. Július 28-án pedig az iránt akartak előterjesztést tenni a közoktatásügyi népbiztosságnak, hogy ifj. NAGEL Ottó könyvkereskedő egész csödtömege vétessék meg 150.000 K-án.

Egységesen akarták megszervezni a külföldi könyvek vásárlását is és e célra GERGELY Rezső, a Grill-cég üzembiztosa ajánlotta fel szolgálatait, aki június 5-én 100—120.000 Mk-t kért a vásárlások céljaira. Végleges intézkedés azonban ez ügyben nem történhetett, mivel csupán július 28-án készült el a könyvtárügyi politikai megbízottak átirata a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa könyvkiadó-üzemeket szocializáló osztályához, melyben e célra 110.000 Mk kiutalását kérik, természetesen a «Grill-cég számlaköveteléséből». A könyvtárügyi politikai megbízottak különben már június 3-án intéztek panaszos fölterjesztést VARGA Jenőhöz, melyben feltárják előtte, hogy tudomásuk szerint különféle intézetek külföldre, pl. Wienbe küldenek megbízottakat nagyoösszegű könyvvásárlás végett s kérték intézkedését «a külföldi könyvvásárlás egységesített megszervezésére», mivel egyrészt «az ilyen rendszertelen vásárlások nem az illetékes külkereskedelmi szervezetek útján történnek, másrészt a valóságnál nagyobbban látszó keresletet teremtenek, az árakat felhajtják». Hogy azonban a vádaskodásnak legalább a közkönyvtárakat illetőleg nem volt semmi alapja, az kiderül egy később kibocsátott kérdőívre beérkezett 17 feleletből, amely szerint e könyvtárak egyikének sincs külföldön megbízottja. E kérdőív azonkívül az egyes könyvtárak

külföldi összeköttetéseire, könyvszükségletére és tartozásaira nézve kér adatokat. Legérdekesebbek a külföldi tartozások pontjára adott feleletek. E téren a volt Szabó Ervin Könyvtár és az Orsz. Széchényi Könyvtár vezetnek. Amannak 6502'89 Mk (—3893'53 K), 8475'98 svájci fr (—5397 K) és 6348'74 holl. frt, emennek pedig 7311'20 K, 6240'23 Mk és 7131'65 svájci fr. tartozása volt.

A különböző utakon és módokon szerzett vagy szerezni szándékolt könyvanyag elraktározására a könyvgyűjtő és elosztó telep szolgált, amely a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsának volt egyik a könyvtárügyi politikai megbízottakkal szoros kapcsolatban álló osztálya. E célra május elején lefoglalták a volt központi zálogház Kinizsy-utcai épületét. A helyiség felszereléséhez május 14-én az Orsz. Butorelosztó Hivataltól «mintegy 1000 folyóméter könyvállványt», a Közoktatásügyi Népbiztosság gazdasági hivatalától pedig «3 íróasztalt, hosszú asztalokat, 15 széket és több száz folyóméter bárminő könyvállványt» kértek. E megkeresésük azonban — úgy látszik — eredményre nem vezetett, miért is május 21-én terveket és költségvetést kértek a Szociális Termelés Népbiztossága faipari osztályától a megrendelendő állványokról és május 28-án VARGA Jenőtől elkérték a zálogház pincéjében elraktározott irodai butorokat és toló kézikocsikat. Az állványok megrendelésére azonban nem került a sor, mivel közben elfoglalták a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa Terjesztő Osztálya által a zálogház emeletén igénybevett helyiségeket, melyek már fel voltak szerelve állványokkal. A butort illetőleg május 23-án újból megkeresték a butorelosztó hivatalt s hatalmasan megnőtt étvággal «egyelőre» 60 íróasztalt, 60 széket, 10 írógépet, 5 szekrényt és 1 külön íróasztalt igényeltek a Gyűjtőtelep irodája részére. Az épület teherbírásának megállapítására pedig május 29-én kérték fel az Építési Direktóriumot. Jellemző a diktatura ügymenetének gyorsaságára, hogy az Építési Direktórium csupán július 7-én közölte velük, hogy a Zálogház régi részében az állványokra csupán 1 m magasságban szabad könyveket rakni.

A Telep működését május 26-án kezdette meg s üzemi

költségeire a Népbiztosság 50.000 K-t utalt ki dr. DIENES László kezeihez, minthogy azonban az összeg «tekintélyes részben» a Szabó Ervin Könyvtár fiókhálózatába tartozó közművelődési könyvtárak «szervező költségeire» adatott ki, már június 12-én újabb 150.000 K kiutalását kérték. A költségek egyre emelkedtek s DIENES már jún. 24-én jelentette a népbiztosságnak, hogy a heti költségek 20.000 K-ra rúgnak. Tizenhat nap múlva kelt előterjesztésében pedig a júliusi költségeket 150.000 K-ban irányozta elő. E tanulságos jelentés szerint a telep kiadásai május 26-ától június végéig 92.508'84 K-t tettek, mely összeg a következőképp oszlott meg:

Irodai munkások munkabére	46.912'12 K
Segéd „ „	20.479'01 „
Irodai kellékek	1.746'61 „
Betegségélyező	861'30 „
Berendezés	100'— „
Fuvardíj	20.047'— „
Együtt	92.508'84 K

A júliusra kért 150.000 K pedig a következő tételek szerint irányoztatott elő:

Irodai munkások fizetése (új kataszter szerint) kb.	62.000 K
Segéd „ „	26.000 „
Beszerezések... ..	5.000 „
Előre nem láthatók	13.000 „
Fuvarköltiségek	44.000 „
Együtt	150.000 K

A könyvtárügyi politikai megbízottak számításának realitására különös világot vet az a körülmény, hogy egy 2 nap múlva, július 12-én kelt előterjesztés a 150.000 K-át már a következőképp osztja fel:

Hetifizetések (egy vezető, 51 irodai és 21 segéd-munkás)	99.100 K
Irodaszerek... ..	8.000 „
Telefon	500 „
Fuvarozás (állandóan 3 kocsi 6 lóval)	24.000 „
Előre nem látott kiadások	18.400 „
	150.000 K

Akár az első, akár a második költségvetési irányzatot tekintjük is, annyi kétségtelen, hogy a folyton hangoztatott «gazdaságos» könyvbeszerzés e telep útján épen nem volt keresztülvihető, ami ily rendkívül nagyszámú személyzet mellett nem is lehetett másként. Érezte ezt KÖHALMI Béla is, aki augusztus 5-én, amikor még úgy vélte, hogy fenntarthatja pozícióját, elrendelte a telep vezetőségénél, hogy a segédszemélyzetnél 50%-os, az irodai személyzetnél pedig 33%-os redukciót vigyen keresztül, majd meggondolva a dolgot, általában felére kívánta leszállítani a létszámot.

A Telep vezetője aug. 2-ig FEJES Sándor, az Athenaeum tisztviselője volt, akinek tapintatos eljárásának köszönhető, hogy a nagy üzemköltségeken kívül a Telep nagyobb károkat nem okozott. A könyvtárügyi politikai megbízottak ugyanis július 9-én 612/9. sz. a. kelt rendelettel utasították a Telep vezetőségét, hogy selejtezzék a magánosoktól és egyesületektől elhurcolt könyvanyagot. A kiselejtezett művek a rendelet szerint két csoportba voltak osztandók: a makulaturára ítélt könyvek és az értékesítendő könyvek csoportjába. A megtartott anyagot pedig az egyedül boldogító tizedes rendszer alapján szakokra osztva kellett volna felállítani, a szépirodalom kivételével, mely a következő négy csoportot adta volna: *a)* regények, elbeszélések, *b)* színművek, *c)* költemények, *d)* összes munkák, gyűjtemények. Természetesen a kiadóktól, könyvkereskedőktől és antikváriusoktól igénybe vett könyvanyagot szintén szakok szerint kellett volna felállítani. FEJES azonban ennek az utasításnak nem tett eleget, a beérkező könyvanyagot nem osztotta szakokra, hanem könyvtárak, illetve cégek szerint együtt tartotta s ezzel lehetővé tette, hogy a nagy összeomlás után a jogos tulajdonosok több-kevesebb veszteséggel bár, de gyorsan visszakaphatták a tőlük elhurcolt anyagot.

A magán- és egyesületi könyvtárakat az eredeti utasítások szerint leltári jegyzék mellett kellett volna átvenniök a Gyűjtőtelep embereinek, minthogy azonban a legtöbb esetben a jegyzék nem állt készen, a könyvtárügyi politikai megbízottak már június 3-án 178/9. sz. a. felhatalmazták FEJEST, hogy oly esetekben, amikor a

könyvtárak katalogizálása hosszabb időt igénylő munka és gyors elszállítás szükséges, azokat leltár nélkül, nagyság szerint csoportosítva, darabszám is átvehesse. Az átvétel e sajátos módja ellen LUKÁCS György h.-népbiztos később kifogást emelt, mivel «egyes értékes könyvek kicserélhetők ily módon értéktelenekre». A könyvtárügyi politikai megbízottak július 29-én 843/9. sz. a. adott válaszukban kijelentik, hogy csak oly esetben vették át darabszám szerint a könyveket, «amikor gyors intézkedésről és nagytömegű, vagy nagy kötetszámú könyvtárakról» volt szó. Ez eljárást azzal indokolják, hogy a leltárkészítés «olyan mértékben sokszorozná meg a könyvtárak elszállításának és összegyűjtésének amúgyis nagy költségeit, mely költségek sok esetben nem állanak arányban a könyvtárak értékével», hogy nem tudnák vállalni a «Tanácskormány előtt az erre kiadott összegek nagyságáért a felelősséget». Ezenkívül ha minden egyes gyűjtemény átvételével heteket töltenének, veszni hagynák a többi gyűjteményeket. Még emellett a gyors munka mellett is megtörtént, hogy egyes esetekben majdnem megkésték, mert időközben a gyűjtemény egyötödét széthordták. Voltak azonban esetek, amikor a «pusztán darabszám szerint» való átvétel épen nem volt indokolt. Így pl. a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége könyvkészlete esetében, melyről a leltár készen állott s amely épen nem volt kitéve a «széthordás» veszélyének.

A gyors és felületes átvételt főleg a lakásbiztosság zárlati osztályának türelmetlensége tette indokolttá, melynek emberei a könyvtárügyi politikai megbízottak intézkedését be sem várva, palotáról-palotára jártak s összeszedték a könyveket. A könyvtárügyi politikai megbízottak június 27-én tiltakoztak ez eljárás ellen, mire a lakásbiztosság zárlati osztálya felvilágosította őket, hogy emberei «jogosan és kötelességszerűen jártak el». Az ekként összegyűjtött anyag azután a zárlati osztály valamelyik raktárába került, ahonnan a Gyűjtőtelep emberei elszállították a könyveket és folyóiratokat, otthagynak a rájuk nézve «értéktelen folyóiratokat». Minthogy az átvételt fiatal könyvkereskedő segédek végezték, ez az értékmegállapítás aligha történt valami lelkiismeretesen. Emel-

lett voltak zavarosban halászó egyének is, akik a könyvtárügyi politikai megbizottak nevével visszaélve, teljesen jogtalanul hurcolták el egyesek könyveit. Így pl. LANTOS Adolf följelentéséből kiderült, hogy TORNyai dr. min. tanácsos könyveit illetéktelen egyének a Szabó Ervin Könyvtár nevében elszállították. A SÉNYI Péter «volt» fregattkapitány Ilka-utcai lakásán felvett leltáron szereplő 18 láda könyv pedig szórén-szálán elsikkadt.

A Gyűjtőtelepre beérkezett könyvekről cédujkatalogust kellett készíteni. Ez azonban csak a kiadóktól és könyvkereskedőktől megrendelt könyvanyagról készült el 3—3 példányban.

A könyvgyűjtő és elosztó telep további feladata lett volna az ekként beérkezett anyagból a közkönyvtárak szükségleteit ki-elégíteni. A könyvelosztás munkájára azonban augusztus elejéig nem igen került a sor. Egy a telep vezetője által készített összefoglaló jelentés szerint a Vörös Örség a Tiszti Kaszinó könyvtárából 149 kötet, az Orsz. Kaszinó könyvtárából 174 kötet, a Józsefvárosi Kör könyvtárából 88 kötet, a VIDA-könyvtárból¹ 14 kötet, a gr. ZICHY-könyvtárból 44 kötet és az ULLMANN-könyvtárból 45 kötet adományban részesült s ebből a mennyiségből a likvidálás folyamán 162 dbot visszaadtak. A kiadók anyagából pedig a Diákolvasó részére utaltak ki 323 kötetet, de ezt hiánytalanul visszakapta a telep a diktatura bukása után.

A proletárgazdálkodásra jellemző, hogy a közcélra lefoglalt anyagból, még pedig a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsától elvitt anyagból több könyvet kiutaltak VÖRÖSVÁRY Ferenc személyes használatára, tehát magáncélra is. A Telep nehézkes ügymenete — úgy látszik — a közoktatásügyi népbiztosságot nem elégítette ki. Legalább erre vall az a körülmény, hogy KÁRMÁN csoportvezető megbízta MARCZALI Henrik egyetemi professzort, válogassa ki az Esterházy-utca 44. sz. a. PÁLFFY-féle házban levő könyvanyagból a történeti szeminárium részére szükséges könyveket.

A könyvgyűjtő és elosztó telep vezetősége által felfektetett

¹ Ezt 6000 K vételáron váltották magukhoz a könyvtárügyi politikai megbizottak özv. VIDA Lajosnétól.

«kimenő küldemények» c. könyvben foglalt feljegyzések szerint öt esetben szállítottak el a telepről könyveket 27.418.45 K értékben. Ebből a likvidáló bizottság 26.884.25 K értékűt visszaszerzett. A könyvek értékelésére jellemző, hogy a VÖRÖSVÁRY Ferencnek kiutalt 87 kötetet 179.70 K-val, a Győri Városi Könyvtárnak kiutalt 331 (helyesen 345 dbot) pedig 354.50 K-val értékelték akkor, amikor a legselejtesebb propaganda-iratok ára is 2—3 K-ra rúgott! VÖRÖSVÁRY Ferenc és a Győri Városi Könyvtár sem a könyveket nem adták vissza, sem pedig nem is fizettek, mivel a könyveket a gyűjtőtelep vezetőségének állítása szerint mint ajándékot tartották meg. A Győr város tanácsától nyert értesítés szerint a városi könyvtárnak megküldött gyűjtemény 69 propagandairat 5—5 példányából állott s a diktatura bukása után az egész készlet az ottani rendőrkapitányságnak adatott át megsemmisítés végett.

XIII.

A könyvtárügyi politikai megbizottak, a könyvek beszerzésének ilyen «észszerű» és «gazdaságos» központosítása mellett, a könyvtárak kötésszükségletének a központosítására is kiterjesztették figyelmüket. Már április 24-én megbízták PIKLER Blankát, hogy a könyvtárak könyvkötészeti szükségleteinek biztosítása ügyében eljárjon. Ez eljárás eredménye a budapesti közkönyvtárakhoz május 22-én intézett 198. sz. körlevél, mely szerint a Sajtótermékek Szocializáló Osztálya könyvtári kötésekre a GOTTERMAYER Nándor-céget jelölte ki olyképp, hogy ez a cég csakis könyvtári kötésekkel foglalkozhatik. Azonban már június 27-én kénytelenek voltak jelenteni a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa Könyvkötői Termelő Osztályának, hogy a GOTTERMAYER-cég «nem tudni mi okból, nem produkál eleget ahhoz, hogy nála lehessen központosítani az összes könyvtári kötések» s azért kéri még egy másik ilyen nagyobb üzem kijelölését. Ez meg is történt s július 7-én egy újabb körlevelükben közölték a budapesti könyvtárakkal, hogy GOTTERMAYEREN kívül a DÖRNER és HEIMBERG, továbbá a SZIGETI Lipót cég bízott meg a könyvtári

kötésekkel. Bár e cégek kijelölése a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa javaslatára történt, ez a szakértő testület már július 29-én kénytelen bevallani, hogy a DÖRNER és HEIMBERG-cég nagyobb tételű könyvkötő-munkák végzésére nincs berendezve s kárpótlásul kilátásba helyezi, hogy a másik két üzemet megfelelő számú elsőrendű munkaerővel fogja ellátni. A nagyszabású központosítási terv tehát e téren nem válhatott valóra, s hogy maguk a könyvtárügyi politikai megbizottak is mily kétes eredményeket vártak e tervük megvalósításától, arra jellemző egy június 27-én a Révai Testvérek céghez intézett megkeresésük, melyben felkérlik, hogy a nála megrendelt, nyers ivekben levő példányokat köttesse be és csak bekötés után szállítsa be. Tehát a nagy garral hirdetett könyvtári kötések helyett már beérték volna a közkönyvtárak egyik legkevésbé megbízható kötésfajával, a kiadói kötéssel is.

Ugyanilyen megalkuvásra vezetett a könyvtárügyi politikai megbizottak egy másik szépen hangzó terve, mely a könyvtári felszerelések központi beszerzését lett volna hivatva máról holnapra megvalósítani. A könyvtártechnikai osztály vezetőjének, VÖRÖSVÁRY Ferencnek összefoglaló jelentése szerint az osztály megállapította az olvasótermek asztalai, székei és folyóirat állványai egységes típusát, a könyvraktárak polc (helyesebben állvány) rendszerét s a gyermek-olvasók berendezési tárgyait. De a megállapításoknál alig mentek tovább. Mindössze annyi történt, hogy július 23-án a Schlick-Nicholson gyárnál megrendeltek 500 drb Schlick-Vajda-féle vasállványt s 4000 polcot. Az egységes típusú asztalok, székek és egyéb felszerelési tárgyak megrendelésére még csak nem is gondoltak. E helyett rátették a kezüket a magán- és egyesületi könyvtárak szekrényeire és állványaira, melyeket a lakáshivatal zárlati osztályától kellett sok esetben kieroszakolni, igénybejelentéssel éltek a Lingel-gyárban készen levő 600 drb egy polcos multiform könyvszekrényre, melyet a közművelődési könyvtárhálózat mozgókönyvtárai részére kívántak felhasználni s lehetőleg az összes berendezési tárgyakkal együtt rekviráltatták el a könyvtári célokra kiszemelt helyiségeket. Szóval ipari termelésre a

proletárdiktatura itt sem volt képes, csupán arra, hogy fölélje a kapitalista társadalom «készleteit». Így a gyűjtőtelep a könyvekkel együtt beszállított a Lipótvárosi Kaszinóból 87 drb ujságtartót, az Orsz. Kaszinóból 3 könyvszekrényt, 2 folyóiratszalt és 1 könyvállványt, az Orsz. Kath. Legényegyletből 5, a Józsefvárosi Körből 4, az Ügyvédi Körből, az Erzsébetvárosi Körből, az Orsz. Iparegyesületből s a III. ker. Demokrata Körből 3, az I. ker. Közjátékonysági Egyesületből 2, br. ULLMANN Adolftól és az Anna Kollégiumból 1—1 könyvszekrényt, a gr. BETHLEN-könyvtárból egy amerikai íróasztalt és 2 könyvszekrényt, a Regnum Marianumból 1 íróasztalt s egy Roneo-gépet, WEIXELGÄRTNERTől pedig 7 könyvszekrényt, 1 íróasztalt, 1 pultot és 1 könyvállványt. Az egyes szervek csodálatos mohóságára jellegzetes fényt vet az a levélváltás, mely egy «tarka terítő» körül támadt KÖHALMI és BALKÁNYI között. KÖHALMI aug. 1-én kelt levelében szóvá teszi, hogy BALKÁNYI az ő szobájából egy tarka aszalterítőt elvitetett. BALKÁNYI e terítőt augusztus 4-én visszaküldte ugyan, de fájó szívvvel s abban a reményben, hogy KÖHALMI mégis csak átengedi a nevezetes terítőt a Közgazdasági Főiskola közgazdasági szemináriuma részére, mivel «főiskolánknak ilyen terítőre — úgymond — annál nagyobb szüksége van, mert az előadásztalunknak a leltárban fölvelt terítőjét a szocialis termelés népbiztosságának malomipari szakosztálya elvitte.»

Ami végül a közkönyvtárak nyomtatványszükségleteit illeti e téren csupán annyi történt, hogy 10—10 ezer példányban elkészítették a Városi Könyvtár tervbe vett fiók- és gyári könyvtáraihoz szükséges űrlapokat, valamint 5000 példányban a gyűjtőtelepen raktározott könyvek nyilvántartó lapjait.

XIV.

A nagyszámban tervezett új könyvtárhoz szükséges személyzetet a könyvtárügyi politikai megbízottak egy kéthónapos könyvtári tanfolyamon vélték a kellő mértékben kiképezhetni. A tanfolyamnak, a tájékoztató szerint, az volt a célja, «hogy megismer-

tesse a hallgatókkal a modern közművelődési könyvtár belső adminisztratív munkáit, azok összefüggéseit, hogy megismertesse a hallgatóságot a népművelő könyvtár kölcsönző szolgálatának alapelveivel és hogy bevezesse őket a könyvpiar és a könyvkereskedelem ismeretébe». A tanfolyamon részt vehetett «minden 20-ik életévét betöltött egyén, ha előképzettségét, vagy szellemi képességét a tanfolyamot vezető könyvtárügyi megbízottak elégségesnek» találták. Valami nagy igényekkel az előképzettséget illetőleg aligha léptek fel, mivel kimondták, hogy «munkáskönyvtárak, szakegyleti könyvtárak vezetőinél félévi gyakorlati könyvtári működés elégséges előképzettségnek tekintendő». Húsz évnél fiatalabb egyéneket csak az esetben vettek fel a tanfolyamra, ha legalább két évi közkönyvtári működést igazoltak. Összesen 267 egyén jelentkezett a tanfolyamra, akiket a tanfolyam vezetői kétszer is revideáltak. A revízió alapján 184 hallgatót vettek fel, akik közül többen elmaradtak, úgy hogy a beiratkozott hallgatók száma 179-re rugott, a mihez még 30 kiküldött könyvtáros járult. A felvett hallgatók közül hetvenen jelentkeztek diákszegélyért. Ily segélyben egyenkint 600 K-val 62 hallgató részesült s ez egymagában 37.200 K-val terhelte meg az államot. A tanfolyam előadói különben elég szerényen 100—100 K-val díjaztattak óránként s ily címen 7000 K-t fizettek ki. Végül úgy tervezték, hogy az előadásokat nyomtatásban is közzéteszik, miért is két gyorsíró foglalkoztattak ez előadásokon, ami 2330 K költséggel járt.

A kurzus elméleti részét a megbízott előadók, részben vetített képekkel kísért, előadásai képezték. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. hivatalos lapjuk 1. számában lenyomott program a következő. I. Általános könyvtárban: a) DIENES László: Könyvtártan (6 óra); b) HÓMAN Bálint és WALDBAUER Ilona: Tudományos könyvtárak. Kapcsolatban az Egyetemi könyvtár bemutatásával¹ (2 óra); c) KREMMER Dezső: Könyvtár és múzeum (2 óra). II. Könyvtárigazgatás és könyvtártechnika: a) SCHEIN Józsefné:

¹ HÓMAN Bálint, kit eredetileg egy egész előadássorozatra akarták rábírní, sikertelenül, többszöri lemondás után végül is egy órát tartott — minden díjazás nélkül — bevezetőül az Egyetemi könyvtár látogatásához.

Könyvek beszerzése (2 óra); *b)* PIKLER Blanka: Katalogizálás (6 óra); *c)* ENYVVÁRI Jenő: Osztályozó rendszerek (3 óra); *d)* BRAUN Róbert: Reference szolgálat (3 óra); *e)* KÖHALMI Béla: Kölcsönző módszerek (2 óra); *f)* DIENES László: Könyvtár és olvasó (2 óra); *g)* KÖHALMI Béla: Raktárrendszerek (2 óra); *h)* STAINDL Mátyás: Könyvtári statisztika (1 óra); *i)* LESSKÓ Béla és PALÁGYI Tibor: Elemi könyvtártechnika (2 óra). III. Könyvészeti ismeretek. Előadó: KÖHALMI Béla (2 óra). IV. A könyvpiar, könyvkiadás és könyvkereskedelem ismertetése: *a)* VAJDA Ármin: Papirgyártás (4 óra); *b)* KNER Imre: Nyomdászat (4 óra); *c)* CONRÁD Gyula: Sokszorosító eljárások (5 óra); *d)* JASCHIK Álmos: Könyvkötés (5 óra); *e)* WIESNER Jakab Emil: Könyvkiadás és könyvkereskedelem a kapitalista társadalomban (4 óra); *f)* LANTOS Adolf: A tudományos antikváriátus (1 óra); *g)* KÖHALMI Béla: A könyvkiadás és a kommunista társadalom (1 óra). V. Olvasás és könyvgyűjtés: *a)* VARJAS Sándor: Az olvasás lélektana (2 óra); *b)* VÁRADI Irma: Az olvasók lélektana (2 óra); *c)* KÖHALMI Béla és TODORESZKU Gyula: Bibliofilia és könyvgyűjtés (2 óra). VI. Irodalmi ismeretek: *a)* SZABÓ Dezső: A külföldi irodalom olvasmányi szempontból (7 óra); *b)* NÓGRÁDI László: Az ifjúsági irodalom (3 óra). Ezt kiegészítették volna «továbbképzés» címén BENEDEK Marcell, KIRÁLY György, RIEDL Frigyes, RÓZSA Dezső és WILDE János egyetemi kollégiumai, melyek hallgatása szintén kötelező volt a tanfolyam résztvevői számára.

Mint minden tervük, úgy ez előadás-programmjuk is több rendbeli változáson ment keresztül addig, amíg a megvalósításra sor került. Már a folyóiratukból különlenyomatként megjelent *Tájékoztató és tanterv* is több tekintetben eltér az eredeti programtól. Így az Általános könyvtártan csoportjában DIENES előadásai 6 óráról 7-re emelkedtek. A könyvtárigazgatás és könyvtártechnika csoportja pedig egy egyórás kollégiummal bővült, melyre HOFFMANN Manó vállalkozott Anyagkezelés címén. Hasonlóképpen bővült a Könyvészeti ismeretek csoportja is, melynek keretében egy meg nem nevezett előadó a szocialista irodalmat volt hivatva ismertetni 3 órás kurzusban. A *Tanácsköztársaság Könyv-*

tárügye 4. számában olvasható beszámoló szerint azonban az ekként módosított programot sem tartották be. E szerint a szocialista irodalom ismertetését KOVÁCS Gábor vállalta el, az eredetileg kiszemelt HALASI Béla helyett, még pedig 4 órában. A külföldi irodalomról szóló előadásokat pedig SZABÓ Dezső helyett, aki időközben lemondott, BABITS Mihály vállalta el, még pedig KÖHALMI Béla előszóiban adott felvilágosításai szerint 4 órában 7 helyett. Viszont BRAUN Róbert előadásait 3-ról 6-ra, JASCHIKÉT pedig 5-ről nyolcra kellett felemelni, mivel «az eredetileg tervezett órák keretében nem hogy kimerítő, de általánosságban tájékoztató felvilágosítást sem» lehetett nyújtani. PALÁGYI Tibor: Elemi könyvtártechnika c. előadása szintén elmaradt s helyette dr. HUBERT Emil tartott előadást a modern iroda szervezéséről. De elmaradtak még, KÖHALMI szóbeli közlései szerint, TODORESZKU Gyulának és NÓGRÁDI Lászlónak előadásai is, akik részint betegség, részint egyéb okokból lemondottak. Viszont sem a program, sem a beszámoló nem emlékezett meg dr. TRÓCSÁNYI Zoltán 3 órás előadásáról, melynek a régi magyar nyomtatványok ismertetése volt a tárgya.

A tanfolyamot május 12-én nyitotta meg FOGARASI Béla csoportvezető a Tudományegyetem VI. sz. termében. Szerinte «eddig könyvtárosképzés a szó komoly értelmében nem volt, mert a kapitalista osztályuralomnak, amennyire nem volt szüksége jó könyvtárakra, annyira nem volt szüksége jó könyvtárosra, a jó könyvtáros fogalmának elmélyítésére, annak tudományos és társadalmi irányban való intenzív kiképzésére sem». Ahány szó, annyi valótlanság. A könyvtárosok kiképzése épen a legtipikusabb kapitalista államokban: Angliában, az Északamerikai Egyesült-Államokban, Németországban, meglehetősen fejlett fokon áll, mindenesetre hasonlíthatatlanul fejlettebb fokon, amint azt a kommunista könyvtárosi tanfolyam, legalább amennyire ez a kezeim közé került előadásokból és előadástöredékekből megállapítható, képviselte. Sőt a tárgyalás rendszeressége, tudományos megalapozása szempontjából ez a kurzus határozott visszaesést jelent még azokkal a könyvtárosi tanfolyamokkal szemben is,

melyeket nálunk a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége dr. FEJÉRPATAKY László vezetésével több ízben rendezett.

Emellett a kommunista kurzus nem érte be azzal, hogy szakismereteket közöljön hallgatóival, hanem minden lehető és lehetetlen alkalmat megragadott, hogy osztálygyűlésre uszítson. DIENES László «könyvtártani» bevezető előadásában pl. ilyenek olvashatók: «Meglehetett azt tenni, hogy egy hatalmas gesztussal elvettük a burzsoáziától a jogtalanul kisajátított termelő eszközöket. El lehetett venni földjét, gyárait, aminek birtoklásával gazdasági rabszolgaságban tartotta évszázadokon keresztül a falusi és városi proletariátust, el lehetett tőle venni pénzét, házát, fényes berendezését, el lehetett venni autóját, amellyel gazdasági privilegiumának előnyeit kiélvezte. Azonban nem lehet elvenni egy gesztussal máról-holnapra a burzsoáziától szellemi javait — amennyiben ilyenekkel rendelkezik. Nem lehet és nem is szükséges, hogy elvegyük. Nem szükséges először azért, mert ezekre a szellemi javakra — ha egyáltalán vannak — nincs szükségünk. Ezek a szellemi javak — ha vannak egyáltalán — nem érik meg azt a fáradságot, hogy elvétesse nek, másodszor azért sem, mert ha megérnék is s el is tudnánk venni, nem tudnánk azokat egyszerűen átadni, mint a lakásokat, a proletariátusnak.» Ime egy kis részlet annak bemutatására, hogy mit tanítottak a kurzuson «könyvtártan» címen. S hogy ez nemcsak a bevezető előadás tenorja volt, arra például felhozom SCHEIN Józsefnének a könyvek beszerzéséről tartott előadását, amelyben az az egyszerű művelet, hogy a könyveket a hely jobb kihasználása végett nagyság szerint csoportosítják, ekként iratott körül: «De azért korántsem kell hinni, hogy teljes egyenlőség uralkodnék a könyvek közt. Itt is úgy van, mint az életben legtöbbszörre — a nagyok nem férnek meg a kicsinyekkel». (2. előadás.) Ugyanez az előadó így határozza meg a «jó könyvek» fogalmát «azaz olyanok, melyek az olvasóközönséget olyan irányban, amilyent a könyvtár vezetősége kívánatosnak tart, befolyásolja». (3. előadás.) A könyvtár propagandisztikus célját hangsúlyozza KÖHALMI is, aki szerint «a kölcsönzés nemcsak formai ténykedés», hanem «eleven tett», mivel a kölcsönzés

lebonyolításával megbízott egyén «az olvasót a könyv kiválasztásánál... irányítja... befolyásolja». (Könyvkölcsönzés 6. előadása.) Dr. BRAUN Róbert pedig a TOLNAI Világlapja lexikonát ismertetve ekként csapja arcul a hazai kulturális törekvéseket: «TOLNAI az ismeretek népszerűsítése érdekében többet tett, mint a volt Magyarország hivatalos intézményei együttvéve». (1. előadás.) VÁRADI Irma az «Olvasók lélektana» c. előadásában ilyenek olvashatók: «A jó könyvtárosnak általában az a kötelessége, hogy az olvasó szerénységét a könyvtárral szemben lehetőleg hamar eloszlassa... A Szabó Ervin Könyvtár SZABÓ Ervin intencióinak megfelelően mindig arra törekedett, hogy az állami és egyesületi könyvtárakban oly szívesen látott «szerény, jól nevelt» közönség helyett követelőző közönséget neveljen magának. Még külsőségekben is kifejezésre juttatta ezt SZABÓ Ervin, aki egyszer egy gyermekkönyvtárt látogatott meg és amikor látta a könyvtárt megostromló gyermekhadat, azzal vigasztalta meg a kétségbeesett könyvtárost: «nem baj, majd ha felnőnek, annál inkább fogják követelni állampolgári jogaikat». Vagy hogy «a könyvtár a kommunista társadalomban pótolja azt, ami eddig csak egyes emberek kiváltsága volt, hogy bemehettek egy könyvesboltba és megvásárolhatták azt, amit akartak, senkisémet kérdezte, hogy miért akarják.» Sőt még a Singer és Wolfner cég WIESNER-e is ekként áradozott: «A kommunizmus a könyvkiadásnak állami kezelésbe vételével rálépett arra az útra, amelyen korunkban járnunk kell... A kommunizmus úgy a könyvkiadás, mint a terjesztés nézőpontjából hatalmas perspektívát nyújt. A jó, igazán jó, művészi s csak kiváló könyv megteremtése a kommunizmus feladata.» (4. előadás befejező szavai, melyek utóbb töröltettek.) Pedig ez a néhány szemelvény nem az eredeti gyorsíró-feljegyzésekből van merítve, hanem az előadások kéziratából, melyeket úgy szedett össze felosztásomra KÖHALMI az egyes szerzőktől és szolgáltatott be október 14-én, vagyis olyan időpontban, amikor az előadásoknak idejük volt az előadókkal együtt visszafehéredni.

A feldolgozott adatok megbízhatósága szempontjából is sok szó fér ez előadásokhoz. Dr. BRAUN Róbert előadásaiban pl. aki-

nek az volt a feladata, hogy a közikönyvtárak könyvanyagát ismertesse meg hallgatóival, ilyen állítások hangzottak el: «a Larousse-féle francia lexikon legnagyobb alakú kiadása *kilenc* kötetből áll», a német *Minerva* az «egyetemek előadásait» is felsorolja, a magyar «Műveltség Könyvtára» a «Kultur der Gegenwart»-hoz hasonló, a Franklin-féle kézi lexikon «egészen rossz», ellenben a «Mindentudó kis lexikon» «adatai megbízhatók». KÖHALMI szerint a bibliografiában a teljességre való törekvés «tudománytalan eljárás és inkább bibliofil és tisztára történelmi szempontokat, durva történelmi követelményeket tart csak szem előtt» s elrettenítő például idézi a párisi Bibliothèque Nationale katalogusát — ami nem bibliografia, hanem katalogus. (Könyvészeti segédeszközök c. előadás.) ENYVVÁRI Jenő az osztályozás alapelveit megállapító bevezető fejtegetéseiben első és legfőbb követelményül azt állítja fel, «hogy a rendszert kitevő osztályok és alosztályok rendjét a tudományok és tudományszakok logikai sorrendjének megfelelően kell megállapítani». (I. előadás.) De a különböző rendszerek igen futólagos és hiányos áttekintése után teljesen megelégedezik e szempontról s valóságos dicshimnusz zeng a DEWEY-féle tizedes rendszerre, mely mindennek mondható, csak logikusnak nem. De hát persze ezt követelte a SZABÓ Ervin-féle hagyomány, az egyetlen hagyomány, mely a kommunista könyvtárpolitikában is szent és sérthetetlen maradt. «Nagyon kíváncsok, hogy egy könyvtár olyan gyorsan fogadja el e rendszert, amint csak lehet. Minden halasztás csak fokozott pénz- és idővesztéssel jár. Ne válasszon a pénztáros (így!) régi, rozsdás munkaeszközt és természetesen még kevésbé akarjon maga újat találni, amikor jobb áll rendelkezésre.» Szerencse, hogy DEWEY nem ezen a kurzuson nyerte kiképeztetését, különben sohasem alkothatta volna meg a maga rendszerét. — WIESNER szempontjának emelkedettségére jellemző ez a mondat: «Egy ifjúsági iratot oly alakban kell kihozni, hogy az olvasható, kényelmesen kezelhető s a szöveg pontos legyen, egyéb szempont mellékes». (III. előadás.) Valóban nem csoda, hogy a «kapitalista társadalom» pedagógus-szakemberei oly sokat panaszkodtak ifjúsági irodalmunk sivárságáról.

Egy másik hiánya volt e kurzusnak az összetartozó tárgyak túlságos elaprózása, ami szükségképen számos ellentmondásra vezetett. Így KÖHALMI a HOFFMANN-féle kikölcsonzö rendszer mellett kardoskodik, viszont VÁRADI Irma az ezzel éles ellentétben álló nyílt-polcrendszerért tartja ideálisnak, mert ez a legalkalmasabb arra, hogy az olvasókban felkeltsünk «egy antikommunista érzést, a korlátlan jogot a könyvek felett». Ugyancsak KÖHALMI a HOFFMANN-féle rendszerből kifolyólag a mellett foglal állást, hogy az olvasókra az értelmi szintjüknek megfelelőnek ítélt könyveket igyekezzenek rátukmálni. VÁRADI Irma, bár az olvasók irányításának szintén hive, már kevésbbé intranzigens. «Nem mi vagyunk hivatva, úgy mond, arra, hogy eldöntsük, hogy egy könyv kiből mit vált ki.» De nemcsak telfogásbeli, hanem ténybeli ellentmondással is találkozunk. ENYVVÁRI pl. azt állítja, hogy a Fővárosi Könyvtárban a könyvek felállítása a DEWEY-féle index-szám első négy jegye alapján történt. Ha ez igaz, akkor csak azon rövid idő alatt hajtatott végre, amely ENYVVÁRI és SCHEIN-né előadása közt eltelt, aki szerint a Fővárosi Könyvtárban a könyvek a raktár-rendszer szerint helyeztetek el, «azaz a könyvek tárgyukra, tartalmukra való tekintet nélkül a földolgozás sorrendjében egymás mellé kerültek».

Nagy hiánya végül az előadásoknak, hogy a könyvtártörténeti szempontok szinte teljesen figyelmen kívül hagytak. ENYVVÁRI szakrendszer-áttekintésén és TRÓCSÁNYI előadásán kívül jóformán semmit sem hallottak a jelöltek a könyvtárral összefüggő kérdések történeti fejlődéséről, aminek ismerete nélkül komoly kiképzés el se képzelhető. E hiányt némileg pótolták azok a rövid előadások, melyeket a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői és dr. HÓMAN Bálint (I. program) tartottak teljesen ingyenesen abból az alkalomból, hogy a könyvtárlátogatások során a tanfolyam hallgatói az Orsz. Széchényi Könyvtárt és Egyetemi Könyvtárt is meglátogatták. Igen jellemző a kurzus irányzatosságára az a nyilatkozat, melyet egy jelen volt szem- és fültanú az egyik hallgatótól hallott, aki szerint az előadók folyton csak a Szabó Ervin Könyvtárt emlegették s ime a Múzeumban sok olyant láttak és hallottak, amiről sejtelmük sem volt.

Az elméleti kiképzést egy gyakorlati tanfolyam egészítette ki, melyet a program szerint a Szabó Ervin Könyvtár valamelyik fiókjában nyertek a rendes könyvtári szolgálat keretében. A tanfolyam gyakorlati részét előkészítő, június 30-án tartott értekezlet jegyzőkönyvének tanúsága szerint gyakorlatra már csak 82-en jelentkeztek, de «ezek közül is többen ki fognak maradni, részint önként, részint nem önként». A jelölteknek a gyakorlati kurzuson a következő 6 osztályon kellett volna átmenniök: rendelő, katalógizáló, osztályozó, nyilvános szolgálat, fiókközpont és fiók nyilvános szolgálat s DIENES javaslatára elhatározták, hogy minden emberről az egyes osztályok vezetői előre megállapított pontokba foglalt véleményt adjanak.

A tanfolyam legnagyobb hibája az volt, hogy vizsgát nem tartottak a végén, hanem kimondották, hogy azok, akik végig hallgatták, kívánatra bizonyítványt kaphatnak. Ezzel az egész tanfolyam komolysága veszendőbe ment.

XV.

A könyvtárügyi politikai megbízottak bibliografiai működése azzal indult meg, hogy április 22-én április 1-től kezdődő hatállyal kineveztették PETRIK Gézát, a magyar bibliográfia régi, érdemes munkását áll. bibliografussá. (L. *A Tanácsköztársaság Könyvtár-ügye* 1. sz.) Bár PETRIK-et az akkori álláspont szerint engedélyezhető legmagasabb fizetéssel, azaz 50 K napibérrel nevezték ki, az új állami bibliografus keveselte e fizetést, mivel KÖHALMI havi 2000 K-t helyezett neki kilátásba a felosztatott Magyar Könyvkereskedők Egyletével kötött szerződések alapján nyomtatott ívenként járó 160 K tiszteletdíj s havi 150 K-val díjazott külön munkaerő kárpótlása fejében. A félreértés azonban elsimult s PETRIK úgy látszik csöndesen folytatta a M. Nemzeti Múzeum Könyvtárában az 1901—1910. évi és 1911—1920. évi bibliografia szerkesztését, anélkül, hogy a műből akárcsak egyetlen füzet is napvilágot láthatott volna a kommunizmus folyamán.

A Kurrens bibliografiát a Bibliografiai Intézet végleges megalkulásáig a szocializált könyvüzemek hivatalos lapja, a *Corvina* közölte volna a könyvtárügyi politikai megbízottaknak július 8-án a Szellemi Termékek Országos Tanácsa termelési osztályához intézett átirata szerint. Ezen időszakai bibliografia teljességét lett volna hivatva előmozdítani a Közoktatásügyi Népbiztosság július 16-án 60. K. N. sz. a. kibocsátott rendelete a kötelespéldányok reformja ügyében (l. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* 4. sz.), melynek fogalmazványát «észrevételeinek megtétele céljából» ugyan csak július 16-án küldönc útján kézbesítették dr. MELICH Jánosnak, akinek így eleve lehetetlenné tették, hogy állást foglalhasson a rendkívül zavaros rendelettel szemben. KÖHALMI ugyan július 17-én kelt levelében azzal mentegetőzött, hogy a rendelet az ő tudta nélkül jelent meg ideje előtt a *Tanácsköztársaság* c. hivatalos lapban s kilátásba helyezte, hogy a MELICH által javaslandó változtatásokat majd «belső rendelettel» fogják végrehajtani, de ezzel szemben joggal fel lehetett volna hozni, hogy a rendelet szövegét a vélemény beérkezése előtt semmikép sem kellett volna közölni a Népbiztossággal, amely elé csak a végleges szöveg tartozott.

A rendelet a kötelespéldányok számát négyben állapította meg s valamennyit a M. Nemzeti Múzeumba irányította, még pedig nem negyedévenként, hanem havonként egybegyűjtve. Miután a beszolgáltatott példányok «célszerű szétosztásáról, bibliografiai és statisztikai feldolgozásáról» a 7. §. szerint az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Intézet gondoskodott volna, ez az intézkedés alig érthető. Csak arra lett volna jó, hogy minél bonyolultabbá és hosszadalmasabbá tegye az észszerűség és gazdaságosság elvét hangoztató könyvtárügyi politikai megbízottak eljárását. Ép oly érthetetlen az 5. §., mely szerint a Széchényi Könyvtár a nyomdatermékek átvétele után csupán a «beérkezett nyomdatermékek jegyzékét» adta volna át a Bibliografiai Intézetnek, holott ez a 9. §. szerint a tudós és laikus közönség tájékoztatására időszakonként feldolgozza és közzéteszi a beérkezett kötelespéldányokat. Azt alig lehet föltételezni, hogy a Bibliografiai

Intézet a jegyzékek alapján készítette volna el a kurrens bibliografiát. Fölösleges komplikációt okozott volna továbbá a 6. §, mely kötelességévé teszi a Szellemi Termékek Országos Tanácsa Kiadói Termelő Osztályának, hogy a beszolgáltatás ellenőrzése céljából a Bibliografiai Intézettel, nem pedig a Múzeummal közölje a Nyomdai Termelő Osztálynak kinyomtatásra átadott művek jegyzékét, valamint a nyomdai üzemek terén havonta beálló változásokat. Szerencse, hogy a zavaros rendelet végrehajtására nem jutott idő.

Az időszaki és összefoglaló magyar bibliografia mellett egyes szakbibliográfiák, speciális bibliografiai munkák s könyvtárügyi kiadványok előállítása is helyet talált az intézet feladatai sorában. Egyetlen tényleges kiadványuk *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. hivatalos reklámlap volt, melynek négy kis száma látott napvilágot. 2000 példányban készült s az első szám nyomdai számlája egymagában 3741 koronát tett. Ennek költségeit a Közoktatásügyi Népbiztosság május 28-án 15.425/9. sz. a. kiutalta ugyan, de jónak látta előre jelezni, hogy a folyóirat költségeit csak abban az esetben hajlandó biztosítani, ha a havi előállítási költség a 2000 koronát «lehetőleg» meg nem haladja. Később a könyvtárügyi politikai megbízottak elhatározták, hogy ezt a költséges lapocskát beszüntetik, illetve a *Múzeumi és Könyvtári Értesítővel* és a *Könyvtári Szemlével* egybeolvasztva, *Könyvtári Szemle* címén fogják kiadni DIENES László és KÖHALMI Béla szerkesztésében. Megmaradt volna továbbá a *Magyar Könyvszemle* is, mint «a régi magyar könyvekre és bibliografiára vonatkozó szakrevű» és mint «a tudományos könyvtárak és a múzeum könyvtárának hivatalos lapja», de természetesen nem az eddigi szerkesztővel, akinek helyébe egy szerkesztőbizottságot terveztek.

Szakbibliográfiák kiadásáról egyelőre nem esett szó, pedig dr. GOMBOCZ Endre egyetemi magántanár még június folyamán KÖHALMI jóindulatába ajánlotta *A magyar botanikai irodalom repertoriuma* c. művét.

Ellenben a szerző megkérdése nélkül kisajátították a SZINNYEI-féle *Magyar írók élete és munkái* c. bio-bibliografiai lexikon pót-

sorozatát, melynek elkészítésével e sorok íróját bizta meg még 1915-ben a Magyar Tudományos Akadémia. Ez volt ugyanis az ürügy, amellyel e tanulmány íróját a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége létszámából kiemelték, amikor egy június hó 22-én kelt, de csak július 10-én kézbesített népbiztosági rendelettel eddigi «illetményei meghagyásával» a pótkötetek szerkesztésével megbízták s hivatali munkahelyétül a Nemzeti Múzeum könyvtárát jelölték ki.

Mintegy két hetet töltöttem így kényszerű számkivetésben s ezt az időt arra használtam fel, hogy a *Magyar írók élete és munkái* részére megörökítsem azokat az egyéneket, akik tollukat a *Vörös Ujság* és a *Népszava* hasábjain a vörös terror szolgálatába állították.

A Bibliografiai Intézet kiegészítője lett volna a Könyvtárügyi és Bibliografiai Szakkönyvtár, melynek alapját szokott módszerrel a máséból akarták megvetni a könyvtárügyi politikai megbízottak. Bevezetőül körlevélben hívták fel a budapesti könyvtárakat, hogy bibliografiai segédeszközeik többes vagy feles példányait szolgáltatassák be. Ez a felhívásuk azonban teljes kudarccal végződött. Összesen 16 válasz érkezett be, valamennyi nemleges, csupán a M. Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára ajánlott fel PETRIK Magyar könyvészet 1901—1910. c. mű utolsó füzetéből néhány példányt.

XVI.

Ezekben ismertettük a könyvtárügyi politikai megbízottak könyvtárügyi törekvéseit és tevékenységét. Bár négy hónap alatt igazi eredményeket még az erőszakosság ezen dicstelen korszakában sem lehetett elérni, annyi mégis megállapítható, hogy ami a megbízottak törekvéseiben jó, az nem új s ami új, az nem jó. Egy központi katalógus és ezzel kapcsolatban egy a kutatókat felvilágosító iroda létesítése, a magyar bibliografia államosítása, a könyvtárosképzés, a tudományos könyvtárak szerzeményeinek rendszeresebbé tétele, a budapesti és vidéki közművelődési könyv-

tári hálózat kiépítése, a könyvtárak anyagi szükségleteinek központi beszerzése, a könyvanyag bizonyos fokú középpontosítása, egy az egész ország területére kiterjeszkedő Vakok könyvtárának a megteremtése csupa olyan kérdés, melyet a külföld fejlettebb könyvtári viszonyokkal rendelkező államaiban részben vagy egészben már több-kevesebb szerencsével megvalósítottak s aminek hazánkban leendő megvalósítását, természetesen mindig az adott viszonyokra való figyelemmel, legutóbb e sorok írója sürgette *Könyvtári problémák* c. könyvében. Megvalósításuk a polgári Magyarországon elsősorban a pénzkérdésen akadt meg. A proletárdiktatura Magyarországon ez a kérdés nem játszott szerepet, mert hiszen pénzt hajlandók voltak a végtelenségig nyomtatni. Csakhogy a bolsevista pénzügyi gazdálkodásnak az volt a természetes folyománya, hogy a pénz szinte elvesztette minden cselekvőképességét.

A szociális termelésből fakadó jólét e korszakában oda jutottunk, hogy hiába voltak meg a tervek megvalósításához a látszólag korlátlan anyagi eszközök, ez eszközökkel még a legelsőbb szükségletek beszerzését sem lehetett biztosítani. Az Egyetemi könyvtárnál pl., mint láttuk, felmerült az újrakatalogizálás eszméje. A nagy munka keresztülviteléhez ember lett volna elég, de a katalogizáláshoz szükséges papírmennyiséget már nem tudták előteremteni.

Vagy nézzünk egy másik tervet, azt az igyekezetet, amelynek megvalósítására komolyan törekedtek négyhónapos uralmuk alatt: a könyvtárak könyvanyagának központi ellátását. Ezt a külföldön nem egy helyen szép anyagi sikerrel valósították meg oly központi szervek révén, melyek előnyös szerződések útján a kultúrcentrumoktól távolos kisvárosi és falusi könyvtárak könyvszükségletét is tetemes árkedvezménnyel képesek kielégíteni. A könyvtárügyi politikai megbízottak e célra megteremtették a könyvek gyűjtő- és elosztó-telepét, mely két hónap alatt csupán munkabérek és fuvar-költségek címén 289.194 K 68 f.-nyi költséget okozott az államnak. Ily költséges és nehézkesen működő szerv nem hogy segített, hanem még rontott volna az eddigi, szerintük «anarchisztikus»

állapotokon s amellet még hihetetlenül meg is lassította volna a könyveknek a könyvtárba jutását.

Az a tervük, hogy tudományos könyvtáraink anyagának felhasználásával megalkossák a tudományos szakkönyvtár-rendszert, szerencsére már a helyiségek kérdésén megakadt. Kivitel esetén a keserű csalódások nem maradtak volna el. Azzal pl., hogy összes tudományos könyvtáraink kifosztásával megalkották volna a műtörténeti szakkönyvtárat, korántsem érték volna el céljukat, egy teljes és tökéletes műtörténeti könyvtár létesítését. Ez az egyesítés némi kölcsönös kiegészítés mellett egy sereg duplumot eredményezett volna, de azért továbbra is megmaradtak volna azok a tátongó hiányok, melyek a szakembert kutatásaiban lépten-nyomon elkeserítik. Emellet a műtörténet egyes ágait művelő tudományos tanintézetek meg lettek volna fosztva eddigi szakkönyvtáraiktól, ami tudományos és pedagógiai szempontból egyaránt káros, ha nem végzetes következményekkel járt volna. Ezért említettem a műtörténeti könyvtárakat, mivel épen ezekkel kapcsolatban tették szóvá a multban azt a tényleg egészségtelen állapotot, hogy egyes rendkívüli drága munkákat, melyekből egy példány teljesen kielégítené az ország összes műtörténészeit, az egyes műtörténeti könyvtárak vezetői, akik egymástól teljesen függetlenül fejlesztik gyűjteményüket, mind megszerezték, míg viszont más, nem kevésbé fontos publikációk egyetlen könyvtárunkban sincsenek meg. Ezen az állapoton azonban könnyen lehetne segíteni olykép, hogy a rokonszakmákat gyűjtő könyvtárak vezetői közös konferenciákat tartanának, amelyeken a speciális kiadványok beszerzését felosztanák egymás között. Így azután meg lehetne akadályozni azt, hogy míg pl. a Grimani-Breviarium reprodukciója több könyvtárunkban is hozzáférhető, addig a miniatura történetében jóval fontosabb Józsuá-tekercs, vagy Vergilius-kodex reprodukcióját egyáltalán lehetetlen kézhez kapni.

Hogy a könyvtárügyi politikai megbizottak, «a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» e legfőbb intézői a tudományos kutatás érdekeivel nem sokat törődtek, mutatja az is, hogy készek lettek volna feldarabolni egyetlen általános tudomá-

nyos könyvgyűjteményünket, az egyetemi könyvtárt, ahelyett, hogy annak minden irányú fejlesztését és kiegészítését — akár egyetemi könyvtár jellege fenntartásával, akár anélkül — könyvtári politikájuk középpontjává tették volna. Egy ilyen, az emberiség szellemi termelésének minden ágára kiterjedő általános könyvtár nélkül egészséges tudományos élet nem képzelhető s egyetlen mentségük csak az, hogy oly irány szolgálatába szegődtek, mely a tudományegyetem tanárait politikai nézeteik alapján mozdította el helyükből s a nyers testi erőt kívánó munkát fogadta el a legfőbb érték mérőnek. Hogy mily lelkiismeretlen könnyelműséggel kezelték a megbízottak a tudomány érdekeit, arra igen jellemző az a tettük, hogy az orvoshallgatók szakképzését szolgáló Diákolvasó orvosi szakkönyveit nem a legkiválóbb orvostanárok útmutatása nyomán, hanem egy egyetemi hallgató kijelölésére szerezték be — 50—60 példányban.

De a közművelődési könyvtárak terén sem jártak el nagyobb körültekintéssel. A könyvgyűjtő- és elosztótelepnek jobbára könyvkereskedősegeidekből álló tisztikarára bízta annak megállapítását, hogy az elhurcolt könyvtárakból mi a rájuk nézve értéktelen folyóirat s őket hatalmazták fel a beszállított anyag selejtezésére is. A fődolog náluk nem a könyvek belső értékének elbirálása, hanem a propaganda volt. A Köznevelési Népbiztosság és a szocialista párt megjelent és megjelenendő kiadványait, mint láttuk, vaktában 2—2 ezer példányban megrendelték. Ugyane kiadványokat a törökbalinti közművelődési könyvtár részére is megrendelték, még pedig a fontosabbakat 2—2 példányban, s jellemző rájuk, hogy annak megállapítását, hogy mi hát a fontosabb, a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsára bízta.

Csakis uralmuk rövidségén s a dologi előfeltételek hiányán múlt, hogy nagyobb zavarokat nem okoztak a könyvtárak belső életében. Egyik legfőbb principiumuk az egyedül üdvözítő egyforma-ság elve volt. A Városi Könyvtárban kialakult gyakorlatot, az egyetlen, amelyet igazán ismertek s amelyre a tudatlanok nyugodt merészségével esküdtek, akarták ráerőszakolni Magyarország összes közkönyvtáira. Így az összes könyvtárakban kötelezővé tétetett volna

a tizedes rendszer szakbeosztása, mely szülőföldjén, Amerikában sem tudott végleges diadalra jutni s amelyet Európában, amikor a brüsszeli nemzetközi Bibliografiai Intézet megteremtői ide átplántáltak, a legkiválóbb francia, német és olasz könyvtári szakemberek ritka egyértelműséggel és a legkülönbözőbb szempontok és okok alapján, mint a mi viszonyainknak és a tudományosság-nak meg nem felelőt, elutasítottak. Fölöslegesnek tartom ezeket a mi szakirodalmunkban is elhangzott érveket itt újból felsorakoztatni, mert hiszen a könyvtárügyi politikai megbízottakat és körüket érvekkel jobb belátásra bírni ezen a téren eddig sem sikerült. Csupán egy *argumentum ad hominem*-et említek: Melwill DEWEY-nek, a tizedes-rendszer megalkotójának azért kellett annakidején megválnia a newyorki *Public Library* vezetésétől, mivel — tagja lett egy antiszemita klubnak. Ez talán lelohasztja a tizedes-rendszerrel szemben bizonyos körökben oly általános lelkesedést. Szerencsére ezen a téren sem jutottak tovább az első kezdeményező lépéseknél.

A könyvtárügyi politikai megbízottak négyhónapos szereplése egészében meddő korszak a hazai könyvtárügy történetében. Kitérőzt programjukból, mely csupán két új momentumot tartalmazott: az élesen elhatárolt szakkönyvtárak felállításának és a belső szervezet teljes egyöntetűségének gondolatát, jóformán semmit sem voltak képesek megvalósítani, jóllehet a könyvanyag előteremtésénél oly erőszakos módon jártak el, aminőre egyhamar nem volt példa.

Harmadfélezer évvel kell visszaforgatnunk a történelem lapjait, hogy a könyvtárlétesítés hasonlóan erőszakos módszerére akadjunk s ezt is a proletárdiktatura megteremtőinek fajrokonai, a sumirok kultúráját a maguk részére kisajátító asszirok követték el. ASSUR-BANI-PAL «létesítette» úgy a maga könyvtárát, hogy birodalma városaiban kiküldötteivel összeszedette a magánosoktól és a templomoktól az agyagtáblácskákat, s miként egyik kiküldöttéhez írt parancsában olvashatjuk, szigorúan megtiltotta, hogy bárki is visszatartani merészeljen ilyen táblácskákat. «Ha valahol olyan tábláról hallasz, írja a királyi ukáz, melyet nem idéztem, nézz utána s ha az jó palotám részére, vedd el és küldd

el nékem.» Csakhogy míg ASSUR-BANI-PAL ekként «létesített» könyvtára évezredekkel élte túl a birodalom bukását, kései fajrokonai már nem voltak ily szerencsések: hasonló jogalapon nyugvó szerzeményeik alig néhány nappal bukásuk után ismét vissza-kerültek a szegény kifosztottakhoz. Csupán egy-két kötet maradt az általuk kegyelt könyvtárakban, e szégyenletes korszak néma tanujaként.

GULYÁS PÁL.

AZ ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ZENEI ANYAGÁNAK ÚJ BEOSZTÁSA.

Utóbbi időkben örvendetesen szaporodik azoknak száma, akik a könyvtár zenei művei iránt érdeklődnek. Valóban érdemes is az itt felhalmozott becses anyag után érdeklődni, mert oly értékes műveket tartalmaz, melyek forrásul szolgálhatnak a magyar zene történelméhez. Tudvalevőleg magyar zenetörténet nincs az irodalmunkban. Az a néhány rövid vázlat, amely a zeneiskolákban tankönyv gyanánt forog, nem nyújt tudományos betekintést a magyar zeneművészet fejlődéstörténetébe. Zenei íróink, köztük Bartalus István is, csak egyes korokat vagy nevesebb virtuózok életét ismertették. A XVII. és XVIII. század, például, teljesen feldolgozatlan.

Könyvtárunk köztudomás szerint *nemzeti* lévén, természetes, hogy az egyes szakoknak főleg nemzeti irányú kiegészítésére törekszik. Ép így bővül a zenei szak is, amely néhány év óta rendkívül megszaporodott magyar művekben, sőt az újabb kiadványok is meglehetősen nagy mennyiségben állanak a kutatók rendelkezésére.

Az eddigi rendszer szerint a kóták és az elméleti művek *Musica* gyűjtőnév alatt szerepeltek. Ez a rendszer sok kívánnivalót hagyott hátra, miután szakkatalógus híján az olvasóközönség csupán a szerzők nevei után tudta a kívánt munkát megtalálni. Súlyosbította a keresést, hogy egyes, kimondottan zenei művek egészen idegen szakba kerültek. Csak példaként említem, hogy GERBERT Scriptoresei, ANTALFFY Orgonaiskolája, TÁRKÁNYI Énektára a *Liturgia*-szakban foglalt helyet, tisztán azért, mert e művek tárgya valamelyes egyházi vonatkozást mutat. Hasonló elbánásban részesültek az operai szövegkönyvek, melyeket a legjobb akarattal sem lehetett megtalálni, mert az ötvenes évekből származó cédulá-

kat a szövegíró neve után írták, míg a zeneszerzőről kevés utalólap készült. Kevés ember van, aki tudná, hogy a *Rigoletto* vagy *Trubadur* szövegét ki írta, azonban VERDI nevét mindenki ismeri. E szövegkönyveket az író nemzetisége szerint különféle szép-irodalmi szakokba osztották be és ezzel végleg eltemették a könyvhalmazok közé. Pedig a könyvtárban rendkívül értékes szövegkönyvek vannak. Különösen a XVIII. század második feléből való szövegek, melyek a kismartoni Eszterházyak színházában adattak elő, gyönyörű rézkarcokkal vannak ellátva és ritka példányok. Ékes bizonyítéka az akkori magyar főurak művészet-szeretetének.

Ez az állapot természetesen sokáig nem maradhatott fenn. Állandóan jelentek meg cikkek,¹ amelyek nagyjából felsorolták a becsebb zenerelikviákat és sürgették az egész zenei anyag rendezését és könnyebb hozzáférhetőségét. A terv alig két esztendeje megvalósult és ma már a *Musica theoretica* végleg fel van dolgozva, külön szakkatalógussal rendelkezik, míg a *Mus. practica* rövid időn belül szintén elkészül.

A szakok szerinti új beosztás nem az ismert vagy idegen könyvtáraknak schémája szerint készült, hanem azon elv volt irányadó, hogy a meglévő anyag szolgáljon alapul a keretek fölállításához. Kevés anyagból álló szak: közös gyűjtőnév alá került, és amennyiben idővel szaporodik, a keretből könnyen kiemelhető és külön fejezet alatt kezelhető.

Íme a zenei szak két főosztálya:

Musica theoretica.

I. *Általános művek.* Ez a csoport több kisebb szaknak egybevonása: bibliográfia, folyóiratok, lexikonok, évkönyvek, gyűjteményes kiadások, értesítők, katalógusok. Nevezetes újítás, hogy a zenei folyóiratok és szaklapok a hirlaptárból ide kerültek, minthogy tisztán szakszerű irodalmat képviselnek. A szövegek (operai, operett, ballet) szintén ide tartoznak, de nagy mennyiségüknél fogva külön cso-

¹ V. Ö. KERESZTY I. Könyvtárunk zenei gyűjteménye. M. Knyv. Sz. 1902. — A zene irodalma a könyvtárban. U. o. 1908. — Isoz K. cikke a Zeneközlöny 1902. évf.-ban.

portot tesznek. A főcédula a zeneszerző neve után igazodik, a szövegíró és a fordító nevére utalólapok szolgálnak.

II. *Zenetörténet*. Életrajzok, emlékkönyvek, levélgyűjtemények, albumok, szóval minden történelmi tárgy munkát magában foglal.

III. *Zeneelmélet és zenepedagógia*. Ez a szak meglehetősen sok alszagnak gyűjteménye, amelyek között oly szoros a kapcsolat, hogy egymástól alig választhatók el; nevezetesen akusztika, összhangzattan, ritmika, ellenpont és fuga, zeneszerzés. Ez utóbbi szak különben egyesíti úgyszólván a zeneelmélet összes ágait. Ugyancsak e szakba kerültek az «elméleti és gyakorlati» jelzésű hegedű- és zongoraiskolák, vagyis mindazon művek, amelyeknek címében az *elméleti* szó bennfoglaltatik. E beosztást megokolttá teszi az a körülmény, hogy az ily természetű pedagógiai művek — különösen a kezdő fokon — az elméleti oktatásból indulnak ki.

IV. *Ének- és hangszerismeret* felöleli a hangfejlesztés, partituralvasás, solfège, hangszerisme, hangszerelés és dirigálás szakokat. Feltűnő bizonyára, hogy pl. az egyházi éneknek nincs külön csoportja, de ez a mi beosztásunknál nem fontos, mert bármely mű könnyűséggel felfalálható.

V. *Esztétika*, kritika, hangpsychologia és zenefilozófiai művek együvé kerültek ebbe a szakba. Ide való tehát minden magyarázó szöveg (pl. VASZILJEVICS operai útmutatója), amely esztétikailag taglalja a zeneműveket.

Musica practica.

I. *Zenekari és összes művek*, partitúrák, szólamok.

II. *Kamarazene* (mindegyik fajta).

III. *Folyóiratok*. A merőben zeneműveket tartalmazók, de amelyek nem csupán egyfajta letétű műveket hoztak; így FELLEGI Viktor *Apolló*-ja, amely férfikart is, zongoraműveket is, hegedűre írottat stb. közölt. Holott pl. a *Cimbalmozók folyóirata* kizárólag e hangszerre írt darabjaival ennek a hangszernek osztályába van felvéve.

IV. *Vegyestartalmú művek*, vagyis olyanok, amelyek sorozatosan,

például énekekre, zongorára vegyesen, vannak összegyűjtve. Ide tartoznak tehát az albumok és a különféle műfajok (ének egyedül és zongoraszólók egy füzetben) gyűjteményei.

V. *Zongoraművek*. Minthogy ez a szak rendkívül gazdag, szükség volt alszakokat felállítani. Nevezetesen: 1. Nagyobb művek, operakivonatok (csak zongorára), balletek, gyűjtemények, albumok — természetesen csak zongorára. — 2. Oktatók, iskolák, etűdök; ide tartoznak az oktatóirányú ifjúsági zenedarabok is. — 3. Kétkezes zongoradarabok. — 4. Négykezesek. — 5. Hat- és nyolckezes, illetve 2 és több zongorára írt művek. — 6. Ismeretlen szerzők művei, vagyis névtelenül, esetleg csupán kezdőbetűvel jelzett kották.

VI. *Hegedűművek*. Az előbbihez hasonló beosztásban: 1. Gyűjtemények. — 2. Oktatók. — 3. Előadási darabok. — 4. Duók. — 5. Három és több hegedűre írt művek (nem kamarazene!). — 6. Ismeretlen szerzők.

VII. *Ének*: 1. Opera-zongorakivonatok szöveggel, misék, oratoriumok, melodramák. — 2. Gyűjtemények. — 3. Oktatók. — 4. Egyszólamú előadási darabok. — 5. Duók. — 6. Ének más hangszerkísérettel (pl. orgona, gitár stb.).

VIII. *Karének*: 1. Női- és gyermekkarok. — 2. Férfikarok. — 3. Vegyeskarok.

IX. *Fuvóhangszerek*.

X. *Egyéb hangszerek*. Amennyiben akad oly hangszer, melynek irodalma tekintélyes számban van képviselve a könyvtárban (mint pl. a citera), úgy külön csoportot képez. A könyvtárban ugyanis akad cimbalom-, gitár-, orgona- és harmonium-irodalom, de ez oly csekély, hogy még nem volt érdemes külön alcsoportot alakítani. Amint az anyag szaporodik, a kartonlapok könnyűséggel kiválaszthatók.

Tehát oly gyűjtemények, ahol többféle letétű művek vannak egyesítve. Pl. Liszt F. összes művei, «Denkmäler deutscher Tonkunst», «Armonia, a legszebb és legújabb táncok, indulók, dalok és operarészletek gyűjteménye» és ehhez hasonlóak.

Bibliografiai szempontból mindenesetre kívánatos lenne külön szakot egybeállítani a dalok szövegíróiról is. PETŐFI-től úgyszólván

minden magyar zeneszerző választott dalszöveget és ép így költőink javarésztől birunk megzenésített verseket. Persze az anyag óriási, de tervbe van véve, sőt katalogus készül a karénekirodalom szövegíróiról is. Számításom szerint egy-két éven belül teljesen készen lesz a könyvtár Musica szakkatalogusa, amelyhez hozzászámítva a kéziratokról szóló katalogust: bárki oly pontos betekintést nyerhet gyűjteményünkbe, amely a tudományos munkálkodást nagyban megkönnyítheti.

LAVOTTA REZSŐ.

A «LIBELLI GRADUALES» KÖNYVTÁRI FEL- DOLGOZÁSA.

XVII—XVIII. századi jezsuita egyetemeken és főiskolákon a tudományos *gradusok* (baccalaureatus, magisterium, doctoratus) elnyerése végett tartott nyilvános vitatkozások és ünnepélyes felavatások alkalmából adták ki és osztották szét a hallgatóság körében az úgynevezett *libelli graduales*-t. Rendszerint a tanulótársak — hol egy egész osztály, hol meg egy vagy több vagyonos ifjú — adta ki az új koszorús tiszteletére. Előfordult azonban, hogy az újdonsült baccalaureus vagy doctor nyomatta ki saját költségére, az intézet valamelyik előkelő patronusának ajánlva.

Minden ily *libellus* két részre tagolódik, egy alkalmi jellegű nyomtatványra s az ehhez csatolt önálló műre. Az alkalmi rész magában foglalja a kiadó ifjú vagy ifjak *ajánlását*, a *vitatételeket* (assertiones, theses) és a *kiadó condiscipulusok névsorát*. Ez a rész tehát a könyvtárakban *theses* néven ismert és kezelt egyetemi nyomtatványfajhoz tartozik. Az alkalmi részhez járuló, de ettől független művek tartalma nagyon változatos. Kezdetben — nálunk a XVIII. század harmadik tizedéig — többnyire panegyrikus szellemű, történeti vagy morális tanulságokkal szolgáló vallásos költemények és prózai elmélkedések. Később ezeket a legkülönbözőbb tárgyú tudományos, leginkább theológiai, történeti és földrajzi művek váltják fel. A címlapon e mű szerzőjének neve nem szerepel, csupán címe; feltüntették azonban az avatásnál szereplő *praeses* (promotor) és többnyire a *respondens* (promoveált) nevét is az egyetemi thesiseken e korban általánosan szokásos formában:

Purpura Pannonica, sive vitae et res gestae S. R. E. Cardinalium, qui... episcopatibus Hungariae potiti fuerunt,¹ dum in alma... universitate

¹ E mű szerzője *Timon Sámuel*.

Cassoviensi Anno 1749. Mense Martio conclusiones theologicas, De Deo Uno et trino publice propugnaret . . . Joannes Kalcso . . . praeside R. P. Ladislao Nedeczky . . . auditoribus distributa.

Cassoviae, Typis Academicis Soc. Jesu.

Palatini Ungariae sub regibus Austriacis, honoribus perillustrum . . . AA. LL. et Philosophiae magistrorum, cum in alma . . . universitate Cassoviensi suprema AA. LL. et Philosoph. Laurea ornarentur, promotore . . . R. P. Francisco Lipolt . . . a rhetorica Cassoviensi, Anno 1753. Mense . . .

Cassoviae, Typis Academicis Soc. Jesu.

A könyvtárosok a *libelli graduales*-re rendszerint az 1800. (1750) előtti doktori dissertációk, thesisek és assertiók címtározásának általánosan elfogadott szabályait¹ alkalmazzák. A címlapon szereplő *praeses* vagy *promotor* neve alatt szokták katalogizálni, utalással a *respondens* vagy *promoveált* nevére. A címtározásnak ezt a módját oly természetesnek találják, hogy a könyvtári feldolgozás kérdésével egyébként legminuciosusabb részletességgel foglalkozó könyvtártnak és szabályzatok egyike sem tartja szükségesnek megemlékezni a *libelli graduales*-ről, mint speciális elbánás alá eső könyvfajról.² Ugyanezt tapasztaljuk a bibliografusoknál, sőt az irodalom- és tudománytörténetiróknál is, kik a *praeses* neve alatt, az ő művei közt sorolják fel és méltatják az elnöklete alatt történt felavatások alkalmával nyilvánosság elé került műveket.³ Még a jezsuiták kitűnő bibliografusa, SOMMERVOGEL sem kivétel e téren. Ő is a *praeses*ek művei közt sorolja fel a *libelli graduales*-t, bár több esetben kiemeli, hogy a mű szerzője más volt.

A katalogizálásnak ez a módja megfelel a könyvtárkezelés és különösen a könyvtári címtározás terén ma világszerte uralkodó külsőséges, könyvtártechnikai szempontoknak. A katalogizáló könyvtáros szemében ma a könyv legfontosabb alkotórésze a címlap:

¹ Centralblatt f. Bibliothekswesen. II. 1885. 12—13. l. (KEYSSER), IV. 1887. 335—342. l. (ROQUETTE), XI. 1894. 224. l. (KAUFMANN), Beiheft No. XI. 1893. 71—72. l. (HORN); DZIATZKO: Instruction. 1886. 14. l., Instructionen für die alphabetischen Kataloge d. preussischen Bibliotheken. 1899. 73—74. l., ROUYEYRE: Connaissances nécessaires. IX. 94. l., GRAESEL: Handbuch d. Bibliothekslehre. 2. Aufl. Leipzig. 1902. 216—217. l., FERENCZI: A könyvtártnak alapvonalai. 1903. 155. l. stb.

² V. ö. a fentebb idézett műveket.

³ Így nálunk SZINNYEI, PETRIK, SZABÓ KÁROLY stb.

a könyvet nem tartalma, hanem a címlapon adott nevek határozzák meg. Az anonym-művek rendszavának kiválasztásánál sem a tartalmi, hanem a könyvtártechnikai szempontok dominálnak. A könyvtárkezelés és könyvtárhasználat szempontjából mindenestre igen üdvös ez a gyakorlat, mert következetességet visz a katalogizálásba s a következetesség a címtár használhatóságának legfőbb biztosítója. Túlhajtása, a könyv tartalmának teljes negligálása azonban bosszantó tévedéseket okozhat. Ez a belátás vezeti a könyvtárban jelesebb művelőit, midőn — hogy csak egy példát említsek — a címtárkészítő könyvtárostól az anonym-művek szerzőjének megállapítását kívánják s csak ennek lehetetlensége esetén engedik meg a címből vett rendszó alatt való címtározást. Elismerik ezzel azt a — sajnos — ma sokhelyütt egészen gépies és lélektelen könyvtári gyakorlattal szemben eléggé nem hangsúlyozható elvet, hogy a katalogizáló könyvtárosnak épúgy, mint a bibliografusnak a könyv tartalmából kell kiindulnia s a címlap — bár igen fontos eszköz — mégis csak segédeszköz a könyv meghatározásához.

Ezt az elvet kell szem előtt tartanunk a *libelli graduales* könyvtári feldolgozásánál is. Ezeknek a címlapon szereplő *praeses* neve alatt való katalogizálása külső szempontokon, a régi disszertációkra, thesisekre emlékeztető címlapon alapszik. Emellett nemcsak tudományos, hanem könyvtártechnikai szempontból is helytelen, mert ellentétben áll az anonym-művek katalogizálására megállapított, általánosan elfogadott szabályokkal. A két részre tagolódó *libelli graduales*-nek a *thesis* csoportjába tartozó egyik részével szemben, a másik voltaképpen amattól független, önálló *anonym-mű*. A címlapon említett *praeses* és *respondens* neve csupán az ajánlást, thesiseket és tanulónévsort magában foglaló, rendszerint alig néhány lapra terjedő, kisebbik részt határozza meg. A címlapon szereplő cím viszont erre nem, csupán a hozzákapcsolt műre vonatkozik, melynek szerzője nem a *praeses*, de nem is a *respondens*, bár néha előfordul, hogy az épen elnöklő tanár művét adták ki. Ez azonban pusztán véletlenség. A *libelli graduales*-nek a címlapon említett címhez tartozó nagyobbik részét tehát mindig *anonym-műnek* kell tekintenünk.

Ezek igazolására csupán néhány feltűnő példát hozok fel.

TIMON Sámuel 1714—1715-ben adta ki történeti műve három első részét következő címmel:

Synopsis novae chronologicae regnorum Hungariae... inchoata per R. P. Samuelem *Timon*. Anno D. 1714.¹

Tyrnaviae, Typis Academicis.

Még ugyanez évben forgalomba került ugyanez a *három* kötet új címlappal, egy-egy *Timon* elnöklete alatt tartott felavatás alkalmával, mint libellus gradualis:

Synopsis novae chronologicae regnorum Hungariae, Croatiae, Dalmatiae &c. Pars I... honoribus... neo-baccalaureorum, cum per R. P. Samuelem *Timon*... prima philosophia laurea ornarentur, a philosophis condiscipulis dicata, Anno 1714. Mense Majo. Die 17.

Tyrnaviae, Typis Academicis.

A változott címmel kiadott két folytatólagos kötet már egy-egy KAZY János elnöklete alatt tartott felavatás alkalmával került kiadásra. TIMON neve ezeken nem szerepel:

Brevis commentarius rerum in Hungaria, Croatia, et Transilvania &c... post Nicolaum Istvanffium ceterosque historicos scriptus et honori... neo-baccalaureorum, cum per R. P. Joannem *Kazy*... in alma univers. S. J. Tyrnaviensi prima philosophia laurea condecorarentur, a condiscipulis physicis dicatus, Anno 1718. Mense Junio, Die 2.

Az egész mű második kiadását más címmel, egy kötetben a magát meg nem nevező ROST Tamás mint önálló művet TIMON neve alatt adta ki.

Epitome chronologica rerum Hungaricarum... usque ad A. 1736. producta. Per R. P. Samuelem *Timon*.

Cassoviae, 1736. Typis Academicis.

Egy évvel utóbb azonban ugyanezt a kiadást címlapjától megfosztva, a DARÓCZY elnöklete alatt tartott felavatáson — TIMON megnevezése nélkül — új címlappal, ajánlással és thesisekkel kiegészítve hozták forgalomba:

Epitome chronologica rerum Hungaricarum... ad A. 1736. producta et in lucem data, dum... comes Paulus *Haller*... in alma... Acad. Claudiopolitana theses... ex prelectionibus R. P. Georgii *Daróczi*... publice propugnaret, Anno 1737. Mense... Die...

Claudiopoli, Typis Academicis.

¹ U. így a II., 1715-ben III. kötet.

KORNÉLI János három kötetben névtelenül megjelent művének¹ egy-egy részletét újra kinyomtatva két alkalommal, más-más praeses thesiseivel összekapcsolva hozták forgalomba:

Fragmenta Ungaricae Historiae ad A. Christi 1663. laureatis honoribus... Antonii liberi baronis *Mednyanszki*... dum in alma... universitate Cassoviens. prima philosophiae laurea insigniretur, promotore R. P. Paulo *Hicsoldt*... a condiscipulis baccalaureis dicata, Anno 1738. Mense Junio, Die...

Cassoviae, Typis Academicis.

Res gestae in Ungaria ab A. 1673. usque ad A. 1678. honoribus... comitum Caroli *Eszterházy*... et Joannis *Nydri*... dum alma... universitate Tyrnaviae, Anno 1742, Die 10, Mense Maji prima philosophiae laurea donarentur, promotore R. P. Michaelae *Szegedi*... ab addictissimis condiscipulis dicata.

Tyrnaviae, Typis Academicis.

SMITTH Miklós *Imperatores Ottomanici* című művének első kiadása 9 kötetben *hat különböző praeses* elnökelete alatt tartott felavatáson került nyilvánosságra Nagyszombaton 1747. és 1752. közt.

Mindez esetekben semmi sem jelzi a szerző kilétét a könyvön. Később azonban a XVIII. század második felében, különösen ha illusztris szerző művét adták ki, ennek nevét is feltüntetik a címlapon s ilyenkor — van rá eset — a felavatásra vonatkozó címrészlet külön lapra került:

Annales regum Hungariae ab A. 997. ad A. 1564.... congesti opera et studio *Georgii Pray*... Pars III. complectens res gestas ab Wladislao I. ad Mathiae Corvini coronat. *Josephi* II. Romanorum imperatoris etc. honoribus dicati a Francisco e comitibus *Zichy*... dum idem sub augustissimis auspiciis in collegio regio Theresiano... tentamen publicum subiret, Anno 1766. Mense Augusto, Die...

Vindobonae, Typis Jo. Th. de Trattnern.

Ezekből a példákbl, melyeket száz mással szaporíthatnánk, világosan kitűnik, hogy a *libelli graduales*-ben kiadott irodalmi vagy tudományos munka könyvtári szempontból az *anonym-művek* csoportjába tartozik. A *praeses* neve alatt való címtározás nemcsak irodalom- és tudománytörténeti, hanem könyvtári szempontból is helytelen. *Evvel az eljárással ugyanegy mű különböző kiadásai, sőt egyes kötetei is két-három vagy több állítólagos szerző neve alatt*

¹ Fragmenta Ungaricae Historiae. Cassoviae, 1739—1743.

kerülnek címtárba. Szerencsés véletlen, ha — mint TIMON esetében láttuk — az igazi szerző is köztük lesz.

Ennek a címlap után induló, lélektelen katalogizáló-módszernek köszönhető, hogy irodalom- és tudománytörténetiróink¹ — ellentétben a *libelli graduales* természetét még jól ismerő s ezért ilyen hibákba nem eső XVIII. századi tudósokkal, gondolkozás nélkül sorolnak fel és méltatnak — néha bizony anélkül, hogy a művet el is olvasnák — írókat és tudósokat, kik nem voltak írók vagy legalább is azt a bizonyos művet nem írták. Ily címen szerepelnek történetiróink sorában a fentebb említett KAZY Jánoson, SZEGEDY Mihályon, HIKSOLDT Pálon és DARÓCZI Györgyön kívül ILIA András, SKODA György, MORONI Pál, HELLMÁR József, KUNICS Ferenc,² noha egyikük sem írt soha történeti műveket. KUNICS Ferenc pl. azért lett történetiróvá, mert ő elnökölt, mikor libellus gradualis-ként DUFRÈNE Európaszerte használt tankönyvének, a *Rudimenta*-nak két kötetét *Compendium historiae*... címmel újra kiadták.

Más következménye e módszernek, hogy némelyek mindenáron valami csalást, «jezsuita huncutságot» akarnak felfedezni a változtatott címlappal többizben forgalomba hozott művekben. Anonymus Gestá-jának 1747-ben Kassán, majd Kolozsvárott is libellus gradualis-ként forgalomba hozott kiadásáról például egyik tudósunk azt írja, hogy «ez utóbbi csak *együgyű* címlapkiadás; MOLNÁR János jezsuita páter *tréfálta meg vele jámbor tanárait (!)* abból az ünnepélyes alkalomból, hogy doktorrá avatták.» Holott ez a kettős kiadás csak azt bizonyítja, hogy a jezsuiták igen jól értettek a tudomány legújabb eredményeinek gyors terjesztéséhez. Alig egy évvel előbb adta csak ki SCHWANDTNER Anonymust először s íme a jezsuiták már széles körben népszerűsítik a nehezen hozzáférhető, drága forráskiadványban a nagyközönség előtt rejtve maradt, később oly híressé vált kútfőt.

A *libelli graduales* szokása nemcsak rendi, hanem tudományos

¹ Dicséretes kivételképen kell kiemelnem FINÁCZY Ernőt (A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. 1899. 123—124. l.), ki felismerte e művek természetét.

² Lásd SZINNYEI: M. Írók és SOMMERVOGEL: Bibliographie.

szempontból is nagyon üdvös és tiszteletreméltó szokás volt. A jezsuita tudósoknak alkalmat adott, hogy műveiket kiadhassák. A vagyonos, előkelő ifjakat megbarátkoztatta a tudomány pártolásának gondolatával, mert nemes élvezetet szerzett nekik. Hiszen az új munka kiadásával dicsőség hárult az itjú mecénásoknak a címlapon vagy az ajánlás végén kinyomtatott nevére. A felavatásokon összesereglett előkelő közönség körében pedig a tudományt és valláserkölcös szellemet terjesztette; új olvasókat szerzett a komoly munkáknak. A szerző nevének mellőzése a címlapon és szövegben a Jézus-társaság szigorú szerzetesi szellemének az egyéniség teljes nullificatiójának következménye. A jezsuita rendben a szellemi tulajdont is rendi köztulajdonnak tekintették s hozzászoktatták a rendtagokat, hogy az írói babérokban is osztozzanak rendtársaikkal.

Az elmondottakat összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy a hazai könyvtárakban nagy számban előforduló *libelli graduales* egészen különálló, sajátos könyvfajta s ezért könyvtári és bibliografiai feldolgozásában is sajátos szabályok szerint kell eljárunk.

A *libelli graduales* két, egymással csak külsőleg összefüggő részből — az alkalmi nyomtatványból és a hozzácsatolt tulajdonképeni műből — állnak.

E kettős természetükhöz képest kell katalogizálásuknál is eljárunk, nevezetesen:

az alkalmi nyomtatvány rendszava — az 1800. előtti thesisekre általánosan elfogadott szabály szerint — a *praeses* neve, utalással a címlapon feltüntetett jelöltre vagy jelöltekre;

a tulajdonképeni mű *anonym-műnek* tekintendő s az ezekre vonatkozó szabályok szerint címtározandó. Ha a szerző nevét meg tudjuk állapítani,¹ azt szögletes zárójelben rendszóul alkalmazzuk, utalással a címre.

¹ A magyar jezsuitákat illetőleg kitűnő segédeszközeink vannak SZÖRÉNYI és KAPRINAI kéziratós tudós-lexikonaiban (Egyetemi Könyvtár kéziratára: Coll. Kaprinaiana. in 4° T. XIV. LXXXVIII—LXXXIX.) KATONA biográfiai jegyzékében (Historia Critica. XXXVIII—XLII. köteteiben) és a többi XVIII. századi írói lexikonban.

Ha a szerző nem állapítható meg, a szokásos rendszó alatt kell a művet címtárba vennünk.

Az alkalmi nyomtatvány tudományos szempontból kevésbé értékes és terjedelmében is kisebb lévén, a főcédula az anonym-mű rendszavával kezdődik.

Példaképen álljon itt egy műnek e módszer szerint készült címfölvétele:

Főcédula:

Ac 5300

[TIMON, Samuel.] *Purpura Pannonica*, sive vitae et res gestae S. R. E. cardinalium, qui aut in ditionibus Sacrae Coronae Hungaricae nati, aut regibus sanguine conjuncti, aut episcopatibus Hungaricis potiti fuerunt,

dum in alma... S. J. universitate Cassoviensi A. 1749... Conclusiones theologicas De Deo uno et trino publice propugnaret... Joannes *Kalcso*... praeside R. P. Ladislao *Nedeczky*... auditoribus distributa.

Cassoviae, Typis Academicis Soc. Jesu. 8° 2 levél, 402 lap.

Utalócédulák:

1. PURPURA Pannonica... 1749.
Ld: [Timon Samuel]. Ac 5300.
2. NEDECZKY, Ladislaus, praeses. Conclusiones theologicae De Deo uno et trino. — Univ. Cassoviensis. 1749.
Ld: [Timon, Samuel.] *Purpura Pannonica*. Ac 5300.
3. KALCSO, Joannes, [respondens]. Conclusiones theologicae.
Ld: [Timon, Samuel]. *Purpura Pannonica*. Ac 5300.

HÓMAN BÁLINT.

A MAGYAR SZÓTÁRAK ÉS NYELVTANOK KÖNYVÉSZETE.

(Második, befejező közlemény.)

II. Szak- és műszótárak.

1. Növény-, állat-, ásvány- és vegytan.

233. Növénynevek latin-magyar szótára a kolozsvári ref. koll. Franciscus GRAPALDUS De partibus Aedium, Parma 1516. c. könyvébe beírva. — A XVI. szd. első feléből.

Kiadta VISKI Károly, MNyelvőr XXXIV. 1905. 200—203.

234. (BEYTHE ISTVÁN). Stirpium Nomenclator Pannonicus Author. Carolo Clvsio Atrebate. — Németújvár, 1583. Antwerpen, 1584.

Újra kiadta CZWITTINGER, Specimen Hungariae Literatae. Frankfurt és Lipcse, 1711. 52—66.

235. MENTZEL KERESZTÉLY. Index nominum Plantarum universalis. — Berlin, 1682.

TOLDY, A magy. nemz. irod. tört. Budapest, 1878. 108 szerint a magyar növényneveket is fölvette.

236. BENKŐ JÓZSEF Fűszéres bővebb nevezeti. Nomenclatura botanica. — MOLNÁR JÁNOS Magyar Könyv-Házában, I—II. köt. Pozsony, 1783.

237. ZAVIRA KONSTANTIN JÁNOS. Nomenclatura botanica quadrilinguis. — Pest, 1787.

Ó- és új-görög, latin, magyar nyelvből.

238. GROSSINGER JÁNOS. Universa historia physica Regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta. 5 köt. — Pozsony, 1793—97.

A kötetek végén latin, magyar, német (és esetleg tót) szójegyzékek.

239. REUSS AMBRUS FERENC. Lexicon mineralogicum, sive index Latino-Gallico-Italico-Svevico-Danico-Anglico-Russico-Hungarico-Germanicus. — Stadtamhof (Curiae Regnitianae), 1798.

240. SCHUSTER JÁNOS KONSTANTIN. Terminologia botanica. — Buda, 1808. 2. kiad. 1815.

241. KOVÁTS MIHÁLY. Lexicon mineralogicum enneaglottum. 4 rész. — Pest, 1822.

Az első rész: Lexicon mineralogicum triglottum etymologicum Latino Magyarico Germanicum; a 2. rész: Első szöfejtő magyar-latin ásványnévtár.

242. KOVÁTS MIHÁLY. Magyar patika. — Pest, 1836.

A 3. része: Magyar patika kalauza, ó és új chemiai szótár,

243. VAJDA PÉTER. Növénytudomány. Magyar-latin fűvésznyelv és rendszerisme. — Pest, 1836.

244. SADEBECK MÓRIC. A vegytan alapvonalai. Magyarra ford. és vegműszótárral bővíté K. S. — Pest, 1843.

245. KOVÁTS MIHÁLY. Háromnyelvű műszótár. 8 rész. — Buda, 1845—47.

Az I., II. növénytani, a III. ásványtani, a IV. vegytani, az V. gyógyszeriani, a VI. állattani, a VII. bonctani, a VIII. orvostudományi műszótár.

246. SCHULEK SÁNDOR. Vegytani készítmények. Fordította s vegytani szótárral bővítette DONOGÁNY Jakab. — Pest, 1851.

247. DADAY JENŐ. Rovartani műszótár. A leíró rovarian legfontosabb műszavainak foglalatja. — Budapest, 1894.

248. MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR. Előmunkálat a növénytani magyar műszótárhoz. — Budapest, 1894.

249. LEJTÉNYI SÁNDOR. Növényiszótár a középiskolai tanuló ifjúság számára. I. rész. Magyar-latin. (Iskolai zsebkönyvtár 4—5. sz.) — Arad, 1905.

250. CSEREY ADOLF. Növénytani kifejezések befűrendes ismertetése. (Tudom. zsebkönyvtár 199—200.) — Budapest, 1907.

251. GRAUMANN SÁNDOR. Magyar növénynevek szótára különös figyelemmel a népies kifejezésekre; a német és botanikus elnevezések hozzacsatolásával. — Erfurt, 1909.

2. Jogi műnyelv.

252. WERBŐCZI ISTVÁN. Decretum Juris consuetudinarii Regni Hungariae et Transylvaniae... Mostan Deakul es Magyarul, Egy hasznos Regestromal egyetemben uyobban ki bocztatot. — Debrecen, 1611, 1639. Bártfa, 1632. Lőcse, 1637. Bártfa, 1643. Lőcse, 1660. Kolozsvár, 1698.

A végén Index verborum = deák-magyar műszótár. — Ezt az indexet valamelyik régi kiadásból újra kiadta PONORI THEWREWK József, Werbőczy István diák műszavai régi magyarításokkal. Pozsony, 1844.

253. CSÁSZÁR FERENC. Váltójogi műszótár. — Buda, 1840.

254. WERBŐCZI ISTVÁN Hármas könyve. Fordították, jogi műszótárral ellátták KOLOSVÁRI Sándor és ÓVÁRI Kelemen. — Budapest, 1894.

255. VÁMBÉRY RUSZTEM és KÁLMÁN MIHÁLY. Magyar-német jogi szótár. — Budapest, 1899.

256. SCHWARTZ IZIDOR és HAJTÓS ÖDÖN. Jogi műszótár. I. Magyar-német rész. — Budapest, 1908.

257. RÉVÉSZ VILMOS. Jogi műszótár. I. Magyar-német rész. — Bécs, 1910.

258. SÖMJÉN GÉZA. Magyar-francia jogi, közigazgatási, kereskedelmi és pénzügyi szakszótár francia okiratmintákkal. — Budapest, 1910.

259. PAULETIG ALAJÓŠ. Magyar-olasz jogi műszótár. — Fiume, 1912.

3. Orvosi tudomány és gyógyszerészet.

260. MISKOLTY FERENC. Manuale chirurgicum, avagy chirurgiai utitárs. — Győr, 1742.

A végén: Vocabularium Latino-Ungaricum (az orvosságok latin-magyar szótára). TOLDY Ferenc, A magy. nemz. irod. tört. 4. kiad. Budapest, 1878. 122 szerint az 1. kiad. Győr, 1724.

261. TORKOS JÁNOS. Taxa pharmaceutica Psoniensis. — Pozsony, 1755.

262. RÁCZ SÁMUEL. Orvosi oktatás. 2. kiad. Pozsony és Kassa, 1778. Az orvosságoknak magyar és deák lajstromával.

263. BUGÁT PÁL. Az egészséges emberi test Bonctudományának alapvonatai. 2 köt. — Pest, 1828.

Műszótárral.

264. KOVÁTS MIHÁLY. Medicina forensis. Vagy: orvosi törvény tudomány. — Pest, 1828.

Toldaléka: orvosi műszótár.

265. (SCHUSTER JÁNOS KONSTANTIN). Gyógyszerek árszabása Magyarországra és a hozzá kapcsolt tartományokra alkalmaztatva. — Buda, 1829, 1845.

Együttal gyógyszerészeti műszótár magyar-latin-német nyelven.

266. BUGÁT PÁL és SCHEDEL FERENC. Magyar-deák és deák-magyar orvosi szókönyv. — Pest, 1833.

267. NÉKÁM SÁNDOR és POOR IMRE. Az orvosi műszavak diák-német-magyar zsebszótára. — Pest, 1861.

268. HACKELT ENDRE és SZIRTEY GYÖRGY. A szükségesb orvosi műszavak magyar-deák-német zsebszótára. Kiadta POOR Imre. — Pest, 1863.

269. Orvosi műszótár. Szerkesztette BALOGH KÁLMÁN. Budapest, 1883. Idegen-magyar.

270. BARTS JÓZSEF. Orvos-gyógyszerészeti műszótár. — Budapest, 1884.

271. K. KARLOVSZKY GEYZA. A gyógyszerek magyar tudományos, népies és táj-elnevezései latin jelentésökkel együtt. — Budapest, 1887.

Pótlások. (A Gyógyszerészeti Közlöny 1890. 43. sz. melléklete). Budapest, 1890.

272. ERNYEY JÓZSEF. A magyar szent korona országainak területén érvényben volt gyógyszerkönyvek hivatalos gyógyszereinek jegyzéke (1774—1904). — Budapest, 1905.

273. MANNINGER VILMOS és BAKAY LAJOS. Onomatologia medica. Orvosi neveskönyv. — Budapest, 1907.

274. KÖSSA GYULA. Régi magyar gyógyszernevek. (A Magy. Nyelvtud. Társaság kiadv. 10. sz.) — Budapest, 1909.

4. Egyházi műnyelv.

275. LIKVÁNDI ZOZIMUS. Specimen vocabularii theologico-canonistici Latino-Hungaricum ad usum junioris cleri. Deák és magyar teológiai s egyház-törvényi Szó-tárnak próba-tétele. A fiatal papság hasznára. — Pozsony és Pest, 1802.

276. Egyházi Anyakönyvek, és belőlük teendő kivonatok magyar példányai... latin-magyar és német-magyar zsebszótárral. — Nagyszombat, 1843.

Latin és német címlappal is.

277. GYARMATHY CHRYS. JÁNOS. Közhasznú műszótár és egyházi tiszti írásmód. — Buda, 1845.

278. NAGY NÉP. JÁNOS. Hierolexicon polymathicum Latino-Hungaricum. Latin-magyar köztanulatos egyházi műszótár. — Szombathely, 1845.

5. Közigazgatás és törvénykezés.

279. A tisztbéli írás módjának saját szavai. Pest, Pilis és Solt vármegyéknek rendelkezésekből. — Pest, 1806. 2. kiad. 1807, 3. kiad. 1826.

280. SZIRMAY ANTAL. Magyarázattya azon szóknak, melyek a magyarországi polgári s törvényes dolgokban előfordulnak. — Kassa, 1806.

Új kiadása: Adalékok. Zemplén vármegye történetéhez. 1905. évi függeléke.

281. PERETSENYI NAGY LÁSZLÓ. Értekezés azon deákból magyar nyelvre fordított szavak iránt, melyek az egyházi, és világi hivataloknak, valamint a kormány, törvény, és bíráló-székeknél előfordult állapotoknak honnyi szójejtéssel való szervezését tárgyozzák. — Nagyvárád, 1806.

282. (PÉCHY IMRE). A Magyar Nyelvről a polgári és peres dolgok folytatásában. — Pest, 1806.

Sok idetartozó szót sorol fel, de nem szótári rendben.

283. SZRÓGH SÁMUEL. Tekintetes nemes Borsod vármegyének... ajánlja. — Pest, 1806.

A 13—26. lapon: A magyar törvénykezésre szolgálható szók és kifejezések.

284. PÁPAY SÁMUEL. Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra alkalmaztatásáról; az odatartozó kifejezések gyűjteményével, melyeket a haza eleibe terjeszt Veszprém vármegye. — Veszprém, 1807.

285. Tiszti szótár, melyet t. n. Baranya vármegyének kiküldetett tagzatja t. n. Pest vármegye által közlött tisztbéli írás-módjának saját szavain fellül, bővítés végett készített Pécsen 1806. esztendőben. — H. n. (Pécs), 1807.

286. Tiszti szótár, melyet n. Zala vármegyének ezen tárgyra nézve kirendelt deputációja készített, és 1807. eszt. Boldog aszszony havának 26-án tartott gyülekezete jóvá hagyott. — Bécs, (1807?).

287. PAULY KÁROLY. Magyar tiszti írásmód a polgári igazgatás és törvénykezés szótárával. — Buda, 1827.

288. PAULY KÁROLY. Polgári és pörös szótár. — Buda, 1827.

289. PUKY KÁROLY. Honni törvény szótár. — Pest, 1830. 2. kiad. Pozsony, 1831.

290. FOGARASI JÁNOS. Diákmagyar műszókönyv a magyarhoni törvény- és országtudománybul. Pest, 1833. 2. kiad. Műszókönyv a magyarhoni törvény- és országtudománybul. Pest, 1835. 3. kiad. Jogtani műszókönyv. Pest, 1842.

291. Magyar törvénykezési szótár. Felsőbb engedelem mellett kiadta Trattner-Károlyi könyvnyomtató-intézete. — Pest, 1837.

Külső címe: A fő méltóságu magyar kir. kuriának törvénykezési mester-szavait egybefoglaló szótár.

292. Törvénykezési s tiszti szótár. A tekintetes tiszántúli kerületi kir. tábla helybehagyásával kiadódott. — Debrecen, 1837.

293. Törvénytudományi műszótár. Közrebocsátja a Magyar Tudós Társaság. — Buda, 1843. 2. kiad. Pest, 1847.

294. Latin-magyar törvénykezési műszótár. — Kolozsvár, 1843.

295. BOKRÁNYI JÁNOS. A magyar tiszti írásmód példákkal világosított szabályai. — Kassa, 1844, 2. kiad. 1846.

296. Hivatalos műszótár. — Bécs, 1845.

297. KOVÁCH LAJOS. Új kimerítő tisztírási szótár. — Buda, 1846.

298. RÁTH GYÖRGY. Német-magyar és magyar-német műszótára az új törvényhozásnak. 2 rész. — Pest, 1853—54.

299. KELEMEN MÓR. Latin-német-magyar általános tiszti szótár. — Pest, 1862.

300. KOLLONICS LÁSZLÓ. Német-magyar egyetemes hivatali műszótár. — Pest, 1870.

301. Magyar-francia szótár az útlevelet kiállító hatóságok részére. — Budapest, 1909.

302. KERESZTESY SÁNDOR. Idegen nyelvek szótára. Tájékoztató a német, francia, olasz, lengyel, horvát, angol, szerb, cseh és román nyelvű átiratok megértéséhez. — Budapest, 1910.

303. Magyar-francia-német szótár az útlevelet kiállító hatóságok részére. — Budapest, 1915.

6. Katonai műnyelv.

304. A gyakorlás regulamentuma a magyar felkelő nemesség gyakorlásának számára. Pest, 1809. — U. az a lovasság számára. Pest, 1809.

Mind a kettő végén katonai műszótár.

305. Abrichtungs-Reglement für die Infanterie der Insurrection des Adels von Ungarn. Pest, 1809. — U. az für die Cavallerie. Pest, 1809.

Mind a kettő végén katonai műszótár.

306. Feljegyzése azon mesterszóknek, mellyek a magyar felkelő seregnek regulamentumaiban idegen nyelvekből magyarra fordítottak. — Pest, 1809.

307. PERETSENYI NAGY LÁSZLÓ. Egy gondolat, néhány fegyver gyakorlásban előforduló és az intéző (commandó) szavak rövid előadásáról. Az 1809. eszt. nemesi felkelésre. — Temesvár, é. n. (1809?)

308. KISS KÁROLY. Hadi műszótár. Magyar-németül és német-magyarul. — Pest, 1843.

309. PÉTERFY GYULA. Magyar-német műszótár a hadi nyelvtanhoz. — Pest, 1853.

310. PÁL KÁROLY. Általános német-magyar és magyar-német hadi szótár. Német-magy. rész. — Pest, 1871.

311. Hadi műszótár a magy. kir. honvédség számára. Német-magy. rész. — Pest, 1873.

312. Katonai szótár. Német-magyar rész. Szerk. DOMANICZKY István, BUZNA Alajos, SZÉCSI Mór és HORVÁTH Sándor. Budapest, 1892. — Magyar-német rész. Szerk. DOMANICZKY István és HORVÁTH Sándor. Budapest, 1895. — Magyar-horvát rész. Szerk. TÓTH Tivadar, SCHWEITZER Károly, PANDIČ Sándor és SPICER Mór. Budapest, 1900.

313. Katonai szótár. Német-magyar rész. A m. kir. honv. minisztérium hivatalos kiadása. Budapest, 1906.

314. Ideiglenes tüzér és géppuskás szótár. Német-magyar rész. — Budapest, 1912.

315. Tüzér és géppuskás szótár. A m. kir. honv. miniszt. hivatalos kiadása. Német-magyar rész. — Budapest, 1913.

7. Középiskolai műnyelv.

316. PERETSENYI NAGY LÁSZLÓ. Mester szavak, a mellyek a magyar etsetezés vagy estely, a stilsztikában elő fordulnak. — Arad, 1822.

317. Német-magyar tudományos műszótár, a csász. kir. gymnasiumok és reáliskolák számára. Pest, 1858. — U. az (a «csász. kir.» elhagyásával). Pest, 1868.

Az 1858-it TOLDY Ferenc és GREGUSS Ágost szerkesztette, előszava TOLDYTÓL.

318. MATOLAY ELEK. Torna-zsebkönyv. A tornászat német-magyar műszótárával. — Pest, 1869.

319. MAURER JÁNOS és ZSINGOR MIHÁLY. Magyar-német torna-szótár. — Budapest, 1889.

320. SIMONYI ZSIGMOND. Középiskolai műszótár. Az Országos középisk. tanáregyesület megbízásából számos szakember közreműködésével szerkesztette. — Budapest, 1906.

321. A miskolci kir. kath. gimnázium terminológiája. — Miskolc, 1906.

322. A szegedi m. kir. áll. főgimn. terminológiája. — Szeged, 1909.

8. Filozófia.

323. (VERSECHY FERENC). Lexicon terminorum technicorum azaz: Tudományos mesterszókönyv. — Buda, 1826.

324. Philosophiai műszótár. Közre bocsátja a Magyar Tudós Társaság. — Buda, 1834.

325. ÉNYVVÁRI JENŐ. Filozófiai szótár. — Budapest, 1918.

9. Vadászat és erdészet.

326. PÁK DIENES. Vadászattudomány. 2 köt. — Buda, 1829.

A 2. köt. végén vadászszótár.

327. BÉRCZY KÁROLY. Magyar-német és német-magyar vadász-műszótár. — Pest, 1860.

A végén a löverseny műszavai.

328. (DIVALD ADOLF és WAGNER KÁROLY). Az erdőszeti műszótár német-magyar előmunkálata. — Selmec, 1862.

329. DIVALD ADOLF és WAGNER KÁROLY. Magyar-német és német-magyar erdészeti műszótár. — Pest, 1868.

330. Magyar-német és német-magyar vadász-műszótár. Irta egy öreg vadász. — Budapest, 1875.

331. HÖNIG ISTVÁN. Vadászati műszótár. Kiadja az Orsz. m. vadászati védegyelet. — Budapest, 1889.

Magyar-német és német-magyar.

10. Gazdaság.

332. BITNITZ LAJOS. Gazdasági szótár... hg. Batthyány Fülöp uradalmainak számára. — Szombathely, 1831.

333. FUCHSZ FERENC. Teutsch-ungarisches Handwörterbuch für Herrschaftsbeamte. — Bécs, 1841.

334. GYÜRKY ANTAL. Borászati szótár. — Pest, 1861.

335. GLÜCK FRIGYES és STADLER KÁROLY. Az inyesmesterség könyve. (I. rész. Az inyesmesterség szótára. II. rész. Inyesmesterségi lexikon). — Budapest, 1889.

11. Mennyiségtani műnyelv.

336. Matematikai műszótár. Közrebocsátja a Magyar Tudós Társaság. — Buda, 1834.

337. A pesti nagy-gymnasiumban használatra elfogadott elemi tiszta mennyiségtani műszók sorozata. — Pest, 1850.

12. Kereskedelem.

338. FOGARASI JÁNOS. Kereskedői szótár magyar és német nyelven. Egy toldalékkal a legnevezetesebb pénzfajokról. — Pest, 1843.

339. PICK DÁVID. Kaufmännische Terminologie mit deutscher und ungarischer Erklärung. — Pápa, 1848.

340. Német-magyar keresked. műszótár a könyvvitel, váltó-üzlet és levelezés körében. Kiadja a Pesti P. Kereskedői Testület. — Pest, 1864.

341. Betűsoros árulajstrom az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájához. — Budapest, 1879.

342. Betűsoros árulajstrom a vámtarifához. Az 1878:XXI. törvény-cikkbe foglalt vámtarifához kibocsátott hivatalos betűsoros árulajstrom alapján a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi ministeriumban készült magyar-német és német-magyar kiadás. I—II. köt. — Budapest, 1879.

343. BALLAGI MÓR és GYÖRGY ALADÁR. Kereskedelmi szótár. I. Német-magyar, II. Magyar-német rész. — Budapest, 1887.

344. BALASSA JÓZSEF. Kereskedelmi zsebszótár. Kereskedelmi középiskolák és akadémiák használatára. I. Német-magyar rész. II. Magyar-német rész. — Székesfehérvár, 1889.

345. FROMMER RUDOLF. Német-magyar tőzsdei zsebszótár. — Budapest, 1896.

346. KOVÁTS S. JÁNOS. Magyar-francia kereskedelmi szótár. — Budapest, 1899. 2. kiad. 1905.

347. Magyar-német betűsoros árulajstrom. A kereskedelemügyi m. kir. minister rendeletéből szerkeszti és kiadja a m. kir. központi statisztikai hivatal. — Budapest, 1900.

348. HARMAT MÓR és SCHUSTEK ADOLF. A magyar és német kereskedelmi levelezés szókincse és szólásmódjai. I. Magyar-német rész. Nagyvárad, 1906. — II. Német-magyar rész. Budapest, 1913.

13. Természettudomány.

349. BUGÁT PÁL. Természettudományi szóhalmaz. — Buda, 1844.

14. Bányászat és sókezelés.

350. SZABÓ JÓZSEF. Bányaműszótár. Német-magyar rész. — Buda, 1848.

351. Szótára a sókezelésnél előforduló műszavaknak és időszaki beadatoknak. — Nagyszeben, 1848.

352. PÉCH ANTAL. Magyar és német bányászati szótár. — Selmec, 1879. 2. kiad 1891.

353. SZEŐKE IMRE. Bányászati szótár. A bányászatban és bányajogban előforduló szakkifejezések magyarító jegyzéke. Függelékül a bányászati tájszótárral. — Budapest, 1903.

15. Hajózás.

354. KENESSEY ALBERT. Német-magyar és magyar-német hajózási műszótár. — Pest, 1865.

355. RÓNAY TIBOR. Német-magyar hajós-szótár. I. Német-magyar. II. Magyar-német rész. — Budapest, 1917.

16. Zene.

356. RÁDER ANTAL. Zenészeti zsebszótár zenészek és műkedvelők számára. — Pest, 1867.

357. BEREZ EDE. A zene alapelmélete és az összhangzattan elemei, rövid műszótárral. — Budapest, 1883. 2—6. kiad. 1887—1899.

358. GOLL JÁNOS. Általános zene-műszótár. (Tudományos zsebkönyvtár 61. sz.). Pozsony—Budapest, 1900.

17. Műszaki tudományok.

359. Magyar-német és német-magyar segédszótár a kataszteri felmérés használatára. — Buda, 1870.

360. ACSÁDY JENŐ. Magyar és német műszaki szótár. I. Német-magyar rész. Budapest, 1900. — II. Magyar-német rész. 1901.

361. JANISZEWSKI VLADIMIR. Magyar-horvát és horvát-magyar szótár az országos kataszteri felmérés használatára. — Budapest, 1912.

362. SZABÓ MIKLÓS. Technikai zsebszótár. Német-magyar és magyar-német rész. — Budapest, 1912.

363. Aerotechnikai szótár. Magyar-német és német-magyar. — Budapest, 1920.

18. Posta.

364. Magyar-német és német-magyar postai kézi-szótár. — Pest, 1870.

19. Vasút.

365. OZORAY ÁRPÁD. Vasút-építési, üzleti, távirászati és gépészeti német-magyar és magyar-német szótár. — Pest, 1872. 2. címlapkiad. 1877.

366. Vasútüzleti szótár, a forgalmi, vonatmozgósítási és távirdai szolgálat számára. 2 füz. — Budapest, 1875.

367. MAYER JÓZSEF. Vasúti anyagok, leltári és berendezési tárgyak szótára. 2 füz. I. Német-magyar. II. Magyar-német rész. — Bécs, 1879.

368. MAYER J. LAJOS. Műszótár az összes vasúti szolgálat számára. I. Német-magyar. II. Magyar-német rész. — Budapest, 1882.

369. IFJ. GÖRGEY ISTVÁN. Magyar-német és német-magyar vasúti szakszótár. 2 köt. — Budapest, (1886—87). 2. kiad. 1898.

370. RÉVÉSZ SÁMUEL. Vasúti szótár. 2 kötetben 3 rész. Magyar-német-francia és francia rész. — Budapest, 1886.

20. Heraldika.

371. BÁRCZAY OSZKÁR. A heraldika kézikönyve. Műszótárral. — Budapest, 1897.

21. Nyomdászat és könyvkiadás.

372. PUSZTAI FERENC. Nyomdászati mesterszók. I. Magyar-német. II. Német-magyar-francia-angol rész. 1 köt. — Budapest, 1902.

373. Vocabulaire technique de l'éditeur en sept langues. (Francia-német-angol-spanyol-hollandi-olasz-magyar.) — Bern, 1913.

22. Mesterségek.

374. Az asztalos mesterség szótára. — Kecskemét, (1904?)

375. THIERING OSZKÁR. Magyar-német és német-magyar textilipari szótár. — Budapest, 1909.

376. FRECSKAY JÁNOS. Mesterségek szótára. I. rész. Ötven iparág leírása. II. rész. Ezen iparágak egyesített magyar-német és német-magyar szótára. — Budapest, 1912.

Az egyes mesterségek szótárai füzetekben 1899—1912.

23. Művészetek.

377. KUN IMRE. Művészeti szótár. — Budapest, 1920.

Utalások :

Aerotechnika l. 17. Műszaki tudományok.
 Állattan l. 1. Növénytan.
 Ásványtan l. 1. Növénytan.
 Borászat l. 10. Gazdaság.
 Erdészet l. 9. Vadászat.
 Kataszteri felmérés l. 17. Műszaki tudományok.
 Könyvkiadás l. 21. Nyomdászat.
 Rovartan l. 1. Növénytan.
 Stilisztika l. 7. Középiskolai műnyelv.
 Szakácsmesterség l. 10. Gazdaság.
 Tiszti szótárak l. 5. Közigazgatás.
 Tornázás l. 7. Középiskolai műnyelv.
 Tőzsde l. 12. Kereskedelem.
 Váltójog l. 2. Jogi műnyelv.
 Vegytan l. 1. Növénytan.

III. Szólás- és közmondásgyűjtemények.

378. BARANYAI DECSI CSÍMOR JÁNOS. *Adagiorum Graecolatinoungaricorum Chiliades quinque.* — Bártfa, 1598.

379. DOBRONOKI ISTVÁN. *Phrases Latinae in gratiam Ungaricae Juventutis olim concinnatae. Nunc Demum in Lucem Datae.* — Nagyszombat, 1709, 1728.

A végén latin és külön magyar index. SZINNYEI (M. Irók) Kassa, 1707. kiadást is említ.

380. KIS-VITZAY PÉTER. *Selectiora Adagia Latino-Hungarica. In gratiam et usum scholasticae juventutis collecta.* — Bártfa, 1713.

381. *Gradus ad Parnassum sive novus synonymorum, epithetorum, et phrasium poeticarum thesaurus.* — Nagyszombat, 1725. Magyar, német és cseh értelmezéssel 1729, 1747, 1771. Magyar, német és tót értelmezéssel. Buda, 1827.

Magyar nyelvi anyaga csak egyes szavakból áll, nem szólásokból.

382. POMEY FERENC. *Syntaxis Ornata, seu de tribus Latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia. In usum mediae et supremae grammaticae classium, cum adjuncto Flore Latinitatis.* — Nagyszombat, 1745, 1748, 1754, 1773. Buda, 1792, 1798.

383. FALUDI FERENC szólás- és közmondásgyűjteménye, valószínűleg 1750 előttről.

FALUDI jegyzőkönyvéből kiadta RÉVAL, Faludi Ferenc Költeményes Maradványai. Győr, 1786—87, Pozsony, 1787; legutoljára TOLDY Ferenc Faludi-kiadásában, Nemzeti könyvtár, 1853. L. TOLNAI, A szólásokról, 43.

384. KLEIN EFRAIM. Phrases ex Langianis colloquiis Latinis excerptae, atque Germanica, Hungarica, Bohemica versione donatae. — Pozsony, 1774. 2. kiad. 1775. 3. kiad. 1797.

385. (SZEITZ LEÓ MÁRIA). Kis magyar frázeológia. Közre bortsátá MÁRIAFI István. — Pozsony, 1788.

386. MOLNÁR FERENC. Magyar Kátó Melly A' Magyar Ró'sás versetskében tölt Magyaroknak Kedvéért ki bortsájtott, és némelly Magyar Köz- Példabeszédekkel a Második Részben meg bővítettett. — Bécs és Pozsony, 1789.

387. NOSZKÓ ALAJOS. Virág Szó-Tár, melyet öszve-szedett, és betűk' rendi szerént el-osztott Esztergami Noszkó Aloiszius. — Pest, 1791.

388. KOVÁCS PÁLNAK Magyar példa, és köz mondási. — Győr, 1794.

389. (GEORCH ILLÉS). Etelkából ki-válogatott remekje a helyes magyarságnak. — Pozsony, 1800.

390. BARÓTHI SZABÓ DÁVID. A magyarság virági. — Komárom, 1803. A végén: Toldalék a Kisded Szótárhoz.

391. SZIRMAY ANTAL. Hvngaria in parabolis sive commentarii in adagia, et dicteria Hvngarorum... historico-iocose conscripti. — Buda, 1804. 2. kiad. 1807.

392. DUGONICS ANDRÁS. Magyar példa beszédek és jeles mondások. 2 köt. — Szeged, 1820.

A kézirat 1810-ből (TOLNAI, MNy. VII. 181).

393. GAAL GYÖRGY. Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen, deutsch, englisch, latein, italienisch, französisch und ungerisch. — Bécs, 1830.

394. BALLAGI MÓR. Magyar példabeszédek, közmondások és szó-járások gyűjteménye. Szarvas, 1850. 2. címlapkiad. Pest, 1855.

395. ERDÉLYI JÁNOS. Magyar közmondások könyve. Pest, 1851. — 2. kiad. Válogatott magyar közmondások. Pest, 1862. — A nép költés-zete. Népdalok, népmesék és népmondások (Pest, 1869) 3. részé-ként is.

396. SZABÓ ROMÁN. Válogatott közmondások. — Miskolc, 1856.

397. PELKÓ PÉTER. Eredeti magyar közmondások és szójárások. — Rozsnyó, 1864.

398. MARGALITS EDE. Bácskai közmondások és szólásmódok. — Baja, 1877.

399. ALMÁSY JÁNOS. Magyar közmondások gyűjteménye, különös tekintettel az életbölcseésre és nevelésre. — Budapest, 1890. 2. kiad. 1911.

400. SIRISAKA ANDOR. Magyar közmondások könyve. — Pécs, 1890.

401. MARGALITS EDE. Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. — Budapest, 1896.

402. SIMONYI ZSIGMOND. Német és magyar szólások. Kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz. — Budapest, 1896.

403. BRUNOVSKY REZSŐ. Válogatott magyar közmondások. (Filléres kvtár 296. sz.) — Budapest, 1910.

404. MARGALITS EDE. Isten a világ közmondásaiban. I—II. köt. Zombor, 1910.

405. SCHLANDT HENRIK. Deutsch-magyarisches Sprichwörter-Lexikon. Brassó, 1913. — U. a. Magyar-német közmondások lexikona. Brassó, 1913.

B) Egynyelvű, tárgyi szótárak.

1. Nyelvművelő szótárak.

a) Ritkább szavak szótára.

406. BARÓTHI SZABÓ DÁVID. Kisded szó-tár. — Kassa, 1784, 2. kiad. 1792.

b) Új szavak szótárai.

407. BARTZAFALVI SZABÓ DÁVID. Szigvárt klastromi története. I—II. — Pozsony, 1787.

A végén: Szótár. Dictionárium.

408. (SOMOGYI GEDEON). Mondolat. Sok bővítményekkel, és egy kiegészített újj-szótárral együtt. Dicshalom (Veszprém), 1813.

Újra kiadta BALASSA József, Régi magyar könyvtár 10. sz. Budapest, 1898.

409. TOLDY FERENC. Handbuch der ungrischen Poesie. I—II. köt. — Pest és Bécs, 1828.

Függelékül: Verzeichnis der im Werke vorkommenden weniger gebräuchlichen Wörter.

410. KUNOSS ENDRE. Szófüzér, vagyis a tudomány, művészség, társalkodás és költészet ujonnan alkotott, fölélesztett vagy idomított szavainak jegyzéke. — Pest, 1834. 2. kiad. Kassa, 1835. 3. kiad. 1836. 4. kiad. Pest, 1843.

411. MUNKÁCSY JÁNOS. Füzérke a Rajzolatokban használt új vagy szokatlan szavakból. — Buda, 1835.

412. KISS MIHÁLY. Magyar ujdón szavak tára. — Pest, 1844.

413. KIRÁLYFÖLDY ENDRE. Ujdón-uj magyar szavak tára. — Pest, 1846. 2. kiad. 1854.

c) *Idegen szavak szótárai.*

414. KAZINCZY FERENC. Bácsmegyeynek öszveszedett levelei. — Kassa, 1789.

A végén «Magyarázatja az esmeretlenebb szóknak» címen idegen szavak magyarázata és magyartása. (MNy. V. 407. SIMAL)

415. KUNOSS ENDRE. Gyalulat, vagy is megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, mellyek különféle nyelvekből kölcsönöztetvén, a magyar beszédben és írásban korcsosítva vagy eredeti kép használatnak. — Pest, 1835.

416. Idegen szótár. A társalgási és tudományos nyelvben, valamint a honi hírlapokban előforduló idegen szavak magyartása és helyes kiejtésére vezérlő segédkönyv. — Pest, 1846.

417. Idegenszavak tára. — Pest, 1851. 2. kiad. 1854.

418. FORSTINGER JÁNOS. Idegen-szavakat magyarázó kézikönyv. — Pest, 1854. 2. kiad. 1862.

419. BABOS KÁLMÁN. Közhasznú magyarázó szótár a leggyakrabban előforduló idegen szavak megértésére és helyes kiejtésére. — Pest, 1865. 2. címlapkiad. Budapest, é. n. 3. kiad. 1886, 4. kiad. 1899.

420. FÜREDI IGNÁC. Közhasznú idegen szótár a szó-származás és kiejtés megjelölésével. — Budapest, 1891.

421. KÖNNYE NÁNDOR. Idegen-magyar zsebszótár. — Székesfehérvár, 1895.

422. KALMÁR ELEK és SIMONYI ZSIGMOND. Magyartó szótár a fölösleges idegen szók kerülésére. Tervezet. — Budapest, 1899.

423. TOLNAI VILMOS. Magyartó szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére. — Budapest, 1900.

424. Idegen szavak gyűjteménye. Kincses Kalendárium 1900. 330—360. l. — Budapesti Hírlap kiadása.

425. RADÓ ANTAL. Idegen szavak szótára. Budapest, 1904. 2—6. kiad. 1905—1921.

426. HOROVITZ JENŐ. Idegen szavak magyarázata. — Budapest, 1908. 2. kiad. 1917.

427. PRÉM JÓZSEF. Idegen szavak szótára. A nagyközönség számára. — Budapest, (1909).

428. Idegen szavak szótára. (Közhasznú könyvtár 28—29. sz.) — Budapest, é. n. (1909?).

429. KELEMEN BÉLA. Idegen szavak és nevek szótára. — Budapest, 1910. 2. kiad. 1917. 3. kiad. 1920.

430. TOLDY GÉZA. Szerecsenszótár. Művelt közönségünktől helytelenül használt vendégzavak gyűjteménye. Bővített és helyesbített külön kiadás a «Varázsröntő»-ből. Budapest, 1910.

431. BARTA MÓR. Etymologiai csevegések. Népszerű nyelvészeti cikkek. — Losonc, 1914.

Idegen szavaink magyarázó és etymologiai szótára.

432. BUDAY BARNA. A «Köztelek» szótára. A szakirodalomban leggyakrabban használt idegen szavak, helytelen kifejezések és ezek megfelelői. — Budapest, 1917.

433. ENDREI ÁKOS. Idegen szavak szótára. Budapest, 1919.

d) *Helyes magyarság szótárai.*

434. SIMONYI ZSIGMOND. Antibarbarus. Az idegenszerű és egyéb hibás szavaknak és szerkezeteknek betűrendes jegyzéke. — Budapest, 1879.

435. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC. Magyartalanságok betűrendben. — Budapest, 1880. 2. kiad. 1880.

436. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC. Új magyartalanságok betűrendben. — Budapest, 1882.

437. VUTKOVICH SÁNDOR. Kisded szótár. (A nyelvészeti galanteriák 2. kiadása.) A nyelvünkben lábrakapott magyartalanságoknak és egyéb hibás kifejezéseknek betűrendes jegyzéke. — Pozsony, 1882.

438. SZIGETI JÓZSEF. Kerüljük a germanizmust! Magyaros szerkesztésre vezető német-magyar betűrendes szólásgyűjtemény. — Budapest, 1897.

439. FÜREDI IGNÁC. Magyar nyelvhibák javító és magyarázó szótára. — Budapest, 1902. 2. kiad. 1903.

440. SIMONYI ZSIGMOND. A helyes magyarság szótára. A hibás kifejezések, a kerülendő idegen szók és a helyesírási kétségek jegyzéke. — Budapest, 1914.

2. Rímszótárak.

441. VERSEGHY FERENC. A tiszta magyarság, avvagy a csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a cadentiák lajstroma. — Pest, 1805.

442. SIMAI KRISTÓF. Végtagokra szedetett szótár. — Buda, 1809—10.
 443. FÜREDI IGNÁC. Magyar rím-szótár. — Budapest, 1902. 2. kiad. 1903.

3. Etymologiai szótárak.

444. GYARMATHY SÁMUEL. Vocabularium, in quo plurima Hungarici vocibus consona variarum linguarum vocabula collegit. — Bécs, 1816.
 445. LESCHKA ISTVÁN. Elenchus vocabulorum Europaeorum, cum primis Slavicorum Magyarici usus. — Buda, 1825.
 446. DANKOVSKY GERGELY. Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum. — Pozsony, 1833.
 447. BUDENZ JÓZSEF. Magyar-ugor összehasonlító szótár. — Budapest, 1873—81.
 448. PODHORSZKY LAJOS. Etymologisches Wörterbuch der magyarischen Sprache genetisch aus chinesischen Wurzeln und Stämmen erklärt. — Párizs, 1877.
 449. LUMTZER VIKTOR és MELICH JÁNOS. Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes. (Quellen und Forschungen zur Geschichte, Litteratur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer. VI. köt.) — Innsbruck, 1900.
 450. GOMBOCZ ZOLTÁN. Honfoglaláselőtti török jövevénytiszavaink. (A Magyar Nyelvtud. Társaság kiadv. 7. sz.). — Budapest, 1908.
 451. GOMBOCZ ZOLTÁN. Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache. (Mémoires de la Société Finno-ougrienne XXX.) — Helsinki, 1912.
 452. GOMBOCZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. I—VII. füz. — Budapest, 1914—18.

4. Népnyelvi és csoportnyelvi szótárak.

a) Általános tájszótárak.

453. Magyar Tájszótár. Kiadta a Magyar Tudós Társaság. — Buda, 1838.
 454. SZINNYEI JÓZSEF. Magyar Tájszótár. I—II. köt. — Budapest, 1893—1901.
 455. GOMBOCZ ZOLTÁN. Pótlékok a Magyar Tájszótárhoz. (A Magyar Nyelvtud. Társaság kiadv. 11. sz.) — Budapest, 1910.

b) *Csoportnyelvek szótárai.*α) *Tolvajnyelv.*

456. TORONYAI KÁROLY. A rablóknak, tolvajoknak és kozákoknak együtt való hamis és zavaros beszédek. — Pest, 1862.

Egy kis, 6 lapnyi szótár is van benne. (JENŐ S. és VETŐ I. A magyar tolvajnyelv és szótára 27. l.)

456a. NAGY PÁL tolvajnyelvi szótára. — Győr, 1880—1890 között.

V. ö. JENŐ S. és VETŐ I. A magyar tolvajnyelv és szótára 28. és 108. l.

457. JENŐ SÁNDOR és VETŐ IMRE. A magyar tolvajnyelv és szótára. — Budapest, 1900.

458. A tolvajnyelv szótára. Kiadja a budapesti államrendőrség főkapitányságának bünygyi osztálya. — Budapest, 1911.

459. KABDEBÓ OSZKÁR. Pesti jassz-szótár. — Mezőtúr, 1918.

β) *Halászat.*

460. HERMAN OTTÓ. A magyar halászat könyve. I—II. köt. — Budapest, 1887.

A II. köt. 760—843. lapján mesterszótár.

γ) *Kártyanyelv.*

461. PARLAGHY KÁLMÁN. Kártyajátékok könyve. Kártya-műszavak szótárával. — Budapest, 1888. 2. kiad. (1905).

δ) *Diáknyelv.*

462. DOBOS KÁROLY. A magyar diáknyelv és szótára. — Budapest, 1898.

ε) *Pásztorok nyelve.*

463. HERMAN OTTÓ. A magyarok nagy ösfoglalkozása. A magyar pásztorok nyelvkincse. — Budapest, 1914.

c) *Nyelvjárási szótár.*

464. A pesti tájszólás kis szótára. A helyszínen eszközölt gyűjtés alapján összeállította egy pesti bennszülött. — A Pesti Napló 1904. karácsonyi melléklete.

5. Teljes szótárak.¹

465. KRESZNERICS FERENC. Magyar szótár gyökérrenddel és deákossal. I—II. köt. — Buda, 1831—32.

466. KASSAI JÓZSEF. Származtató, s gyökerésző magyar-diák szókönyv. 5 csomó. — Pest, 1833—36.

467. CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS. A magyar nyelv szótára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkesztette. — I—VI. köt. Pest, 1862—74.

468. BALLAGI MÓR. A magyar nyelv teljes szótára. I—II. köt. Pest, 1868—73. (Az I. köt. és a II. köt. első 18 íve 1868-ban, a II. köt. többi része 1873-ban jelent meg, vö. MNy. XIV. 142 SZILY Kálmán.) — U. az I—II. köt. Pozsony, é. n. (1884).

469. Cziłmszójegyzék. Előkészületül a magyar nyelv szótárához. Készítette és kézirat gyanánt kinyomtatta a M. Tud. Akad. Szótári Bizottsága. — Budapest, 1899.

6. Nyelvtörténeti szótárak.

470. MÁTYÁS FLÓRIÁN. Magyar Nyelvtörténeti Szótár-Kisérlet. I—III. füz. — Pest és Pécs, 1868—71.

471. SZARVAS GÁBOR és SIMONYI ZSIGMOND. Magyar Nyelvtörténeti Szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig. I—III. köt. — Budapest, 1890—93.

472. SZILY KÁLMÁN. A Magyar Nyelvújítás Szótára. — Budapest, 1902. II. rész. 1908.

473. ZOLNAI GYULA. Magyar Oklevélszótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye. Legnagyobb részüket gyűjtötte SZAMOTA ISTVÁN. A M. Tud. Akad. megbízásából szótárrá szerkesztette. — Budapest, 1902—1906.

474. BALLAGI ALADÁR. Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár. I. köt. 1. fele. Budapest, 1904. I. köt. 2. fele 1911.

Szótári részekkel.

7. Rokonalakú és rokonértelmű szavak szótárai.

475. BORBÉLY SÁNDOR. Azonos és rokonalakú szók gyűjteménye. — Vác, (1905?).

¹ Ez a csoport történeti rendben a nép- és csoportnyelvi szótárak elé való. Az eltérés egyes szótárak besorolásának változása miatt állott elő.

476. PÓRA FERENCZ, A magyar rokonértelmű szók és szólások kézikönyve. — Budapest, 1907. 2. kiad. 1913.

8. Helyesírási szótárak.

477. KELEMEN BÉLA. A magyar helyesírás kis szótára. — Budapest, 1906. 2—9. kiad. 1907—1918.

478. SIMONYI ZSIGMOND. Helyesírási szótár. — Budapest, 1906. 3. kiad. 1908.

479. HORVÁTH ENDRE. A magyar helyesírás szótára és szabályai. Az iskolai helyesírás alapján. A magyar irodalmi nyelv lehető teljes szótára, kiegészítve a magyarban használatos idegen szók jelentés-magyarázatával és a hibás szólásmódok feltüntetésével. — Budapest, 1913.

MÁSODIK RÉSZ: A NYELVTANOK KÖNYVÉSZETE.

Az anyag elrendezése:

A csoportokban az egyes nyelvtanok időrendben állanak, azonban egy-egy szerzőnek ugyanazon csoportba eső munkáit az elsőül megjelent műve után soroltam.

A) Tankönyvek.

I. Magyar nyelvtanok latin és magyar nyelven.

1. 1527—1868-ig.
2. 1868—1920-ig (csak magyar nyelvűek).
- a) Középfokú iskolák nyelvtanai.
- b) Elemi népiskolák nyelvtanai.
- c) Egyéb iskolák és magántanulók számára írt nyelvtanok.

II. Idegen (német, olasz, francia stb.) nyelven írt magyar nyelvtanok.

Az egyes csoportok időrendben.

1. Német.	4. Olasz.	7. Francia.	10. Finn.
2. Tót.	5. Oláh.	8. Angol.	11. Horvát.
3. Szerb.	6. Orosz.	9. Cseh.	

III. Helyesírási szabályok.

IV. A helyes magyarság kézikönyvei.

Egyúttal a nyelvújítás idejében önállóan megjelent nyelv-művelő értekezések és vitairatok.

B) *Tudományos nyelvtanok.*

Latin, magyar és német nyelvűek. A szöveg nyelvére való tekintet nélkül időrendben.

A) Tankönyvek.

I. Magyar nyelvtanok latin és magyar nyelven.

1. 1527—1868-ig.

1. SYLVESTER JÁNOS. *Rvdimenta grammatices Donati. Autore Christoforo Hegendorfino. Accessit et nunc denuo triplex (uidelicet Almannica, Polonica et Vngarica) exemplorum interpretatio.* Krakkó, 1527.

Új kiadása: MELICH János, *A két legrégebb magyar nyelvű nyomtatvány.* Budapest, 1912. Tulajdonképpen latin nyelvtan német, lengyel és magyar értelmezéssel.

2. SYLVESTER JÁNOS. *Grammatica Hvngaro Latina in usum puorum recens scripta Ioanne Syluestro Pannonio autore.* Sárvár-Újsziget. 1539.

Új kiadásai: KAZINCZY Ferenc, *Magyar régiségek és ritkaságok.* I. köt. Pest, 1808; TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum.* Pest, 1866.

3. SZENCZI MOLNÁR ALBERT. *Novae Grammaticae Ungaricae succincta methòdo comprehensae, et perspicuis exemplaribus illustratae Libri Duo.* Hanau, 1610.

Újra kiadta TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum.* Pest, 1866.

4. GELEJI KATONA ISTVÁN. *Magyar Gramatikatska A'vagy, Az igaz magyar irásban, és szollásban kívántató néhány szükséges Observatiok.* Gyulafejérvár, 1645.

Új kiadásai: TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum.* Pest, 1866; SIMONYI Zsigmond, *Nyelvészeti Füzetek* 30. sz. Budapest, 1906.

5. MIKOLAI HEGEDÜS JÁNOS *grammatikai megjegyzései és műszavai.* Az mennyei igasságnak tüzes oszlópa (Utrecht, 1648) c. munkájában.

Újra kiadta TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum.* Pest, 1866.

6. MEDGYESI PÁL grammatikai megjegyzései *Dialogvs Politico-Ecclesiasticus* (Bártfa 1650) c. munkája előszavában.

Újra kiadta TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866.

7. KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY. *Hungaria Illustrata, Hoc est, Brevis, sed methodica naturae et genii, linguae Hungaricae, explicatio*. Utrecht, 1655.

Újra kiadta TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866.

8. PERESZLÉNYI PÁL. *Grammatica lingvae Ungaricae*. Nagyszombat, 1682. 2. kiad. 1702. 3. kiad. 1738.

Az 1682-i új kiadása: TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866.

9. KÖVESDI PÁL. *Elementa linguae Hungaricae sive Grammatica Hvngarica*. Lőcse, 1686. Újabb kiadásai: H. (Nagyszombat) és é. n. (XVII. sz.), Kassa, 1766.

Újra kiadta az 1686-ít: TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866. — A nyelvtan kéziratát kiadta GULYÁS István: *Excerpta linguae Hungaricae* (*Exercitia Nicolai Ritzmanni*). Debrecen, 1908.

10. WARMER KRISTÓF. *Gazophylacium Decem Lingvarum Europaearum apertum, In Qvo non solum Pronunciationes, Declinationes et Conjugationes; sed etiam diversi Dialogi in Sermone Germanico, Polonico, Bohemico, Belgico, Anglico, Latino, Gallico, Hispanico, Italico et Vngarico reperiuntur*. Kassa, 1691.

11. (SZÖNYI NAGY ISTVÁN). Magyar iskola, mellynek mesterségével az okos és serény Tanító, kiváltképen az idősbeket, írás olvasásra XII. órák alatt meg-taníthattya. Kolozsvár, 1695.

Újra kiadta TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866.

12. *Tabellae de verborum Hungaricorum formatione, recenter inventae et impressae in usum scholae Hungaricae Fogarasinae*. Brassó, 1715.

13. ADAMI MIHÁLY. *Institutiones grammaticae Hungaricae*. Bécs, 1761.

14. KLEIN EFRAIM. *Specimen enucleationis grammaticae Hungaricae*. Pozsony és Kassa, 1776. 2. kiad. 1792.

15. Magyar grammatika vagy is haza nyelvnek gyűkeres megtanulására való intézet ugyan a magyar nemzeti iskolák számára. Buda, 1781, 1788, 1792, 1793, 1796, 1802 kétszer, 1808, 1809, 1812, 1815.

BÉL Mátyás nyelvtana 1779. évi 6. kiadásának átdolgozása, I. FINÁCZY, A magyarorsz. közokt. tört. M. Terézia korában. II. 286—287. (Idézi BÖNGÉRFI, Népisk. magy. nyelvtanaink tört. 27. l.).

16. ANDRÁD SÁMUEL. A magyar szóllásnak módjáról. Bécs, 1791.

17. MAKÓ PÁL. *Brevis institutionum lingvae Ungaricae adumbratio*. Buda, 1792.

A végén: Egy magyar szótárnak készítésére intéző vélemények.

18. ROSENBACHER FERENC. *Kisdedekhez alkalmaztatott magyar grammatica*. Besztercebánya, 1792.

19. SZENTHE PÁL. *Magyar iskola. I. Magyar grammatika*. Pest, 1792.

20. (VÁLYI K. ANDRÁS). *Fundamenta lingvam Ungaricam practice docendi et discendi*. Pest, 1792.

21. *Fundamenta linguae Hungaricae. Grundlinien der ungarischen Sprache*. Pozsony, 1793.

22. SZALLER GYÖRGY. *Hungarica grammatica latine et germanice. Ungarische Sprachlehre, lateinisch und deutsch erklärt*. Pozsony, 1793, 2. kiad. 1794.

23. PÁZMÁNDI JÁNOS. *Magyar grammatika*. Pest, 1794.

24. *Kisded magyar grammatika*. Melly még a Magyar Oskolában lévő, de a Deák Oskolákra igyekező Kisded Tanulóknak olly véggel készítettett, hogy a Deák Nyelv Mesterségét majd könnyebben tanulhassák. Pozsony, 1797, 1801.

25. VITKÓTZI MÁTYÁS. *Három nyelvenn szóló rövid magyar grammatika az iskolai ifúság számára*. Kassa (é. n.), 2. kiad. Pest, 1797.

Magyar, német, tót nyelvű.

26. GUBERNÁTH ANTAL. *Institutionum linguae et litteraturae Hungaricae tomus I. Complectens grammaticam cum syntaxi*. Pozsony, 1802. — *Tomus II. Complectens ornatam syntaxim cum phraseologia et cortesia*. Pozsony, 1803.

27. *Institutiones linguae et litteraturae Ungaricae in usum scholasticae juventutis*. 2 rész. Zágráb, 1803.

28. HERTZEG FERENC. *Kisded magyar grammatika, avagy a magyar gyermekeknek anyai nyelveket mesterségesen tanító könyvetskéjek, melyet a kolozsvári ref. kollégiumban, a most felállított első magyar klassis számára készített* — Kolozsvár, 1806.

29. *Magyar grammatika, mely főképpen a deák nyelv tanulására készülő magyar gyermekek számára íródott*. Debrecen, 1808, 1829, 1835

Valószínűleg ennek egyik kiadását idézi FOGARASI Művelt magyar nyelvtana Toldalékában «Debreczeni elemi magyar nyelvtan. 1827» címen.

30. VIRÁG BENEDEK. *Jegyzetek a magyar beszédnek részeire*. Buda, 1810.

31. SEVERLAY MÁTYÁS. *Compendium grammaticae Hungaricae*. Selmezbánya, 1813.

32. BENYÁK BERNÁT. *Grammatica Hungarica*. Selmezbánya, 1816.
2. kiad.: *Grammatica linguae et literaturae Hungaricae*. 1824.

33. (VERSEGHY FERENC). *Epitome institutionum grammaticarum linguae Hungaricae*. 5 kötet. — Buda, 1816, 1820, 1821.

34. SCHWARTZER ANTAL. Magyar nyelvtanító könyv a siketnémák számára. 3 rész. Buda, 1817.

35. PETROVICS IGNÁC. A magyar betűkről és ejtegetésekről. Pest, 1819.

36. Rövid utmutatás a magyar nyelv tanítására. Első rész, a hajtogatásokról, s azokat megelőző készülletekről. Pest, 1827.

37. (SZALAY IMRE). A magyar nyelvtudomány rövid foglalata. Pest, 1828. 2. kiad. 1829. 3. kiad. 1830. 4. kiad. Magyar nyelvtudományi rövid oktatás. Pest, 1831. 5. kiad. 1833. 6. kiad. 1846. 7. kiad. Magy. nyelvtudomány rövid oktatásokban. Kolozsvár, 1845.

Német, szerb, tót átdolgozásait l. az illető nyelveken írt grammatikák között.

38. TÁNCICS (STANCICS, TÁNCIS) MIHÁLY. A magyar nyelv. Jutalom-értekezlet. Pest, 1831.

39. TÁNCICS MIHÁLY. Nyelvészet. Némely a M. T. Társ. különös használatára készült «Magyar helyesírás»-ra tett észrevételekkel. Pest, 1833.

40. TÁNCICS MIHÁLY. Magyar nyelvtudomány. Kisdedek számára. Pest, 1840.

41. TÁNCICS MIHÁLY. Magyar nyelvtudomány kérdések- és feleletekben, nagyobb tanulók számára. Pest, 1840.

42. TÁNCICS MIHÁLY. Magyar nyelvtudomány hangmértékkal, idősbek számára. 2. kiad. Pozsony, 1842. 3. kiad. Pest, 1844.

43. TÁNCICS MIHÁLY. Magyar nyelvtudomány... Magyar és német nyelven. Első osztály. Buda, 1840. 3—5. kiad. Pozsony, 1841—44. 6. kiad. Pest, 1848. 8. kiad. Pozsony, 1850. 9. kiad. 1852. Második osztály. Pozsony, 1841. 2. kiad. 1844.

44. TÁNCICS MIHÁLY. Magyar nyelvtanítási kézikönyvecske kezdők számára. I. Magyar-német rész. Pest, 1867.

45. NAGY NEP. JÁNOS. *Grammatica linguae Hungaricae*. Pest, 1832.

Mellette külön címlappal: *Parallelismus inter linguas orientales Aramaeam, Hebraeam, et Arabicam cum Hungarica ductus*. Pest, 1832.

46. KECSKEMÉTI CSAPÓ DÁNIEL. Kérdezősködő magyar nyelvmester. Pest, 1833.
47. MIKUSAY JÁNOS. Institutiones lingvae Hungaricae. Zágráb (1833).
48. (PIRINGER MIHÁLY). A magyar nyelvnek fényre bocsátott ágazati. Németül irt munkáját magyarázván P. Bécs, 1833.
49. Magyar grammatika, különös tekintettel az orthographiára és levelezőkönyv. Kassa, 1834.
Ezen külön címlappal is: Közhasznú ismeretek iskolája.
50. A magyar nyelvtudomány főbb szabályinak rövid foglalatlja. A gyengébb korú elmék használatára. Pest, 1835, 1838.
51. VAJDA PÉTER. Magyar nyelvtudomány. Magában foglaló a szónyomozást, szókötést, helyesírást és hangmértéket. Kassa, 1835.
52. VAJDA PÉTER. Magyar nyelvtan. Buda, 1840. — U. az: Magyarul és németül. 2 füz. 1840.
53. GOTTWALD GÁSPÁR. Magyar nyelvtudomány a magyar ajkú tanulók számára és a divatos új és régi szavak jegyzéke. Pest, 1836.
2. kiad. 1840, 3. kiad. 1841.
54. NÉMETHY PÁL. Magyar-német nyelvtudomány. Kassa, 1836.
55. EDVI ILLÉS PÁL. Első oktatásra szolgáló kézikönyv. Buda, 1837.
2. kiad. 3 köt. (Magyar nyelvtan és helyesírás is). 1838. 3. kiad. 1841—
44. — A nyelvtan külön: Népszerű magyar nyelvtan és írásmód, idegen szók lajstromával. 3. kiad. Pest, 1844.
56. MELCZER LAJOS. Népszerűleg tanító magyar nyelvész, melyet a tótajkú ifjúság elemi s sikeres oktattatása végett közrebocsátott. Pest, 1837.
57. MELCZER LAJOS. Magyar és német szó- és mondattan. Pest, 1842, 2. kiad. 1847, 3. kiad. 1853.
58. SÁROSY GYULA. Nyelvészke, vagy a magyar nyelv főnehézségei szabályokban, párbeszédekben és példalapokban. Kassa, 1837.
59. Bevezetés a magyar nyelvtudományra. Szombathely, 1839, 1845.
60. HAYDU GÁBOR. Útmutatás a magyar nyelvtudományhoz. Pápa, 1839. 2. kiad. 1843.
61. (MAJOROS ANDRÁS). Rövid magyar nyelvtudomány. A két alsó nemzeti osztálybeli tanulók számára. Sárospatak, 1839.
62. (MAJOROS ANDRÁS). A magyar nyelvtan elemei. Népiskolák számára. Sárospatak, 1844, 1846.
63. (MAJOROS ANDRÁS). Magyar nyelvtan. Sárospatak, 1848.
64. Rövid oktatás a magyar beszéd részeiről. Nagyvárad, 1840.

65. SZÉCHY ÁGOSTON IMRE. Elemi magyar nyelvtan. Pest, 1840. 2. kiad. 1845.

66. OCSKOVSKY JÁNOS. A magyar nyelvtudomány első vonalai. Nagyszombat, 1840. 2. kiad. Magyar nyelvtudomány több nyelvíró munkáiból kivont elemei. Egy nyelvtudományi műszókból álló függelékkal. Nagyszombat, 1844.

67. XVI. Tabellae paradigmatum ad grammaticam linguae Hungaricae. 2. kiad. Eperjes, 1841.

68. BÁTKY KÁROLY. Rövid útmutatás a magyar nyelvtudományra. Kecskemét, 1842.

69. Magyar nyelvtan. Eger, 1842.

70. MEDZIHRADESKY LAJOS. Magyar nyelvtan az elemi tótajkú ifjúság számára. Besztercebánya, 1842.

71. RAMMERSHOFFER (RÁMÓCZY) VALERIÁN. Nemzeti nyelvtudomány kérdések és feleletekben. National-Sprachlehre in Fragen und Antworten. Pozsony, 1842. Új kiad. 1846.

72. WARGA JÁNOS. Magyar nyelvtan tan módszerűleg előadva. Az I. és II. gymn. oszt. számára. 3 rész. I. Szótan. II. Szóragtan. III. Mondattan. Pest, 1842, 2. kiad. 1853. 3—6. kiad. Magyar nyelvtan. I. Szótan. 1857—1870.

73. WARGA JÁNOS. Magyar mondattan az iránytan elemeivel összekötve. 2. kiad. Pest, 1856. 3. kiad. 1862.

74. KESZLER ÁGOSTON. Magyar nyelvtan. Szombathely, 1843. 2. kiad. 1845.

75. TOMORY SZABÓ SÁNDOR. Magyar nyelvtan. Helv. vall. nemzeti iskolák számára. Kecskemét, 1843. 2. kiad. 1847.

76. CZETZ JÁNOS. Magyar hadnyelvtan a cs. kir. osztriai hadsereg tisztjei számára. Pest, 1844. Új kiad. 1848.

77. SZUPPAN ZSIGMOND. Magyar nyelvtan serdültebbek számára I. és II. rész. Nagyszombat, 1844—45. III. és IV. rész. Pozsony, 1847.

78. GONDOL DÁNIEL. Magyar nyelvtan. I. és II. iskolások számára. 2. füzet. Bécs, 1845.

79. SCHULTZ (BIRÁNYI) ISTVÁN. A magyar nyelvtan főbb szabályainak rövid foglalata. Pest, 1845.

79a. SZARVAS JÁNOS. Magyar nyelvtan tót nyelven a népiskolák számára. I. köt. Buda, 1845.

Magyar és tót címmel és szöveggel.

80. IHÁSZ GYÖRGY (GÁBOR). Magyar nyelvtan. Székesfehérvár, 1846.

Magyar Könyvszemle. 1922. I—IV. füzet.

81. IHÁSZ GÁBOR. Magyar nyelvtan az I. és II. oszt. gymn. ifjúság használatára. Eger, 1852. 2. kiad. 1853. 3. kiad. 1854. 5. kiad. (Mondattannal kiegészítve.) 1857. 6—13. kiad. 1858—1865. 14—16. kiad. (az algymn. I—III. oszt. használatára) 1866—1872. 17. kiad. Pest, 1872. 18—20. kiad. Budapest, 1876—1880. 21—23. kiad. (átdolg. MAJER Alberik) 1882—1884. 24—29. kiad. (Átdolg. BARBARICS Róbert) 1885—1895.

82. (IHÁSZ GÁBOR). A magyar mondattan főbb szabályai. Eger, 1852.

83. FERENCZY ZSIGMOND JAKAB. Magyar nemzeti nyelvtan közép-tanodák számára. Pozsony, 1847.

84. MACHIK JÓZSEF. Grammatica Hungarica theoretico-practica. Zágráb, 1847.

85. Magyar szóragasztási lapok. Kassa, 1847.

86. MATICS IMRE. Alkalmazott magyar nyelvtan. Pozsony, 1847.

87. MÜLLNER IGNÁC. Divatozó elemi oktatás a magyar nyelvben. Pozsony, 1847.

Magyar, német, tót címlappal és szöveggel.

88. OROSZHEGYI (SZABÓ) JÓZSA. Magyar nyelvtan. Magyar és német nyelven. Pest, 1847.

89. SAMARJAY KÁROLY. Magyar nyelvtan. Pest, 1847. 2. kiad. 1852.

90. (CZUCZOR GERGELY és VÖRÖSMARTY MIHÁLY). Szókötet a közép-tanodák III. osztálya számára. Buda, 1848.

Vö. VISZOTA Gyula, EphK. XXVII. 827—839.

91. (CZUCZOR GERGELY és VÖRÖSMARTY MIHÁLY). Elemi magyar nyelvtan a középiskolák I. osztálya számára. Buda, 1851.

Vö. VISZOTA Gyula, Czuczor és Vörösmarty hivatalos magyar nyelvtanai, EphK. XXVII. 827—839. — PETRIK szerint (Magyarország bibliographiája 1712—1860) már 1848-ban és 1855-ben is megjelent.

92. (CZUCZOR GERGELY és VÖRÖSMARTY MIHÁLY). Magyar nyelvtan a középtanodák II. osztálya számára. Buda, 1851.

Vö. VISZOTA Gyula, EphK. XXVII. 817—839. PETRIK szerint már 1848-ban is megjelent.

93. PECZ GYULA. Gyakorlati magyar nyelvtan. Pest, 1848.

94. ZIMMERMANN JAKAB. Magyar nyelvtan kisebb tanulók használatára. Pest, 1850. 2. kiad. 1852.

95. ZIMMERMANN JAKAB. Magyar nyelvtan az elemi s reáliskolák használatára. 3. kiad. Pest, 1852. 4—6. kiad. 1854—1857. 13. kiad. 1870.

96. GRYNÆUS ALAJOS. Tankönyv a városi s falusi elemi iskolák

használatára. Pest, 1851. 2. kiad. 1852. 4. kiad. Tankönyv elemi és reáliskolák használatára. 1854. 5. kiad. 1855. 6. kiad. 1857.

Magyar nyelvtan is.

97. LUTIER NÁNDOR. A magyar nyelvtan elemei. Pest, 1853. 2. kiad. 1861. 7. kiad. 1872.

98. MÁRKI JÓZSEF és ZIMMERMANN JAKAB. Népiskolák könyve. 5 rész. Pest, 1853. 2. kiad. 1860. 5. kiad. 1873.

Magyar nyelvtan is.

99. PÉTERFFY GYULA. Magyar hadi nyelvtan a császári királyi osztrák hadsereg tisztjei számára. 2. füzet. Pest, 1853.

A 2. füzet: Magyar-német műszótár a hadi nyelvtanhoz.

100. SZEGFI M(ÓR). Magyar ragozási táblázat. Pest, 1853.

101. (HEGEDÜS LÁSZLÓ). Magyar nyelvtan gyakorlatilag szerkesztve. Népiskolák számára. Sárospatak, 1855. 5. kiad. 1862. 7. kiad. 1874.

102. (HEGEDÜS LÁSZLÓ). Magyar nyelvtan gyakorlatilag szerkesztve. Algymnasium számára. Sárospatak, 1855. 7. kiad. 1874.

103. GYURITS ANTAL. A nőnevendékek könyvtára. Tanodai és magánhasználatra. I. köt. Magyar nyelvtan. Pest, 1856. 2. kiad. Elemi magyar nyelvtan. 1864. 2. olvasmányokkal bővített kiad. Magyar nyelvtan. Tanodai és magánhasználatra. 1873. — II. köt. Mondattan. Pest, 1857. 2. kiad. 1861. 4. kiad. 1874.

104. GYURITS ANTAL. A magyar nyelv viszonzszavai. Tanodai használatra. Pest, 1864.

105. (NAGY MÁRTON). Második nyelvgyakorló és olvasókönyv. Az ausztriai birodalombeli kath. elemi iskolák számára. Bécs, 1857. — U. az? A kath. főelemi és városi iskolák számára. Buda, 1861. Új kiad. A kath. elemi isk. III. és IV. oszt. számára. Budapest. 1899. Új lenyomatok 1900, 1901, 1902. — U. az? Az izr. iskolák számára. Buda, 1868.

106. KEMPELEN GYÖZŐ. Magyar nyelvtani gyakorlókönyv a magyar néptanodák II. oszt. számára. Szeged, 1858. 2. kiad. 1859.

107. (MÉSZÁROS IMRE?). Első nyelvgyakorló és olvasókönyv. Az ausztriai birodalombeli kath. elemi iskolák számára. Bécs, 1858, 1862. — U. az? A kath. elemi iskolák számára. Buda, 1861. Új kiad. A kath. elemi népisk. II. oszt. számára. Budapest, 1888. — U. az? Az izr. elemi isk. számára. Buda, 1861.

108. (MÉSZÁROS IMRE). Harmadik nyelvkönyv. Az ausztriai birodalombeli főelemi tanodák legfelsőbb osztálya számára. Bécs, 1860. — U. az? A főelemi tanodák legfelsőbb osztályai számára. Buda, 1861, 1862.

109. FISCHER (HALÁSZ) NÁTHÁN. A magyar nyelv rövid tan- és ismétlőkönyve. Pest, 1860.

110. BOCSKAI PAPP LAJOS. Magyar nyelvtan és olvasókönyv népiskolák számára. Debrecen, 1860.

111. BAUER MÁRKFI LÖRINC. Magyar társalgási nyelvtan. Pest, 1861. 2. kiad. 1862. 3. kiad. 1865.

112. BAUER MÁRKFI LÖRINC. Magyar elemi nyelvtan. Buda, 1867.

113. NOGÁLL JÁNOS. Magyar nyelvtan, született magyarok számára. Kéziratul tanodai használatra. Nagyvárad, 1861. — U. az Pest, 1869.

114. NOGÁLL JÁNOS. Magyar nyelvtan 3 tanfolyamban, született magyarok számára. Vezédül tanodai használatra. — Nagyvárad, 1861. 3. kiad. 1862, 4. kiad. Eger, 1864.

115. NOGÁLL JÁNOS. Magyar nyelvtan dióhéjban, született magyarok számára. Nagyvárad 1861, 4. kiad. 1862.

116. NOGÁLL JÁNOS. Magyar nyelvtan szemléltetőleg. Pest, 1865.

117. IMRE SÁNDOR. Magyar mondattan az irány és verstan rövid vázlatával. Középtanodai alsó osztályok számára. Debrecen, 1862. 3. kiad. 1868. 4. kiad. 1875. 5. kiad. 1881.

118. SZEBERÉNYI LAJOS. Kis magyar. Gyakorlati vezérfonal a magyar nyelv tanításában tót gyermekek számára. Arad, 1862. 2. kiad. (Átdolg. GÁL Dániel) Budapest, 1887.

119. EHRENTHEIL MÓR. Magyar nyelvfüzetke és feladattár főelemi isk. számára. Arad, 1863. 2. kiad. ERÉNYI MÓR. Kis magyar nyelvtan. Pest, 1864. 4—7. kiad. 1872—1884. 8. kiad. (átdolg. BALASSA József) Budapest, 1890.

120. SZVORÉNYI JÓZSEF. Igeragok és igeragozás átnézete. Pozsony, 1863.

121. SZVORÉNYI JÓZSEF. Kisebb magyar nyelvtan. Az algymnasiunok I—III. oszt. számára. I. Szótan. Pest, 1865. 5. kiad. 1875. 6. kiad. Budapest, 1876. 7. kiad. 1878. 8. kiad. 1886. — II. Mondattan. Pest, 1865. 4. kiad. 1875. 5. kiad. Budapest, 1885.

122. ÁRVAY JÓZSEF. Magyar nyelvtan. A mondattan alapján gyakorlatilag szerkesztve. Isk. tanítók számára. Pápa, 1864.

123. ÁRVAY JÓZSEF. Magyar nyelvtan. Népiskolák számára. Pápa, 1865. 2. kiad. 1871. 3. kiad. (átdolg. KAPITÁNY János) Sárospatak, 1875. 4. kiad. 1879, 5. kiad. 1885.

124. GÖRÖG IMRE. Szemléleti nyelvtan. Magyar, német, francia és angol gyermekek számára. Pest, 1866.

125. A magyar nyelv elemi tankönyve. Kolozsvár, 1866.
126. RIEDL SZENDE. Kisebb magyar nyelvtan. Pest, 1866.
127. BÁRÁNY IGNÁC. Nyelvgyakorlatok. Elemi isk. II—IV. oszt. számára. 3 füz. Pest, 1866. 2. kiad. 1867. I. füz. 6—9. kiad. 1875—1881. 10—12. kiad. (átdolg. BÁRÁNY Gyula) 1885—1887. — II. füz. 6—7. kiad. 1875—1880. 8—9. kiad. (átdolg. BÁRÁNY Gyula) 1885—1890. — III. füz. 3. kiad. 1875. 4. kiad. 1881. 5. kiad. a népisk. IV—VI. oszt. számára, (átdolg. BÁRÁNY Gyula) 1891.
128. BÁRÁNY IGNÁC. Kidolgozott nyelvgyakorlatok. Tanítók számára. 3 füz. Pest, 1866. 2. kiad. (I—II. füz.) 1867.
129. GERGELY LAJOS. A magyar nyelvtan elemei. I. Szótan. Elemi és népiskoláknak. Kolozsvár, 1867. 2. kiad. A magyar nyelvtan kézikönyve. Mondattannal bővítve. Kolozsvár, 1868. 4. kiad. 1872.
130. MADZSAR JÁNOS. Magyar mondattan. Tanítók, tanítójelöltek, főelemi tanodák s a gymnasiumok alsóbb osztályainak számára. I. füz. Pest, 1867.
131. SZTOJANOVITS ISTVÁN. Magyar nyelvtan gyakorlati példákkal. Tanodai és magánhasználatra. Pest, 1867. 2. kiad. 1873. 3. kiad. Budapest, 1877. 4. kiad.? (PRÁMER Ágost átdolgozásában) 1885.

2. 1868—1920-ig (csak magyar nyelvűek).

a) Középfokú iskolák nyelvtanai.

132. TORKOS LÁSZLÓ. Magyar nyelvtan. Középtanodák számára. Pest, 1869. 2—7. kiad. 1872—1887.
133. TORKOS LÁSZLÓ. Magyar nyelv és irodalmi kézikönyv a felsőbb leányiskolák középiskolai tanfolyama számára. Budapest, 1878. 4. kiad. 1891, 5. kiad. 1897. — U. az. A felsőbb leányisk. VI. oszt. számára. 4. kiad. Budapest, 1903. — U. az. A felsőbb leányisk. III. oszt. számára. 1903.
134. TORKOS LÁSZLÓ. Magyar nyelvtan polg. és felsőbb leányisk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1891. 2—4. kiad. 1894—1904.
135. BODNÁR ZSIGMOND. Magyar nyelvtan a középtanodák alsóbb. oszt. számára. Pest, 1871. 3—7. kiad. Budapest, 1875—1887.
136. KALOCSA RÓZA. Magyar nyelvtan könnyű modorban. Szvórényi József munkája nyomán iskolai használatra, valamint magántanulásra. Pest, 1871. 2. kiad. Budapest, 1888.

137. BARÁTH FERENC. Magyar tan- és olvasókönyv a gymnasiumok III. oszt. számára. Pest, 1872. 2. kiad. 1878. 3. kiad. 1886.

138. IMRE SÁNDOR. Rövid magyar nyelvtan középisk. számára. Debrecen, 1874. 2. kiad. 1877.

139. IMRE SÁNDOR. Magyar nyelvtan a középiskolák használatára. A Rövid magy. nyelvtan 2. s a Magyar mondattan 5. kiad. után átdolgozta BALASSA József. Budapest, 1897.

140. TOLDY LÁSZLÓ. Számtan. Magyar nyelvtan. A magy. irodalomtörténet vázlata. A műtörténelem vázlata. Leányiskolák számára és öntanulásra. (Nélkülözhetetlen ismeretek könyve. III. köt.) Budapest, 1874.

141. GYULAY BÉLA. Magyar nyelvtan olvasmányokkal. A közép- és polg. isk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1876. 2—10. kiad. 1877—1892. 11. kiad. A polg. isk. I. és II. oszt. számára. 1908.

142. NOGÁLL JÁNOS. Emlények a magyar nyelvtanból. Született magyarok számára. Négy tanfolyamban. Nagyvárad, 1876. 7. kiad. 1878.

143. FARKAS ANTAL. A magyar mondattan példákban. Szeged, 1877 és Budapest, 1879.

144. MÁRTONFY MÁRTON. Magyar nyelvtan. Gymn., reál, polg. és felső népisk. I. és II. oszt. számára. Kassa, 1877. 2. kiad. (átdolg. WESZELY Ödön). Budapest, 1896. 3—7. kiad. MÁRTONFY M. és WESZELY Ö. Módszeres magy. nyelvtan mondattani alapon. Közép-, polg. isk. és felsőbb leányisk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1900—1906. 7. kiad, lenyomata 1910.

145. NAGY JÁNOS. Magyar nyelvtan felső nép- és polg. iskolák, valamint tanítóképző intézetek számára. Szeged, 1877. 2. kiad. 1879 3. kiad. 1884. 4. kiad. A polg. isk. I. és II. oszt. számára. 1889.

146. SIMONYI ZSIGMOND. Magyar nyelvtan mondattani alapon. I. A középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1877. 2. kiad. 1879. 3. kiad. 1881. — U. az. II. A középisk. II. oszt. számára. Budapest, 1878. 2. kiad. 1879. 3. kiad. 1881. 4. kiad. egy kötetben: Kis magyar nyelvtan mondattani alapon. Budapest, 1882. 5—7. kiad. 1884—1896.

147. SIMONYI ZSIGMOND. Rendszeres magyar nyelvtan a felsőbb osztályoknak és magánhasználatra. Budapest, 1879. 2. kiad. 1880. 3. kiad. 1883. 4. kiad. Magyar nyelvtan felsőbb osztályoknak. 1891. 5. kiad. 1896.

148. SIMONYI ZSIGMOND. Rövid magyar mondattan. (Különnyomat a Magyar nyelvtan 5. kiadásából). Budapest, 1897.

149. SIMONYI ZSIGMOND. Magyar nyelvészet. A középiskolák legfelső osztályának és tanítóképző intézeteknek. Budapest, 1905.

150. DANNINGER JÓZSEF. Az összetett mondat tana, vagyis rövid mondatkötéstan tanítóképzőintézetek és felsőbb osztályok számára. Pozsony, 1880.

151. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC. Rendszeres magyar nyelvtan felső népiskolai használatra. Budapest, 1881. 2. kiad. Polg. és középisk. használatára. Budapest, é. ? 3. kiad. 1887.

152. CSINK JÁNOS. Magyar nyelvtan iskolai használatra. 2. folyam. I. A mondatban elemei. II. A szóragozás. Eperjes, 1884.

153. GÖÖZ JÓZSEF. Magyar nyelvtan. Polgári iskolák számára. Budapest, 1884.

154. SZEMÁK ISTVÁN. Magyar nyelvtan. Középiskolai használatra. 2. kiad. Budapest, 1884.

155. SZEMÁK ISTVÁN. Magyar mondatban a középiskolák II. oszt. számára. Budapest, 1885.

156. SZEMÁK ISTVÁN. Magyar nyelvtan mondatbani alapon. Közép- és polg. isk. I. oszt. számára. Budapest, 1898. 2. kiad. 1910.

157. SZINNYEI JÓZSEF. Iskolai magyar nyelvtan mondatbani alapon. I. A középiskolák I. oszt. számára. Budapest. 1884. 2—7. kiad. 1884—1894. 8. kiad. A középisk. és polg. isk. I. oszt. számára. 1898. 9—15. kiad. A középisk., a polg. isk. és a felsőbb leányisk. I. oszt. számára. 1899—1909. 16—17. kiad. A középisk. I. oszt. számára. 1912—1917. — U. az II. A középisk. II. oszt. számára. Budapest, 1884. 2—5. kiad. 1886—1899. 6—11. kiad. A középisk., polg. isk. és a felsőbb leányisk. II. oszt. számára. 1900—1911. 12. kiad. A középisk. II. oszt. számára. 1917.

158. SZINNYEI JÓZSEF. Rendszeres magyar nyelvtan a középiskolák számára. Budapest, 1885. 2—4. kiad. A középisk. III. oszt. számára. 1888—1892. 5. átdolgozott és rövidített kiad. A középisk. III. oszt. számára. 1897. 6—8. kiad. A középisk. és a polg. isk. III. oszt. számára. 1898—1901. 9—12. kiad. A középisk. és polg. isk. III. oszt. számára, valamint felsőbb leányiskolák, tanító- és tanítónőképző intézetek számára. 1903—1910. 13—14. kiad. A középisk. III. oszt. számára. 1914—1917. — U. az. A polg. és felsőbb leányisk. III. oszt. számára. 13. kiad. 1914.

159. SZINNYEI JÓZSEF. A magyar nyelv rendszere rövid előadásban. A középisk. felsőbb osztályai számára és magánhasználatra. Budapest, 1887. 2. kiad. A magyar nyelv. A középisk. felsőbb osztályai számára. 1897. 3—10. kiad. A magyar nyelv. A középiskolák VII. oszt. számára és magánhasználatra. 1899—1917.

160. HOFFMANN MÓR. Magyar nyelvtan. A közép- és polg. isk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1886. 2. kiad. 1891. 4. kiad. 1892.

161. HOFFMANN MÓR. Rendszeres magyar nyelvtan. Közép- és polg. isk. III. oszt. számára. Budapest, 1895.

162. NEMÉNYI IMRE. Magyar alak- és mondattan a gymnasiumi, polg. és reálisk. tanuló ifjúság számára. Budapest, 1886.

163. KIRÁLY PÁL. Magyar nyelvtan mondattani alapon. A polg. és középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1887. 2. kiad. 1892. 3. kiad. (sajtó alá rendezte SZTANKÓ Béla) 1904. — U. az. A polg. és középisk. II. oszt. számára. 1888.

164. KIRÁLY PÁL. Rendszeres magyar nyelvtan. Közép- és polg. iskolák, valamint szakiskolák számára. Budapest, 1889. 2. kiad. 1899.

165. KIRÁLY PÁL. Magyar nyelvtan mondattani alapon polg. és felsőbb leányisk. számára. Budapest, 1890.

166. KERÉKGYÁRTÓ ELEK. Magyar nyelvtan a fogalmazásra alapítva Polgári-, felső nép-, ipar- és gazdasági iskolák részére. I. rész. Budapest, 1888.

167. SZÁNTÓ KÁLMÁN. Magyar nyelv- és olvasókönyv polg. és felső leányisk. számára. 2 köt. Budapest, 1888.

168. UDVARHELYI GYULA. Magyar nyelvtan. A polg. és felső népiskolák I. oszt. számára. Budapest, 1889. — U. az. II. oszt. számára. 1889.

169. GÖÖZ JÓZSEF és TÓTH JÓZSEF. Magyar nyelvtan polg. iskolák számára. Budapest, 1890. 2. kiad. 1893. 2. kiad. lenyomata 1900. 3. kiad. nyomatai 1903, 1908.

170. DEME KÁROLY. Magyar nyelvtan mondattani alapon. A polg. és középisk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1891. 2—8. kiad. 1895—1912. — U. az. A polg. leányisk. I. és II. oszt. számára. 7. kiad. 1908.

171. DEME KÁROLY. Rendszeres magyar nyelvtan. A polg. és középisk. III. oszt. számára. Budapest, 1892. 2—6. kiad. 1893—1911.

172. KOZÁRY JÓZSEF. Magyar nyelvtan katekizmus alakjában. (A közép- és polg. isk. I. és II. oszt. anyaga). Nagykanizsa, 1891.

173. OLDAL JÁNOS. Nyelvkönyv polg. leányisk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1891. 2. kiad. Magyar nyelvkönyv polg. fiú- és leányisk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1897.

174. KALMÁR ELEK. Iskolai magyar nyelvtan elemzés alapján. Középisk. alsó oszt. számára. I. Első oszt. számára. Budapest, 1893. — U. az. II. Második oszt. számára. Budapest, 1894.

175. KALMÁR ELEK. Rendszeres magyar nyelvtan. Közép- s polg. isk. III. oszt. számára. Budapest, 1901.

176. LIGÁRT JÁNOS és RADNAY REZSŐ. Magyar nyelvtan, irány-, szerkeztettan és olvasókönyv a tisztképző tanfolyam I. évf. számára. Budapest, 1893.

177. LÁNG MIHÁLY és PERES SÁNDOR. Rendszeres magyar nyelvtan. Kisdedovóképző-intézetek I. oszt. számára. Budapest, 1894. 2—3. kiad. 1900—1914.

178. HALÁSZ IGNÁC. Magyar nyelvtan mondattani alapon. Közép- és polg. iskolák I. oszt. számára. Budapest, 1895. 2. kiad. 1900. 3—4. kiad. (sajtó alá rendezte MORVAY Győző). 1906—1911. — U. az. II. oszt. számára. Budapest, 1896. 2. kiad. 1901. 3. kiad. (sajtó alá rendezte MORVAY Győző). 1907.

179. HALÁSZ IGNÁC. Rendszeres magyar nyelvtan. Közép- és polg. isk. III. oszt. számára. Budapest, 1897. 2—3. kiad. (sajtó alá rendezte MORVAY Győző). 1908—1911.

180. GULYÁS ISTVÁN. Rendszeres magyar nyelvtan közép- s szakiskolák számára. Budapest, 1897.

181. GULYÁS ISTVÁN. Módszeres magyar nyelvtan. Középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1898. — U. az. A II. oszt. számára. 1899.

182. HORVÁTH CYRILL. Magyar nyelvtan és olvasókönyv közép- és polg. isk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1898.

183. HORVÁTH CYRILL. Rendszeres magyar nyelvtan és olvasókönyv a középisk. III. oszt. számára. Budapest, 1900.

184. WESZELY ÖDÖN. Rendszeres magyar nyelvtan. Közép- és polg. isk. III. oszt. számára. Budapest, 1898. 2. kiad. 1901. 3. kiad. A tanító- és tanítónőképzőintézetek számára. 1905. 3. kiad. második lenyomata 1909.

185. BALOGH PÉTER. Magyar nyelvtan középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1899. 4. kiad. 1911. — U. az. A II. oszt. számára. 1900. 3. kiad. é?

186. BALOGH PÉTER. Rendszeres magyar nyelvtan. Középisk. III. o. számára. Budapest, 1901. 2. kiad. 1907. 3. kiad. 1918.

187. NOVÁK SÁNDOR. Magyar nyelvtan polg. és felsőbb leányisk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1899. 2. kiad. (átdolg. FÖLDES Gábor) 1907.

188. BALASSA JÓZSEF. A magyar nyelv. A művelt közönség számára. (Athenaeum kézikvtára XVIII. köt.) Budapest, 1899. 2. kiad. A középisk. felsőbb osztályai s a művelt közönség számára. 1909.

189. BALASSA JÓZSEF. Kis magyar nyelvtan. I. A középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1900. 2. kiad. 1904. 3. kiad. 1907. — U. az. II. A középisk. II. oszt. számára. Budapest, 1901. 3. kiad. 1908. — U. az. A polg. fiú- és leányisk. I. oszt. számára. 2. kiad. Budapest, 1904. — U. az. A felsőbb leányisk. I. oszt. számára. 2. kiad. Budapest, 1904. — U. az. A polg. leányisk. I. oszt. számára. 3. kiad. Budapest, 1908. 4. kiad. 1909. — U. az. A polg. leányisk. II. oszt. számára. 3. kiad. 1908. — U. az. A polg. fiúisk. számára. 4. kiad. 1909.

190. BALASSA JÓZSEF. Rendszeres magyar nyelvtan. A középisk. III. oszt. számára. Budapest, 1902. 2. kiad. 1908. — U. az. A polg. isk. és felsőbb leányisk. számára. Budapest, 1902. 2. kiad. 1908. — U. az. A polg. leányisk. számára. Budapest, 1909.

191. BARTHA JÓZSEF. Magyar nyelvtan mondattani alapon. Közép- és polg. isk. I. és II. oszt. számára. Budapest, 1900. 2—8. kiad. 1903—1918. — U. az. A kath. polg. és felsőbb leányisk. számára. Budapest, 1913.

192. BARTHA JÓZSEF. Rendszeres magyar nyelvtan közép- és polg. isk. III. oszt. számára. Budapest, 1902. 3. kiad. 1910.

193. JAKAB FERENC. A magyar nyelvtan szabályai röviden összefoglalva. Különös tekintettel a helyesírás szabályaira, a szó- és mondattani elemzés módjára nézve. Győr, 1900.

194. JAKAB FERENC. Magyar nyelvtan. Magyarázatok nyomán szerkesztette —. Győr, 1906.

195. NÉGYESY LÁSZLÓ. Magyar nyelvtan. I. rész. Közép- és polg. isk. I. oszt. számára. Budapest, 1900. 2. kiad. 1907. 3. kiad. 1911. — U. az. II. rész. A II. oszt. számára. 1902. 2. kiad. 1910.

196. NÉGYESY LÁSZLÓ. Rendszeres magyar nyelvtan. Közép- és polg. isk. III. oszt., valamint felsőbb leányisk. és tanítóképző-intézetek számára. Budapest, 1903. 2. kiad. 1904. 3. kiad. 1910.

197. MAKLÁRI PAP MIKLÓS. Rendszeres magyar nyelvtan középisk. alsóbb oszt. számára. Sárospatak, 1900.

198. GAAL MÓZES. Magyar nyelvtan. A középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1901. — U. az. A II. oszt. számára. 1902.

199. GAAL MÓZES. Rendszeres magyar nyelvtan a középisk. III. oszt. számára. Budapest, 1903.

200. BÖNGÉRFI JÁNOS és TOLNAI LAJOS. Magyar nyelvtan. A polg. isk. I. oszt. számára. Budapest, 1902.

201. KOMÁROMY LAJOS. Rendszeres magyar nyelvtan. Az elemi isk.

tanító- és tanítónőképző-intézetek számára. Budapest, 1903. 2. kiad. 1906. 3. kiad. 1911.

202. ANDOR KÁROLY és SZABÓ IGNÁC. Magyar nyelvtan mondattani alapon. A közép-, polg. és felsőbb leányisk. I. oszt. számára. Budapest, 1903. 2. kiad. 1908. 3. kiad. 1912. — U. az. A II. oszt. számára (SZABÓ Ignác.) 1904. 2. kiad. (ANDOR K. és SZABÓ I.) 1909.

203. SZABÓ IGNÁC. Rendszeres magyar nyelvtan közép- és polg. isk. és felsőbb leányisk. III. oszt. számára. Budapest, 1906.

204. BRUNOVSKY REZSŐ. Rendszeres magyar nyelvtan. Tanító- és tanítónőképző-intézetek I. oszt. számára. Budapest, 1904.

205. EMBER KÁROLY. Magyar nyelvtan. Polg. és felsőbb leányiskolák I. és II. oszt. számára. Budapest, 1904. 2—6. kiad. 1907—1920.

206. GLÓSZ FERENC és REÖTHY VLADIMIR. Magyar nyelvtan és olvasókönyv. Mindkét nembeli polg. isk. I. oszt. számára. Budapest, 1904. 2. kiad. A polg. fiúisk. I. oszt. számára. 1911. 3. kiad. 1913. — U. az. A II. oszt. számára. Budapest, 1905. 2. kiad. A polg. fiúisk. II. oszt. számára. 1911.

207. GLÓSZ FERENC és REÖTHY VLADIMIR. Magyar nyelvtan a polg. leányiskolák I. oszt. számára. Budapest, 1908. 3. kiad. 1912. — U. az. II. oszt. számára. Budapest, 1909. 2. kiad. 1911.

208. GLÓSZ FERENC és REÖTHY VLADIMIR. Rendszeres magyar nyelvtan és a hangsúlyos verselés elemei. A polg. fiúisk. III. oszt. számára. Budapest, 1906. 2. kiad. 1913.

209. GÓBI IMRE. Magyar nyelvtan. A középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1904. — U. az. A II. oszt. számára. Budapest, 1906.

210. GÓBI IMRE. Rendszeres magyar nyelvtan. A középisk. III. oszt. számára. Budapest, 1908.

211. RAKODCZAY PÁL. Magyar nyelvtan. A mondat tárgya és az igeragozás alapján. Idegen ajkú tanulók használatára. Tanítóképző intézetek számára. Pozsony, 1904. — U. az. A közép- és polg. isk. I. és II. oszt. számára. Pozsony, 1904.

212. DÉNES LAJOS és ROBOZ ANDOR. Magyar nyelvtan. Középfokú iskolák I. oszt. számára. Budapest, 1905. — U. az. Középfokú, polg. fiú-, leány- és felsőbb leányiskolák II. oszt. számára. Budapest, 1906.

213. DÉNES LAJOS. Rendszeres magyar nyelvtan. Középfokú iskolák III. oszt. számára. Budapest, 1907.

214. GOKLER ANTAL és HALÁSZ GYULA. Módszeres magyar nyelvtan mondattani alapon. Polg. és felsőbb leányisk. I. oszt. számára.

Budapest, 1905. 2. kiad. 1908. — U. az. A II. oszt. számára. Budapest, 1906. Új lenyomatok 1909 és 1911.

215. PAULAY ÖDÖN. Módszeres magyar nyelvtan, olvasó- és gyakorlókönyv. I. köt. A középisk., polg. isk. és felsőleányiskolák I. oszt. számára. Pécs, 1906. — U. az II. köt. A II. oszt. számára. Pécs, 1907.

216. PAULAY ÖDÖN. Módszeres magyar nyelvtan, olvasó- és gyakorlókönyv a középisk. I. oszt. számára. I. köt. (A folytatólagos köteteket írja SZEGEDY Rezső.) Budapest, 1909. — U. az II. köt. A középisk. II. oszt. számára. Budapest, 1909.

217. SZABÓ ADORJÁN. Magyar nyelvtan mondattani alapon. I. rész. Középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1906.

218. SZABÓ ADORJÁN. és MÁTHÉ GYÖRGY. Rendszeres magyar nyelvtan a középisk. III. oszt. számára. Budapest, 1909.

219. ACSAY ISTVÁN, BARTHA GYÖRGY és MADARÁSZ FLÓRIS. Magyar nyelvtan mondattani alapon. Középisk. I. oszt. számára. Budapest, 1907. 2. kiad. 1911. 3. kiad. 1913. 4. kiad. (BARTHA György és TORDAI Ányos.) 1917. 5. kiad. 1920. — U. az. A polg. isk. I. oszt. számára. Budapest, 1907. — U. az. A középisk. II. oszt. számára. Budapest, 1909. 2. kiad. 1913.

220. ACSAY ISTVÁN, BARTHA GYÖRGY és MADARÁSZ FLÓRIS. Rendszeres magyar nyelvtan a középiskolák III. oszt. számára. Budapest, 1909. 2. kiad. (BARTHA György és TORDAI Ányos) 1920.

221. BIRÓ GYULA és TARRÓDY JÁNOS. Magyar nyelvtan. A polg. isk. és felsőbb leányisk. I. oszt. számára. Budapest, 1907. 2. kiad. 1908. — U. az. A polg. fiúisk. III. oszt. számára. 1908. — U. az. A polg. leányisk. II. oszt. számára. 1909.

222. KELLNER FÜLÖP és FRÖHLICHNÉ KAFFKA MARGIT. Magyar nyelvtan a polg. leányisk. I. oszt. számára. Budapest, 1908. — U. az. A polg. leányisk. II. oszt. számára. 1909.

223. KELLNER FÜLÖP és FRÖHLICHNÉ KAFFKA MARGIT. Magyar nyelvtan a polg. fiú- és leányisk. II. oszt. számára. Budapest, 1910.

224. MOSDÓSSY IMRE. Magyar nyelvtan és olvasókönyv a polgári leányiskola I. oszt. számára. Budapest, 1908. — U. az. A II. oszt. számára. 1909.

225. MOSDÓSSY IMRE. Magyar nyelvtan a polg. leányisk. I. oszt. számára. Budapest, 1909. — U. az. A II. oszt. számára. 1909.

226. BILINSZKY LAJOS. Módszeres magyar nyelvtan a polgári és felsőbb leányisk. I—II. osztályának. Budapest, 1909. 2—5. kiad. 1910—1916.

227. BILINSZKY LAJOS. Rendszeres magyar nyelvtan és stilisztika olvasókönyvvel. A tanító- és tanítónőképző-intézetek I. oszt. számára. Budapest, 1909. 2. kiad. 1916.

228. B. O. Kis magyar nyelvtan. Érettségire készülők számára. Lugos, 1909.

229. KONDOR JÓZSEF. A magyar nyelv és irodalom dióhéjban. Segédkönyv a középiskolák V—VIII. osztályai részére, tekintettel az érettségi vizsgálatra. 2. kiad. Rimaszombat, 1909.

230. PETRI MÓR. Magyar nyelvtan, különös tekintettel a helyesírás s a fogalmazás gyakorlati tanítására. Polg. leányisk. számára. Gööz J., PÓRA F. és TÓTH J. nyomán. 4. kiad. Budapest, 1909. — U. az. A polg. fiú-, polg. leány- és felsőbb leányisk. számára. Gööz J. és TÓTH J. nyomán. 4. kiad. Budapest, 1910. 5. kiad. 1914.

231. PETRI MÓR. Rendszeres magyar nyelvtan polg. fiúisk., polg. és felsőbb leányisk., középisk., valamint tanító- és tanítónőképző-intézetek számára. Budapest, 1910.

232. RÉVY FERENC. Kis magyar nyelvtan. Polg. és felső leányisk. I. oszt. számára. Budapest, 1909. 2. kiad. 1916. — U. az. A II. oszt. számára. Budapest, 1909. 2. kiad. 1916.

233. RÉVY FERENC és SZEGŐ ARNOLD. Rendszeres magyar nyelvtan a leányközépiskolák III. oszt. számára. Budapest, 1917.

234. TORDAI ÁNYOS. Kivonat a magyar nyelvtan-, stilisztika-, retorika- s poétikából. 2. kiad. Pécs, 1909. 3. kiad. Baja é. n. (1913?).

235. ÜRMÖSSY GYULA. Pótlójegyzetek a magyar nyelvtanhoz és a prózai írásművek elméletéhez. Budapest, 1909.

236. BRÓDY MIHÁLY. A magyar nyelv. Tudnivalók a magyar nyelvtan, stilisztika, retorika és poetika köréből. Szeged, é. n. (1910).

237. GÁRDONYI EMIL és MARÓT GYULA. Magyar nyelvtan, különös tekintettel a helyesírás és fogalmazás tanítására. Polg. isk. I—II. oszt. számára. Budapest, 1910. 2. kiad. 1913. — U. az. A III. oszt. számára. 1912.

238. KISS SZERAFIN. Magyar nyelvtan, magyar olvasókönyv közép- és polg. isk. és felsőbb leányisk. I. oszt. számára. Budapest, 1910. — U. az. A középisk. II. oszt. számára. 1911. — U. az. A középisk. III. oszt. számára. 1912.

239. AVAR GYULA. Magyar nyelvtan mondattani alapon. A polg. fiúisk. I. oszt. számára. Budapest, 1920.

240. TOLNAI VILMOS (CSÁSZÁR ELEMÉR közreműködésével). Magyar nyelvtan a középiskolák I. oszt. számára. Budapest, 1920.

b) *Elemi népiskolák nyelvtanai.*

241. BÁRÁNY IGNÁC. Magyar nyelvkönyv. A magyar olvasás, nyelvtan, helyesírás és fogalmazás elemi tan- és gyakorló könyve. Pest, 1868. — U. az 3. füzetben: I. Nyelvoktatás az egyszerű mondat körében. 2—19. kiad. 1870—1902 (a 12. kiadástól átdolgozta BÁRÁNY Gyula). 20. kiad. (átdolgozta KLINDA Károly) 1906. — II. Nyelvoktatás az összetett mondat körében. 2—13. kiad. 1870—1889 (a 10. kiadástól átdolgozta BÁRÁNY Gyula). 14. kiad. (átdolgozta KLINDA Károly) 1906. — III. Szókötés és fogalmazás. 2—8. kiad. 1871—1889 (a 6. kiadástól átdolgozta BÁRÁNY Gyula).

242. BÁRÁNY IGNÁC. Olvasó- és képzőkönyv. Pest, 1869. 2. kiad. Olvasó- és nyelvképzőkönyv. I—II. köt. Budapest, 1875—76. 3. kiad. 1880. 4. kiad. (átdolgozta BÁRÁNY Gyula) 1890.

243. BÁNHEGYI ISTVÁN és EMERICZY GÉZA. Tan- és olvasókönyv közép- és felső néptanodák számára. Nyiregyháza, 1869. 2. kiad. 1871. 3. kiad. Pest, 1873. 4—11. kiad. Népiskolai tankönyv olvasmányokkal a magyarhoni népiskolák számára. Budapest, 1877—1898.

244. HALÁSZ NÁNDOR. Magyar nyelvtan alkalmas gyakorlatokkal és gazdag feladatirással. Iskolai és magánhasználatra. Pest, 1869. 2. kiad. Budapest, 1877.

SZINNYEI (M. Írók) szerint FISCHER (HALÁSZ) Náthán munkája.

245. BÉKESSY PÉTER. Rövid magy. nyelvtan népisk. növendékek használatára. Debrecen, 1870. 2. kiad. 1873.

246. LIEBLEITNER JÁNOS. Magyar nyelvtan gyakorlati példákkal német-magyar ajkú isk. számára. Pozsony, 1870. 2—5. kiad. 1873—1888.

247. NAGY LÁSZLÓ. Nyelvtani gyakorlókönyv az elemi népisk. II—IV. oszt. számára. Buda, 1870. — U. az. A II., III—IV. oszt. számára. 2. köt. Budapest, 1874. — KOMÁROMY Lajos átdolgozásában. 1882. 1899. — KÖRÖSI Sándor átdolgozásában. 1906—1907. 1914. — Németre fordította NEMESSÁNYI János. Buda, 1870 és Budapest, 1873, 1882. — Tótra fordította ZAYMUS Gábor. Buda, 1872 és EGRY Gábor. Budapest, 1875. — Vend. fordítása. Buda, 1871.

248. ZÁRAY ÖDÖN. Magyar nyelvtan. Népiskolai használatra. Arad, 1870. 6—27. kiad. Budapest, 1874—1893.

249. FISCHER SIMON. Magyar nyelvkönyv föladatakkal. Gyakorlati tanmód szerint népiskolák számára. Pest, 1871. 2—6. kiad. 1873—1887.

250. SZVORÉNYI JÓZSEF. Elméleti s gyakorlati nyelvkönyv, a főelemi fi- és leányiskolák s növeldék használatára. Pest, 1871.

251. ZIMMERMANN JAKAB. Magyar nyelvtan. Ipar- és népiskolák számára. Pest, 1871.

252. SCHÖNFELD FARKAS. Magyar nyelvtan népiskolák számára. Nagyvárad, 1872.

253. FISCHER (HALÁSZ) NÁTHÁN. Magyar nyelvtani katekizmus. — Győr, 1873.

254. FISCHER (HALÁSZ) NÁTHÁN. Magyar nyelvtan gyakorlatokkal és föladatokkal. Budapest, 1875. 2. kiad. 1886.

255. KAKUJAY KÁROLY. Magyar nyelvgyakorló és olvasókönyv Magyarország nem magyar ajkú népiskolái számára. 4 füz. I. évf. Budapest, 1873. 3—11. kiad. 1876—1888. Új lenyomat 1890. — II. évf. 1873. 3—10. kiad. 1876—1889. — III. és IV. évf. 1875. 2—6. kiad. 1879—1888. — V. és VI. évf. 1880. 2—4. kiad. 1881—1888.

Megjelent német, oláh, szerb és bolgár átdolgozásban is (SZINNYEI, MÍRÓK.)

256. KILÉNYI MÓR. Magyar-német nyelvkönyv népiskolák számára. Pest, 1873.

257. RÉPÁSSY JÁNOS. Kis magyar nyelvtan, Szarvas Gábornak igedőivel. A népisk. III. és IV. oszt. használatára. Eger, 1873.

258. STERN MÓR. Magyar nyelvtan népiskolák számára. Budapest, 1873.

259. NYÍRY PÉTER. Magyar nyelvtanítási gyakorlatok. I. köt. a II. és III. elemi oszt., II. köt. a IV. és V. elemi oszt. számára. Debrecen, 1874.

260. LÁBOS IMRE. Gyakorlati nyelvtan népiskolák számára. Szombathely, 1875.

261. ROSENBAUM KÁROLY. A magyar és német nyelv alaktani egybevetése és a nyelvtan legszükségesebb szabályai az elemi tanodák használatára. 3. kiad. Kőszeg, 1875.

262. BAKÓ SAMU, FRÜHWIRTH KÁROLY, GRUBER JÓZSEF és POSCH (PÓS) LAJOS. Magyar nyelvtan és olvasókönyv német tannyelvű népiskolák számára. I. füz. Budapest, 1876. 2—7. kiad. 1882—1894. — II. füz. 1877. 4. kiad. 1894. — III. füz. 1881. 3. kiad. 1895. — IV. füz. 1881. 3. kiad. 1896.

263. BÖKÖLY GÉZA. Magyar nyelvkönyv. A népiskolák számára. I. füz. Az I—II. oszt. számára. Arad, 1876. 3. kiad. 1880. 4. kiad. 1881. —

II. füz. A III. oszt. számára. 2. kiad. Arad, 1880. 4. kiad. 1883. — III. füz. A IV. oszt. számára. Arad, 1879. 3. kiad. 1883.

SZINNYEI (MIRÓK) szerint ZÁRAY Ödön munkája.

264. MADZSAR JÁNOS. Nyelvtani példatár a népisk. II—IV. oszt. számára. 3. füzet. Budapest, 1876.

265. MADZSAR JÁNOS. Magyar nyelvkönyv a német tannyelvű népiskolák számára. 4. köt. Budapest, 1879—81.

266. PÉTERFI SÁNDOR és VAJDAFY GUSZTÁV. Nyelvtani példatár a népisk. III. oszt. számára. Budapest, 1877.

267. PAP FERENC. Tankönyv a népiskolák felsőbb oszt. számára. VII. rész. Magyar nyelvtan. Pápa, 1878. 3—8. kiad. Budapest, 1879—1896.

268. UHRIN PÁL. Magyar nyelvtan tót gyermekek számára. Budapest, 1878.

269. MÁRTONFY MÁRTON. Magyar nyelvtan. Az elemi népisk. felsőbb osztályai, ismétlő- és ipariskolák számára. Kassa, 1879. — U. az. Az elemi népisk. III. és IV. oszt. számára. Kassa, 1880. — U. az. Az elemi népisk. III. és IV. oszt. számára. 2. rész. Budapest, 1891. — U. az. A II. oszt. számára. 4. kiad. 1900. 5. kiad. 1906. — A III. oszt. számára. 4? kiad. 1906. — A IV. oszt. számára. 6. kiad. 1906. — Az V. és VI. oszt. számára. 3. kiad. 1906.

270. MÁRTONFY MÁRTON és GOKLER ANTAL. Magyar nyelvgyakorló és olvasókönyv a németajkú elemi népisk. számára. A III. oszt. számára. Budapest, 1893. 2. kiad. 1897, 1901, 1904. 3. kiad. 1906. — A IV. oszt. számára. 1897. 3. kiad. 1906, 1911. — Az V. és VI. oszt. számára. 1895. 3. kiad. 1906.

271. BELICZA JÓZSEF. Magyar nyelvtani kézikönyv. I. füz. A népisk. II. oszt. számára mondattani alapon. Budapest, 1880. 2—7. kiad. 1884—1893. — II. füz. A népisk. III. oszt. számára mintaolvasmányi alapon. 1880. 2—6. kiad. 1885—1893. — III. füz. A népisk. IV. oszt. számára mintaolvasmányi alapon. 1881. 3—5. kiad. 1887—1893. — IV. füz. A népisk. V. és VI. oszt. számára. 1881. 2—5. kiad. 1884—1893. — Mind a négy füzet új kiadása JANCsó Benedek gondozásában. Budapest, 1904.

272. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC. Módszeres magyar nyelvtani példatár. A népiskolák négy osztálya számára. Budapest, 1880.

273. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC és SCHÖN JÓZSEF. Módszeres nyelvtani példatár. 3. füzet. Budapest, 1880.

274. HORVÁTH JÓZSEF. Magyar nyelvgyakorló. Népisk. számára. I. füz. Alaktan. Budapest, 1880.

275. KLINGENBERG JAKAB. Magyar nyelv- és írálytan. A népiskolák V. és VI. oszt. számára. Budapest, 1880, 2. kiad. 1882. 4. kiad. 1891.

276. KÓTAI LAJOS. Magyar nyelvtan. Népiskolai használatra. Szatmár, 1880. 3. kiad. 1891, 4. kiad. 1896.

277. LOSONCZI LÁSZLÓ. Magyar nyelv- és írálytan. A népiskolák II—VI. oszt. számára. 2 köt. Budapest, 1880. — I. A népisk. II—IV. oszt. számára. 2—4. kiad. 1883—1887. Új lenyomat 1889. — II. A népisk. V—VI. oszt. számára. 2. kiad. 1883, 3. kiad. 1887.

278. MORVAY KÁROLY. Magyar nyelvtan és helyesírás. Népiskolák számára. Budapest, 1880.

279. MORVAY KÁROLY. Magyar nyelv- és írálytani eredménytár a népisk. felsőbb oszt. számára. Mezőtúr, 1890.

280. FALUDI (FUCHS) JÁNOS és SZÉP JÓZSEF. Magyar olvasókönyv nyelvtannal, jegyzetekkel és magyarázatokkal a népisk. II. oszt. számára. Budapest, 1881. 2—4. kiad. 1884—1892. — U. az. A népisk. III. oszt. számára. 1881. 2—3. kiad. 1885—1888. — U. az. A népisk. IV. oszt. számára. 1881. 2—3. kiad. 1886—1895.

281. FALUDI (FUCHS) JÁNOS. Magyar nyelvtani gyakorlókönyv. A népiskolák II—IV. oszt. számára. 3 füzet. Budapest, 1882. 2. kiad. 1889.

282. NAGY JÁNOS. Magyar nyelvkönyv. A népiskolák II. oszt. számára. Szeged, 1882. — A III. oszt. számára. 1881. 2. kiad. 1885. — A IV. oszt. számára. 1881. 2. kiad. 1887.

283. GROÓ VILMOS. Magyar olvasó- és gyakorlókönyv a tót ajkú népiskolák számára. Budapest, 1882. — A ruthén ajkú népiskolák számára (átdolgozta CSOFEI László). 1882. Új kiad. 1898. — A román ajkú népiskolák számára. 1898.

284. ZELLIGER JÓZSEF. Magyar nyelvgyakorlatok. A tót tannyelvű népiskolák számára. 2 füz. Nagyszombat, 1882.

285. HEGEDŰS ANTAL. Gyakorlati nyelvtani kézikönyv dióhéjban falusi népiskolák számára. Eger, 1883.

286. SZIRMAI JÓZSEF és KÚN FÜLÖP. Magyar nyelvképző iskola gyakorlati példákban. Tót tannyelvű népiskolák számára átdolgozta RIZNER Lajos. I. füz. Nagyszombat, 1883. 5. kiad. 1884. II. füz. 1883. 4. kiad. 1884. III. füz. 1883. 2. kiad. 1884. Új kiad. 1899.

287. SZIRMAI JÓZSEF, VÖRÖS S. és SZILÁGYI J. Magyar olvasó- és nyelvképzőkönyv. 5 füz. Budapest, 1884. — U. az. Izr. népiskolák szá-

mára. II. oszt. Budapest, 1886. 3. kiad. 1888. III. oszt. 2. kiad. 1887. IV. oszt. 2. kiad. 1888.

288. SZIRMAI JÓZSEF. Magyar nyelvképző iskola gyakorlati példákban. Német tannyelvű népisk. számára. I. füz. 13. kiad. Nagyszombat, 1887. 30. kiad. 1900. II. füz. 9. kiad. 1887, 19. kiad. 1900. III. füz. 4. kiad. 1884. 10. kiad. 1900. IV. füz. 2. kiad. 1887. 5. kiad. 1900.

289. SZIRMAI JÓZSEF. Magyar nyelvkönyv német tannyelvű népisk. számára. I. füz. Nagyszombat, 1890. 7. kiad. 1900. II. füz. 1890, 5. kiad. 1900. III. füz. 1890, 4. kiad. 1900. IV. füz. 1890, 3. kiad. 1899.

290. WOLKENBERG (KÁRPÁTHY) GYULA és SZÉP JÓZSEF. Népiskolai magyar nyelvtan. 4 füz. Budapest, 1883.

291. SZILLI BENEDEK (SCHÖN BERNÁT). Magyar nyelvtani gyakorlatok a népiskola I—IV. oszt. számára. I—III. füz. Győr, 1884. 3. kiad. 1894.

292. VARGYAS ENDRE. Magyar nyelvtan. A miniszteri tanterv szerint az elemi népiskolák II—III., IV., V—VI. oszt. számára. I—III. rész. Budapest, 1884. 3. kiad. 1889. A miniszteri új tanterv és utasítás szerint átdolgozott 18. kiad. Budapest, 1906 (Mehner-, majd Franklin-kiadás). — U. az. Az elemi iskolák II., III., IV., V. és VI. oszt. számára. A miniszteri új tanterv és utasítás szerint átdolgozott 6. kiad. Budapest, 1906. 1908 (Franklin-kiadás).

293. VARGYAS ENDRE. Magyar nyelvtan. A miniszteri tanítási terv szerint módszeres előadásban. A falusi népiskolák III—VI. évf. számára. Budapest, 1887. 2. kiad. 3—6. lenyomat. A miniszteri tanításterv szerint mondattani alapon. Az osztatlan népiskolák II—VI. évf. számára. 1890—1897. 2. kiad. 9—14. lenyomat. Több tanítóval bíró falusi népiskolák számára. 1901—1906. 3—4. kiad. A népiskolák II., III., IV., V. és VI. évf. számára. 1906—1908 (Lampel-kiadás).

294. VARGYAS ENDRE. Magyar nyelvgyakorló. Egy tanítóval bíró falusi népiskolák számára. Budapest, 1895. 4. kiad. 1906. 6. kiad. 1907.

295. POPP ANTAL. Magyar nyelvgyakorló a német ajkú tanulók számára. A II. oszt. számára 7. kiad. Pozsony, 1885. 8. kiad. 1887. 9. kiad. (átdolg. KOLMÁR József) 1890. A III. oszt. számára 7. kiad. 1886. 8. kiad. 1888.

296. SCHUMANN SÁNDOR. Magyar olvasó- és nyelvkönyv német tannyelvű népisk. számára. 2. kiad. Igló, 1885. 6. kiad. 1886. 8. kiad. (átdolgozta REIMESCH Frigyes) 1894.

297. EMERICZY GÉZA, GYERTYÁNFY ISTVÁN és KISS ÁRON. Falusi iskolások könyve. Osztatlan népiskolák számára. Budapest, 1886. 2—4. kiad. 1887—1896.

Magyar nyelvtan is.

298. A magyar nyelvtan rövid áttekintése. III. és IV. oszt. növendékek számára. 4. kiad. Debrecen, 1886. — Új kiad. 1890.

299. MÓCSY ANTAL, PETROVÁ CZ JÓZSEF és SCHULTZ IMRE. Első olvasó- és tankönyv az osztatlan kath. népisk. III. és IV. évf. számára. Budapest, 1886. Egyik év 2—5. kiad. 1890—1898. 8. kiad. (átdolg. DREISZIGER Ferenc és EMBER Károly) 1910. 10. kiad. 1917. Másik év. 4. kiad. 1897. 8. kiad. (átdolg. DREISZIGER Ferenc és EMBER Károly) 1910. 9. kiad. 1917. — U. az. Második olvasó- és tankönyv az V. és VI. évf. számára. 1886. Egyik év 2—5. kiad. 1892—1899. 8. kiad. (átdolg. DREISZIGER Ferenc és EMBER Károly) 1909. 11. kiad. 1917. Másik év 2—5. kiad. 1893—1899. 8. kiad. (átdolg. DREISZIGER Ferenc és EMBER Károly) 1909. 11. kiad. 1917.

300. CSIZMADIA ALADÁR. Tankönyv az osztatlan, valamint a vegyes tannyelvű népisk. és ismétlő isk. számára. (Nyelvtan és helyesírás is.) Veszprém, 1887. 2. kiad. 1889. 3—6. kiad. Budapest, 1891—1899.

301. CSIZMADIA ALADÁR. Magyar nyelvtan népiskolák számára. Budapest, 1897.

302. JECK GYÖRGY. A magyar és német nyelvtan összhangzó alapismeretei. Szeged, 1887. 3. kiad. Nagyszentmiklós, 1891.

303. JECK GYÖRGY. Elemi magyar-német nyelvtan és fogalmazás. Német tannyelvű népiskolák számára. Szeged, 1896. 3. kiad. 1901.

304. MÜLLER ADOLF. Magyar nyelvtan a népiskola III. oszt. számára. Budapest, 1887.

305. BORONKAY KÁROLY. Magyar nyelvgyakorlatok az elemi isk. II—IV. oszt. számára. 2 füz. Nagykanizsa, 1888. — U. az. Magyar nyelvgyakorlókönyv. A népisk. II. oszt. számára. 2. kiad. 1890 3. kiad. Budapest, 1892. 4. kiad. 1904. — A III—IV. oszt. számára. Nagykanizsa, 1890. — A III. oszt. számára. Budapest, 1892. — A IV. oszt. számára. Budapest, 1892.

306. DANNINGER JÓZSEF. A magyar nyelvtan eredményei. Népoktatási intézetek számára. I. füzet. Pozsony, 1888.

307. BALATON GÉZA. Népiskolai nyelvtani eredmények és a polgári ügyiratok legközségesebb elemei. 3. kiad. Budapest, 1889, 6. kiad. 1894. 11. kiad. Óbecse, 1904.

308. KAPI GYULA és PAPP JÓZSEF. Olvasó- és tankönyv az evang. népisk. IV—VI. oszt. számára. Budapest, 1889. 2—14. kiad. 1889—1914.

309. BÖNGÉRFI JÁNOS és PERES SÁNDOR. Magyar nyelvgyakorló. I. Az elemi isk. II. oszt. számára. Budapest, 1890. 2. kiad. 1900. — II. A III. oszt. számára. Budapest, 1890. 2. kiad. 1900. — III. A IV. oszt. számára. 1890. — IV. Az V. és VI. oszt. számára. 1890.

310. DEME KÁROLY. Magyar nyelvtan. I. Az elemi isk. II. és III. oszt. számára. Pozsony, 1890. 4. kiad. 1897. 6. kiad. 1904. — II. A IV. oszt. számára. 1890. 3. kiad. 1893. 4. kiad. 1904. — III. Az V. és VI. oszt. számára. 1890. 3. kiad. 1897.

311. HOFFMANN MÓR. Magyar nyelvtani gyakorlókönyv az elemi isk. II—IV. oszt. számára. 3 rész. Budapest, 1890—91.

312. KOMÁROMY LAJOS. Magyar nyelvtan. Az elemi isk. II. oszt. számára. Budapest, 1890. 2. kiad. 1894. — A III. oszt. számára. 1890, 2. kiad. 1894. — A IV. oszt. számára. 1890. 2. kiad. 1894. — Az V. és VI. oszt. számára. 1891. 2. kiad. 1899.

313. KOMÁROMY LAJOS. Magyar nyelvi példatár, helyesírás és fogalmazási gyakorlatok a nyelvi magyarázatokhoz. Az elemi népisk. II., III., IV. és V—VI. osztálya számára. Az új tantervhez alkalmazta SZABÓ Dezső. 4 köt. Budapest, 1906.

314. MÜLLER JÁNOS. Gyakorlati magyar nyelvi tanfolyam a magyar és magyar-német tannyelvű népiskolák számára. 3 füzet. Esztergom, 1890.

315. Magyar-német olvasó- és nyelvgyakorlókönyv a magyar és német tannyelvű népisk. II. oszt. számára. Pozsony, 1891. 2. kiad. 1897.

316. BRETT MÓR és SINGER ADOLF. Magyar nyelvtan az elemi népisk. II—IV. oszt. számára. I—III. rész. Balassagyarmat, 1892. — A II. oszt. számára. 2. kiad. 1904.

317. Magyar nyelvtan a népisk. II. és III. oszt. részére. Összeállítá egy tanítónő. 4. kiad. Szatmár, 1892.

318. MAKLÁRI PAP MIKLÓS. Magyar nyelvtan népisk. számára. Sárospatak, 1892.

319. SEBESZTHA KÁROLY. Magyar nyelvtan tótajkú iskolák felső osztályai számára. Budapest, 1892.

320. GYÖRFFY JÁNOS. Magyar nyelvtani gyakorlókönyv a népisk. számára. I. füz. Esztergom, 1893. 4. kiad. 1900. — II. füz. 1893, 3. kiad. 1899. — III. füz. 1893. 3. kiad. 1899. — IV. füz. 1893, 2. kiad. 1898.

321. GYÖRFFY JÁNOS. Falusi iskolások olvasó- és tankönyve. Az osztatlan népisk. III—VI. oszt. és az ismétlő iskolák számára. 2. kiad.

Budapest, 1894. 3. kiad. 1897, 1900, 1902. 4. kiad. 1907, 1908, 1911.

322. ALMÁSY JÁNOS. Magyar nyelvgyakorló. Az elemi isk. II., III. és IV. oszt. számára. Budapest, 1894. 2. kiad. 1897. 3. kiad. 1899, 1904. — Az V. és VI. oszt. számára. 1894. 2. kiad. 1899. — U. az. 4. ill. 3. kiad. Magyar nyelvgyakorlatok példatára, különös tekintettel a helyes beszéd, helyesírás és fogalmazás elsajátítására. Budapest, 1906.

323. LÁSZLÓ ANTAL. Magyar nyelvgyakorló és olvasókönyv. Németajkú népisk. számára. I. rész. Veszprém, 1894. 2. kiad. Budapest, 1899. — U. az. Németajkú izr. népiskolák számára. I. rész. Veszprém, 1894. — II. rész. 1894. — III. rész. H. és é. ? — IV. rész. Budapest, 1898.

324. SRETVIZER LAJOS és BARNÁ JÓNÁS. Magyar nyelvkönyv. Elemi isk. III—IV. oszt. számára. Budapest, 1894. — Az V. és VI. oszt. számára. 1895. — U. az. A II. oszt. számára. 1906, 1908. — A III. oszt. számára. 1906, 1908, 1911. — A IV. oszt. számára. 1906, 1909. — Az V—VI. oszt. számára. 1906.

325. CSIZMADIA J. GYULA. Népiskolai alapismeretek. IV. rész. Magyar nyelvtani alapismeretek. Pozsony, 1895, 1900.

326. FREUSZMUTH FRIGYES és FRÜHWIRTH SAMU. A gyermek második olvasó- és első nyelvkönyve. Pozsony, 1895.

327. ZIGMUNDIK JÁNOS. A magyar nyelv iskolája. Tót tan nyelvű osztatlan népiskolák II. és III. oszt. számára. 5. kiad. Nagyszombat, 1896.

328. FEICHTINGER A. Magyar nyelvgyakorló és olvasókönyv a német ajkú népiskolák II. oszt. számára. Budapest, 1897. 2. kiad. 1899.

329. SZELMECZKY IMRE. Falusi iskolások tankönyve. 3 köt. Nagykánizsa, 1897.

Magyar nyelvtan is.

330. SZEDENIK FÜLÖP. A népiskolások egyesített tankönyve. III—VI. oszt. Sopron, 1897.

Magyar nyelvtan is.

331. GERGELITS JÓZSEF. Magyar nyelvgyakorlókönyv. Az elemi isk. II—IV. oszt. számára. Pozsony, 1898. — U. az. Átdolgozta LANTOS Béla. Budapest, 1906.

332. SCHULTZ IMRE. Képes reálolvasókönyv a kath. falusi népiskolák számára, a csoportosítás elvei szerint. III. évf. 3. kiad. (nyelvgyakorlatokkal bővítve). Pozsony, 1900. 4. kiad. 1903. 5. kiad. 1905.

333. SCHÖN BERNÁT. Magyar nyelvtani gyakorlókönyv a m. orsz.

izr. tanítóegyesület által kiadott olvasókönyvhöz. A népisk. II. oszt. számára. Budapest é. n.

334. EMBER KÁROLY. A magyar nyelv és fogalmazás kézikönyve. Elemi iskolák számára. I. A II. oszt. számára. Budapest, 1902. 3—9. kiad. 1904—1910. — II. A III. oszt. számára. 1902. 3—11. kiad. 1904—1917. — III. A IV. oszt. számára. 1902. 3—10. kiad. 1904—1917. — IV. Az V—VI. oszt. számára. 1902. 2—5. kiad. 1904—1908.

335. EMBER KÁROLY. Kath. falusi iskolák olvasó- és tankönyvei osztatlan népiskolák III—VI. oszt. használatára. 4. kiad. Budapest, 1905. 5—8. kiad. 1907—1917.

336. SZÉKELY ADOLF. Magyar nyelvtani gyakorlókönyv az elemi népiskola II., III. és IV. osztálya számára. 2. füz. Sátoraljaújhely, 1902.

SZINNYEI (M. Irók) szerint a szerző SZÉKELY ÁDÁM.

337. PFEIFFER IGNÁC és SEBESTYÉN MANÓ. Magyar nyelvkönyv az elemi isk. II., III., IV. oszt. számára. 3. füz. Budapest, 1903.

338. BRUNOVSZKY REZSŐ. Képes magyar nyelvgyakorló, kapcsolatban a magyar nyelv elemeinek ismertetésével. A vegyesajkú elemi népisk. II. oszt. számára. Temesvár, 1904.

339. BRUNOVSZKY REZSŐ. Új, képes magyar nyelvtan, kapcsolatban a helyesírás és fogalmazás alapelveivel. A róm. kath. magyar tannyelvű elemi népisk. II. oszt. számára. Budapest, 1912.

340. FRÜHWIRTH KÁROLY és PÓS (POSCH) LAJOS. Magyar olvasókönyv és nyelvtan. A népisk. II. oszt. számára. Budapest, 1904. — A III. oszt. számára. 7. kiad. 1907.

341. LÁNG MIHÁLY. Magyar nyelv- és olvasókönyv a magyar beszéd tanításához. Román tannyelvű és az ország többi nem magyar ajkú vidékein levő népiskolák számára. I. A II. oszt. számára. Budapest, 1904, 1908, 1909. — II. A III. oszt. számára. 1904, 1908. — III. A IV. oszt. számára. 1904. — IV. Az V—VI. oszt. számára. 1904.

342. LÉVAY IMRE. Népiskolai magyar nyelvtan. Az elemi népisk. II. oszt. számára. Hajduböszörmény, 1904. 5. kiad. Debrecen, 1914. — A III. és IV. oszt. számára. Hajduböszörmény, 1904. 4—12. kiad. Debrecen, 1908—1917. — Az V—VI. oszt. számára. Hajduböszörmény, 1904. — U. az. A III—VI. oszt. számára. 2. kiad. Hajduböszörmény, 1905? 3. kiad. Debrecen, 1906.

343. FARKAS IMRE és KERÉKGYÁRTÓ ELEK. Magyar nyelvgyakorló I. Az elemi isk. II. oszt. számára. 2. kiad. Mezőtúr, 1905. — II. A III. oszt. számára. 1905. — III. A IV. oszt. számára. 1905.

344. HUNYADI BÉLA, EGRI TÓTH KÁLMÁN és VARGHA LÁSZLÓ. Nyelvtani példatár különös tekintettel a helyesírás és fogalmazás elsajátítására. Az elemi isk. II., III., IV. és V—VI. oszt. számára. 4 köt. Budapest, 1906, 1908.

345. KOZMA LÁSZLÓ, SOMOGYI BÉLA, SZÖLLÖSI JENŐ és EMBER JÁNOS. Magyar nyelvkönyv. Nyelvtani példatár a helyes beszéd és helyesírás, valamint a fogalmazás elsajátítására. Az elemi isk. II. oszt. számára. Budapest, 1906, 1907. — A III. oszt. számára. 1906, 1907. — A IV. oszt. számára. 1906, 1907. 3. kiad. 1908. — Az V—VI. oszt. számára. 1906. 2. kiad. 1907, 1908, 1912.

346. WESZELY ÖDÖN. Magyar nyelvi gyakorlókönyv az elemi iskolák II., III., IV. és V—VI. oszt. számára. 4 köt. Budapest, 1906, 1908.

347. KÖRÖSI SÁNDOR. Nyelvtani gyakorlókönyv az elemi népiskolák V. és VI. oszt. számára. Budapest, 1907.

348. EMBER KÁROLY, MARGITAI JÓZSEF és MIHALICSKA JÁNOS. A magyar beszéd- és nyelvgyakorlás olvasó- és tankönyve a nem magyar tanítási nyelvű kath. népiskolák számára. A II. oszt. számára. Budapest, 1908. — A III. oszt. számára. 1908. — A III—IV. oszt. számára. 1910. — Az V. és VI. oszt. számára. Egyik év. 1909. Másik év. 1910. — Az egyesített V—VI. oszt. számára. 1913.

349. Falusi iskolások olvasó- és tankönyve. A népiskolák II—III. és IV—VI. oszt. számára. 2 rész. Szerkesztette több vidéki tanító. Budapest, 1908. — U. az. A népisk. II., III., IV. és V—VI. oszt. számára. 4 köt. Szerkesztette több vidéki tanító közreműködésével HAVAS Pál. Budapest, 1909—10.

350. TOMCSÁNYINÉ CZUKRÁSZ RÓZA. Nyelvgyakorló feladatok. A helyes beszéd, helyesírás és fogalmazás elsajátítása. Az elemi isk. II—IV. és V—VI. oszt. számára. 2 köt. Budapest, 1908.

351. KÓRÓDY MIKLÓS. Magyar olvasókönyv az elemi népisk. V. és VI. oszt. számára. A nyelvtani anyagot kidolgozta SZENTKIRÁLYI Ede. Budapest, 1910.

352. SZABÓ L. Magyar nyelv- és olvasókönyv tót ajkú népiskolai tanulók számára. A II. oszt. számára. Nagyszombat, 1910. — A III. oszt. számára. 1913. — A IV. oszt. számára. 1915. — Az V—VI. oszt. számára. 1917.

353. CSAPKOVITS JÁNOS. Magyar nyelvtan, különös tekintettel a helyesírásra és fogalmazásra. A kath. falusi népisk. II—VI. oszt. számára. Budapest, 1912, 1915.

354. KRUG LAJOS, LASCHOBÉR GUSZTÁV, PÓS (POSCH) LAJOS és SCHRAUF ENDRE. Olvasó- és tankönyv nem magyar anyanyelvű evang. népisk. IV., V. és VI. oszt. számára. Szentgotthárd, 1912.

355. HÁLÓ SÁNDOR. Magyar nyelvtan az elemi népisk. III. oszt. számára. Debrecen, 1917.

356. SZABÓ LAJOS. Magyar nyelvtan. Az elemi népisk. II. oszt. számára. Debrecen, 1918.

c) *Egyéb iskolák és magántanulók számára írt nyelvtanok.*

357. WALTER ANTAL. Beszélgetések, nyelvtan és írály kézikönyve. Magyarul, németül, angolul, franciául és olaszul. 2. kiad. I. füz. Szabadka, 1879.

358. WALTER ANTAL. Magyar, német, angol, francia és olasz nyelvtan és társalgó. Budapest, 1887.

359. A magyar nyelvtan átnézete. Kassa, 1883.

360. LÁNG MIHÁLY. Magyar nyelvgyakorló a magyar beszéd tanításához. Német-, tót-, román- és szerbajkú felnőttek és az I. fokú ipariskola növendékei számára. Budapest, 1885. 2. kiad. 1887.

Hozzá: magyar-német, magyar-tót, magyar-szerb, magyar-román szótár.

361. PAPP JÓZSEF és POSCH (Pós) LAJOS. Magyar tan- és olvasókönyv ipariskolák számára. Sopron, 1886.

362. VALENTÉNYI GYÖRGY. Magyar tan- és olvasókönyv az alsófokú iparostanoncisk. I. oszt. számára. Pozsony, 1894. — U. az. A II. oszt. számára. 1896. — U. az. A III. oszt. számára. 1897.

363. VALENTÉNYI GYÖRGY. Magyar nyelvgyakorló és olvasókönyv tót- és németajkú alsófokú iparosisk. előkészítő oszt. számára. Pozsony 1894.

364. LÁD KÁROLY. Gyakorlati magyar nyelvkönyv németajkúak számára. Budapest, 1896.

365. Nyelvtan. Temesvár, 1896. Csendes Jakab könyvny.

366. MOLNÁR ANTAL. Magyar nyelvtan horvátok számára. Ahn tanmódja szerint. Nagykanizsa, 1897.

367. ROBOZ JÓZSEF. Olvasó- és nyelvgyakorlókönyv siketnémák számára. I. rész. Budapest, 1897.

368. GAAL MÓZES. Kis magyar nyelvtan. (Tudom. zsebkvtár 11. füz.) Pozsony, 1899.

369. ÓÓ DEZSŐ. Egy magyar főnév ragozott alakjai. Nagyvárad, 1900

370. Magyar nyelvtan németek számára. (Rozsnyai gyors nyelvmesterei. 1.) Budapest, 1900.

371. BERLITZ módszere a modern nyelvek elsajátítására. Magyar rész. Felnöttek részére. Szerzők: BERLITZ M. D. New-York. BOISSERÉE O. Budapest. Európai kiadás. 1903.

372. SZEMKŐ ALADÁR. Magyar nyelvtan helyesírási szótárral. (Ismeretek tára 1. sz.) Budapest, é. n. (1913).

II. Idegen (német, olasz, francia stb.) nyelven írt magyar nyelvtanok.

1. Német.

373. (BÉL MÁTYÁS). Der ungarische Sprachmeister, oder kurtze Anweisung zu der edlen ungarischen Sprache, nebst einem Anhang von Gesprächen. Der deutschen Nation zum Nutz und Dienste gutherzig gestellt von MELIBOEIO. Pozsony, 1729. 2. kiad. Kolozsvár, 1731. 3. kiad. Buda, 1734. 3. (4.) kiad. Pozsony, 1754. 4. (5.) kiad. Pozsony, 1763. 5. (6.) kiad. In einer ganz veränderten Gestalt. Mit einem Anhang von allernöthigsten Wörtern, Idiotismen, Sprichwörter, Gesprächen, Gedichten, ergötzenden Mannigfaltigkeiten und einem Grundrisse einer ungarischen Handbibliothek vermehrt. Pozsony, 1774. 6. (7.) kiad. Pozsony, 1779. 6. (8.) kiad. Pozsony, 1787. 7. (9.) kiad. Pozsony, 1793. 8. (10.) kiad. Pozsony, 1800. 9. (11.) kiad. Pozsony és Pest, 1805. 12. kiad. Pozsony, 1817. 13. kiad. Pozsony és Pest, 1829.

FOGARASI Művelt magyar nyelvtana Toldalékában Pozsony 1713-i kiadást is említ, de ennek másutt semmi nyoma, van azonban a felsoroltakon kívül egy Pozsony 1747-i kiadás a Múzeum könyvtárában (SZINNYEI, Magy. Könyvszemle 1883. 158). — Az 5. (6.) Pozsony 1774-i (valamint a 6—10.) kiad. átdolgozója KORABINSZKY János Mátyás (TOLNAI, A szólásokról 42).

374. ADAMI MIHÁLY. Ausführliche und neuerläuterte ungarische Sprachkunst. Bécs, 1760. 2. kiad. 1763.

A 2. kiad. az elsőnek új részekkel megtoldott címlapkiadása, a végén: Wörterbuch der Stammwörter der ungarischen Sprache. L. TOLNAI, Nyr. XXXIII. 47.

375. FARKAS JÁNOS. Ungarische Grammatik. Bécs, 1771. 2. (a címlapon 3.) kiad. 1779. 3. kiad. 1790. 4. kiad. 1791. 5. kiad. (PETHE Ferenc átdolgozásában) 1798. 6—8. kiad. (MÁRTON József átdolgozásában és olvasókönyvével) 1805—1812. SZLEMENICS Pál átdolgozásában 1816.

HORVÁT István szerint (BOLDOGRÉTI Vig László, Verseyi Ferentznek megfogytokozott okoskodása 269. l.) PERESZLÉNYI grammatikájának németre fordítása.

376. (VÁLYI K. ANDRÁS). Grundlinien die ungarische Sprache praktisch zu lehren, und zu lernen. Pest, 1792. H. n. 1792.

377. VERSEGHY FERENC. Neuverfasste ungarische Sprachlehre. Pest, 1805.

378. (VERSEGHY FERENC). Ungarische Rechtschreibung, als Einleitung in die ungarische Sprachlehre. Buda, 1817.

379. VERSEGHY FERENC. Ungarische Sprachlehre zum Gebrauche der ersten Lateinischen und Nationalschulen. Buda, 1817, 1823.

380. MÁRTON JÓZSEF. Tabellarische Übersicht der grammatischen Bauart der ungarischen Sprache. Bécs, 1806. Újabb kiad. 1839.

381. MÁRTON JÓZSEF. Kurzgefasste ungarische Grammatik. (A német-magyar és magyar-német Lexicon első része bevezetésében.) Bécs, 1807.

382. MÁRTON JÓZSEF. Versuch einer ausführlichen praktischen ungarischen Sprachlehre für Deutsche. Bécs, 1810. — U. az. 1812. 2. kiad. 1816. 3. kiad. Praktische ungarische Sprachlehre für Deutsche. 1820. 4—9. kiad. 1822—1840.

383. MÁRTON JÓZSEF. Leichtfassliche theoretisch-praktische Grammatik der ungarischen Sprache für Schüler der untern Classen. Bécs, 1838.

384. MÁRTON JÓZSEF. Ungarische Sprachlehre auf 12 Tafeln dargestellt. Pest, 1844.

385. HORVÁTH ANDRÁS. Die magyarische Sprache. Pozsony, 1817.

386. HORVÁTH ANDRÁS. Theoretisch-praktische Methode die magyarische Sprache binnen fünf Monathen zu erlernen. Nebst einem Wörterbuche. Pozsony, 1827.

387. TAR MIHÁLY. Versuch einer nach eigenem System ausgearbeiteten ungarischen Grammatik. Pest, 1826.

388. MAJLÁTH JÁNOS. Praktische ungarische Sprachlehre für Deutsche in Fragen und Antworten. Pest, 1831. 2. kiad. 1832, 3. kiad. 1838.

389. SZALAY IMRE. Leichtfassliche ungarische Sprachlehre. Pest, 1831, 5. kiad. 1835, 6. kiad. Kolozsvár, 1840.

A Magyar nyelvtudomány 4. kiadásának átdolgozása.

390. GRALICH FRIGYES JÓZSEF. Grundlage zur Kenntniss der ungarischen Sprache. Pozsony, 1832. 2. kiad. 1837.

391. VÖRÖSMARTY MIHÁLY. Kurzgefaszte ungarische Sprachlehre für Deutsche. Pest, 1832.

392. (PIRINGER MIHÁLY). Die Magyarensprache in ihren Grundzügen beleuchtet. Bécs, 1833.
393. CSÁSZÁR FERENC. Ungarische Sprachlehre für Frauenzimmer. Pest, 1834.
394. KIS PÁL. Ungarische Grammatik. Bécs, 1834.
395. ÜRÜ (LEMOUTON) JÁNOS. Neueste und vollständigste ungarische Sprachlehre für Deutsche. Buda, 1834. 2. kiad. Pest, 1841.
396. RICHTER ADOLF F. Der vollständige schnelle Ungar. Nebst Gesprächen und einem Wörterbuch. Bécs, 1835.
397. TOEPLER GOTTLIEB EDE. Lehrbuch der ungarischen Sprache. I. Grammatik. Pest, 1835. 2—7. kiad. 1842—1871.
398. TOEPLER GOTTLIEB EDE. Leitfaden zur gründlichen Erlernung der ungarischen Sprache. Pest, 1837. 2—4. kiad. 1843—1858.
399. TOEPLER GOTTLIEB EDE. Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der ungarischen Sprache. Pest, 1854. 2—4. kiad. 1859—1866.
400. HAMMERSCHMIDT JÁNOS. Erster Unterricht in der ungarischen Sprache. Köszeg, 1836. 2—4. kiad. 1840—1852.
401. GOTTWALD GÁSPÁR. Ungarische Sprachlehre. Buda, 1838. 2. kiad. Pest, 1839. 3. kiad. 1841.
402. SCHUSTER JÁNOS TRAUOGOTT. A magyar úrfi, oder die Kunst in 46 Stunden gut ungarisch lesen, verstehen, sprechen und schreiben zu lernen. Nebst einer Sammlung von Haupt-, Bei- und Zeitwörtern. Bécs, 1838.
403. ROSENTHAL MÓRIC. Magyarische Vorlesungen eingerichtet für die Schüler der ersten öffentlichen Commercialsschule in Pesth. Buda, 1839.
404. ST. W. Beschäftigungen in den Elementen der ungarischen Sprache. H? 1839. Buda, 1844.
405. NEUMANN SALAMON. Ganz neuer Stufengang beim Unterrichte in der magyarischen Sprache. Buda, 1840.
406. NEUMANN SALAMON. Zwei Lehrcurse für den ersten Unterricht im Ungarisch und Deutschen. Buda, 1840. 4. kiad. 1842. 7. kiad. Der schnelle Ungar, oder: Zwei Lehrcurse. Pest, 1854. 8. kiad. 1859.
407. NEUMANN SALAMON. Neuer praktischer Lehrmeister der ungarischen und deutschen Sprache. Pest, 1851. 2. kiad. 1856. 3. kiad. Pest és Bécs, 1862.
408. BLOCH (BALLAGI) MÓRIC. Ungarischer Unterricht in der Kleinkinderschule. Buda, 1841. 2. kiad. 1842. 3. kiad. Pest, 1844.

409. BLOCH (BALLAGI) MÓRIC. Ausführliche theoretisch-praktische Grammatik der ungarischen Sprache. Pest, 1842. 2—4. kiad. 1846—1854. 8. kiad. Grammatik der ung. Sprache für Deutsche. Neu bearbeitet von Joh. JÓNÁS. Budapest, 1881.

410. KRONPERGER ANTAL. Reine Grundlehre der ungarischen Sprache. Pest, 1841.

411. PRÁGAY JÁNOS N. Leitfaden in kürzester Zeit ungarisch zu lernen. Bécs, 1841.

412. REMELE NEP. JÁNOS. Lehrbuch der ungarischen Sprache. Bécs, 1841. 2—6. kiad. 1846—1862.

413. TURCSÁNYI LAJOS. Vorschule der ungarischen Sprache. Ein Lese- und Übungsbuch. Köszeg, 1841. 2. kiad. 1843. 3. kiad. 1846. 4. kiad. Pozsony, 1853. 5. kiad. 1860.

414. (VITÉZ IGNÁC). Ungarische Sprachlehre. Nach den Grundregeln der ungarischen Gelehrten-Gesellschaft. Bécs, 1841.

415. VITÉZ IGNÁC. Uebersicht der ungarischen Wortlehre. Bécs, 1847.

416. RAMMERSHOFFER (RÁMÓCZY) VALERIAK JÁNOS. Theoretisch-praktische Grammatik der ung. Sprache. Pozsony, 1842.

417. SAMARJAY KÁROLY. Praktische Anleitung zur schnellen und leichten Erlernung der ungarischen Sprache nach P. Ahn's bekannter Lehrmethode. Pest, 1844. 2—14. kiad. 1847—1858. 125. kiad. 1889. — U. az. Zweiter Cursus. Pest, 1850. 2—11. kiad. 1852—1867.

418. BALLAGI KÁROLY. Praktischer Lehrgang zur schnellen und gründlichen Erlernung der ungarischen Sprache. Pest, 1847. 2. kiad. 1851.

419. BALLAGI KÁROLY. Der ungarische Sprachmeister. Pest, 1864 és 1868.

420. ULLMANN FRIGYES. Praktisch-theoretisches Lehrbuch zur schnellen und gründlichen Erlernung der ungarischen Sprache. Pest, 1847.

421. SZÖLLÖSY NEP. JÁNOS. Sprachlehre um nach Ollendorff's Methode mittelst Selbstunterricht in der kürzesten Zeit französisch, deutsch, englisch, italienisch, russisch, spanisch, ungarisch, walachisch und türkisch geläufig sprechen und verstehen zu lernen. Kolozsvár, 1850.

422. ZIMMERMANN JAKAB. Ungarische Sprachlehre zum Gebrauche für kleinere Zöglinge. Pest, 1850. 2—4. kiad. 1852—1857.

423. MATICS IMRE. Vollständige Formenlehre der ungarischen Sprache. Pozsony, 1852.

424. MATICS IMRE. Anleitung die ungarische Sprache möglichst schnell zu erlernen. Pozsony, 1859.

425. ÁRKOSSY F. B. Tud ön magyarul? Verstehen Sie ungarisch? Lipcse, 1856.

Nyelvtani szabályok, szójegyzék, beszélgetések és olvasmányok.

426. RIEDL SZENDE. Ungarischer Geschäftsstyl. Prága, 1856. Bécs, 1866.

Rövid magyar nyelvtannal.

427. RIEDL SZENDE. Leitfaden für den Unterricht in der magyarischen Sprache. Bécs, 1858.

A Magyarische Grammatik tanításra való kivonata.

428. (KOVÁCS SÁMUEL). Praktische ungarische Sprachlehre, bearbeitet nach dem Geiste der ungarischen Sprache, mit Rücksicht auf die Eigenthümlichkeiten der deutschen. Kolozsvár, 1856. — Új kiad. 1902.

429. DALLOS GYULA. Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der ungarischen Sprache. (Az I. rész 5. kiadásától rövid nyelvtannal.) Pest, 1860. 68. kiad. Budapest, 1902.

430. AISTLEITHNER ANTAL. Ungarisches Sprach- und Lesebuch für die Oberklassen deutscher Volksschulen. Sopron, 1863. 2. kiad. Pest, 1871.

431. KILÉNYI MÓR. Ungarisches Sprachbuch. Für israelitische Volksschulen. I. Für die unteren Klassen. Turócszentmárton, 1870. 3. kiad. Budapest, 1876.

432. POPP ANTAL. Anfangsgründe der ungarischen Sprachlehre für die unteren Klassen der deutschen Volksschulen. 4. kiad. Pozsony, 1876. 5. kiad. 1877.

433. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC. Praktische ungarische Sprachlehre. Budapest, 1878.

434. DÁVID ISTVÁN. Ungarische Grammatik auf syntaktischer Grundlage. Ein Parallel-Handbuch zu Simonyi's Magyar nyelvtan. I—II. rész. Budapest, 1879—80.

435. BARNÁ (BRAUN) IGNÁC. Ungarisches Sprachbuch zur gründlichen Erlernung der ung. Sprache. 2 köt. Budapest, 1884—85.

SZINNYEI (M. Irók) szerint a szerzője BARNÁ J(ÓNÁS).

436. SCHULTZ IMRE. Ungarisches Sprach- und Lesebuch. Pécs, 1892.

437. GÖRG FERDINÁND. Praktisches Lehrbuch der ungarischen Sprache für den Selbstunterricht. 4. kiad. Bécs, Budapest, Lipcse, (1896). 5. kiad. (1900).

438. GLÜCK FRIGYES és SOMOGYI EDE. Praktisches Lehrbuch der ungarischen Sprache. Budapest, 1897.

439. NAGY ANTAL. Kleine ungarische Sprachlehre für den Schul- und Privatgebrauch. Mit Lese- und Übersetzungsübungen und einem ungarischen Vokabular. (Methode Gaspey-Otto-Sauer.) Heidelberg, 1897.

440. KREBSZ ERNŐ. Magyarische Sprachlehre zum Gebrauch für Fachleute und gebildete Laien. Bécs, Lipcse, Pest, é. n. (1899).

441. SCHULLERUS ADOLF. Magyarisches Sprach- und Lesebuch für Volksschulen mit deutscher Unterrichtssprache. I—II. rész. Nagyszeben, 1900—1901. — I. rész. 3. kiad. 1903. — II. rész. 3. kiad. 1907.

Oláhra fordította POPOVICI I. — Nagyszeben, 1904.

442. ZAY ADÉL és SCHNELL AUGUSZTA. Ungarisches Sprach- und Lesebuch für höhere Volks- und Bürgerschulen. I—III. rész. Nagyszeben, 1900—1903.

443. JACOBI GYULA. Lehr- und Lesebuch der magyarischen Sprache für Mittelschulen. I—IV. rész. Nagyszeben, 1901?—1904. — I. rész. 2. kiad. 1911. II. rész. 2. kiad. 1917.

444. OLLENDORF H. G. Methode in sechs Monaten eine Sprache lesen, schreiben und sprechen zu lernen. Anleitung zur Erlernung der ungarischen Sprache für den Schul- und Privatunterricht. Von Franz v. NEY. 27. kiad. Budapest, 1903. (1. kiad. 1857.).

444a. INCZE HENRIK. Praktische ungarische Sprachlehre nebst Wörtersammlung und Übungen für den Selbstunterricht. Budapest, 1904.

445. PAUKERT J. és WILNER C. Ungarisch. Lehrbehelf für den Gebrauch an k. u. k. Militär-Bildung- und Erziehungsanstalten. I—II. rész. Bécs, 1903—1905. 2. kiad. Budapest, 1905.

446. SCHLANDT HENRIK. Grammatische Uebersichtstafeln der magyarischen Sprache. Brassó, 1907.

447. BALASSA JÓZSEF és PALÓCZY L. Brieflicher Sprach- und Sprechunterricht für das Selbststudium der ungarischen Sprache. (Methode Toussaint-Langenscheidt). Berlin-Schöneberg, (1910?)

448. SZINNYEI JÓZSEF. Ungarische Sprachlehre. (Sammlung Göschen 595). Lipcse, 1912.

449. ALTAI REZSŐ. Ungarische Gespräche mit kurzgefasster Grammatik. Budapest, 1917.

450. KELEMEN BÉLA. Ungarisches Sprachbuch. Praktischer Lehrgang der ungarischen Sprache. Budapest, 1917.

2. Tót.

451. SZALLER GYÖRGY. Uherská grammatica gazykem slowenským. Pozsony, 1794.
452. BERNHART MÁRTON. Uherská Grammatika. Esztergom, 1834.
SZALAY Imre Magyar nyelvtudományának átdolgozása.
453. BOBOK KÁROLY LAJOS és DURGALA MÁRTON. Practicka uherská gramatika. Nagyszombat, 1835.
454. DIANOVSKI KÁROLY. Mala maďarska grammatika. Pozsony, 1844.
455. THULL LIPÓT. Mluvnica jazyka maďarského. Pest, 1865.

3. Szerb.

456. SZALLER GYÖRGY. Vengerskaja grammatika... na Slaveno-serbstem jazyce izjasnena G. Georgijem Petrovičem. H. n. (Bécs?) 1795.
457. BERICS JÁNOS. Magyar nyelvtudomány. A tanuló rác ifjúság számára. Buda, 1833.
- SZALAY Imre Magyar nyelvtudományának átdolgozása. Magyar és szerb párhuzamos címmel és szöveggel.
458. TOMITS S. Magiarska gramatika. Zombor, 1894.
459. BRANČIĆ BLAGOJE. Madjarska Gramatika. Újvidék, 1900. Új kiad. 1909.

4. Olasz.

460. DEÁKY ZSIGMOND. Grammatica ungherese. Róma, 1827.
461. CSÁSZÁR FERENC. Grammatica ungherese. Pest, 1833.
Függelékül: olasz-magyar és magyar-olasz szótár.
462. LENGYEL JÁNOS. Corso theorico practico di lingua Ungherese. Fiume, 1885.
463. DONÁTH IMRE. Grammatica ungherese e libro di lettura. 2. kiad. Fiume, 1898.
464. KÖRÖSI SÁNDOR. Grammatica teorico-pratica della lingua ungherese. I. rész. 3. kiad. Budapest, 1903. 4. kiad. 1918.
465. BELFÁDEL ARTÚR. Grammatica magiara con esercizi e vocabolario. Milano, 1907.

5. Oláh.

466. MALLER PÉTER. Grammatica Ungarica. Magyar-oláh grammatika. Buda, 1832.
- SZALAY Imre Magyar nyelvtudományának átdolgozása (SZINNYEI, MIROK).

467. BARITIU, OCTAV. Grammatica limbei magiare. 2. kiad. Kolozsvár, 1869. 4. kiad. 1886.
468. NEMOIAN JÁNOS. Gramatica magiară-romană. Karánsebes és Lugos, 1879.
469. NEMOIAN JÁNOS. Manual de limba magiară pentru scolele porale. Lugos, 1880.
470. BOGDÁN MIKLÓS. Manuel de limba maghiară. II. rész. Brassó, 1900. IV. rész. 1902.
471. DENGİ I. és HODOŞ E. Munual de limba maghiară. Carte di cetire. Gramatica. Lugos és Karánsebes, 1900.
472. KÉRI JÁNOS. Gramatica limbei maghiare. Belényes, 1901.
473. CRIŞIAN JÁNOS és PUTNOKY MIKLÓS. Gramatica limbei maghiare. Nagyszeben, 1903.
474. VUIA GYULA. Curs practic de limba maghiară. H? 1906.
475. BUNEA JÁNOS. Repetitoriu pentru învăţământul limbei maghiare in uzul şcoalelor medii cu limba de propunere românească. Brassó, 1911.
476. PRIE OCTAVIAN. Manual de limba magiară. I—II. rész. Budapest, 1911.
477. ALEXICS GYÖRGY. Gramatică maghiară. (Schenk zsebnylv-könyvek.) Budapest, (1920).

6. Orosz.

478. FOGARASSY JÁNOS. Orosz-magyar grammatika. Ruthenoungarica grammatica. Bécs, 1833.
479. DESKO ANDRÁS. Vengerskaja Grammatika. Szentpétervár, 1856.

7. Francia.

480. EIBEN JÁNOS. Nouvelle grammaire hongroise. Léopol et Czernovitz, 1843.
481. FAUVIN LEÓ. Études sur la langue magyar. Essai de grammaire hongroise. Pest, 1870.
482. UJFALVY KÁROLY. Éléments de grammaire magyar. Párizs, 1876.
483. KONT IGNÁC. Petite grammaire hongroise. Párizs, 1908.
484. Notions élémentaires de langue hongroise. Budapest, (1913).

8. Angol.

485. VÉKEY ZSIGMOND. A grammar of the hungarian language. London, 1852.

486. CSINK JÁNOS. A complete practical grammar of the hungarian language. London, 1853.

487. SINGER IGNÁC. Simplified grammar of the hungarian language. London, 1882.

488. GINEVER ARTÚR és ILONA. Hungarian grammar. London, 1909.

9. Cseh.

489. VODNAŘÍK EDE. Mluvnice jazyka maďarského. Brünn, 1867.

10. Finn.

490. SZINNYEI JÓZSEF és JALAVA ANTAL. Unkarin kielen oppikirja. Helsinki, 1880.

491. SZINNYEI JÓZSEF. Unkarin kielioppi. Helsinki, 1912.

11. Horvát.

492. BOJNICIĆ IVÁN. Slovnica mađarskoga jezika. Zágráb, 1888.
3. kiad. 1905.

III. Helyesírási szabályok.

493. (DÉVAI BIRÓ MÁTYÁS). Orthographia Vngarica. Azaz, Igaz iraz Modiarol valo tudomán Mağar neluenn irattatott. Mostan pedig vionnan meg igazytatott, es ki niomtatott. Krakkó, 1549.

Újra kiadta: KAZINCZY Ferenc, Magyar régiségek és ritkaságok. I. köt. Pest, 1808.; TOLDY Ferenc, Corpus grammaticorum. Pest, 1866.; MELICH János, Az «Orthographia Vngarica» és a magyar helyesírás. Az Orth. Vng. hasonmásával. (Magy. Nyelvtud. Társ. kiadv. 8. sz.) Budapest, 1908.

494. PÁZMÁNY PÉTER rövid orthographiai jegyzése Az mostan tamat vy tvdomaniok hamissaganak Tiiz nilvan valo bizonisaga (Grác, 1605) c. munkájában.

Újra kiadta TOLDY Ferenc, Corpus grammaticorum. Pest, 1866.

495. GELEJI KATONA ISTVÁN a helyesírás reformjáról a Kesperüi Dajka Jánossal szerkesztett Öreg Graduál c. munkájában (Gyulafejérvár, 1636).

Újra kiadta TOLDY Ferenc, Corpus grammaticorum. Pest, 1866.

496. MIKOLAI HEGEDÜS JÁNOSNAK DEBRETEI MÁRTONHOZ intézett helyesírási levele. H. (Amsterdam?) és é. (1648?) nélküli nyomtatvány, hozzákötve a PERKINSUSNAK Istenes Orvoslasi (Amsterdam 1648) c. mun-

kának a Ráth-könyvtárban és a sárospataki kollégium könyvtárában levő példányaihoz.

Új kiadásai: Hasznos Multságok, 1837. II. 321.; TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866. (Mind a két kiad. CSEPREGI TURKOVICS Mihálynak tulajdonítja a levelet). A nyomtatványt fölfedezte, szerzőjét megállapította és az eredeti helyesírással kiadta SZILY Kálmán, MNy. XIV. 173—178.

497. MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS. *Apologia Bibliorum Anno 1684. Amstelodami impressorum, ut et Orthographiae in iis observatae: In Tres Partes divisa...* III. *Ratiocinationem de Orthographia eo modo instituenda*. Kolozsvár, 1697.

A *Ratiocinatio*-t újra kiadta TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866.

498. TSÉTSI JÁNOS. *Observationes Orthographico-Grammaticae, De recta Hungaricè Scribendi et Loquendi ratione. Post Obitum Auctoris Editae à Johanne Tsétsi Fil. Pápai Páriz szótára függelékében: Lőcse, 1708. Nagyszombat, 1762. Nagyszeben, 1767, 1782.*

Újra kiadta TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum*. Pest, 1866.

499. (RÉVAI MIKLÓS). A magyar nyelvnek helyes írása és kimondása-felől kettős tanúság a vagy ortográfia. A nemzeti iskolák számára. Buda, 1778, 1780, 1781, 1782, 1790, 1793, 1795, 1798, 1807 és 1811.

SZINNYEI (Mírók) szerint az első kiadás Nagykarolyban jelent meg.

500. A magyar nyelv tanításának két részei. Az igaz kimondás, és igaz írás a nemzeti iskolákra alkalmaztatva. Buda, 1779.

501. GYARMATHY SÁMUEL. Új próba a magyar írás módjában. Kolozsvár, 1794.

502. BARÓTHI SZABÓ DÁVID. *Orthographia- és grammatica-béli észrevételek a magyar prosodiá-val egygyütt*. Komárom, 1800.

503. (VERSEGHY FERENC). Magyar ortografia, avagy írástudomány, mellyben a magyar betűknek helyes kimondása, és írása taníttatik. Buda, 1816, 1817, 1820, 1821.

504. VIRÁG BENEDEK. Magyar prosodiá és magyar írás. Buda, 1820.

505. GÁTI ISTVÁN. Elmélkedés a magyar dialectusról, lexiconról, és helyesírásról. (Jutalom-feleletek a magyar nyelvről. Kiadta Horvát István. II. köt.) Pest, 1821.

506. GEORCH ILLÉS. A magyar helyesírás fő rendszabásairól. (Jutalom-feleletek a magyar nyelvről. Kiadta Horvát István. I—II. köt.) Pest, 1821.

507. KOLMÁR JÓZSEF. Próbatétel a magyar helyesírás philosophiájára. (Jutalom-feleletek a magyar nyelvről. Kiadta Horvát István. I—II. köt.) Pest, 1821.

508. A magyar helyesírás és szóragsztás főbb szabályai. A Magyar Tudós Társaság különös használatára. Pest, 1832. 2—6. kiad. Buda, 1834—1843. 7. kiad. Pest, 1844. 8. javított kiad. Pest, 1847. 10. javított kiad. 1853.

509. (TOLDY FERENC). Magyar helyesírás, melyben a magyar betűk helyes kimondása és írása taníttatik. Bevezetés gyanánt a magyar nyelvtudományra, a nemzeti iskolák számára. Buda, 1840.

VERSEGHY Magyar ortografiájának átdolgozása.

510. Helyesolvasás és helyesírás szótagolók s olvasók számára, magyarul, németül és tótul. Nagyszombat, 1847.

Magyar, német és tót címlappal és szöveggel.

511. SOLTÉSZ DÁNIEL. Útmutatás a magyar helyesíráshoz. Szeged, 1848.

512. GYURITS ANTAL. A magyar helyesírás szabályai. Pest, 1855.

513. NÁDASKAY LAJOS. A magyar helyesírás és szóragsztás szabályai. Pest, 1855.

514. (TOLDY FERENC). A magyar helyesírás ügyében a m. acad. nyelvtudományi bizottmány előterjesztése a nyelvtudományi osztályhoz. Pest, 1856.

515. RUSCSÁK ANTAL. Magyarische Kursivschriftbuchstaben mit ihrer Aussprache. Magyar folyóírási hangjegyek kimondásukkal. Innsbruck, 1857.

516. MÁNDY PÉTER. A magyar nyelv eredete, és előnyei; s javallat arról: mikép lehetne a magyar írást könnyíteni s egyszerűsíteni. Szatmár, 1858.

517. CSALOMJAI (PAJOR ISTVÁN). Vázlatos jegyzetek a magyar nyelv és helyesírás körül. Balassagyarmat, 1859 és Pest, 1860.

518. KEMPELEN GYÖZÖ. Magyar helyesírás. Pest, 1859.

519. SZÉL FARKAS. Helyesírási kiskaté. Debrecen, 1863.

520. DOMOKOS LAJOS. A magyar nyelvtan helyesírás-szabályai. Gyakorlati példákkal összeszedte D. L. Debrecen, 1870.

521. GERGELY LAJOS. Magyar helyesírás-tan. Tanodai és magánhasználatra. Kolozsvár, 1871. 2. kiad. 1889.

522. A magyar helyesírás elvei és szabályai. Ujabban átvizsgálva kiadta a Magyar Tud. Akadémia Nyelvtud. Bizottsága. Budapest, 1877. 2—6. kiad. 1879—1899. — U. az. é. n.

523. KMETHY ISTVÁN. Egy szó azokhoz, a kiket illet. A magyar helyesírás és szófűzés érdekében. Cegléd, 1879.
524. KMETHY ISTVÁN. A magyar helyesírás rendszerének alapvonalai. Budapest és Nyíregyháza, 1884.
525. KMETHY ISTVÁN. Nyelvtudományi csevegések a magyar helyesírás rendszerének alapvonalai című munka bírálóival. Budapest, 1885.
526. KATINSZKY GÉZA. Magyar helyesírástan iskolai használatra. Kassa, 1880. 2. kiad. (a nyelvtan rendszeres átnézetével kapcsolatban) 1887. 3. kiad. 1897.
527. IMREFI IZSÓ. A magyar helyesírás szabályai, a kiejtés elvei szerint szerkesztve. Budapest, 1892.
528. SZABÓ JÓZSEF. A magyar helyesírás legfőbb nehézségeinek tankönyve. Nagybánya, 1894.
529. A magyar helyesírás szabályai dióhéjban. Veszprém, 1897.
530. BÉLDY MIHÁLY. A magyar helyesírás és a helyes magyarság. Nagykanizsa, 1897.
531. KÖNNYE NÁNDOR. Betűrendes segédkönyv a magyar helyesíráshoz. Beregszász, 1898.
532. ZOMBORY DÁNIEL. Gyakorlati helyesírás, részletes helyesírási szótárral. A M. Tud. Akad. által elfogadott elvek alapján iskolai és magánhasználatra. Nagykörső, 1899.
533. GAAL MÓZES. A magyar helyesírás törvényei, gyakorlati példákkal és a helyesírás rövid szótárával. (Tud. zsebkvtár 45. füz.) Pozsony, 1900.
534. HOFFMANN MÓR. A magyar helyesírás 73 gyakorlati leckében. 2. kiad. Budapest, 1900. 3. kiad. 1904.
535. A magyar helyesírás szabályai. A Magy. Tud. Akadémia I. osztálya bizottságának javaslata. (Budapest, 1900.)
536. A magyar helyesírás szabályai. Kiadta a Magy. Tud. Akadémia. Budapest, 1901. — U. az. Bővített szó- és tárgymutatóval. Budapest, 1901, 1902.
537. A magyar iskolai helyesírás szabályai. Kiadta a m. kir. vallás- és közokt. miniszter 1903. márc. 14-én 862. eln. sz. rendeletével. Budapest, 1903.
538. BALASSA JÓZSEF. Az új magyar és német helyesírás szabályai, különös tekintettel a kereskedelmi nyelvre. Magyar és német szójegyzékkel. Budapest, 1903. 2. kiad. 1906.
539. Az új magyar helyesírás szabályai dióhéjban. Veszprém, 1903.
540. HUNYADY JÓZSEF. A magyar helyesírás rendszere. Arad, 1903.

541. KOVÁTS S. JÁNOS. A magyar iskolai helyesírás szabályai. Nagyvárad, 1903.
542. KÖRÖSI SÁNDOR. A magyar helyesírás. Az iskolai és akadémiai helyesírás közt levő eltérések, az iskolai helyesírás begyakorlására szolgáló feladatokkal és mindkét helyesírás szójegyzékével. Iskolai és magánhasználatra. Budapest, 1903. 2. kiad. 1904.
543. SIMONYI ZSIGMOND. Az új helyesírás. Az iskolai helyesírás szövege és magyarázata bővített szójegyzékkel. (Nyelvészeti Füzetek 5. sz.) Budapest, 1903.
544. SIMONYI ZSIGMOND. Iskolai helyesírás. Közép- és polg. iskolák és tanítónőképzők használatára. Budapest, 1903.
545. VARGHA DAMJÁN. A magyar iskolai helyesírás szabályai szójegyzékkel. Budapest, 1903, 1904. 2—4. kiad. 1907—1918.
546. Magyar helyesírás. (Közhasznú könyvtár. 32. sz.) Budapest (1904), é. n. (1909?)
547. PERÉNYI ADOLF. Az iskolai magyar helyesírás táblázata. Budapest, 1904.
548. KÁRPÁTI MANÓ és MARKOVICS SÁNDOR. Az új magyar és német helyesírás szabályai. 2. kiad. Győr, 1904.
549. KEREKES GYÖRGY. Magyar iskolai helyesírás. Kassa, 1905?
550. VESZPRÉMI VILMOS. A magyar helyesírás szabályai. Szeged, 1905. 3. kiad. 1910.
551. ZÁRAY JENŐ. Magyar helyesírástan. H? 1905.
552. BALASSA JÓZSEF. A magyar helyesírás szabályai szójegyzékkel. 5. kiad. Budapest, 1906. 6. kiad. 1910.
553. FEJES ÁRON. A magyar helyesírás szabályai. (Tud. zsebkvtár 173. sz.) Pozsony, 1906.
554. HORVÁTH E. JÁNOS. Helyesírási gyakorlatok általános használatra. Budapest, 1906.
555. H. SZTANKAY LAJOS. Az iskolai helyesírás szabályai. Kecskemét, 1906.
556. TIMON ZOLTÁN. Okszerű magyar helyesírás. Arad, 1906.
557. ENDREI ÁKOS. Magyar helyesírási füzetek. Vezérfonal a helyesírásnak gyakorlati úton való elsajátítására. I. füz. Budapest, é. n. (1908).
558. TIHANYI GÁL. Helyesírásunk küzdelmei. Különnyomat a komáromi róm. kath. főgimn. 1905/6. évi értesítőjéből. Budapest, 1908.
559. DARKÓ BÉLA és KÖVÉR SÁNDOR. Magyar helyesírás felnőttek és a tanuló ifjúság számára. Újpest, 1909.

560. A magyar iskolai helyesírás ismertetése. Budapest, 1909.
561. SOMOGYI BÉLA. A magyar helyesírás kis gyakorlókönyve. Budapest, 1914.
562. A magyar helyesírás szabályai. A Magy. Tud. Akadémia Helyesírási Bizottságának javaslata. Budapest, 1915. Új lenyomata 1921.
563. A magyar helyesírásra vonatkozó legszükségesebb tudnivalók. Budapest, 1916.
564. FENYVES SÁNDOR. A magyar helyesírás főbb szabályai felnőttek részére. Budapest, 1917.
565. ALTAI REZSŐ. Magyar helyesírás, fogalmazás és jó magyarság zsebkönyve. (Schenk gyakorlati módszere magántanulásra). Budapest, é. n.

IV. A helyes magyarság kézikönyvei.

566. ANDRÁD SÁMUEL. A magyar írás-módról. Némely jegyzéseim az ABC. rendje szerint; melyeket kívántam terjeszteni a magyar grammaticusok ítéletekre. Bécs, 1791.
567. VERSEGHY FERENC. A tiszta Magyarság, avvagy a csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a cadentiák lajstroma. Pest, 1805.
568. VERSEGHY FERENC. A filozófiának talpigazságára épített felelet a nemzeti múzeum nevében a magyar nyelv iránt tett... kérdésekre. Buda, 1818.
569. VILÁGOSVÁRI MIKLÓSFÍ JÁNOS (RÉVAI MIKLÓS). Versegi Ferentznek tisztasággal kérkedő tisztátalan Magyarsága. Pest, 1805.
570. FÉNYFALVI KARDOS ADORJÁN (RÉVAI MIKLÓS). Versegi Ferentznek megszatkozott illetlen motskolódásai A tiszta Magyarságban. Pest, 1806.
571. BOLDOGRÉTI VIG LÁSZLÓ (HORVÁT ISTVÁN). Versegi Ferentznek megfogytakozott okoskodása A tiszta Magyarságban. Pest, 1806.
572. KIS JÁNOS. A magyar nyelvnek mostani állapotjáról, kimiveltetése módjairól, eszközeiről. Pest, 1806.
573. MÁTYÁSI JÓZSEF. Vélekedés, mellyet a magyar nyelv iránt ország eleibe tétetett tudós kérdésre, rövid és együgyű feleletül adott. Pest, 1806.
574. PÁNTZÉL DÁNIEL. A magyar nyelvnek állapotjáról, kimiveltetése módjairól, eszközeiről. Pest, 1806.
575. GRÓF TELEKI LÁSZLÓ. A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései. Pest, 1806.

576. CHÁZÁR ANDRÁS. A magyar nyelvet tárgyzó jutalom kérdéseknek megfellelésére előre bocsátott elmékedése. Nagyszombat, 1807

577. PERETSENYI NAGY LÁSZLÓ. Vélekedés a magyar nyelvről 1807-dik esztendőben. Nagyvárad, é. n.

578. (SIPOS JÓZSEF). Ó és új magyar, vagy: Rövid értekezés, miképpen kelljen az ó magyarsággal az újat egyesíteni. Pest, 1816.

579. (BEREGSZÁSZI NAGY PÁL). A Tudományos Gyűjteményből kihagyatott két darab értekezés. I. Penna-háború, nemzeti nyelvünk dolgában. Nem-Pesten, 1820.

580. BEREGSZÁSZI NAGY PÁL. Dissertatio. De natura, indole ac qualitate lingvae Magyaricae, seu primis grammaticae principiis ac elementis. Pest, 1828.

581. GRÓF TELEKI JÓZSEF. A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szóllásmódok által. (Jutalom-feleletek a magyar nyelvről. Kiadta HORVÁT István. I. köt.) Pest, 1821.

582. PUCZ ANTAL. Értekezés a nemzeti nyelv tökéletesítése és terjesztése módjáról. Esztergom, 1824.

583. NÁTLY JÓZSEF. Némelly vélekedések a magyar nyelv ügyében. Szeged, 1825.

584. VIDOVICS ÁGOSTON. A magyar neologia rostálgattatása. Pest, 1826.

585. MÁRTON JÓZSEF. Értekezés a magyar nyelv eredetéről, természeti tulajdonságairól, kimivelhetése... módjáról. Bécs, 1830.

586. LOVÁSZ IMRE. Értekezés a magyar nyelvújításról, és annak némelly nevezetesebb hibáiról. Pest, 1835.

587. GALGÓCZY GÁBOR. Tévedések a nyelv körül, az egész magyar irodalomban. Pest, 1846.

588. GYERGYAI FERENC. A magyar nyelv sajátságairól. Kolozsvár, 1856.

589. GYERGYAI FERENC. Magyaroran. «A magyar nyelv sajátságairól» írt jegyzetekhez. Kolozsvár, 1871.

590. JANKOVICH VINCE. A magyar nyelv tárgyában. Balassagyarmat, 1859.

591. JANKOVICH VINCE. Három értekezés a magyar nyelv tárgyában. Balassagyarmat, 1869.

592. MÁTYÁS FLÓRIÁN. Magyar nyelvtudomány. 1. füz. A magyar birtokviszony. Nyelvszabályozási munkálat. Függelékül: Az 1859. július 7. olvasott akadémiai székfoglaló beszéd. Pécs, 1860.

593. PONORI THEWREWK EMIL. A helyes magyarság elvei. Pest, 1873

594. IMRE SÁNDOR. A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Budapest, 1873.

595. (VUTKOVICH SÁNDOR). Nyelvészeti galanteriák Darázs Mátyáshoz. Irta Csákány Laci. Pozsony, 1874.

596. VUTKOVICH SÁNDOR. Magyartalanságok. Pozsony, 1899.

597. VUTKOVICH SÁNDOR. Magyarosan. Budapest, 1900.

598. BRASSAI SÁMUEL. A magyar nyelv ellenőre. I. és II. fogás. Kolozsvár, 1881—82.

599. FINÁLY HENRIK. Hogy is mondják ezt magyarul? Budapest, 1888.

600. SZABÓ JÓZSEF. Az idegen szók használmódja. Budapest, 1891.

601. TEGZES (KUBINYI FERENC). A magyar nyelv veszélyben. Balassagyarmat, 1896.

602. SIMONYI ZSIGMOND. Helyes magyarság. A hibás kifejezések, a kerülendő idegen szók a helyesírás szótárával. (Nyelvészeti Füzetek 8. sz.) Budapest, 1903. 3. kiad. 1914.

603. SIMONYI ZSIGMOND. Jó magyarság. A magyaros írásmód szabályai. Szójegyzyékkal. Szentgotthárd é. n. (1908).

604. KELEMEN BÉLA. Jó magyarság. Tanácsadó a magyar nyelvtan és helyesírás kétséges eseteiben. Budapest, 1906. 2. kiad. 1910. 3. kiad. 1918.

605. JENDRÁSSIK ERNŐ. Nyelvészeti Tanácsadó. Orvostudományi írók használatára kiadta a Magyar orvosi könyvkiadó társulat. Gyoma, 1908.

606. (TOLDY GÉZA). Varázsrontó. Kalandozás a vendégzavaink bűvös báját árasztó rejtelmek világában. Budapest, 1909.

607. BORBÉLY GYÖRGY és BORBÉLY SÁNDOR. Nyelvünk védelme. Gyomlálás a magyar nyelv kertjében. Vác, 1910.

608. SZEGEDY-MASZÁK HUGÓ. Panaszok a nyelvrontás miatt. Levonatok «Az Ujság» című hirlapból tordalékokkal. Budapest, 1910.

609. RÁBEL LÁSZLÓ. Hivatalos nyelvünk. A közhivatalok magyartalanságainak megjavítása. Sopron, 1913.

B) Tudományos nyelvtanok.

610. KALMÁR GYÖRGY. Prodomvs idiomatis Scythico-Mogorico-Chvno-(sev, Hvnno-) Avarici. Sive, adparatvs criticvs ad lingvam Hvn-garicam. Pozsony, 1770.

611. FÖLDI JÁNOS. Magyar Nyelvkönyv avagy Grammatika. 1790.

A kéziratot kiadta GULYÁS Károly, Földi János Magyar Grammatikája. (Régi magyar könyvtár 28. sz.) Budapest, 1912.

612. NAGY GYÖRGY. Einleitung in die ungarisch-philosophische Sprachlehre. Bécs, 1793.

613. VERSEGHY FERENC. Proludium in Institutiones linguae Hungaricae, Ad Systema Adelungianum. Pest, 1793.

614. (VERSEGHY FERENC). Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae Pars I. Etymologia linguae Hungaricae. Pars II. Syntaxis linguae Hungaricae. Pars III. Usus aestheticus linguae Hungaricae. 3 köt. Buda, 1816—17.

615. VERSEGHY FERENC. Magyar Grammatica avagy Nyelvtudomány. A magyar nemzeti iskolák számára. Buda, 1818, 1821.

616. BÖJTHY ANTAL. A nemes magyar nyelv írásának és szólásának tudománya. Marosvásárhely, 1794.

617. GYARMATHY SÁMUEL. Okoskodva tanító magyar nyelvmester. I. darab. Kolozsvár, 1794. II. darab. Kolozsvár és Szeben, 1794.

A II. darab végén: Kis szótár.

618. Magyar grammatika, melyet készített Debreczenben egy magyar társaság. Bécs, 1795.

KAZINCZY Ferenc, Magyar régiségek és ritkaságok. I. köt. Pest, 1808 el. XXX. szerint DOMOKOS Lajos, SZIKSZAY György és BENEDEK Mihály szerkesztették.

619. SZENT-PÁLI ISTVÁN. Grammatica Hungarica. Nagyszeben, 1795.

620. ARANKA GYÖRGY. I. A magyar nyelv tulajdonságairól. II. Az igéknek formapéldái. III. Minéműnek kell egy jó Nyelv-Mesternek lenni? (A Magyar Nyelvmívelő Társaság Munkáinak első darabjában.) Nagyszeben, 1796.

621. BEREKSZÁSZI NAGY PÁL. Versuch einer magyarischen Sprachlehre. Erlangen, 1797.

622. BEREKSZÁSZI NAGY PÁL. Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione ac formatione in lingua Magyarica. Pest, 1815.

A végén: Etwas über die Magyarische Orthographie.

623. RÉVAI MIKLÓS. Elaboratio Grammatica Hvngarica. Ad genvinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affinivmqve lingvarvm adminicvlis locvpletivs illvstrata. I. köt. Pest, 1803. II. köt. Pest, 1805. — Az I—II. köt. új címlappal és a II. köt. az ikes igék védelmével (Adiectae Vindiciae iustissimae de secunda verborum forma indeterminata) meg bővitve. Pest, 1806.

A III. kötetet RÉVAI kéziratából kiadta SIMONYI Zsigmond, Elaboratio Grammatica Hvngarica. Stvdio, et opera Ioannis Nicolai Révai. Volvmen tertivm. Budapest, 1908.

624. ÁGOSTON ANTAL. Magyar iskola, mellynek tárgya a magyar nyelvnek anyai természete és a magyar szóknak értelmei. I. rész. Nagyvárád, 1805.

625. KASSAI JÓZSEF. Magyar nyelv-tanító könyv. Sárospatak, 1817
626. NYÍRY ISTVÁN. A tudományok öszvesége. I. köt. 1. A közönséges tudománykör. 2. Nyelvtudományok osztálya. Sárospatak, 1829.
Encyclopaedikus mű rövid magyar nyelvtannal.
627. CSATÓ PÁL. A magyar nyelvbeli ragasztékok és szóképzők. (Nyelvtudom. pályamunkák I. köt.) Buda, 1834.
628. FOGARASI JÁNOS. A magyar nyelv metaphysicája, vagy a betűknek eredeti jelentései a magyar nyelvre alkalmaztatva. Pest, 1834.
629. FOGARASI JÁNOS. Művelt magyar nyelvtan elemi része. Minden eddigi magyar nyelvtanok kiegészítése s megigazításául, született magyarok s más jártasbak számára. Pest, 1843.
Ezen külön címmel is: A magyar nyelv szelleme. I. köt. Művelt magyar nyelvtan.
630. NAGY JÁNOS. A magyar nyelv szóalkotó, s módosító ragainak nyelvtudományi vizsgálata. (Nyelvtudom. pályamunkák I. köt.) Buda, 1834.
631. NAGY JÁNOS. Tiszta magyar gyökök. (Nyelvtudom. pályamunkák II. köt.) Buda, 1838.
632. KERÉKES FERENC. Értekezés és kitérések. (I. Értekezés a kettős betűjű hangokról és azoknak jegyeiről a magyar nyelvben. II. Kitérések a kettős betűjű hangokról való értekezéshez.) Debrecen, 1836.
633. BITNITZ LAJOS. Magyar nyelvtudomány. I. köt. A magyar nyelv természetéről. Pest, 1837. Jav. és bővített kiadása. Kőszeg, 1848.
634. ENGEL JÓZSEF. A magyar nyelv gyökérszavai. (Nyelvtudom. pályamunkák II. köt.) Buda, 1838.
635. SZÁSZ KÁROLY. Magyar nyelv-tudomány. Magyar tanítók s tanulók számára. 2 köt. Nagyenyed, 1839.
Ezen címmel is: Parthenon, tanulmányok tára.
636. A magyar szókötés főbb szabályai. A Magyar Tudós Társaság külön használatára. Buda, 1843. 2. kiad. 1852.
637. FÁBIÁN ISTVÁN. A magyar szókötés szabályai. (Nyelvtudom. pályamunkák III. köt.) Pest, 1846.
638. SZILÁGYI ISTVÁN. A magyar szókötés szabályai. (Nyelvtudom. pályamunkák III. köt.) Pest, 1846.
639. A magyar nyelv rendszere. Közrebocsátá a Magy. Tudós Társaság. Buda, 1846. 2. kiad. 1847.
640. GALGÓCZI GÁBOR. Magyar nyelvtan. A magyar nyelvet a természetből és természetesség szerint, szoros szószármazási rendszeren fejtegetve. Pest, 1848.

Ezen címmel is: A természet rendszere a magyar nyelvben. Magyar nyelvtan.

641. RIEDL SZENDE. Magyarische Grammatik. Bécs, 1858.

642. RIEDL SZENDE. Magyar hangtan. Prága és Lipcse, 1859.

643. RIEDL SZENDE. Magyar nyelvtan. Pest, 1864.

Ezen címen is: A magyar nyelvrendszer alapvonalai.

644. SZVORÉNYI JÓZSEF. Magyar nyelvtan tanodai és magánhasználatra. Pest, 1861. 4. kiad. Budapest, 1876.

645. SZARVAS GÁBOR. A magyar igeidők. Pest, 1872.

646. SIMONYI ZSIGMOND. A magyar kötőszók, egyúttal az összetett mondat elmélete. I—III. köt. Budapest, 1881—83.

647. SIMONYI ZSIGMOND. A magyar névragozás nyelvtörténeti alapon. (Külön közölve A magyar határozókból.) Budapest, 1887.

648. SIMONYI ZSIGMOND. A magyar határozók. I. köt. 1. fele. Budapest, 1888. 2. fele. 1890. II. köt. 1. fele. 1892. 2. fele. 1895.

649. SIMONYI ZSIGMOND. A magyar nyelv. A művelt közönségnek. I—II. köt. Budapest, 1889. 2. kiad. egy köt. 1905.

650. SIMONYI ZSIGMOND (BALASSA József közreműködésével). Tüzetes magyar nyelvtan történelmi alapon. I. Magyar hang- és alaktan. Budapest, 1896.

651. SIMONYI ZSIGMOND. A magyar szórend. (Nyelvészeti Füzetek 1. sz.) Budapest, 1902.

652. SIMONYI ZSIGMOND. Die ungarische Sprache. Geschichte und Charakteristik. Strassburg, 1908.

653. SIMONYI ZSIGMOND. A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány. Budapest, 1914.

654. BUDENZ JÓZSEF. Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. (Különnyomat a Nyelvtud. Közl.-ből.) I—III. füz. Budapest 1884—1894.

655. SZINNYEI JÓZSEF. Magyar nyelvhasznítás. (Finnugor kézikönyvek III.) Budapest, 1896. 2. kiad. 1903, 3. kiad. 1905, 4. kiad. 1909, 5. kiad. 1905, 6. kiad. 1920.

656. PONGRÁCZ SÁNDOR. A magyar nyelv szerkezete, története és szótára. I. rész. A magyar nyelv szerkezete. Budapest, 1906. — II. rész. A magyar nyelv története. Gyergyószentmiklós, 1910.

657. KIS-ERŐS FERENCZ. A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva, a nyelvfilozófia, a finn-ugor összehasonlító, a magyar történeti nyelvtan és a magyar nyelvjárástan alapjairól. Budapest, 1915.

PÓTLÁS.

I. Szótárak:

396a. BÁNHEGYI ISTVÁN. Latin-magyar közmondások. Pest, 1864.

396b. CZANYUGA JÓZSEF. A közmondás nyelvtani alkalmazásban a latin nyelv oktatásában. Buda, 1864.

447a. BÁLINT GÁBOR. Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén. Budapest, 1877.

449a. MUNKÁCSI BERNÁT. Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet. Magyar szójegyzék. Budapest, 1901.

452a. VÁMBÉRY ÁRMIN. A magyarság bölcsőjénél. (A II. része: Magyar-török összehasonlító szótár.) Budapest, 1914.

II. Nyelvtanok:

190a. BALASSA JÓZSEF. Kis magyar hangtan. Budapest, 1905.

654a. BALASSA JÓZSEF. A phonetika elemei, különös tekintettel a magyar nyelvre. Budapest, 1886. 2. kiad. Magyar fonétika. A hangok és a beszéd fiziológiai elemzése. 1904.

654b. FINÁLY HENRIK. A magyar nyelv hangrendszere. (Erdélyi Múzeumegylet kiadv. IV. köt.) Kolozsvár, 1887.

655a. SZINNYEI JÓZSEF. Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. (Samm-lung Göschen 463.) Lipcse, 1910.

Megjegyzés. E pótlások számai a Névmutatóban megvannak. Kérem az olvasót, használat előtt a szöveg megfelelő helyére jegyezze be a pótlásra utalást.

NÉVMUTATÓ.*

- Abecedarium Latino-Hungaricum
Sz. 18, 24, 32.
- Abrichtungs-Reglement Sz. 305.
- Acsády Jenő Sz. 360.
- Acsay István Ny. 219, 220.
- Adami Mihály Ny. 13, 374.
- Aerotechnikai szótár Sz. 363.
- Ágoston Antal Ny. 624.
- Ágozati I. Magyar nyelv.
- Aistleithner Antal Sz. 109. Ny. 430.
- Alexics György Sz. 177. Ny. 477.
- Almásy János Sz. 399. Ny. 322.
- Altai Rezső Sz. 135, 140, 141, 142.
Ny. 449, 565.
- Alvarus Emmanuel Sz. 27.
- Analytica institutionum linguae
Hungaricae Ny. 614.
- Anderlik Ignác Sz. 200.
- Andor Károly Ny. 202.
- Andrád Sámuel Ny. 16, 566.
- Anyakönyvek I. Egyházi.
- Aranka György Ny. 620.
- Árkossy F. B. Ny. 425.
- Árúlajstrom I. Betűsoros.
- Árvay József Ny. 122, 123.
- A. Szilvás Ujfalvi Imre Sz. *8.
- Asztalos mesterség | Az — szótára
Sz. 374.
- Avar Gyula Ny. 239.
- Babos Kálmán Sz. 153, 419.
- Bakay Lajos Sz. 273.
- Bakó Dániel Sz. 44, 48.
- Bakó Samu Ny. 262.
- Balassa József Sz. 129, 132, 139,
206, 344, *408. Ny. 119, 139,
188, 189, 190, 190a, 447, 538,
552, 650, 654a.
- Balaton Géza Ny. 307.
- Baldi Bernardin Sz. 9, 143.
- Bálint Gábor Sz. 166, 447a.
- Ballagi Aladár Sz. 474.
- Ballagi Károly Ny. 418, 419.
- Ballagi Mór Sz. 99, 101, 104, 106,
107, 114, 123, 343, 394, 468,
Ny. 408, 409.
- Ballmann J. M. Sz. 169.
- Balogh Kálmán Sz. 269.
- Balogh Péter Ny. 185, 186.
- Bánhegyi István Sz. 396a. Ny. 243
- Barabás Ábel Sz. 225.
- Bárány Gyula Ny. 127, 241, 242.
- Bárány Ignác Ny. 127, 128, 241, 242.
- Baranya m. tiszti szótára Sz. 285.
- Baranyai Decsi Csímor János Sz.
378.
- Baráth Ferenc Ny. 137.
- Barbarics Róbert Ny. 81.
- Bárczay Oszkár Sz. 371.

* A számok a szótárak (Sz.) és a nyelvtanok (Ny.) sorszámai. A csillagos számok a jegyzetekre vonatkoznak, azonban ha valamely mű szerzője jegyzetben van megnevezve, a csillag elmarad. Fölvettem e mutatóba a névtelenül megjelent szótárak és nyelvtanok címét is.

- Baritiu (Baricz) György Sz. 170.
 Baritiu Octav Sz. 171. Ny. 467.
 Barna (Braun) Ignác Ny. 435.
 Barna Jónás Ny. 324, 435.
 Baróthi Szabó Dávid Sz. 390, 406.
 Ny. 502.
 Barta Mór Sz. 431.
 Bartal Antal Sz. 49, 51.
 Bartha György Ny. 219, 220.
 Bartha József Ny. 191, 192.
 Bartl Antal l. Bartal.
 Bartos Fülöp Sz. 136.
 Barts József Sz. 270.
 Bartzafalvi Szabó Dávid Sz. 407.
 Bátky Károly Ny. 68.
 Bauer Márkfi Lőrinc Ny. 111, 112.
 Beer Kristóf Sz. 14.
 Békessy Péter Ny. 245.
 Bél Mátyás Sz. *31. Ny. *15, 373.
 Bély Mihály Ny. 530.
 Belfádel Artúr Ny. 465.
 Belicza József Ny. 271.
 Benedek Mihály Ny. 618.
 Benkő József Sz. 236.
 Benkő K. Sz. 144.
 Benyák Bernát Ny. 32.
 Bérczy Karoly Sz. 327.
 Berecz Ede Sz. 357.
 Beregszászi Nagy Pál Ny. 579, 580,
 621, 622.
 Berics János Ny. 457.
 Berlitz M. D. Ny. 371.
 Bernhart Márton Ny. 452.
 Bernolák Antal Sz. 179.
 Beschäftigungen in den Elementen
 der ung. Sprache Ny. 404.
 Besse János Sz. 151.
 Beszélgetések l. Királyi.
 Besztercei Szójegyzék Sz. 2.
 Betűsoros árulajstrom Sz. 341, 342,
 347.
 Bevezetés a magyar nyelvtudo-
 mányra Ny. 59.
 Beythe István Sz. 234.
 Bihari Ferenc Sz. *21.
 Bilinszky Lajos Ny. 226, 227.
 Birányi l. Schultz.
 Bíró Gyula Ny. 221.
 Bíró Mátyás l. Dévai.
 Bitnitz Lajos Sz. 332. Ny. 633.
 Bizonfy Ferenc Sz. 199.
 Bloch Móric l. Ballagi Mór.
 B. O. Ny. 228.
 Bobb János Sz. 168.
 Bobok Károly Lajos Ny. 453.
 Bocskai Papp Lajos Ny. 110.
 Bod Péter Sz. 29.
 Bodnár Zsigmond Ny. 135.
 Bogdán Miklós Ny. 470.
 Boisserée O. Ny. 371.
 Bojničić Iván Ny. 492.
 Bokrányi János Sz. 295.
 Boldogréti Vig László Ny. *375, 571.
 Borbély György Ny. 607.
 Borbély Sándor Sz. 475. Ny. 607.
 Boronkay Károly Ny. 305.
 Bőjthy Antal Ny. 616.
 Bököly Géza Ny. 263.
 Böngérfi János Ny. *15, 200, 309.
 Brancsits Blagoje Sz. 210. Ny. 459.
 Brassai Sámuel Ny. 598.
 Brassói szótár-töredék Sz. 12.
 Braun Ignác l. Barna.
 Brett Mór Ny. 316.
 Bródy Mihály Ny. 236.
 Brunovszky Rezső Sz. 403. Ny. 204,
 338, 339.
 Budai Ézsaiás Sz. *31, 39.
 Buday Barna Sz. 432.
 Budenz József Sz. 447. Ny. 654.
 Bugát Pál Sz. 263, 266, 349.
 Bunea János Ny. 475.

- Burián János Sz. 73, 75.
 Buzna Alajos Sz. 312.
 Calepinus Ambrosius Sz. 7.
 Carrier János Sz. 158.
 Cellarius Kristóf Sz. 31, 33, *39.
 Cházár András Ny. 576.
 Clusius, Carolus Sz. 234.
 Comenius Amos János Sz. 21, 22.
 Crisián János Sz. 175. Ny. 473.
 Czanyuga József Sz. 396b.
 Czetz János Ny. 76.
 Czímszójegyzék Sz. 469.
 Czuczor Gergely Sz. 467. Ny. 90, 91, 92.
 Czukrász Róza l. Tomcsányiné.
 Czwittinger Dávid Sz. *234.
 Csalomjai Ny. 517.
 Csapkovits János Ny. 353.
 Csapó Dániel l. Kecskeméti.
 Császáár András l. Cházár.
 Császáár Elemér Ny. 240.
 Császáár Ferenc Sz. 253, Ny. 393, 461.
 Csató Pál Ny. 627.
 Csemez József Sz. 118.
 Csepregi Turkovics Mihály Ny. 496.
 Cserey Adolf Sz. 250.
 Csillag Sz. 162.
 Csink János Ny. 152, 486.
 Csipkés György l. Komáromi Cs. Gy.
 Csizmadia Aladár Ny. 300, 301.
 Csizmadia J. Gyula Ny. 325.
 Csopei László Sz. 214. Ny. 283.
 Daday Jenő Sz. 247.
 Dallos Gyula Sz. 198. Ny. 429.
 Dankovszky Gergely Sz. 446.
 Danninger József Ny. 150, 306.
 Darkó Béla Ny. 559.
 Dávid István Sz. 68—72, 197. Ny. 434.
 Deák János l. Erdőbényei.
 Deák törököszók Sz. 39.
 Deáky Zsigmond Ny. 460.
 Debreceni grammatika Ny. 618.
 Decsi l. Baranyai Decsi.
 Deme Károly Ny. 170, 171, 310.
 Dénes Lajos Ny. 212, 213.
 Dengi I. Ny. 471.
 Derra György Sz. 210.
 Derrick Gyula Sz. 202.
 Desko András Ny. 479.
 Deutsch-ungarisches Wörterbuchel-
 chen Sz. 83.
 Deutsch-ungarisch-lateinisches
 Handwörterbuch Sz. 102.
 Dévai Biró Mátyás Ny. 493.
 Dianovszki Károly Ny. 454.
 Dictionariolum Latino-Hungaricum
 Sz. 25.
 Dictionarium quatuor linguarum
 Sz. 17.
 Divald Adolf Sz. 328, 329.
 D. L. l. Domokos Lajos.
 Dobos Károly Sz. 462.
 Dobronoki István Sz. 379.
 Domaniczky István Sz. 312.
 Domokos Lajos Ny. 520, 618.
 Donáth Imre Sz. 144. Ny. 463.
 Donogány Jakab Sz. 246.
 Dreisziger Ferenc Ny. 299.
 Dugonics András Sz. 392.
 Durgala Márton Ny. 453.
 Eder József Károly Sz. 29.
 Edvi Illés Pál Ny. 55.
 Egri Tóth Kálmán Ny. 344.
 Egry Gábor Ny. 247.
 Egyházi anyakönyvek Sz. 276.
 Ehrentheil (Erényi) Mór Ny. 119,
 188.
 Eiben János Ny. 480.
 Elischer Gyula Sz. 193.

- Elischer József Sz. 193.
 Első nyelvgyakorló és olvasókönyv
 Ny. 107.
 Ember János Ny. 345.
 Ember Károly Ny. 205, 299, 334,
 335, 348.
 Emericzy Géza Ny. 243, 297.
 Endrei Ákos Sz. 433. Ny. 557.
 Endrei Zalán Sz. 201.
 Engel József Ny. 634.
 Enyvvári Jenő Sz. 325.
 Epitome institutionum grammati-
 carum linguae Hungaricae Ny. 33.
 Erdélyi János Sz. 395.
 Erdőbényei Deák János Sz. 19, 25.
 Erdőszeti műszótár előmunkálata
 Sz. 328.
 Erényi Mór l. Ehrentheil.
 Ernyey József Sz. 272.
 Értekezés | A Tudományos Gyűjte-
 ményből kihagyott két darab —
 Ny. 579.
 Etelkából kiválogatott remekje a
 helyes magyarságnak Sz. 389.
 Exercitia Nicolai Ritzmanni Ny. 9.
 Fábián István Ny. 637.
 Faludi Ferenc Sz. 383.
 Faludi (Fuchs) János Ny. 280, 281.
 Falusi iskolások olvasó- és tan-
 könyve Ny. 349.
 Farkas Antal Ny. 143.
 Farkas Elek Sz. 52, 105.
 Farkas Imre Ny. 343.
 Farkas János Ny. 375.
 Fauvin Leó Ny. 481.
 Feichtinger A. Ny. 328.
 Fejérpataky László Sz. *1.
 Fejes Áron Ny. 553.
 Feljegyzése azon mesterszóknek,
 melyek a magyar felkelő sereg-
 nek regulamentumaiban idegen
 nyelvekből magyarra fordítottak
 Sz. 306.
 Fényfalvi Kardos Adorján Ny. 570.
 Fenyves Sándor Ny. 564.
 Ferenczy Zsigmond Jakab Ny. 83.
 Fináczy Ernő Ny. *15.
 Finály Henrik Sz. *2, 46, 65. Ny.
 599, 654b.
 Fischer (Halász) Náthán Ny. 109,
 244, 253, 254.
 Fischer Simon Ny. 249.
 Fodor Gyula Sz. 197.
 Fogarasi János Sz. 91, 100, 290,
 338, 467. Ny. *29, *373, 628,
 629.
 Fogarassy János Ny. 478.
 Forstinger János Sz. 418.
 Földi János Ny. 611.
 Frecskay János Sz. 376.
 Freunmuth Frigyes Ny. 326.
 Frommer Rudolf Sz. 345.
 Fröhlich József Sz. 193.
 Fröhlich Róbert Sz. 193.
 Fröhlichné Kaffka Margit Ny. 222,
 223.
 Fröhvirth Károly Ny. 262, 340.
 Fröhvirth Samu Ny. 326.
 Fuchs János l. Faludi.
 Fuchsz Ferenc Sz. 333.
 Fundamenta linguae Hungaricae Ny.
 21.
 Fundamenta linguam Ungaricam
 practice docendi et discendi Ny.
 20.
 Füredi Sz. 162.
 Füredi (Führer) Ignác Sz. 120, 121,
 420, 435, 436, 439, 443. Ny.
 151, 272, 273, 433.
 Gaal György Sz. 393.

- Gaal Mózes Ny. 198, 199, 368, 533.
 Gál Dániel Ny. 118.
 Gálgóczy Gábor Ny. 587, 640.
 Gárdonyi Emil Ny. 237.
 Gáti István Ny. 505.
 Geleji Katona István Sz. *20. Ny. 4, 495.
 Georch Illés Sz. 389. Ny. 506.
 Gergelits József Ny. 331.
 Gergely Lajos Ny. 129, 521.
 Germanus Gyula Sz. 204.
 Gesenius Sz. 187.
 Ghetie János Sz. 176.
 Ginever Artúr Ny. 488.
 Ginever Ilona Ny. 488.
 Glósz Ferenc Ny. 206—208.
 Glück Frigyes Sz. 335. Ny. 438.
 Góbi Imre Ny. 209, 210.
 Gokler Antal Ny. 214, 270.
 Goll János Sz. 358.
 Gombocz Zoltán Sz. 450—452, 455.
 Gondol Dániel Ny. 78.
 Gottwald Gáspár Ny. 53, 401.
 Gööz József Ny. 153, 169, 230.
 Görg Ferdinand Ny. 437.
 Görgey István Sz. 369.
 Görög Imre Ny. 124.
 Gradus ad Parnassum Sz. 381.
 Grailich Frigyes József Ny. 390.
 Grammatika I. Magyar gr.
 Grapaldus Franciscus Sz. *233.
 Graumann Sándor Sz. 251.
 Grčić Jovan Sz. 211.
 Greguss Ágost Sz. 317.
 Groó Vilmos Ny. 283.
 Grossinger János Sz. 238.
 Gruber József Ny. 262.
 Grundlinien die ung. Sprache praktisch zu lehren Ny. 376.
 Greynaues Alajos Ny. 96.
 Gubernáth Antal Ny. 26.
 Gulyás István Ny. *9, 180, 181.
 Gulyás Károly Ny. *611.
 Gyakorlás regulamentuma Sz. 304.
 Gyarmathy Chrys. János Sz. 277.
 Gyarmathy Sámuel Sz. 444. Ny. 501, 617.
 Gyergyai Ferenc Ny. 588, 589.
 Gyetyánffy István Ny. 297.
 Gyiszálovics Sz. 212.
 Gyógyszerek árszabása Sz. 265.
 Gyöngyösi szótár-töredék Sz. 10.
 Györffy Endre Sz. 219.
 Györffy János Ny. 320, 321.
 György Aladár Sz. 343.
 Gyulay Béla Ny. 141.
 Gyurits Antal Ny. 103, 104, 512
 Gyürky Antal Sz. 334.
 Hackelt Endre Sz. 268.
 Hadi műszótár Sz. 311.
 Hajtós Ödön Sz. 256.
 Halász Gyula Ny. 214.
 Halász Ignác Ny. 178, 179.
 Halász Nándor Ny. 244.
 Halász Náthán I. Fischer.
 Háló Sándor Ny. 355.
 Hammerschmidt János Ny. 400.
 Handwörterbuch I. Deutsch-ung.-lat.
 Harmadik nyelvkönyv Ny. 108.
 Harmat Mór Sz. 348.
 Hartleben német-magyar és magyar-német szókönyve Sz. 89.
 Havas Pál Ny. 349.
 Haydu Gábor Ny. 60.
 Hegedüs Antal Ny. 285.
 Hegedüs János I. Mikolai.
 Hegedüs László Ny. 101, 102.
 Heinlein István Sz. *36.
 Helembai S. Sz. 22.
 Helyesírás I. Magyar.

- Helyesolvasás és helyesírás Ny. 510.
 Henisch György Sz. 82.
 Herman Ottó Sz. 460, 463.
 Hertzeg Ferenc Ny. 28.
 Hindy Mihály Sz. 50.
 Hittrich Ödön Sz. 79.
 Hivatalos műszótár Sz. 296.
 Hodos E. Ny. 471.
 Hoffmann Frigyes Sz. 125.
 Hoffmann Mór Sz. 130. Ny. 160,
 161, 311, 534.
 Holub Mátyás Sz. 47, 58, 59, 192.
 Honti Rezső Sz. 147, 149, 163, 206.
 Horn Ödön Sz. 215.
 Horovitz Jenő Sz. 426.
 Horvát István Ny. *375, *505,
 *506, *507, 571.
 Horváth András Ny. 385, 386.
 Horváth Cyrill Ny. 182, 183.
 Horváth E. János Ny. 554.
 Horváth Endre Sz. 479.
 Horváth József Sz. 182. Ny. 274.
 Horváth Sándor Sz. 312.
 Hönig István Sz. 331.
 H. Sztankay Lajos Ny. 555.
 Hunyadi Béla Ny. 344.
 Hunyadi József Ny. 540.
 Idegen szavak | gyűjteménye Sz.
 424; — szótára Sz. 428; —
 tára Sz. 417.
 Idegen szótár Sz. 416.
 Ihász Gábor (György) Ny. 80—82.
 Illés Pál l. Edvi Illés.
 Imre Sándor Ny. 117, 138, 139, 594.
 Imrefi Izsó Ny. 527.
 Incze Henrik Ny. 444a.
 Institutiones linguae et litteraturae
 Ungaricae Ny. 27.
 Isoz de Châtean d'Oex Émilien Sz.
 164.
 Jacobi Gyula Ny. 443.
 Jakab Ferenc Ny. 193, 194.
 Jakubovich Emil Sz. *1.
 Jalava Antal Ny. 490.
 Jambressich András Sz. 34.
 James E. W. Sz. 201.
 Jancsó Benedek Ny. 271.
 Jancsovics István Sz. 180.
 Janiszewszki Vladimir Sz. 361.
 Jankovich Vince Ny. 590, 591.
 Janua linguarum bilinguis Sz. 19.
 Jeck György Ny. 302, 303.
 Jendrassik Ernő Ny. 605.
 Jenő Sándor Sz. *456, *456a, 457.
 Jónás János Ny. 409.
 József főherceg Sz. 221.
 Kabdebó Oszkár Sz. 459.
 Kafka Margit l. Fröhlichné.
 Kakujay Károly Ny. 255.
 Kálmán Mihály Sz. 255.
 Kalmár Elek Sz. 422. Ny. 174,
 175.
 Kalmár György Ny. 610.
 Kalocsa Róza Ny. 136.
 Kalóz J. Endre Sz. 145.
 Kapi Gyula Ny. 308.
 Kapitány János Ny. 123.
 Kapossi Pál Sz. 22.
 Karády Ignác Sz. 152.
 Kardos Adorján l. Fényfalvi.
 Karlovsky Geyza l. K. Karlovsky.
 Kárpáthy Gyula l. Wolkenberg.
 Kárpáti Manó Ny. 548.
 Kassai József Sz. 466. Ny. 625.
 Kataszteri felmérés segédszótára l.
 Magyar-német.
 Katinszky Géza Ny. 526.
 Katona István l. Geleji.
 Katonai szótár Sz. 312, 313.
 Kavulyák S. Sz. 144.

- Kazinczy Ferenc Sz. 414. Ny. *2, *493, *618.
 Kecskeméti Csapó Dániel Ny. 46.
 Kelemen Béla Sz. 128, 133, 429
 477. Ny. 450, 604.
 Kelemen Mór Sz. 299.
 Kellner Fülöp Ny. 222, 223.
 Kempelen Győző Ny. 106, 518.
 Kempf József Sz. 76.
 Kenessey Albert Sz. 354.
 Kerekes Ferenc Ny. 632.
 Kerekes György Ny. 549.
 Kerékgyártó Elek Ny. 166, 343.
 Keresk. műszótár Sz. 340.
 Keresztesy Sándor Sz. 302.
 Kéri János Ny. 472.
 Keszler Ágoston Ny. 74.
 Kilényi Mór Ny. 256, 431.
 Kimnach Ödön Sz. 231.
 Király Pál Ny. 163—165.
 Királyföldy Endre Sz. 413.
 Királyi beszélgetések Sz. 150.
 Kis János Ny. 572.
 Kis magyar nyelvtan Ny. 228.
 Kis Miklós I. Misztótfalusi.
 Kis Pál Ny. 394.
 Kis szótár a magyarul tanulni kezdők számára Sz. 97.
 Kisded magyar grammatika Ny. 24.
 Kis-Erős Ferenc Ny. 657.
 Kiss Áron Ny. 297.
 Kiss Károly Sz. 308.
 Kiss Mihály Sz. 152, 412.
 Kiss Szerafín Ny. 238.
 Kis-Vitzay Péter Sz. 380.
 K. Karlovsky Geyza Sz. 271.
 Klein Efraim Sz. 384. Ny. 14.
 Klein Sámuel Sz. 37.
 Kleines Wörterbuch für Anfänger in der ung. Sprache Sz. 97.
 Klinda Károly Ny. 241.
 Klingenberg Jakab Ny. 275.
 Kmethy István Ny. 523—525.
 Koczányi Ferenc Sz. 45.
 Kollonics László Sz. 300.
 Kolmár József Ny. 295, 507.
 Kolosi Balázs Sz. 169.
 Kolosvári Sándor Sz. 254.
 Komáromi Csipkés György Ny. 7.
 Komáromy Lajos Ny. 201, 247, 312, 313.
 Kondor József Ny. 229.
 Kont Ignác Ny. 483.
 Korabinszky János Mátyás Sz. 165.
 Ny. 373.
 Korneli János Sz. 169.
 Kóródy Miklós Ny. 351.
 Kóssa Gyula Sz. 274.
 Kótai Lajos Ny. 276.
 Kovách Lajos Sz. 297.
 Kovács János Sz. 67.
 Kovács Pál Sz. 388.
 Kovács Sámuel Ny. 428.
 Kovácsy János Sz. 102.
 Kováts Mihály Sz. 241, 242, 245, 264.
 Kováts S. János Sz. 154, 346. Ny. 541.
 Kozáry József Ny. 172.
 Kozma László Ny. 345.
 Königsbergi Szójegyzék Sz. 1.
 Könnye Nándor Sz. 122, 159, 421.
 Ny. 531.
 Köpesdi Sándor Sz. 58, 59.
 Körösi Sándor Sz. 146. Ny. 247, 347, 464, 542.
 Kövér Sándor Ny. 559.
 Kövesdi Pál Ny. 9.
 Krebsz Ernő Ny. 440.
 Kremmer Dezső Sz. 148.
 Kresznerics Ferenc Sz. 465.
 Kronperger Antal Ny. 410.

- Krug Lajos Ny. 354.
 K. S. Sz. 244.
 Kubek Emil Sz. 232.
 Kubinyi Ferenc Ny. 601.
 Kucsera Ignác Sz. 181.
 Kún Fülöp Ny. 286.
 Kun Imre Sz. 377.
 Kúnos Ignác Sz. 167.
 Kunoss Endre Sz. 410. 415.

 Lábos Imre Ny. 260.
 Lád Károly Ny. 364.
 Láng Mihály Sz. 119, 173, 183,
 209. Ny. 177, 341, 360.
 Lantos Béla Ny. 331.
 Laschober Gusztáv Ny. 354.
 Laskai Péter Sz. 7.
 László Antal Ny. 323.
 Latin-magyar-német szójegyzék
 Sz. 55.
 Latin-magyar szótár. (Buda, 1844)
 Sz. 42.
 Latzkó Hugó Sz. 204, 207.
 Lázárics János Sz. 172.
 Lejtényi Sándor Sz. 249.
 Lemouton I. Ürü.
 Lengyel Géza Dezső Sz. 111.
 Lengyel János Sz. 144. Ny. 462.
 Lengyel Zsigmond Sz. 54.
 Leschka István Sz. 445.
 Lévy Imre Ny. 342.
 Lévy Isván Sz. 60, 194, 195.
 Lexicon terminorum technicorum
 Sz. 323.
 Lexicon Valachico-Latino-Hunga-
 rico-Germanicum Sz. 169.
 Libellus alphabeticus Sz. 23, 26.
 Liebleitner János Sz. 113. Ny. 246.
 Ligárt János Ny. 176.
 Likvándi Zozimus Sz. 275.
 Loderecker Péter Sz. 15.

 Lomschitz Károly Sz. 137.
 Loós József Sz. 126, 127, 185,
 186.
 Loosz József Sz. 112.
 Losonczi László Ny. 277.
 Lovász Imre Ny. 586.
 Lukács Ödön Sz. 226.
 Lumtzer Viktor Sz. 449.
 Lutter Nándor Ny. 97.
 Lyczei János Sz. 28.

 Machik József Ny. 84.
 Madarász Flóris Ny. 219, 220.
 Madzsar János Ny. 130, 264, 265.
 Mágócsy-Dietz Sándor Sz. 248.
 Magyar és német kis szó- és beszély-
 tár Sz. 108.
 Magyar és német szókönyv | A né-
 metül tanuló magyar ifjúság szá-
 mára készített — Sz. 86.
 Magyar és német zsebszótár Sz. 90.
 Magyar grammatika | a nemzeti isko-
 lák számára Ny. 15; (Debreceni)
 Ny. 618; (Debreceni kisebb)
 Ny. 29; (Kassai) Ny. 49; és 1.
 Kisdied magy. gramm.
 Magyar helyesírás | Ny. 546; A —
 elvei és szabályai (M. Tud. Akad.)
 Ny. 522; A — és szóragasztás
 főbb szabályai (M. Tud. Társ.)
 Ny. 508; A — (iskolai) ismer-
 tetése Ny. 560; A — (iskolai) sza-
 bályai Ny. 537; — melyben a
 magyar betűk helyes kimondása
 és frása taníttatik Ny. 509; A —
 ra vonatkozó legszükségesebb
 tudnivalók Ny. 563; A — szabá-
 lyai (M. Tud. Akad.) Ny. 535,
 536, 562; A — szabályai dió-
 héjban Ny. 529; Az új — sza-
 bályai dióhéjban Ny. 539; A —

- ügyében a m. acad. nyelvtud. bizottmány előterjesztése Ny. 514.
- Magyar mondatn | A — főbb szabályai Ny. 82.
- Magyar-német és német-magyar segédszótár a kataszteri felmérés használatára Sz. 359.
- Magyar-német olvasó- és nyelvgyakorló könyv Ny. 315.
- Magyarnyelv | A — elemi tankönyve Ny. 125; A — nek fényre bocsátott ágozati Ny. 48; A — nek tornátza Sz. 82a; A — rendszere Ny. 639; A — ről a polgári és peres dolgok folytatásában Sz. 282; A — tanításának két részei Ny. 500.
- Magyar nyelvtan | Ny. 63, 69, 317, 370; A — átnézete Ny. 359; A — elemei Ny. 62; — gyakorlatilag szerkesztve Ny. 101, 102; A — rövid áttekintése Ny. 298; és l. Kis magy. nyelvtan.
- Magyar nyelvtudomány | A — főbb szabálynak rövid foglalata Ny. 50; A — rövid foglalata Ny. 37.
- Magyar-orosz zsebszótár Sz. 216.
- Magyar ortografia, avagy írástudomány Ny. 503.
- Magyar iskola Ny. 11.
- Magyar szókötés | A — főbb szabályai Ny. 636.
- Magyar szóragasztási lapok Ny. 85.
- Magyar Tájszótár Sz. 453.
- Magyar törvénykezési szótár Sz. 291.
- Magyar Tud. Társaság magyar és német zsebszótára Sz. 90.
- Magyarensprache | Die — in ihren Grundzügen beleuchtet Ny. 392.
- Majer Alberik Ny. 81.
- Majláth János Ny. 388.
- Major Péter Sz. 169.
- Majoros András Ny. 61—63.
- Maklári Pap Miklós Ny. 197, 318.
- Makó Pál Ny. 17.
- Maller Péter Ny. 466.
- Malovetzky János Sz. 89.
- Mándy Péter Ny. 516.
- Manninger Vilmos Sz. 273.
- Margalits Ede Sz. 224, 398, 401, 404.
- Margitai József Sz. 222. Ny. 348.
- Máriafi István Sz. 385.
- Márki József Ny. 98.
- Markovics Sándor Ny. 548.
- Marót Gyula Ny. 237.
- Márton István Sz. 31.
- Márton József Sz. 40, 84, 85, 87, 88. Ny. 375, 380—384, 585.
- Mártonfy Frigyes Sz. 155.
- Mártonfy Márton Ny. 144, 269, 270.
- Második nyelvgyakorló és olvasókönyv Ny. 105.
- Máthé György Ny. 218.
- Mathematikai műszótár Sz. 336.
- Matics Imre Ny. 86, 423, 424.
- Matolay Elek Sz. 318.
- Matskássy József Sz. 161.
- Mátyás Flórián Sz. 470. Ny. 592.
- Mátyási József Ny. 573.
- Maurer János Sz. 319.
- Mayer J. Lajos Sz. 368.
- Mayer József Sz. 367.
- Medgyesi Pál Ny. 6.
- Medzihradzsky Lajos Ny. 70.
- Megiser Jeromos Sz. 13, *82.
- Meissner Károly Sz. 73.
- Melczér Lajos Ny. 56, 57.
- Meliboeus Ny. 373.
- Melich János Sz. *1, *3, *6—*10, *12, *13, *15, *17, *18, *20—*22, *24, *25, *28, *36, *82, *143, 449, 452. Ny. *1, *493.

- Mentzel Keresztély Sz. 235.
 Mennyiségtani műszók sorozata
 I. Pesti.
 Mészáros Imre Ny. 107, 108.
 Mihaliczka János Ny. 348.
 Miklósf János I. Világosvári.
 Mikolai Hegedüs János Ny. 5,
 496.
 Mikusay János Ny. 47.
 Miskolci kir. kath. gimn. termi-
 nológiája Sz. 321.
 Miskoltzy Ferenc Sz. 260.
 Misztótfalusi Kis Miklós Sz. 25.
 Ny. 497.
 Mitrák Sándor Sz. 213.
 Mócsy Antal Ny. 299.
 Mokry Benjámín Sz. 41.
 Molé Sz. 153.
 Molnár Albert I. Szenczi.
 Molnár Antal Ny. 366.
 Molnár Ferenc Sz. 386.
 Molnár János Sz. 236.
 Molnár Sándor Sz. 102.
 Mondattan I. Magyar.
 Mondolat Sz. 408.
 Morvay Győző Ny. 178, 179.
 Morvay Károly Ny. 278, 279.
 Mosdóssy Imre Ny. 224, 225.
 Munkácsi Bernát Sz. 449.
 Munkácsy János Sz. 411.
 Murmellius János Sz. 5.
 Müller Adolf Ny. 304.
 Müller János Sz. 174. Ny. 314.
 Müllner Ignác Ny. 87.
 Műszótár I. Erdőszeti, Hadi, Hiva-
 talos, Kereskedelmi, Mathemati-
 kai, Törvénykezési, Törvénytu-
 dományi, Tudományos.
 Nádaskay Lajos Ny. 513.
 Nagy Antal Ny. 439.
 Nagy György Ny. 612.
 Nagy Gyula Sz. *1, *11.
 Nagy István I. Szőnyi.
 Nagy János Ny. 145, 282.
 Nagy László Ny. 247.
 Nagy Márton Ny. 105.
 Nagy Nep. János Sz. 278. Ny. 45,
 630, 631.
 Nagy Pál Sz. 456a.
 Nagy Pál I. Beregszászi.
 Nátly József Ny. 583.
 Négyesy László Ny. 195, 196.
 Nékám Sándor Sz. 267.
 Neményi Imre Ny. 162.
 Nemessányi János Ny. 247.
 Német és magyar szókönyvecske
 Sz. 83.
 Német-magyar és magyar-német
 szókönyv Sz. 89.
 Németh Antal Sz. 63, 118.
 Némethy Géza Sz. 69.
 Némethy Pál Ny. 54.
 Nemoian János Ny. 468, 469.
 Neumann Salamon Ny. 405—407.
 Ney Ferenc Ny. 444.
 Nogáll János Ny. 113—116, 142.
 Nomenclatura seu Dictionarium
 (Szeben, 1629) Sz. 16.
 Noszko Alajos Sz. 387.
 Notions élémentaires de langue
 hongroise Ny. 484.
 Novák Sándor Ny. 187.
 Növénynevek szótára Sz. 233.
 Nyelv I. Magyar.
 Nyelvészeti galanteriák Ny. 595.
 Nyelvgyakorló I. Első, Második.
 Nyelvgyakorló könyv I. Magyar-
 német olvasó- és —.
 Nyelvkönyv I. Harmadik.
 Nyelvtan (Temesvár, 1896) Ny.
 365; és I. Magyar.

- Nyelvtudomány I. Magyar.
 Nyíry István Ny. 626.
 Nyíry Péter Ny. 259.
 Ó és ujj magyar Ny. 578.
 Ocskovszky János Sz. 94. Ny. 66.
 Oldal János Ny. 173.
 Ollendorf H. G. Ny. 444.
 Óó Dezső Ny. 369.
 Oroszhegyi (Szabó) Józsa Ny. 88.
 Ortografia I. Magyar.
 Orthographia Vngarica Ny. 493.
 Orvosi műszótár Sz. 269.
 Oskola I. Magyar.
 Óvári Kelemen Sz. 254.
 Ozoray Árpád Sz. 365.
 Öreg vadász műszótára Sz. 330.
 Pajor István Ny. 517.
 Pák Dienes Sz. 326.
 Pál Károly Sz. 310.
 Palóczy L. Ny. 447.
 Pandič Sándor Sz. 312.
 Panik Mihály Sz. 184.
 Pántzél Dániel Ny. 574.
 Pap Ferenc Ny. 267.
 Pap Miklós I. Maklári.
 Pápai Páriz Ferenc Sz. 29.
 Pápay Sámuel Sz. 284.
 Papp József Ny. 308, 361.
 Papp Lajos I. Bocskai.
 Parlaghy Kálmán Sz. 461.
 Paukert J. Ny. 445.
 Paulay Ödön Sz. 131. Ny. 215, 216.
 Pauletig Alajos Sz. 259.
 Pauly Károly Sz. 287, 288.
 Pázmándi János Ny. 23.
 Pázmány Péter Ny. 494.
 Péch Antal Sz. 352.
 Pechány Adolf Sz. 186.
 Péchy Imre Sz. 282.
 Pecz Gyula Ny. 93.
 Pelkó Péter Sz. 397.
 Pennaháború Ny. 579.
 Perényi Adolf Ny. 547.
 Peres Sándor Ny. 177, 309.
 Pereszlényi Pál Ny. 8, *375.
 Peretsenyi Nagy László Sz. 281, 307, 316. Ny. 577.
 Pest m. tiszti szótára Sz. 279.
 Pesthy Gábor Sz. 6.
 Pesti nagy-gymnasiumban használatra elfogadott elemítiszta megnyírástani műszók sorozata Sz. 337.
 Pesti társzólás kis szótára Sz. 464.
 Péterffy Gyula Sz. 309. Ny. 99.
 Péterfi Sándor Ny. 266.
 Pethe Ferenc Ny. 375.
 Petri Mór Ny. 230, 231.
 Petrik Béla Ny. *91, *92.
 Petrovác József Ny. 299.
 Petrovics György Ny. 456.
 Petrovics Ignác Ny. 35.
 Pfeiffer Ignác Ny. 337.
 Philosophiai műszótár Sz. 324.
 Pick Dávid Sz. 339.
 Pirchala Imre Sz. 74.
 Piringer Mihály Ny. 48, 392.
 Podhorszky Lajos Sz. 448.
 Pokorny Jenő Sz. 157.
 Polgár Gy. Ödön Sz. 81.
 Polgár György Sz. 196.
 Pollák Kaim Sz. 189.
 Pomey Ferenc Sz. 382.
 Pongrácz Sándor Ny. 656.
 Ponori Thewrewk Emil Ny. 593.
 Ponori Thewrewk József Sz. *9, *252.
 Poor Imre Sz. 267, 268.
 Popovici I. Ny. 441.

- Popp Antal Ny. 295, 432.
 Popper Ignác Sz. 200.
 Póra Ferenc Sz. 476. Ny. 230.
 Posch (Pös) Lajos Ny. 262, 340, 354, 361.
 Postai kézi szótár Sz. 364.
 Prágay János N. Ny. 411.
 Prámer Ágost Ny. 131.
 Prém József Sz. 427.
 Prie Octavian Ny. 476.
 Pucz Antal Ny. 582.
 Puky Károly Sz. 289.
 Pusztai Ferenc Sz. 372.
 Putnoky Miklós Sz. 175. Ny. 473.

 Rábel László Ny. 609.
 Rác Samuel Sz. 262.
 Ráder Antal Sz. 356.
 Radnay Rezső Ny. 176.
 Radó Antal Sz. 425.
 Rakodczay Pál Ny. 211.
 Rammershoffer (Rámóczy) Valerián Sz. 95. Ny. 71, 416.
 Ráth György Sz. 298.
 Rechtschreibung l. Ungarische R.
 Recueil de dialogues royaux Sz. 150.
 Régeni István Sz. 46.
 Reimesch Frigyes Ny. 296.
 Rejtényi József Sz. 56, 116, 208.
 Reméle Nep. János Sz. 98. Ny. 412.
 Reöthy Vladimir Ny. 206—208.
 Répássy János Ny. 257.
 Reuss Ambrus Ferenc Sz. 239.
 Révai Miklós Sz. *383. Ny. 499, 569, 570, 623.
 Révész Samuel Sz. 370.
 Révész Vilmos Sz. 257.
 Révy Ferenc Ny. 232, 233.
 Richter Adolf F. Sz. 92, 93. Ny. 396.

 Riedl Szende Ny. 126, 426, 427, 641—643.
 Ritzmann Miklós Ny. *9.
 Rizner Lajos Ny. 286.
 Robicsek Pál Sz. 229.
 Roboz Andor Ny. 212.
 Roboz József Ny. 367.
 Román-magyar szótár Sz. 178.
 Rónay Tibor Sz. 355.
 Rosenbacher Ferenc Ny. 18.
 Rosenbaum Károly Ny. 261.
 Rosenthal Móric Ny. 403.
 Rózsa Dezső Sz. 205.
 Rövid magyar nyelvtudomány Ny. 61.
 Rövid oktatás a magyar beszéd részeiről Ny. 64.
 Rövid útmutatás a magyar nyelv tanítására Ny. 36.
 Ruscsák Antal Ny. 515.

 Sadebeck Móric Sz. 244.
 Samarjay Károly Ny. 89, 417.
 Sándor István Sz. 38.
 Sárosy Gyula Ny. 58.
 Sávoly Ferenc Sz. 80, 138.
 Schack Béla Sz. 136.
 Schatz Róbert Sz. 227.
 Schedel Ferenc l. Toldy.
 Schlägli Hortulárium magyar gloszszái Sz. 4.
 Schlägli Szójegyzék Sz. 3.
 Schlandt Henrik Sz. 134, 405. Ny. 446.
 Schlott Gyula Sz. 156.
 Schmidt Attila Sz. 78.
 Schmidt József Sz. 77.
 Schnell Augusztá Ny. 442.
 Schön Bernát Ny. 291, 333.
 Schön József Ny. 273.
 Schönfeld Farkas Ny. 252.

- Schrauf Endre Ny. 354.
 Schubert Máttyás Sz. 115.
 Schul- und Reise-Taschenwörter-
 buch Sz. 103.
 Schulek Sándor Sz. 246.
 Schullerus Adolf Ny. 441.
 Schultz (Birányi) István Ny. 79.
 Schultz Ferdinánd Sz. 60.
 Schultz Imre Ny. 299, 332, 436.
 Schumann Sándor Ny. 296.
 Schustek Adolf Sz. 348.
 Schuster János Konstantin Sz. 240,
 265.
 Schuster János Traugott Sz. 93,
 96. Ny. 402.
 Schwartz Izidor Sz. 256.
 Schwartz Antal Ny. 34.
 Schweitzer Károly Sz. 312.
 Sebestyén Manó Ny. 337.
 Sebesztha Károly Ny. 319.
 Segédszótár I. Magyar-német.
 Severlay Máttyás Ny. 31.
 Simai Kristóf Sz. 442.
 Simai Ödön Sz. *414.
 Simonyi Zsigmond Sz. 57, 129,
 132, 320, 402, 422, 434, 440,
 471, 478. Ny. *4, 146—149, 543,
 544, 602, 603, *623, 646—653.
 Singer Adolf Ny. 316.
 Singer Ignác Ny. 487.
 Sipos József Ny. 578.
 Sirisaka Andor Sz. 400.
 Sókezelés műszavainak szótára Sz.
 351.
 Soltész Dániel Ny. 511.
 Soltész Ferenc Sz. 53, 191.
 Soltész János Sz. 44, 48.
 Somogyi Béla Ny. 354, 561.
 Somogyi Ede Sz. 124. Ny. 438.
 Somogyi Gedeon Sz. 408.
 Somosi János Sz. 187.
 Sömjén Géza Sz. 258.
 Spicer Mór Sz. 223, 312.
 Sprachlehre I. Ungarische Sprl.
 Sprachmeister I. Ungarische Sprm
 Sretvizer Lajos Ny. 324.
 St. W. Ny. 404.
 Stadler Károly Sz. 335.
 Stancsics I. Tancsics.
 Steiner Zsigmond I. Simonyi.
 Stern Mór Ny. 258.
 Sticker Simon Sz. 190.
 Sylvester János Ny. 1, 2.
 Szabó Adorján Ny. 217, 218.
 Szabó Dávid I. Baróthi, Bartzafalvi.
 Szabó Dezső Ny. 313.
 Szabó Ignác Ny. 202, 203.
 Szabó Józsa I. Oroszhegyi.
 Szabó József Sz. 350. Ny. 600.
 Szabó József Ny. 528.
 Szabó Károly Sz. *23.
 Szabó L. Ny. 352.
 Szabó Lajos Ny. 356.
 Szabó Miklós Sz. 362.
 Szabó Román Sz. 396.
 Szabó Sándor I. Tomory.
 Szabó Szilveszter Sz. 61.
 Szalay Imre Ny. 37, 389, 452, 457,
 466.
 Szaller György Ny. 22, 451, 456.
 Szamosközy István Sz. 11.
 Szamota István Sz. *3—*5, 473.
 Szántai M. Sz. 22.
 Szántó Kálmán Ny. 167.
 Szarvas Gábor Sz. 471. Ny. *257,
 645.
 Szarvas János Ny. 79a.
 Szász Károly Ny. 635.
 Szeberényi Lajos Ny. 118.
 Széchy Ágoston Imre Ny. 65.
 Szécsi Mór Sz. 312.
 Szedenik Fülöp Ny. 330.

- Szegedi m. kir. áll. főgimn. terminológiája Sz. 322.
 Szegedi Sándor Sz. 54.
 Szegedy Rezső Ny. 216.
 Szegedy-Maszák Hugó Ny. 608.
 Szegfi Mór Ny. 100.
 Szegő Arnold Ny. 233.
 Szeitz Leó Mária Sz. 385.
 Székely Ádám Ny. 336.
 Székely Adolf Ny. 336.
 Szél Farkas Ny. 519.
 Szelmeczky Imre Ny. 329.
 Szemák István Ny. 154—156.
 Szemkő Aladár Ny. 372.
 Szenczi Molnár Albert Sz. 14. Ny. 3.
 Szenthe Pál Ny. 19.
 Szentkereszty Zsigmond Sz. 230.
 Szentkirályi Ede Ny. 351.
 Szent-Páli István Ny. 619.
 Szentpétery Imre Sz. *1.
 Szeőke Imre Sz. 353.
 Szép József Ny. 280, 290.
 Szigeti József Sz. 438.
 Szijgyártó K. Sz. 144.
 Szikszai Fabricius Balázs Sz. 8, *17.
 Szikszay György Ny. 618.
 Szilágyi István Ny. 638.
 Szilágyi J. Ny. 287.
 Szilágyi Sándor Sz. *11.
 Szilli Benedek Ny. 291.
 Szilvás Ujfalvi Imre l. A. Szilvás Ujfalvi.
 Szily Kálmán Sz. *7, *468, 472, *496.
 Szinnyei Endre Sz. 191.
 Szinnyei József (Id.) Sz. *379. Ny. *244, *255, *263, *336, *435, *466, *499.
 Szinnyei József Sz. *1, 217, 218, 454. Ny. 157—159, *373, 448, 490, 491, 655, 665a.
 Szirmai József Ny. 286—289.
 Szirmay Antal Sz. 280, 391.
 Szirtey György Sz. 268.
 Szlemenics Pál Ny. 375.
 Szó- és beszélytár l. Magyar és német.
 Szójegyzék l. Besztercei, Königsbergi, Latin-magyar-német, Schlägli.
 Szókönyv l. Hartleben, Magyar és német, Német-magyar.
 Szókönyvecske l. Német és magyar.
 Szókötés a középtanodák III. oszt. számára Ny. 90, és l. Magyar.
 Szóragasztási lapok l. Magyar.
 Szótár a Bartal-Malmosi-féle latin olvasókönyvhöz Sz. 62.
 Szótár az útlevelet kiállító hatóságok részére l. Magyar-francia — Sz. 301. Magyar-francia-német — Sz. 303.
 Szótár l. Idegen, Katonai, Kis szótár, Latin-magyar, Törvénykezési, Tüzér, Vasútüzleti, Wigand.
 Szótár-töredék l. Brassói, Gyöngyösi.
 Szőke Adolf Sz. 78.
 Szöllősi Jenő Ny. 345.
 Szöllőssy Nep. János Ny. 421.
 Szőnyi Nagy István Ny. 11.
 Szrógh Sámuel Sz. 283.
 Sztankay Lajos l. H. Sztankay.
 Sztankó Béla Ny. 163.
 Sztójanovits István Ny. 131.
 Sztójka Ferenc Sz. 220.
 Szuppan Zsigmond Ny. 77.
 Szvorényi József Ny. 120, *136, 250, 644.
 Tabella de verborum Hungaricorum formatione Ny. 12.

- Tabellae paradigmatum ad grammaticam linguae Hungaricae Ny. 67.
- Tagányi Károly Sz. *2.
- Tájszótár I. Magyar.
- Takáts Raphael Sz. 36.
- Táncsics Mihály Sz. 110. Ny. 38—44.
- Tanodai és utazási zsebszótár | Magyar-német és német-magyar — Sz. 103.
- Tar Mihály Ny. 387.
- Tarródy János Ny. 221.
- Tegzes Ny. 601.
- Teleki József Ny. 581.
- Teleki László Ny. 575.
- Terminologia I. Miskolci, Szegedi.
- Theisz Gyula Sz. 161.
- Theodori Elek Sz. 169.
- Theodorovits János Sz. 169.
- Thibaut M. A. Sz. 154.
- Thiering Oszkár Sz. 375.
- Thull Lipót Ny. 455.
- Tihanyi Gál Ny. 558.
- Timon Zoltán Ny. 556.
- Tipray János Sz. 115.
- Tiszti szótár: Baranya m. Sz. 285. Pest m. Sz. 279. Zala m. Sz. 286.
- Toepler Gottlieb Ede Ny. 397—399.
- Toldy Ferenc Sz. *9, *102, *143, *235, *260, 266, 317, *383, 409. Ny. *2—*9, *11, *493—*498, 509, 514.
- Toldy Géza Sz. 430. Ny. 606.
- Toldy László Ny. 140.
- Tolnai Vilmos Sz. *383, *392, 423. Ny. 200, 240, *373, *374.
- Tolvajnyelv szótára Sz. 458.
- Tomcsányiné Czukrász Róza Ny. 350.
- Tomits S. Ny. 458.
- Tomory Szabó Sándor Ny. 75.
- Tordai Ányos Ny. 219, 220, 234.
- Torkos János Sz. 261.
- Torkos László Ny. 132—134.
- Tornátza | A magyar nyelvnek — Sz. 82a.
- Toronyai Károly Sz. 456.
- Tóth József Ny. 169, 230.
- Tóth Kálmán I. Egri Tóth.
- Tóth Tivadar Sz. 312.
- Tótországi György Sz. 2.
- Török Péter Sz. 228.
- Törvénykezési műszótár | Latin-magyar — Sz. 294.
- Törvénykezési s tiszti szótár Sz. 292.
- Törvénykezési szótár I. Magyar törv. szót.
- Törvénytudományi műszótár Sz. 293.
- Trattner-Károlyi műszótára Sz. 291.
- Tsaholci János Sz. 21.
- Tsétsi János Ny. 498.
- Tudományos műszótár Sz. 317.
- Turcsányi Lajos Ny. 413.
- Turkovics Mihály I. Csepregi.
- Tüzér és géppuskás szótár Sz. 314. 315.
- Udvarhelyi Gyula Ny. 168.
- Uhrin Pál Ny. 268.
- Ujfalvi Károly Ny. 482.
- Ujváry Béla Sz. 160.
- Ullmann Frigyes Ny. 420.
- Ungarische Rechtschreibung Ny. 378.
- Ungarische Sprachlehre Ny. 414.
- Ungarische Sprachmeister | Der — Ny. 373.
- Ürmösy Gyula Ny. 235.
- Ürü (Lemouton) János Ny. 395.

- Vadász-műszótár Sz. 330.
 Vajda Péter Sz. 243. Ny. 51, 52.
 Vajdafy Gusztáv Ny. 266.
 Valentényi György Ny. 362, 363.
 Vályi K. András Ny. 20, 376.
 Vámbéry Ármin Sz. 452a.
 Vámbéry Rusztem Sz. 255.
 Varázsrontó Ny. 606.
 Vargha Damján Ny. 545.
 Vargha László Ny. 344.
 Vargyas Endre Ny. 292—294.
 Vasútüzleti szótár Sz. 366.
 Vékey Zsigmond Ny. 485.
 Verantius Faustus Sz. 9, *15, *143.
 Veress Ignác Sz. 51, 64.
 Verseghy Ferenc Sz. 35, 323, 441.
 Ny. 33, 377—379, 503, 509, 567.
 568, 613—615.
 Veszprémi Vilmos Ny. 550.
 Vető Imre Sz. *456, *456a, 457.
 Vida Aladár Sz. 195.
 Vidovics Ágoston Ny. 584.
 Vig László l. Boldogréti.
 Világosvári Miklósfé János Ny. 569.
 Virág Benedek Ny. 30, 504.
 Viski Károly Sz. *233.
 Viszota Gyula Ny. *90—*92.
 Vitéz Ignác Ny. 414, 415.
 Vitkóczy Mátyás Ny. 25.
 Vocabula in grammaticae parte III.
 occurrentia Sz. 43.
 Vocabulaire technique de l'éditeur
 en sept langues Sz. 373.
 Vocabularium trilingue Sz. 30.
 Vodnařík Ede Ny. 489.
 Vörös S. Ny. 287.
 Vörösmarty Mihály Ny. 90—92,
 391.
 Vuia Gyula Ny. 474.
 Vutkovich Sándor Sz. 437. Ny.
 595—597.
 Wagner Ferenc Sz. 35.
 Wagner Károly Sz. 328, 329.
 Walter Antal Ny. 357, 358.
 Warga János Ny. 72, 73.
 Warmer Kristóf Ny. 10.
 Weigang József Sz. 117.
 Wendelinus Marcus Fridericus
 Sz. 20.
 Werbőczy István Sz. 252, 254.
 Weszely Ödön Ny. 144, 184, 346.
 Wigand német-magyar-latin szó-
 tára Sz. 102.
 Wilner C. Ny. 445.
 Wolf Béla l. Kelemen.
 Wolkenberg (Kárpáthy) Gyula
 Ny. 290.
 Wörter- und Gesprächbüchlein
 Sz. 108.
 Wörterbuch l. Kleines Wb.
 Wörterbüchelchen l. Deutsch-
 ungarisches Wb.
 Zala m. tiszti szótára Sz. 286.
 Zánathy Bódog Sz. 66.
 Záray Jenő Ny. 551.
 Záray Ödön Ny. 248, 263.
 Zavira Konstantin János Sz. 237.
 Zay Adél Ny. 442.
 Zaymus Gábor Ny. 247.
 Zelliger József Ny. 284.
 Zigmundik János Ny. 327.
 Zimmermann Jakab Ny. 94, 98,
 251, 422.
 Zolnai Gyula Sz. 473.
 Zombory Dániel Ny. 532.
 Zsarnay Lajos Sz. 191.
 Zsebszótár l. Magyar és német,
 Magyar-német, Magyar-orosz,
 Magyar Tud. Társ., Tanodai és
 utazási.
 Zsinger Mihály Sz. 319.
 Yolland Artúr Sz. 203.

A PERSA MINIATURA.

A párisi Société Française de Reproductions de Manuscrits à Peintures legújabb kiadványa,¹ melyet DÉRY Frigyes úr áldozatkészségéből a debreceni Déry-Múzeum számára sikerült megszerezni, 86 nagy műgonddal készült s ügyesen megválogatott táblán mutatja be a Bibliothèque Nationale keleti kéziratának és metszetgyűjteményének legszebb képeit néhány keleti kötés és könyvdísz reprodukciója kíséretében. A táblák zömét, hetvennégyet a 86 közül persa eredetű kéziratok szolgáltatták s a terjedelmes bevezetés is szinte kizárólag a persa könyvfestészet problémáival foglalkozik, természetesen általános mű- és műveltségtörténeti alapon. Tekintettel a kiadvány nagy jelentőségére s arra a sajnálatos körülményre, hogy a korlátolt példányszámban, csakis a Társaság tagjai számára készült munka szakköreink szélesebb rétegeinek csak nehezen hozzáférhető, úgy véljük nem végzünk fölösleges munkát, ha tüzetesebben megismertetjük olvasóinkkal a sikerült munka eszmemenetét s összefoglaljuk annak pozitív eredményeit.

BLOCHET a persa miniatura négy korszakát különbözteti meg; ezek: a persiai mongol uralom utolsó éveit megelőző primitív korszak a XII—XIII. századból; az első timurida-korszak, mely TIMUR-KÖRGEN és SAH ROKH BAHADUR KHÁN uralkodására (1404—47.) terjed ki, de Persia nyugati részében jóval tovább fennmaradt; a második timurida-korszak (1460—1506), melyhez az Oxuson túli iskolák Timuridák utáni termékei is hozzászámítandók; s végül a Szafavi-korszak, mely a Szafavi család (1502) s vele a siizmus uralomra jutásától számítható s amely rendkívül nagyszámú, de művészileg kevésbé jelentős emléket hagyott ránk.

¹ E. BLOCHET: Les peintures des manuscrits orientaux de la Bibliothèque Nationale. Paris 1914—20. 4-r. 8, 325 l. 86 fénynyomatú táblával.

A mongol uralom végét megelőző korszakból persa miniatúra csak igen kis számban maradt fenn néhány rendkívül ritka kéziratban. Ilyenek a *Kalila és Dimna* 1150 előtt Persia keletén Ghaznában másolt kézírata, mely a MARTEAU-gyűjteményből került a Bibliothèque Nationale tulajdonába, továbbá ugyane könyvtár egy másik *Kalila és Dimna* kézírata, mely Bagdadban készült 1274-ben s a *Daknik al-bakaik* c. varázskönyvnek Cesareában 1276-ban készült másolata. A persa primitívek ez emlékei a bizánci császárság művészetének leszármazói. Technikájuk ugyanis a Szíriában és Mezopotámiában a XI—XIII. század folyamán készült arab könyvek illusztrálási technikájával rokon, a mezopotámiai mozlím iskola pedig az ottani keresztény iskolák folytatása, amelyek viszont a bizánci császárság technikáját követték. A mezopotámiai iskolák keresztény motívumai a mozlím festészetben persze csak külsőségekben: az attitűdökben, ruharedőzetben s egyéb részletekben nyilvánul meg.

Ismeretes, hogy STRZYGOWSKY és követői a bizánci művészet eredetét a szír, kopt és kappadokiai művészet emlékeiben keresik, amely háromféle művészet szerintük Elő-Ázsia független és autonóm művészetének háromféle megnyilvánulása. Szerzőnk élesen kikel e «helytelen és nem eléggé tájékozott kritika új elmélete» ellen s a bizonyítékok egész tömegével azt a régibb álláspontot védelmezi, mely szerint a bizáncinak nevezett festészet úgy a keleti birodalomban, mint a nyugati birodalom tartományaiban már az V. és VI. század folyamán tökéletesen kialakult s ez az V. és VI. századi művészet lényegében nem más, mint a klasszikus festészet alig stilizált, bár tökéletlen másolata, melybe a hanyatlás e korszakának művészei, hogy saját koruk igényeit kielégítsék, a tőlük telhető tökéletességgel helyezték be azon személyek ábrázolását, akik számára dolgoztak s akiknek tipusa a pogányság alkotásaiban természetesen nem fordult elő. Ez az V—VI. századi művészet pedig a jóval tökéletesebb IV. századi művészet dekadenciája, amelynek alkotásai a császárság utolsó korszakának közvetítésével a klasszikus világ római festészetéhez kapcsolódnak. Szerinte kétségtelen tény, hogy az egész keresztény művészet, az olasz csakúgy mint a

görög és a keleti a katakombák művészetéből és KONSTANTINOS bazilikáinak közvetlenül a katakombák technikájából származó disztípményeiből ered s ha vannak az V—VII. század akár keleti, akár nyugati művészetében olyan elemek, amelyek sem a katakombák, sem pedig a római bazilikák formakincsében föl nem találhatók ez abban leli magyarázatát, hogy a katakombák és a bazilikák távolról sem tartották fenn teljes egészében a klasszikus művészet formuláit, hanem számos régi és primitív elem elveszett a századok folyamán. A viselet némely részletét nem tekintve, a technika teljes egészében a kereszténység első korszakára megy vissza s a római műtermekben kidolgozott rendszerből való.

A görög és latin emlékek tanulmányozásából világosan kiderül, hogy a római disztíó kánon uralkodott az egész római világban, az egész keleti birodalomban, az egész kereszténységben. Különösen áll ez a könyvek disztíóire, akik a római disztíó kánon előírásait szolgailag követték főleg abban az értelemben, hogy Nyugaton épúgy mint Keleten óriási többségük végeláthatlan s egyre süllyedő nivójú sorozatban másolta azon könyvek képeit, melyek szövegét illusztrálták. Néhány ritka görög kivételt nem tekintve, csupa elsietett, iparszerű reprodukcióval, a szent könyveket illusztráló elcsépeelt közhellyel van dolgunk. Az a néhány görög kivétel, mely rendkívüli szépségű festményeivel a klasszikus alkotások emlékét kelti föl a szemlélőben, nem független alkotás, mely a keleti birodalom sajátos művészetének természetes fejleménye, hanem a régi minták nagyobb technikai bravurral készült s így sikerültebb másolata, melynek művészi értéke a legcsekélyebb kapcsolatban sincs a készítés időpontjával. Épen ezért nem helyes, ha byzánci művészetről, vagy keleti technikáról beszélünk s ha a byzánci vagy keleti stílust szembehelyezzük az itáliai modorral. A középkorban épúgy nincs byzánci művészet, mint ahogy francia vagy angol művészet sincsen, az állítólagos byzánci formulák a római birodalomnak a keleti provinciákban kialakult technikája épúgy, mint ahogy a középkori francia és angol művészet a XIII. és XIV. századi művészet megnyilvánulása Francia- és Angolországban. A római festmények másolatait s az ugyancsak római festményekre vissza-

vezethető konstantinápolyi kézirat-illusztrációk másolatait valamennyi keresztény kéziratban Nyugaton csakúgy, mint Keleten, tehát az ir és angol-szász kódexekben, a karoling evangéliumos könyvekben, az ibériai könyvekben, a Szíriában, Egiptomban, Arméniában, Abessziniában készült keresztény kódexekben feltalálhatjuk. Mentől távolabb van a klasszikus eredeti, mentől több másolat másolata választja el őket egymástól, annál durvább és elkorcsosultabb az eredmény. Különösen áll ez Szíriára és Egiptomra. A szír és kopt keresztény művészet, úgymond, nem más, mint az európai görög birodalom művészete másolók közvetítésében, akiknek egy csöpp színérzékük sem volt, akiknek sejtelmük sem volt a távlat normáiról, akik nem tudtak rajzolni, akiknek izlése csupa túlzás és emfázis, akik a konstantinápolyi feszítészet tiszta és finom tónusait vad és kemény, nehézkes és elmázolt színezéssel helyettesítették. Még a Laurenziana híres szír evangéliumának a X. századba helyezhető képei sem egyebek, mint egy Rómában készült görög evangéliumos könyv illusztrációinak közepes másolatai.

Azt BLOCHET is elismeri, hogy a középkori görög festészetben van néhány nem klasszikus elem, de ezek az elemek szerinte végtelenül másodlagosak, semmiféle fontossággal sem bírnak, diszitőrészletekre, bizonyos divatok különlegességeire szorítkoznak s minthogy ez elemek egyidejűleg lépnek fel a byzánci birodalom keleti tartományaiban s Konstantinápolyban, még pedig a székvárosban és a császár közvetlen fennhatósága alatt álló ázsiai tartományokban jóval tökéletesebb formában, mint azokban az ázsiai országokban, melyek nem álltak római hatás alatt, azt következteti, hogy eredetük Byzáncban keresendő, míg ellenben Keleten csupán Európában született részletek, formulák, conceptusok másolatával van dolgunk. Ez még akkor is fennáll, ha egy-egy részlet előbb lép föl ázsiai emlékeken, mint a görög művészetben, mert hiszen az emlékeknek csak elenyésző töredéke maradt reánk és így soha sem tudhatjuk föltétlen bizonyossággal, vajjon egy X. századi ázsiai festmény, mely első pillantásra valamely XIV. századi görög festmény eredetijének látszik, nem másolata-e egy III. századi római kartonnak, mely egyformán forrása a byzánci

és az ázsiai festészetnek. «A keleti kultúrtörténet logikájának is egészen megfelel, ha azt látjuk, hogy az ázsiai és egiptomi keresztények, mint a byzánci császár alattvalói, elfogadták a nyugati byzánci keresztények művészi technikáját, akik velük közös jogar alatt éltek, akiknek civilizációja minden gyöngesége dacára végtelenül fölötte állt az övéknek, akik nemcsak jogos, hanem tényleges örökösei voltak a hellenizmusnak s akik egy egész évezreden át megvédték a római világot a barbárok, még pedig valamennyi, úgy európai, mint ázsiai barbár támadásai ellen.»¹ A keleti keresztények a görögöktől kölcsönözték írásjegyeiket, könyveik formáját, irodalmuk magvát s ez a tény egymagában is kizárja, hogy saját, autochton kultúrájuk olyan fokú ellenhatást gyakorolhatott volna a keleti császárság kultúrájára, hogy az kivetkőződött volna eredeti jellegéből, mely abban áll, hogy a byzánci műveltség a klasszikus görög műveltség elkorcsosult és méltatlan örököse, de mégis csak örököse. Nem véletlen, hogy a mozlim földrajzi írók csakis a kínai és a byzánci műalkotásokat emlegetik, de a kopt, mezopotámiai vagy szíriai műtermekről mélyen hallgatnak... Azon igen távoli korszak óta, amelyben a görög művészet végleg kialakult, Keletnek mindig csupán minimális és jelentéktelen, egészen detailszerű hatása volt a klasszikus formulákra, még pedig azért, mivel ezek a formulák végtelenül fölötte álltak az ázsiai művészetek formuláinak.²

Ehhez az elkorcsosult byzánci művészethez az arab hódítók a maguk részéről jóformán semmit sem tettek. Így a nyolcszögletű ékítmény, melyet az egiptomi mameluk művészet önálló alkotásának szokás tartani, de amelyet az arabok az iráni kéziratok ékítményeiből vettek át — hiszen egy teljesen azonos stílusú hatszögletű ékítmény már egy IIII-ben a mai Afganisztán területén készült Korán-töredékben szerepel, — alapjában nem egyéb, mint egy byzánci közvetítéssel továbbfejlesztett római diszítő elem, mely legelőször Sz. KONSTANCIÁNAK a IV. század elejéről való mauzoleuma egyik bolthajtásán tűnik fel.

¹ I. m. 71. l.

² U. o. 71. l.

Viszont a szaszanida festészetnek, amelynek fényét az arab történetírók és a persa költők kétségbevonhatatlanul tanúsítják, egyetlen eleme sem került a persa kéziratfestészetbe, vagy ha vannak is benne nyomai, ezek BLOCHET szerint oly elmosódottak s annyira távoliak, hogy lehetetlen őket pontosan meghatározni, mivel teljesen eltűntek azok alatt az egymást követő s elkerülhetetlen változtatások alatt, amelyeknek az iráni művészek az általuk másolt festményeket alávetették. Egyébiránt a byzánci művészet hatása a szaszanida építkezésekre és díszítményekre a már említett írott források egybehangzó, de egymástól független nyilatkozatai szerint kétségtelen. Szerző erre nézve bőséges bizonyító anyagot sorakoztat fel s arra a végső következtetésre jut, hogy a szaszanida módor szorosabb kapcsolatban állott a római művészettel, mint a minő Perszopoliszban észlelhető KYRUS utódainak művészete és a görög technika között. Kínai történészek állítják, hogy élő alakoknak egy központi motívum körül történő szimmetrikus elrendezése, melyet általában persa találmánynak vélnek, jellemző sajátysága a Ta-Thain lakói, vagyis az ázsiai és európai görögök és rómaiak gyártmányainak s a Mennyei birodalom krónikásainak ezt az állítását a régészeti leletek is megerősítik.

Az arab korszak első századainak művészeti stílusát a balkai homoksivatagban fölfedezett Kosair Amra freskóiból ismerjük, amelyek a kalifátus nyugati tartományainak művészetét reprezentálják addig az időpontig (VIII—IX. sz.), amelyben Mezopotámiában a Tigris és Eufrates partjain az eszközeit és tárgyát tekintve egyformán meglehetősen alárendelt mozlím művészet kialakult. E mozlím művészet legrégibb példái az egykori MARTEAU-gyűjtemény *Kalila és Dimna* példányának képeiben a XII. század közepéről s még néhány XII—XIII. századi kéziratban maradt reánk. A kalifátusnak ez a primitív művészete pusztá provinciális változata az ottani byzánci művészetnek, modora a görög alkotások másolataiból sarjadt.

Abból, hogy a persák kar-i csini (kínai módon) kifejezéssel jelölték a timurida s elvétele a mongol korszak festményeit, a persa festészet kínai eredetére korántsem szabad következtetni.

Szerzőnk szerint e kifejezés jelentése egészen konvencionális. Emléke ez annak a ténynek, hogy 920 körül NASZR IBN AHMED bokharai fejedelem idejében kínai művészekre bízták a *Kalila és Dimna* fordításának illusztrálását, csakhogy ezek a kínai képek a bokharai és szamarkandi festőműhelyek későbbi termékeire, melyek a byzánci alaptól fejlődött nyugati persa modort utánozzák, a legcsekélyebb hatást sem gyakorolták s ha egyes festményeken egészen kivételesen akadunk is kínai nyomokra, ezeket nem hagyományokból, hanem kínai rajzok közvetlen szemléletéből merítették az egyes művészek. Azok a lényeges különbségek, amelyek úgy a klasszikus, mint a buddhista kínai művészetet és a persa festészetet egymástól úgy rajz, mint távlat és színezés dolgában elválasztják, azt bizonyítják, hogy formuláik egymástól teljesen függetlenül fejlődtek, ami csak természetes, mert hiszen Persia úgy politikai, mint történelmi és művészeti szempontból Nyugat- és Elő-Ázsiához tartozott. Az egész kínai hatás, a mongol és timurida idők képein látható felhőzetek és apokaliptikus állatok, meg néhány ruházati kellék ábrázolás módjára szorítkozik. Ezek a kereskedelmi kapcsolatokból magyarázható, egészében lényegtelen átvételek távolról sem elegendők ahhoz, hogy a persa festészetet a kínai függvényének tekinthessük. Körülbelül hasonló úton és mértékben némi indiai hatás is vegyült a persa miniaturába. A mongol korszakban a tibeti lámák indiai képekkel diszített kéziratokat hoztak Persiába, innen terjedt el a lángkoszorú, mely Mohammed feje körül a Byzáncból átvett dicsfényt később kiszorította.

A mongol korszak könyvfestészete, mely a régi persa iskolák modorának és a byzánci művészetet utánzó mezopotámiai művészet formuláinak fejlődéséből született, hozta létre azt a két művészi áramlatot, mely keleten a timurida-iskolákat, nyugaton a Szafaviak iskoláit eredményezte. Ezek a persa iskolák három nagy centrum körül virágzottak: Tabriz körül a mongol uralom idején, Hérat tájékán a Timuridák korában, illetve az Oxuson túli városokban a Saibanidák uralma alatt és Tabriz, majd Iszphán körül a Szafaviak hosszú uralkodása folyamán. A különböző persa iskolák technikai különbségei inkább helyi eredetüktől, mintsem keletkezésük idő-

pontjától függ: Nyugat és Kelet művészete közt nagyobb az ellentét, mint a XV. és a XVII. század festészete között.

A persa miniatura mongol korszakát a Bibliothèque Nationale-ban a Ms. suppl. persan 1113 jelzetű kézirat képviseli, mely a mongolok történet tartalmazza RASID AD-DIN tollából. A töredékes példány minden valószínűség szerint abban a tauriszi másoló-műhelyben készült, melyet maga a szerző létesített s amely RASID AD-DIN 1318. júliusban történt kivégeztetésekor szűnt meg. Képei valószínűleg abból a példányból másoltattak, mely GHAZAN KHAN számára készült 1304 előtt. A kézirat képei valóságos festmények s vannak köztük olyanok is, melyek két egymással szembe-kerülő lapot betöltenek; technikájuk nem vész el a minuciózusan kidolgozott aprólékos vonásokban, távlatuk s a szereplők testtartása sokkal jobb és természetesebb, mint a XV—XVII. századi miniatúráké, színezésük pedig olyan ragyogó, mint ha csak tegnap kerültek volna ki a miniatör ecsete alól. Az arany alkalmazása, mely a timurida-korszakban annyira eluralkodott a persa kéziratokon, itt még a legnagyobb mérsékletre vall (13—20 tábl.).

Ettől a szabadabb, szélesebb ecsetkezeléssel dolgozó modortól lényegesen különbözött az első Timuridák udvarában dolgozó festők technikája, amelyet kiadványunk 21—33. táblája képvisel. A mongol krónika mozgalmas jeleneit hieratikus merevség váltja fel azokon a kicirkalmazott és régieskedő képeken, melyek a Mohammed mennybemenetelét tárgyaló *Miradzs namá*-nak (Ms. suppl. turc 190) MALIK BAKHSI által Hératban 1436-ban készített másolatát élénkítik. Az ismeretlen művész finom kivitelű képein byzanci elemekkel is találkozunk, főleg a Mohammed mennybemenetelét ábrázoló jelenetben, mely valamely a mezopotámiai és szir iskolák hatása alatt keletkezett régebbi minta nyomán készült. Viszont a korszak másik emléke, mely egy 1437 előtt Szamarkandban másolt csillagászati munka, a kínaiak szinte szintelen modorában van tartva (30—33 tábla).

A második timurida-iskola jóval simulékonyabb technikájának keletkezési időpontját kellő számú datált emlék híjján ma még nehéz pontosan megállapítani; csak annyi bizonyos, hogy ez

1436 és 1467 között ment végbe. A SAMBON-gyűjtemény *Zafar nama* c. 1467. évi kézírata, mely Tamerlan történetét tárgyalja, ez iskola egyik legtökéletesebb terméke. Technikáját egy fiatalos és hatalmas képzelőerővel bíró művészi egyéniség teremtette meg, aki az alkotás hevében minden merészségre kapható volt s némi elnagyolástól sem riadt vissza. E simulékonyabb s gyöngédebb formákkal, gazdag és ragyogó színekkel dolgozó iskola nem vetette ki egy csapásra a nyeregből az első timurida-korszak festőinek technikáját. Példa rá NIZAMI verseinek egy 1462-ben Iszphában másolt kötete, ugyancsak a SAMBON-gyűjteményben, világos jelétül annak, hogy a két iskola egyideig egymás mellett élt. A második timurida-iskola legjelentékenyebb művésze BEHZAD volt, akiről az iskolát el is nevezték s akinek számos fennmaradt miniaturát tulajdonítanak, persze nagyrészt kétes értékű föltevések vagy hamis szignaturák alapján. BEHZAD 1467 táján kezdte meg működését, ha megáll NUR AD-DIN Mohammed Dzsihangir Padisah bejegyzése a fentebb említett Tamerlan-krónikában, mely szerint e kézirat miniaturáit BEHZAD festette NUR AD-DIN atyja részére. Annyi bizonyos, hogy a fiatalos hevületről s a természet jó megfigyeléséről tanuskodó képek modora nem vág össze azzal a BEHZAD² hiteles aláírásával ellátott, finom kidolgozású képecskével, mely a KÉVORKIAN-gyűjtemény egy 1523/24-ben másolt vegyes tartalmú kéziratát díszíti s amely a Bibliothèque Nationale gyűjteményéből a 35. táblán reprodukált, 1526-ban készült jelenettel szoros kapcsolatban áll. A különbséget azonban az is megmagyarázhatja, hogy amott ifjúkori, emitt pedig aggkori munkákkal van dolgunk. BEHZAD-ot egyébiránt SAH IZMAIL 1522. április 24-én kinevezte a kazvini királyi könyvmásoló műhely vezetőjévé s megbízta a műhelyben alkalmazott egész személyzet: a kalligrafusok (*katiban*), festők (*nakkasan*), miniátorok (*muzahhiban*), keretelők (*dzsidad-kasan*), festéktörők (*hall-karan*) és lapiszfestékkészítők (*laxdvar-sujan*) felügyeletével. BEHZAD, aki életének javarészét Khoraszánban töltötte, tanítványaival az özbegek elől menekült Kazvinba. Neki és tanítványainak köszönhető, hogy az első Szafaviak idejében, akik nem sok művészi érzékkel bírtak s akiknek legfőbb törek-

vése a siizmus helyreállítására irányult, Kazvinban, majd Tabrizban egyideig virágzásnak indult a miniatura s hogy a XVI. század első felében készültek a persa festészet legötökéletesebb alkotásai, amelyekből a 35—39. és 41—45. táblák adnak izelítőt. BEHZAD közvetlen tanítványainak halála után a persa miniatura rohamos hanyatlásnak indult. Hagyományaik kivesztek az idők mostohasága folytán, az újabb nemzedék beérte a régi hagyományok gépies másolásával, amelyeknek finomságai eltörlődtek, úgy hogy a XVII. század nagy számban fennmaradt emlékei — a XVIII. századiakról nem is beszélve — közepes, lapos, rajzukban elnagyolt, színezésükben kellemetlen, kivitelükben erőtlén és izléstelen alkotások.

BLOCHET általános jellemzését a persa könyvfestészetről a következőkben foglaljuk össze. Szerinte a persa könyvfestők műveinek bája és varázsa, az olasz primitivék módjára, hibáikból, vagy legalább is azokból a szabadosságokból fakadnak, melyeket a mi több százados művészi neveltetésünk lényeges fogyatkozásoknak minősít. Műveik e szabadosságok következtében inkább szólnak az értelemhez és a képzelethez, mint az érzékekhez. A keleti művész, akárcsak a primitivék, keveset törődik a való élet aprólékosságaival és azok pontos visszaadásával, hanem azon érzelmek tolmácsolására törekszik, melyeket a természet sugall. Kevés kivétellel valamennyi persa festészeti iskola jellegző sajátosságai a dekoratív művészet szabályaival azonosak. Miniaturáiknak, mint a diszítmenyes kompozícióknak általában, nincs egyéni és autonóm exisztenciájuk s ezt azzal dokumentálják, hogy tudatosan lemondanak a perspektiva megtévesztő fogásairól. A távlatra való törekvés a XV. század második felében ugyan több ízben megnyilvánult a persa miniaturában is, de a hagyomány erősebb volt a szórványos kísérleteknél. A perspektívával együtt kerülük a fény és árnyék játékát, ami az egyetlen síkra vetített jelenetek fárasztó hatását még inkább fokozza.

A persa miniatörök túlnyomó többsége névtelenül dolgozott. Az itt közölt 74 kép közül csupán öt van signálva s ez a tudatos anonimitás örökre bizonytalanná teszi a persa miniatura-festészet történetét. A krónikákból jól ismerjük néhány miniatör nevét és

működési idejét, de ezzel nem sokat érünk el, mert hiteles aláírás alig egy esik minden 100 miniaturára. A múlt századokban Keleten még kevesebb súlyt helyeztek a művész egyéniségére, mint Nyugaton s emiatt sohasem lesz lehetséges, hogy valaha is meghatározzák az alá nem írt miniaturák készítőit. Minden ily irányú kísérlet csak többé-kevésbé valószínű találgatás lehet, de igazi pozitívumokra nem vezethet.

A persák maguk a képeknél jóval többre becsülték a kalligráfiát, mely tényleg náluk érte el a tökéletesség tetőpontját. A persa kalligráfia, mely sohasem volt korlátozva természetes fejlődésében, a szépség és elegancia utánozhatatlan tökélyére emelkedett, amelyet semmiféle más írás, még az annyira festői kínai írás sem volt képes elérni.

LUGASY PÉTER.

ADATTÁR.

Pótlások a „Bibliographie Française de la Hongrie“-hoz.¹

1750. — (FROMAGET, NIC.) — Kara Mustapha et Basch-Lavi. [*Vignette: Két török*] à Amsterdam. 1750. 12°. 275 l.

A 92. és 93. ll. között számozatlan lapon: Kara Mustapha et Basch-Lavi. Seconde partie. Minutianne, conte. Á Amsterdam 1750. — HEVESY Andor párisi magánkönyvtárában. — Szerzőségét BARBIER (*Dictionnaire des ouvrages anonymes*, éd. Daffis. II. köt. 1061. has.) NIC. FROMAGET-nak tulajdonítja.

1788. — (GABIOT JEAN-LOUIS.) — Le Baron de Trenck, ou le prisonnier prussien, fait historique, en un acte et en vers; représenté pour la première fois à Paris, sur le théâtre de l'Ambigu-comique, le mardi 8 juin 1788. Paris, Cailleau. 1788. 8°. 28 l.

BARBIER: *Dictionnaire des ouvrages anonymes* (éd. Daffis, Paris 1882.) I. köt. 384. has.

[1817. — COUSTELIN: Marie-Thérèse, tragédie en cinq actes... Paris].

LEVAL 77. sz. — Törlendő; *nem* magyar tárgy (XVI. Lajos leánya.).

1827. — TESSEDIK FERENC. — Sur quelques antiquités philologiques hongroises. — Sur les écoles publiques en Hongrie.

FÉRUSSAC *Bulletin-jében*. — SZINNYEI: *Magyar Írók*. XIV. Köt. 50. has.

1834. — GOBET-BOISSELLE. — Séance publique de la Société d'Agriculture, commerce, sciences et arts du Département de la Marne,

¹ Eddig megjelent pótlások: ZOLNAI BÉLA: *Magyar Könyvszemle*, új foly. XXII. 175—176. ll. (1914.); ANDRÉ LEVAL: *Supplément à la Bibliographie Française de I. Kont*. Extrait de la Revue de Hongrie. Bpest, Ranschburg 1914. 8°. 50 l.; DIENES LÁSZLÓ: *Österreichische Zeitschrift für Bibliothekswesen*. II. u. III. Jahrg. 70—72. ll. (1914—15.); BARANYAI ZOLTÁN: *Magyar Könyvszemle*, új foly. XXVI. 68—77. ll. (1918.); BARANYAI ZOLTÁN: *Francia nyelv és műveltség Magyarországon*. XVIII. század. Bpest, Pfeifer 1920. 8°. 175 l. (*passim*).

tenue à Chalons le 4 septembre 1834. Châlons, Boniez-Lambert, 1834. 8°. 92. l.

53—68. II.: M. GOBET-BOISELLE: *Rodolphe et Nadasti*. Aventure hongroise. — Bibl. Nat. S 17363 — 25—29.

1837. — DEFORGES és PAUL DUPORT. — Schubri, le brigand hongrois. — Vaudeville.

Előadta a párisi Gymnase dramatique 1837-ben. Tkp. ugyanezen szerzőknek az előbb «Roche le Barbu» címén adott vaudevilléjével azonos, melynek címét az akkor sokat emlegetett rablóvezér nevével cserélték föl. WURZBACH. 31. Theil (Wien 1876) 68. l. (Schobri Georg cikkben), innen átvette TÓTH BÉLA: *Mendemonddk* (II. kiad. Bpest, 1901.) 159. l.

1847. — NYSSSEN, J.-J. — Examen critique et littéraire de la Rodolphiade de S. E. Jean-Ladislas Pyrker, Patriarche-Archevêque d'Erlau, ... par —, professeur de rhétorique au Séminaire de Saint-Trond ... Suivi d'un Dithyrambe, par A. Meyers, prof. de poésie au même séminaire. Saint-Trond, Typographie de l'Anwest-Cluymers 1847. 8°. 184 l.

Ajánlás: A Son Exc. Monsieur le Comte Maurice de Dietrichstein. — A 174. l.-ig a *Rodolphiade*-ot elemzi, idézve a megfelelő helyekre vonal alatt az eredetit; ezután: La Muse Chrétienne. Dithyrambe à mons. J. L. Pyrker, Patriarche-Archevêque d'Erlau.

1849. — DUMAS PÈRE, ALEX. — Allemagne — Hongrie — Italie. Le Mois, 1849. szept. 1. és okt. 1. (21. és 22. sz.).

Ism. F. [erke] Á. [gost]: *A Cél*. V. évf. (1914.) 367—8. lk.

1855—1856. — CARLOWITZ, A. de. — Voyage dans les principautés danubiennes et aux embouchures du Danube, par Mme la baronne —. Première partie. Impr. dans la Revue de Paris 15. IX. 1855 (t. 38. pp. 504—543.) et 15. X. 1856. (t. 39. pp. 275—292).

«Cette prem. partie comprend de Neil-Orsova à Skella Cladova.» (*La Quérard* II. 584. l.).

1860. — DAUMONT, ANTONIN. — Les Esprits du soir, ou le Chant des fiancés en Hongrie. Etc.

L. LEVAL 156. sz. itt tévesen: 1880. — Vers, színhelye: Magyarország (La Forêt de Moór...), szereplői magyarok (Andor, Csóri stb.).

1862. — PULSKI, FRANCIS. — Un drame en Hongrie par —. Publié en français par Amédée Pichot. Paris, Michel Lévy frères, 1862. 8°. 300 l.

M. N. Múzeum: Hung. h. 4747 r. — HEVESY Andor budapesti magánkönyvtárában: Nouvelle édition. Paris. M. Lévy 1871. 8°. 300 l. — A fordítás valószínűleg az angol eredetiből való (*The Jacobins in Hungary; or, the Conspiracy of the Abbot. A Tale of Austrian Oppression. By Francis Pulszky.* London, Colburn. 1851. 8° I. köt. 305 l. II. köt. 310 l.).

1867. — GUÉNOT. — Le Maître de Hongrie, ou la Révolte des Pastoureaux. Par l'abbé —. 1867. 8°. 120 frcs.

LORENZ: *Catalogue gén.* (Paris 1880.), VIII. 399 l. — Bibl. Nat. Y² 4064.

1874. ROBERT, CLÉMENT. — Le Baron de Trenck, on le prisonnier de Magdebourg. Paris, 1874. 12°. 125 fr.

LORENZ: *Cat. gén.*

1876. ULBACH, LOUIS. — Aventures de trois grandes dames de la cour de Vienne. 3 vol. 12°. Paris, 1876.

II. köt.: Magda. III. köt.: La Comtesse de Thyrau. —

LORENZ: *Catalogue général*, t. X. 684. l. (Paris, 1887.).

1881. — VALLON, GEORGES DU. — Chez les Magyars. — Paris, 244 p.

Roman.

KONT 109. l. — A Bibl. Nat. *Catalogue général*-ja szerint a szerző igazi neve: Comtesse Amélie de Lars. — Bibl. Nat. 8° Y². 4832.

1885. — GALLET és BLAU. — Le Chevalier Jean, drame lyrique en 4 actes, poème de Louis G. et Eduard Bl., musique de Victorin Joncières. [Paris, Opéra-comique, 9 Mars 1885.] Paris, C. Lévy. 1885. 12°. 53 l.

Bibl. Nationale 8° Yth 21717. — Nem láttam.

1899. HERMANT, ABEL. — Le Faubourg. Comédie en 4 actes. Első előadása Párisban 1899. XI. 23.

Személyei: Comtesse Nandor, Eperjes (vagy: Ctesse Eperjes), leánya: Margit, Comte Arday de Nagi-Ardé, Baron Pécs. — Az I. felvonás egy része magy. politikai és egyéb viszonyok megbeszélése, magy. képviselőházi tárgyalások stb.

1910. — RITTER, WILLIAM. — L'Entêtement slovaque. Paris, Bibliothèque de l'Occident, 17 rue Eblé. 1910. N. 8°. 61. l.

BARANYAI ZOLTÁN.

Bethlen Elek könyvtára 1683-ból.

BETHLEN Elek¹ fejedelmi tanácsos és Belső-Szolnokmegye főispánja (1645—1696) erősen kifejlett történeti érzékével tűnik ki kortársai közül. Bár közéleti tevékenysége idejének nagyrésztét lekötötte, gondja volt a keresdi várkastély teljes újjáalakítására, mely jelenlegi formáját tőle nyerte; családjá, főleg atyja BETHLEN Ferenc (életét megírtam Századok, 1908. évf.) levelezését ő rendezte, mint azt az egyes okiratokra tett megjegyzései igazolják. Bátyja Farkas, a történetíró, becses történelmi műve kinyomtatására nyomdát állíttatott fel, sőt maga is megírta családjá geneológiáját, mely műve azonban nem ismeretes. Tudományszeretetét jelentékeny könyvtára is tanúsítja, melyben több magyarnyelvű munka és kézirat található, köztük számos olyan, mely Bethlen Farkasnak történeti műve megírásakor forrásul szolgált.

Az 1683-ból való könyvtárjegyzék eredetije gr. BETHLEN Gábor keresdi levéltárában található.

Anno 1683. Catalogus librorum.

1. Egy tiszta sido biblia, in folio majori.
2. Egy Opera Athanasi episcopi.
3. Sermonum decates quinque de potissimis Christianae religionis capitibus, autore Heinrico Bullingero.
4. Eusebii omnia opera.
5. Káldi György praedikácuskönyve.
6. Philosophia Aristotelis.
7. Cronologia Nicefore, secundum Graecorum rationem, temporibus expositis.
8. Fekete bársonyban egy sidó könyv, thalmut lehet.
9. Sethi Calvisii opus cronologicum.
10. Homilia Rodolphi Gualtheli.
11. Lexicon sive dictionarium Graeco-Latinum.
12. Historiae ecclesiasticae Eusebii, Socratis Theodoriti Zozomeni.
13. Cronica Carionis in folio.
14. Praeconium evangelicum, sive dominicalia Stephani Gelei.
15. Kalauz, melyet írt Pázmány Péter.
16. Commentarius Bullingeri in evangelium Mathei.
17. Concilium Tridentinum.
18. Plinius.
19. Lectio principum in folio.
20. Biblia Hieronimi, barát írással, igen régi.
21. Platearius de simpli (így!) medicina.
22. Pósa-házi János catechismusa, más-ként Igasság oszlopa az neve.
23. Sintagma juris imperialis ac Hungarici.
24. Nicolai Causini Retorica de eloquentia, in quarto.
25. Valentini Gentilis capitis supplicio Bernae affecti historia, autore Benedicto aricio.
26. Postilla Georgii Kolczar.
27. Vendelinus az fejedelem önmagassága által magyarra fordított könyve.

¹ A jegyzéket röviden ismertettem Erd. Múzeum. 1914. 44—45. ll.

28. Orationes, praelectiones etc. Philippi Beroaldi.
29. Sphaera civitatis, sive reipublicae secundum reges administrative ratio.
30. Irenicum Davidis Parei, de unione et sinodo Evangelicum concinnata.
31. Felserdült csecsemő, Kereszturi Pál munkája.
32. Synopsis teorica et practica, sive Historia universalis, opera Gasparis Dornavii, in quarto.
33. Csecsemő keresztény, sive catechesis Pauli Keresztúri.
34. Csepregi iskola. Balázsházi bosznai püspök munkája.
35. Szent atyák öröme. Meggyesi Pál munkája.
36. Mizád Antal kerek gondviseléséről írt könyve, melyet Ladányi János magyarul fordított.
37. Magyarország törvényfolyásáról írt könyv, in quarto, Kászoni János által.
38. Margarita facetiarum.
39. Pécsi Simon sídóból fordított könyve.
40. Matkó Sámbar ellen írt könyve, nincs bekötve, nyomtatva.
41. Bucolica Virgilii.
42. Commentarius brevis rerum Polonicarum, in quarto.
43. De invocatione Sanctorum, az mely Monoszlói Andrástól, posoni préposttól iratott.
(Egy szám kimaradt.)
45. Teatrum Historicum et poeticum ex Natali Comite.
46. Natalis Comititis mithologia, sive explicatio fabularum.
47. Thesaurus Latini sermonis.
48. Nicefori historia ecclesiastica.
49. Filippi Melanctonis opus theologicum.
50. Apotegmata ex probatis Graecae Latinaeque scriptoribus.
51. Laurentii Valle, de linguae Latinae elegantiae liber.
52. Resolutio orationum Ciceronis, auctore Melchiori Junio Vitebergiensi.
53. Encridion de praecipuis capitibus doctrinae coelestis, Latine redditum per Joannem Zangerum.
54. Scholae politicae classes duae. Primae de modis optime administrandi imperii, secundae regulae in omni imperio, principatu tam belli, quam pacis observandae.
55. Cronica a Philippo Melanctonis.
56. Dialogus Nicolai Volkmari, Latine et Germanice in usum puerorum.
57. Joannis Sturmii, de universa ratione elocutionis rhetoricae liber.
58. Auli Gellii Noctium Atticarum liber.
59. De lege naturae apodictica methodus, per Nicolaum Hemmingium.
60. Marcelli Palingenii: Zodiacus vitae, írás van ennek az végiben, egynehány zoltár deákul.
61. Pax animae, magyarul, Pápai által, az doctor által magyarra fordított.
62. Oratio Mureti.
63. Metamorphosis Ovidii Nasonis, in octavo.
64. Postilla Nicolai Hemmingii in Dominicas.
65. Keresztúri Pál mérges tejének megorvoslása, Posenban nyomtatták.
66. Laurentii Valle, de lingua Latina.
67. Homeri Ilias.
68. Caroli Carafae episcopi commentarii.

69. Ugyan Keresztúri Pál mérges tejének megorvoslása.
70. Ismét ugyan Cronica Carionis.
71. Ciceronis de oratore dialogi.
72. Erasmi Roterodami epistolarum.
73. De miraculis occultis naturae, simul de vita cum animi et corporis incolumitate recte instituendo.
74. Quintus Curtius deákul.
75. Preces sacrae ex psalmis Davidis exemptae, per Petrum Marchi-rem.
76. Orator extemporaneus.
77. Collegium politicum.
78. Grammaticum Latinum in usum Latinum scholasticum.
79. Más egy zsidó könyv, zsoltáros könyv fog lenni.
80. De regno Daniae.
81. Az örökkévalóságról, Drexelius munkája magyarul.
82. Redivivus Cristianus, Principissae Susannae Lorántfi dicatus.
83. Ovidii opera, in decimo sexto.
84. Textoris epistolae.
85. Joannis Berclavii Argenis cum clave.
86. Ugyan más Ovidii opera, in parva forma.
87. Virgilius opussa, in exiguo volumine.
88. Teologica magistro politico christianae et subditorum, quid sit officium eorum?
89. In somnium Scipionis, Saturnaliorum liber Mererosii Ambrosii.
90. Az vasárnapokra rendeltetett epistolák. Bécsbe nyomtatva magyarul.
91. Encridion controversiarum praecipuarum nostri temporis, de religione.
92. Graecae linguae tabulae.
93. Philippi Melanctonis grammatica.
94. Epistolae Ciceronis.
95. Prima concertatio Antifotiniana, Joannis Poliandri.
96. Magyar enciclopedia.
97. Justi Lipsi epistolarum centuriae.
98. De Gyermana (igy!) pronunciatione Graecae linguae.
99. In fisicam Guillelmi Adolphi Scribonii animadversiones Timonei Bricti Cantabrigiensis, medicinae doctoris.
100. Viridarium juris novum, in quo flores et axiomata utriusque juris secundum methodum in certa capita distincta sunt.
101. Terentii comoediae.
102. Justinus historicus.
103. Vicentii Castellani, de officio regis.
104. Antonii Mureti orationes.
105. Acta Romanorum pontificum, auctore Joanne Baleo.
106. Erothemata dialecticae et rhetoricae Philippi Melanctonis.
107. Dialecticae considerationis liber.
108. Defensio orthodoxae fidei contra Michaellem Servetum.
109. Janua linguae Latinae.
110. Grammatica Philippi Melanctonis.
111. Grammatica Emanuelis.
112. Philippus Melancton, in quo commendatur ministerium evangelii.
113. Epistolae Ciceronis.
114. Cato.
115. Novum testamentum Italice.
116. Compendium rhetorices, manu scriptum.
117. Dialogus az részegségről és tobzódásról. Heltai Gáspár nyomtatta, kötetlen.
118. Palatome Samosatani animi.
119. Praerationes Avenarii.
120. Responsiones ad viri cujusdam septemtrionalis interrogationes, qui de salutis aeternae comparandi ratione ac de vera ecclesia cupiebat institui.

121. Epistolae obscurorum virorum.
122. Compendium manualis (így!) controversiarum huius temporis, de fide ac religione conscriptum.
123. (*Könyvcím hiányzik.*)
124. Biblia secundum versionem Francisci Vatabli.
125. De secretis, per Jacobum Beccerum.
126. Millenarius sextus, isagoges historicae Mathei Dresseri, de rebus ecclesiasticis.
127. Doce nos orare, quin et praedicare.
128. Aristotelis problemata.

A nagy fejér ládában az nyerges házban vadnak ezek az könyvek.

1. Herbarium, sive hortus Eistetensis.
2. Cronica mundi.
3. Concordantia biblicorum.
4. Bonfinius Latine.
5. Generale decretum.
6. Turoczi barátrással, magyar királyok effigiesekkel.
7. Öreg Rákóczi György fejedelem Ferdinandus tertiuossal az mint megbékéllettek, arról való diplomákról írt könyv.
8. Egy orvosságos könyv, nincs elvégezve, fekete quantitásban.
9. Magyar Bonfinius.
10. Mátyás király cancellárja könyve, írott.
11. Liber exequialium ceremoniarum Susannae Karolyinae principissae.
12. Sallustius, de bello Catalaniano.
13. Item egy volumenben Szent Job soltárok, Ecclesiasticus könyve.
14. Biblia veres aranyas quantitásban, a szegény atyám neve rajta.
15. Ferdinandi secundi, Romanorum imperatoris virtutes, in quarta.

16. Giliad balsamuma, kötetlen. Kelemen János fejedelem rabságában írta.
17. Institutio principis christiani, authore Erasmi Roterodami, in quarto.
18. Florilegium sanctorum patrum, in octavo.
19. Renati Descartes: Principia philosophiae.
20. Admiranda narratio incolarum Virginiae, in folio.
21. Kerti formákról való könyv; a magyarázatja németül van.
22. Bethlen Gábor cancelláriája könyve, írva.
23. Mikó Ferencz írta könyv.
24. Eszterházi Miklós öreg Rákóczi Györgynek írott levelei paríája. Kinyomtatva egy könyvben, in quarto.
25. Az öreg gróf Rhédei Ferencz temetéséről írt könyv, in quarto.
26. Veres Balázs decretuma.
27. Biblia Sanct. Pagmini. (így!)
28. Magyar Curtius.
29. Josephus historicus de bello Judaico.
30. Egy grammatica.
31. Murányi Venus.
32. Egy szakadozott mundi chronica.
33. Egy posoni kalendarium.
34. In quarto egybekötött könyv, az kiben régi dolgokat irattam, az az titulussa: Liber memorabilium diversorum rerum et temporum.
35. Istváni, de rebus Hungaricis.
36. De sacra corona regni Hungariae, authore Petro de Rewa.
37. Egy írott könyv Szamosközi Mihályé: De rebus Sigismundi Báthori.
38. Politica Justii Lipsii, magyarul.

Közli: LUKINICH IMRE.

Haunolt János könyvtára 1595-ből.

A Selmecebányán elhalt HAUNOLT János¹ hagyatékáról 1595 nov. 13-án a városi jegyző által felvett leltárban a következő könyvjegyzék foglaltatik:

Bücher in Folio.

Teutsche Bibel Wittenbergisch in folio
2 theil.
Opera Josephi Latine.
Dionisii Areopagitae Hierarchiae.
Formalitates Scholi.
Nicephori Ecclesiastica historia.
Plinius Naturalis historiae scriptor.
Operum Philippi tomi tres 4.
Victorinus Strigelius in libros Regum
Samuelis.
Opera Johanni Calvin.
Dictionarium Haebraicum Avenarii.
Operum Galeni tomi quatuor.
Syntaxis medica Wegheri.
Trincavellae medici opera.
Conciliator sive Petri de Albano opera.
Hypocrates.
Loci communes medici scripti.
Opera Donati Altomadj medicj.
Thesauri linguae latinae tuo (!) tomj.
Nizolius.
Lexicon graeco latinum.
Latino graecum tictionarium (!).
Virgilius Fabricii.
Adagia Erasmi.
Hieronimus Wolfius in officia Ciceronis.
Luciani opera latine.
Commentari Budaei linguae graecae.

Ulmer Stadtrechte.

Aristotelis opera latine.
Isagoge chronologica Buchholzeri.
Chronologia Buchholzeri.
Chronicon Philippi.
Chronologia Functii.
Bonfinii rerum Ungarorum decades.
Otto Frisingensis historicus.
Dionisii Alexandrini antiquitates Romanae.
Xenophontis opera.
Herototos (!) et Tucytides (!) graeci et latini Henricj Stephani.

Bücher In quarto.

Homerus Graece.
Ashiles (!) et Sophocles graece.
Ethica Aristotelis ad Nycomachum graece.
Mytiologia comitis.
Stobaeus graece.
Auctores varii de re rustica.
Eleazari Tilesii Lobsprung des Teutschen Adells.
Justinus ex rogo Pompeio et Valerius Maximus Altfrenkhisch.
M. Petrus Glazer, wider die Sacramentierer.
Disputatio Matthei Flacii cum Jacobo Colero.
Disputatio, vonn der Erbsündt.

¹ Ez nem más mint Magister HAUNOLD János, aki 1586-ban már Selmecebányán volt. Valószínűleg Neussében (Szilézia) született s rectora lett a selmeci iskolának. 1587-ben egy lectio ordot terjesztett a tanács elé. 1594-ben várkapitánnyá lépett elő, s mint ilyen halt meg 1595 ápr. 25-én. Könyvtárának itt közölt jegyzékét már BREZNYIK is lenyomatta: *A selmecebányai ág. h. ev. egyház és lyceum története*. Selmecebánya, 1883: 350–60. lapján. Minthogy azonban ez a lenyomat nem elég hű, célszerűnek láttuk mi is kiadni. (G. P.)

Biblia Latina.

Martini Crusii poemata graeco latina.

Admonitio Neustadiana te (!) libro concordiae.

Confutatio tisputationis (!) Grynej, Jacobus Andreas.

Epiphanius te (!) prophatis etc.

Ezechiel OEcolampadii.

Psalter: Johanni Bugenhagii.

Victorinus in locos Communes philippus tomi tuo (!).

Historia Captae Gothae.

Calendarium Eberi historicum.

Oratio Georgii Caesaris Cashovienensis, te (!) vita et obitu Basilij Fabricii.

Epitheta Ravisii.

Grammatica Johanni Brassicanj, Alte materien.

Tripartita Regni Hungariae legum, altfränckisch.

Bruti epistolae graece.

Logica Aristotelis graece.

Grammatica graece Antesignan.

Antonii Mureti variae lectiones.

Hermogenis Rhetorica.

Ephemeris stadii et antiquorum quatuor tomj.

Grammatica haebrea: Sancti Pagnini cum aliis opusculis.

Allerley Reginients in Sterbens leüffen und Pestilenen.

Gabrielis Fallopii expositio in librum Gallenj te (!) ossibus.

Theophrasti paracelsi, vonn der Pergsuch.

Opuscula quaedam anathomica Gallin.

Practica Altomarj.

Tabulae directionum et profectionum Regio montani 1^a pars.

Tabularum Regiomontanum secunda pars.

Commentaria Jacobj Milichj in librum 2. Plinii.

Martinus Helvigius, vonn allerlei Sohnnen Uhren.

Valentini Nabor Ennarratio Elementarum Astrologiae sive de indici Nativjtatum.

Cosmographia Petri Appianj per Gemmam Frisium.

Descriptio aurej velleris Jakobj Vinarjj Joannj Claj graecorum poematum libri 6.

Horatius Lambin tomj. 2.

De nova stella Anno Christi 1573.

Tabulae prutenicae.

De cometa Sculteti.

Der Stadt Preslau Schulordnung.

Relationes unnd allerlei Neuer Zeitungen.

Bücher in Octavo.

Gnomologia Graeco latina Joanni Stobei per Michaeli Meandosorii sapientia.

Philippus Mel[anchton] in aliquot libros Ethicor. Aristotelis.

Esopi fabulae graeco latinae Tübingae.

Esopi fabulae graeco latinae Basileae.

Postill Spangan Pergi Teutsch, von den festen.

Diogenes Läertius Henrici Stephanj. Alexandri ab Alexandro geniales ties. (!)

Divinationes pancerj.

Hieronymj Cardani subtilitates.

Scaligeri exercitationes contra cardanj subtilitates.

Narratio te (!) capta Famagusta.

Georgii Fabri virorum illustrorum historiae sacrae.

Pausanias latine.

Polibius latine.

Xenophoni graece.

Macrobius Ambrosius in somnium scipionis.

Livii operum tomj 4 videlicet decas I. 3. 4. 5.

Dionis historia Romana.

Dionis rerum Romanarum a Pompeio

- Magno usque ad Alexandri Mammae
 filium, Epitome.
 Davidis Chyfraei sylvā chronici Saxo-
 niae.
 Johanni Sleidanj Commentarii.
 Commentarii de statu religionis in
 Regno Galliae.
 Novum Testamentum graeco latinum.
 Dionisij Alaxandrini de situ orbis liber.
 Vita Philippi per camerarium.
 Isagoge chronologica Bucholzerj.
 Laurentii Gallae de rebus gestis Fer-
 dinandi Arragorum et sicutorum
 Regis.
 Calendarium Eberi.
 Chronologia Herodoti.
 Michaelis Beūteri calendarium histori-
 cum.
 Chytreus in Syracidem.
 Chytreus in Mattheum.
 Chytreus in Micheam, Nachum et
 Malachiam prophetas.
 Chytreus in Generim et Exodum.
 Psalteri trilinguis tomi tuo (!).
 Autho Sadeel de sacrificio Christi.
 Theodo Bora de praedestinatione.
 Bora de caena tomini (!).
 Bora, te (!) poligania et te (!) tivor-
 tiis (!).
 Novum testamentum graece.
 Syntagma Hemingii.
 Exegema Benedicti Talmannj.
 De persona Christi Talmannj.
 Commentarium Arelii in Novum Te-
 stamentum tomi. 7.
 Victorinj Strigelii Commentaria in lib-
 ros aliquot veteris Testamenta
 tomi 6.
 Athanasii opuscula quaedam.
 Gregorii Hazianzeni opuscula quaedam.
 Victorini Strigelii psalter tomi 2.
 Corpus doctrinae, Phil.
 Chatechesis graeco latina Neandri.
 Onomasticon Theologicum Chytrei.
 De caena Eberi.
 Apollinaris in psalterium paraphrases.
 Apollogia Ecclesiae Tigurinae per Hen-
 ricum Bullingerum.
 De passione Hieronimus Vallerus.
 Oeconomia Evangeliarum Carneri.
 Postilla Hemingii.
 In evangelia Victorini Strigeli.
 Eiusdem in epistolas postillae expli-
 cationes.
 Dispositiones epistolarum domina-
 cialium Chytrei.
 Annotati in epistolas dominicales
 Lossii.
 Selneccerus in sapientiam Salamonis.
 Centuria questionum Sacrum Doctoris.
 Lutherj.
 Augustini Soliloquia.
 Regulae vitae Chytrej.
 Selneccerus in tria symbola, videlicet
 Apostolicum, Niceni et Athanasii.
 Precationes Trocendorffii.
 Rosarium Trocendorffii.
 Examen Philippi.
 Biblische historien, Hartmani Beyer.
 Catechesis Trocendorffii.
 Ilias Homeri graece et latine.
 Hesiodi opera et dies.
 In Hesiodum commentarium M
 Stephani Riceii.
 Theognidis sententia graeco latinae.
 Poemata Pythagorae et Phocylidis.
 Terentius Antesignanj.
 Euripides graece.
 Euripides latine.
 Plantus Camerarii.
 Virgili opera.
 In Eglogas Virgilii. Riceii. explicatio-
 nes.
 Petrus Ramus in bucolica Virgilii.
 Virgilius Fulvii Ursinj.
 Fast: Trist: de ponto Ovidii.
 Catullus, Tibullus propertius Manilius.
 Psalterium Eobani Hessii.
 Poemata Hessii.
 Psalterium Buchananj.

- Poemata Sabini.
 Poemata Joanni Maioris.
 Inveninj poemata sacra.
 Poemata Sacra Fabricii.
 Ethica Philippi.
 Poemata Adami Siberj.
 Posselii Evangelia Carminice.
 Flores poetarum.
 Priscianus vapulaus Frissinj.
 Riccius in Orationes quasdam Ciceronis.
 Ricii 3 tomj in epistolas Ciceronis.
 Ricii 3 tomi in Terentias Comedias.
 Grammatica Iuvenarii Haebraicae linguae.
 Joan Posselii versus graeci in Evangelia.
 Grammatica Michaelis Neandri Hae-brea.
 De re metrica Mycilli.
 Elegantia Fabricii ex Plauto.
 Grammatica Crusii graeca.
 Grammatica graeca Philippi.
 Urbanus grammaticus graece et latine.
 Priscianus grammaticus.
 Despanterii Grammatica.
 Livacrj grammatica.
 De lingua latina Stephanus Doletus tomi 2.
 Johann Clai prosodia.
 Syntaxis Philippi.
 Grammatica graeca Mezlerj.
 Syntaxis Posselii.
 Rechenbüchlein Valentin Schützen.
 Rechenbüchlein Joan Alberti.
 Rechenbuch Petri Appiani.
 Rechenbuch Christoff Rudolffs.
 Nomenclatura Hadrianj Junii Medici.
 Nomenclatura Marti Rulandj.
 Nova methodus docendi pueros Nicolai Glenardi.
 Chytrei oratio de Carolo, Ferdinando et Maxmiliano Imperatoribus.
 Der Weiber Haushaltung Wolff Russ.
 Verii Flavi opera et Festi Pompej opera.
 Turnebus in Varronem de lingua latina.
 Phrasiologia Isocratis graeco latina.
 Justi Lipsii antiquae lectiones.
 Wilhelmi Canterii novarum lectionum libri.
 Schediasmata Henrici Stephani.
 Godeschalcus de particula linguae latina.
 Phrases Stephani Doleti.
 Hemeri (!) Ilias et Odys. latine per Laurentium Vallam.
 Hospinianus in Organum Aristotelis.
 Joanni Caesarii dialectica et Rhetorica.
 Dialectica Titelmani.
 Dialectica Philippi.
 Instituta Dialectica Michaeli Sonleuteri.
 Apollodori Atheniensis Bibliotheca.
 Sturmii dialecticae et oratoriae partitiones libri.
 Rudolphi Agricolae iuvent libri.
 Andrei Planeri dialectica.
 Jacobi Gorscii.
 In dialectica Ph: Victorinus Strigelus.
 De Iuventute Harmogenis Tharseni libri.
 Harmogenes de dicendi generibus.
 Aristotelis Rhetorica graece.
 Quintilianus.
 In Rhetorica Philippus Crusius.
 Rhetorica Chytrei.
 Freigii pedagogus.
 Rhetorica Philippi.
 Questio dialectica Lossii.
 De duplici copia Erasmj.
 Cornelius Agrippa de vanitate scientiarum.
 Topica legalis Euerhardi.
 Isocrates graece et latine.
 Pars altera Isocratis.
 Operum Luciani tomi 2.
 Operum Ciceronis tomi 9.
 Declamatio Philippus tomus 1. 2. 3. 5. 6.

- Intimationes Philippus tomi 6.
 Declamatio Philippus tomus 2-dus.
 Declamatio Academiae Genen: tomus 1.
 Questio de rebus cognitione dignissimis in Academia Witeberga.
 Orationes Funebres Camerarii.
 Panegyres Altorffianae.
 Epistolae Bëmbi.
 Epistolae Pauli Manutii.
 In officia Ciceronis Aldus Manutius.
 Ad Atticum Paulus Manutius.
 Epistolae familiae Ciceronis.
 Johannes Ludovicus vives te (!) disciplinis liber.
 Ciceronis oratio pro Archia.
 Lectiones Babbistae Montani in secunda Fen: Avicennae.
 Babbistae Montii in artem parvam Galenj.
 Fernellii Medicinae universalis tomi 2.
 De Febribus Fernalius.
 Valleriolae commentarium in constitutione artis Medical Gallenj.
 Leonhardii Fuxii anatomia.
 Loci communes medici valleriolae.
 Galeni de locis assectis.
 Contradictiones Nicolai Rorarii.
 Periochae Cratonis.
 In Aphorismos Cratonis, Fuxius.
 Institutio Leonhardi Fuxii.
 De valetudine conservanda Anthonius Schnebergerus.
 Dictionarium meticum (!) Henrici Stephanj.
 Joanni Tagancii Chjurgiae.
 Monosticha in capita singula librorum.
 Bartholomeus Reusner wider die Lügen paracelsj.
 Theoriae planetarum Purhacj.
 Theoriae planetarum Pencercj.
 De timensione terrae Pencercj.
 Logistica Pencercj.
 Logistica Buteonis.
 Thomas Erastus de laniis seu strigibus.
 Sphaera Pencercj et Winshemii.
 Sphaera Joan te (!) sacro busto.
 Questio in Sphaeram te (!) sacro busto.
 Commentarium Velcunionis in physicam Aristotelis.
 Physica et Ethica Philippi.
 Physica Philippi.
 Problemata Aristotelis.
 Euclidis Elementa geometrica a Mauritio Steinmetz.
 Proclj Sphaera.
 Logistica Eldonis Ilderici.
 Metelogia Garcae.
 De methodis Michaeli Stanhusii.
 Topographia orbis Joachimi Vadianj.

 In decimo Sexto.
 Institutiones Juris Justinianj.
 Theocryti Idyllia.
 Sillii Italici poemata de bello punico.
 Homerici et Virgiliani Centones.
 Jacobi Sylvii Medici Comentarium in galeni libros de differentys febrium.
 Dispensatorium Augustanum.
 Centum fabulae Gabrielis Faernj.
 Ilias Homeri Eobano Hesso interprete.
 Praecationes Andrae Musculi.
 Harmoniae Evangelicae Andrae Osiandri.
 De fide et bonis operibus Henrici Bullingerj.
 Psalterum Corneri.
 Antiquitatum variorum Autores.
 Polidorus Virgilius de rerum inventioribus.
 Julii ob sequentis prodigiorum liber
 Commentarium Julii Caesaris bellorum a segestorum.

 Ungebundene In folio.
 Micheas propheta cum Translationibus Hebrae Caldae Graeco latina et germanica a Domine Joanne Dragonite.

Diosohanti Alexandrini Arithmetica.
Melchior Cling in Instito Imperiale
Defect :

Ungebundene in quarto.

Computus Ecclesiasticus Sculteti.
Aliquot Exemplaria Arguum in Evan-
gelicas et Apostolicas lectiones au-
thore M. Joanne Haunoldo pro
Schola Schemnicensis.
Aliquot Epithalamia aliaque eiusmodi
poemata auss Carthoner unnd patent.
Item prognostica und Practicen
etliche Jahr,
Aliquot varii tractatus In Quarto zu-
samen gebunden.

In Octavo.

Brudi Lusitani Medici de Victas ra-
tione.
Steigil Grammatica Nicodemi
Fuschlin.
De medicamentorum simplicum gra-
dibus, et compositione B. Aretjj.

Joanni Argenterii Medici de Morbis.
Petri Rami Ciceronianus.

Item Etlich stükch geschribene Mate-
rien in quarto, unnd folio, Mappen
unnd Landtaffeln.

Asiae descriptio Abrach Ortelii.

Italiae tescriptio (!).

Itinerarium Izraelitarum (!).

Terra sancta sive palestina.

Silesia.

Galliae Typis.

Hollandia et Zelandia.

Hispania.

Hollandia parvo modo.

Palestina sive terra sancta.

Henaciidus dimidii orbis descriptio.

Regni Neapolita descriptio Pyrrhj Li-
gorii, media forma.

Graecia Nicolai Sophianj.

Germania Henrici Zelij Alt.

Novi orbis tescriptio (!) in forma Circulj
integri.

De est altera Tabula novi orbis
tescriptione (!) continens.

A selmecbányai városi levéltár eredetijéből néh. RICHTER Ede
levéltáros készítette másolat alapján közli

G. P.

TÁRCA.

DR. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

M. N. Múzeumi főigazgató jubileuma.

1922. április hó 12-én szűkkörű, családias jellegű, de annál melegebb ünnepségre gyűltek össze a M. N. Múzeum tisztviselői az igazgatósági ülésteremben. E napon töltötte be FEJÉRPATAKY László, a M. N. Múzeum főigazgatója, múzeumi szolgálatának *negyvenedik* esztendejét, s e ritka évforduló alkalmával legjobb kívánataival sietett üdvözlésére a vezetése alatt álló intézet tisztviselőkara. 1882. április hó 12-én nevezte ugyanis, ki TREFORT miniszter a könyvtárban akkor szervezett *levéltárnoki* állásra a fiatal, de már neves tudóst, a történelmi segédtudományoknak nálunk első modern irányu művelőjét. FEJÉRPATAKY László ugyan már 1877-ben, egyetemi tanulmányainak befejezése után rövid ideig dolgozott a múzeumi könyvtárban, de véglegesen csak ekkor került ez intézethez.

Az ünnepeltet a tisztviselői kar doyenje, HORVÁTH Géza, az állattár igazgatója, üdvözölte: beszédében rámutatott arra a nagy és értékes munkásságra, amelyet FEJÉRPATAKY László a magyar kultúra és tudomány szolgálatában immár majd félszázad óta végez, kifejtette hervadhatatlan érdemeit a Nemzeti Múzeum fejlesztése körül s külön kiemelte azt a nehéz küzdelmet, amelyet az intézet érdekében és védelmére a legutóbbi szomorú emlékű esztendők alatt folytatott, hogy a Múzeum hagyományait és épségét megóvhassa.

FEJÉRPATAKY László meleg szavakkal köszönte meg az üdvözlést. Nem aggasztja — mondotta —, ha majd erőinek fogytával esetleg távozni fog helyéről, mert nyugalommal tekinthet a jövőbe: arra a fiatal nemzedékre, amelyet ő és munkatársai neveltek, nyugodtan bízhatja e nagy nemzeti tudományos intézet sorsát.

Az ünnepség ezzel véget érven, MELICH János, a könyvtár igazgatója, felkérte az ünnepeltet, hogy fáradjon fel a könyvtár helyiségeibe.

FEJÉRPATAKY László a könyvtárban kezdte meg múzeumi szolgálatát, 1893-tól kezdve annak igazgatója volt s így ez az osztály, amely úgy érzi, hogy legközelebb áll hozzá, örömmel ragadta meg ezt az alkalmat, hogy külön is üdvözlje volt vezetőjét, kifejezést adva annak a nagy szeretetnek és tiszteletnek, amellyel iránta viseltetik. A könyvtár történetében is jelentős dátum az 1882. április 12-ike: ekkor vált ki ugyanis a kéziratos emlékek gyűjteményéből a közvetlen történelmi emlékek csoportja s alakult meg az ú. n. *levéltári osztály*, amely először FEJÉRPATAKY László közvetlen vezetése, majd igazgatósága alatt csodálatos gazdagságú gyűjteménnyé, a Múzeum egyik nagy büszkeségévé fejlődött.

Erre mutatott rá üdvözlő beszédében MELICH János, a könyvtár igazgatója, aki a Széchényi-teremben fogadta a tisztviselők élén az ünnepeltet, s végigtekintvén a könyvtár történetének utolsó négy évtizedén, kifejtette, mennyire össze van forrva FEJÉRPATAKY László nevével a Nemzeti Múzeum könyvtárának a mai hatalmas és modern nemzeti tudományos intézetté való fejlődése. Beszéde végén a könyvtár üdvözlő iratát adta át. Ezért, valamint az üdvözlésért meghatva mondott köszönetet az ünnepelt, felidézve azokat a kedves emlékeket, amelyek e helyhez kapcsolódnak, ahol hosszú múzeumi szolgálatát megkezdte.

Ezután a kéziratok termébe vonultak, s ott HORVÁT Istvánnak, a könyvtár nagyemlékű igazgatójának arcképe mellé elhelyezték FEJÉRPATAKY Lászlónak babérkoszorús arcképét. Régi terve volt már a könyvtárnak, hogy volt igazgatóinak emlékét arcképeiknek elhelyezésével ápolja s örökítse meg, s ezt a kedves alkalmat használta fel, hogy ehhez az első lépést megtegye, két legkiválóbb vezetőjének képével nyitva meg azok sorát.

Amint 1917-ben, amikor FEJÉRPATAKY Lászlót negyvenéves írói és harmincötéves tanári jubileuma alkalmából ünnepelték, a Nemzeti Múzeum is örömteli szívvel csatlakozott hálás tanítványai és tudóstársai ünnepeléséhez, úgy most ugyanolyan érzésekkel vettek részt a Nemzeti Múzeum örömeiben a tudományos világ és a rokonintézetek is, melegen üdvözlöven őt, a magyar tudományosságnak egyik kiválóságát, a magyar kultúra és tudomány szolgálatában eltöltött negyvenedik esztendő fordulóján.

JELENTÉS

AZ ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR 1921. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL.

Az 1921-ik esztendő Könyvtárunk történetében nem tartozik a kiemelkedőbbek közé. A rendszeres munka feltételei a megelőző évhez viszonyítva valamelyest megjavultak. Ez mindenek fölött Gazdasági Hivatalunk buzgalmának köszönhető, amely lehetővé tette, hogy tisztviselőink a fűtő idő alatt is megint rendes munkahelyükön végezhatték teendőiket. A folyó munkát így nagyobb zökkenő nélkül el is láttuk, s azonfölül — habár a régóta szükségessé vált általános revízió anyagi okokból ismét elhalasztódott — még egy és más különleges feladatot is megoldhattunk, pl. kéziratosztályunk anyagának felülvizsgálását.

Olaszótermünk is télen-nyáron nyitva állt az érdeklődőknek, látogatták is sűrűn, s ez évben felújult az a régi szokás is, hogy iskolák és egyesületek testületileg tekintették meg Könyvtárunkat; minden esetben gondoskodtunk szakszerű kalauzolásukról.

Az anyaggyűjtés terén sokkal sivárabb eredményeket mutat föl ez az esztendő. Pénzforrásaink — magánosok és egyes intézmények áldozatra kész támogatásával is — igen szűkösnek bizonyultak. Külföldi anyagunk kiegészítéséről úgyszólván teljesen lemondtunk (ennek következtében kivált háborús gyűjteményünk nem egy sorozata maradt félben-szerben), de még a hazánkat megszállva tartó szomszéd népek egyre emelkedő valutája is nagyon bénítóan hatott arra a törekvésünkre, hogy a történelmi Magyarország egész szellemi termésének gyűjtői lehessünk Trianon után és ellenére is. E részben is inkább egyes barátainknak hazafias buzgósa szerelte meg számunkra azt, amire a magunk anyagi képességéből nem telt volna.

Az elmúlt évben megindított Nemzeti Bibliográfia munkálatai serényen folytatódtak, valamint az ugyancsak második évben működő házi könyvkötészetünk is kibővítette munkája kereteit; az anyagbeszerzés költséges és nehéz volta itt is hátráltatóan hatott, mindazonáltal a műhely életrevalósága fennállásának rövid ideje alatt is nyilvánvalóvá lett.

Az 1920-ban átvett TODORESZKU-HORVÁTH könyvtár szakszerű felállítása közel jutott a befejezéshez. Az alapító özvegye — amiként az elmúlt esztendőben — 10.000 koronás adománnyal járult hozzá a becses gyűjtemény további gyarapításához.

Könyvtárunk folyóirata, a *Magyar Könyvszemle* 1921 folyamán összevont füzetet adott, amely a megelőző év szemléjét is tartalmazza és ismét teret nyújt nagyobb terjedelmű könyvészeti dolgozatoknak is. Kipróbált jeles szerkesztője, dr. GULYÁS Pál ez évben nyert öt évre szóló újabb miniszteri megbízást a folyóirat vezetésére.

A könyvkivittelt szabályozó miniszteri rendelet végrehajtásában tisztségviselőink ebben az esztendőben is résztvettek az előírt szakértői szemlék megejtésével.

Személyi változások terén két előléptetésről számolhatunk be. Egy fokozatos múzeumi állásbetöltés során Könyvtárunk két tisztségviselője részesült miniszteri kinevezésben: dr. PÁNYI Vukoszava múzeumi őrré, dr. BORZSÁK István pedig segédőrré lépett elő. A miniszteri rendelkezés — minthogy bevált munkaerőket jutalmazott meg — általános örömet és megnyugvást keltett.

A hozzánk szolgálattételre berendelt dr. SZÉMÁN István kanonok a viszonyok alakulása következtében nem foglalta el helyét.

Végül megrendítő fogyaték is esett ez évben Könyvtárunk tisztségviselői állományának: kedves, fiatal társunkat, dr. MÁNYIK Pál segédőrt gyilkos kór ragadta ki sorunkból, ahol becsvággal és hozzáértéssel látott hozzá, hogy a közműveltség ügyét szolgálja. A Gondviselés másként határozott...

Az évi forgalomnak és gyarapodásnak számszerint való kimutatását az alábbiakban foglaljuk össze.

Az elintéztet hivatalos ügyek száma 710 volt, a nyilvános olvasóterem látogatására jogosító jegy kiadatott 2671 drb.

A) *A Könyvtár használata:* a) A Könyvtár helyiségében:

1. A Nyomtatványi osztályban 19.683 egyén használt 69.430 drb-ot. A háborús gyűjtemény anyagából 12 egyén használt 150 kötet könyvet. A proletárdiktatura anyagából helybeli használat nem volt.

2. A Hirlaptárban 3011 egyén használt 4274 kötetet.

3. A Kézirattárban 132 egyén használt 408 kéziratot, 441 irodalmi levelet, 19 zenei levelet, 237 irodalmi analektát és 13 kötet kézirati katalógust.

4. A Levéltárban 213 kutató 27.002 drb oklevelet és iratot használt.

b) *A Könyvtáron kívül.* 1. A nyomtatványi osztályból 4013 egyén 6074 művet vett kölcsön. A háborús gyűjtemény anyagából 10 térítvé-

nyen kikölcsönöztünk 25 kötetet. A proletárdiktatura anyagából nemadtunk ki házon kívüli használatra.

2. A hirlaptárból 85 egyén 157 kötet hirlapot kölcsönzött ki.

3. A kézírattárból 12 térítvényen 19 drb kéziratot és 18 drb irodalmi levelet kölcsönöztünk ki.

4. A levéltárból 39 egyén 8897 drb iratot vett ki.

B) *Kötésre* a nyomtatványi osztályból 1230 mű 2635 kötetétadtuk ki, a hirlaptárból 469 hirlapot. Kötésre a nyomtatványi osztály 65.239 koronát, a hirlaptár 26.223.10 koronát fordított.

Az ősnymtatványok kötésének kijavítására házi könyvkötészetünkre 33.617— korona felszerelési költséget, munkadíjra és anyagra 11.390.45 koronát, összesen 45.007.45 koronát fordítottunk. Kijavítottatott 541 ősnymtatvány kötése. A többi osztályból nemadtunk ki kötésre darabokat.

C) *Vásárlásra fordítottunk.* 1. A nyomtatványi osztályban 55.205.28 koronát, 775.80 német márkát és 725 lengyel márkát.

A háborús gyűjtemény 1264 koronát és 2378.50 márkát, a proletárgyűjtemény 1150 osztrák koronát és 88 magyar koronát, a hirlaptár 1893.92 koronát, a kézírattár 9937 koronát és 223.70 márkát, a levéltár 26.180 koronát fordított vásárlásokra.

D) *Gyarapodás.* 1. A Nyomtatványi osztály *a)* kötelespéldány 3953 darabbal, *b)* vétel útján 1719 drb-bal, *c)* ajándék útján 1479 drb-bal, *d)* áttétel útján 23 drb-bal, *e)* csere útján 14 darabbal, összesen 7188 darabbal és kötelespéldányként küldött 9833 drb apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

Az ezen osztályhoz tartozó háborús és proletárgyűjtemény *a)* vétel útján 1335 drb-bal, *b)* ajándék útján 1217 drb-bal, *c)* csere útján 647 drb-bal, *d)* kötelespéldány útján 109 drb-bal gyarapodott.

2. A Hirlaptár *a)* kötelespéldány útján 32.172 számmal, *b)* vétel útján 23 kötettel és 8 számmal, *c)* ajándék útján 75 kötettel és 21 számmal, *d)* áttétel útján 14 kötettel, *e)* csere útján 1 kötettel, *f)* utólagos naplózás útján 57 kötettel gyarapodott.

3. A Kézírattár *a)* vétel útján 287 drb-bal, *b)* ajándék útján 69 drb-bal, *c)* áttétel útján 7 drb-bal, *d)* hagyaték útján 2 csomag irattal gyarapodott.

4. A levéltár *a)* vétel útján 1036 drb és 3 köteg irattal, *b)* ajándék útján 248 drb és 2 csomag irattal, *c)* áttétel útján 57 drb és 6 csomag irattal, *d)* letét útján 2 drb irattal gyarapodott.

A családi letétek közül kiegészítést nyert az IBRÁNYI, TIHANYI és RÖTTH családok régebben elhelyezett levéltára. Új levéltár — Fajsi ÁNYOS családé.

Az ország területéről való könyvkivittelt szabályozó miniszteri rendelet értelmében a Könyvtár tisztviselői ez évben 1070 esetben tartottak szakértői szemlét.

SZAKIRODALOM.

Szabó László dr.: *Athenaeum. Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből.* Budapest, 1918. Athenaeum r.-t. Kis 4-r. 163 l., 1 mell.

Hazánk egyik legnagyobb irodalmi és könyvnyomdai vállalata, az Athenaeum r.-t., 1918-ban ülte meg fennállása félszázados örömnepét. A társaság ez alkalomból előkelő tipográfiai ízléssel kiállított emléküzenetet adott ki, amelyben dr. SZABÓ László egyetemi m. tanár és jeles publicista vázolja a részvénytársaság külső történetét, hirlap- és könyvkiadói tevékenységét — utóbbit szakok mint csoportosítva —, összeköttetéseit a francia írókkal s végül kiadványainak művészi díszét.

A részvénytársulatot 1868. jún. 28-ikán alapították a legelső pesti cégek. Az alapítás kiindulópontjául a német származású, de lelkes magyar érzésű idősb EMICH Gusztáv vállalatai szolgáltak, minthogy a régi tulajdonos attól tartott, hogy hasonló nevű fia nem igen lesz képes üzletét mint egyéni céget továbbfolytatni. A két EMICH a teljesen felszerelt nyomdáért, könyvkiadó-üzletért, írói szerződésekért és hirlapokért 530.000 frtot, a vállalat elhelyezésére szolgáló belvárosi palota tulajdonukat képező kétharmad részéért pedig 80.000 frtot kapott. A részvénytársaság, melynek részvényeiből az EMICH-család 30.000 frt névértékűt egyzett, a júl. 3-iki ülésen vette föl az Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. nevet s aug. 2-án végleg megalakult 700.000 frt alaptőkével. Az 1869. jún. 25-én tartott első közgyűlés elé terjesztett mérleg igen kedvező volt, amennyiben héthavi működés után 35.470 frt tiszta nyereséget tüntetett fel, ami 12.5% hozadéknak felelt meg. Az 1870. évi közgyűlés a társulat alaptőkéjét 630.000 frtra szállította le, aminek az a magyarázata, hogy a társaság a kibocsátott részvények 10%-át visszavásárolta. Ezt a tranzakciót a társaság azután többször is megismételte, úgy hogy az alaptőke 1886-ban mindössze 240.000 frt volt. 1897-ben azután, minthogy a vállalat új épületei részére a Rákóczi-út 54. sz. ingatlant s több Miksa-utcai telket 235.000 frton megvásárolt, az alaptőkét 400.000 frtra emelték fel. Az alaptőkeemelésben a vállalat-

nak a Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bank volt segítségére, mely az újkibocsátású részvények egy részét saját számlájára átvette. Az új telep és bérház KRUMHOLTZ Ágoston tervei szerint készült el s bár a vállalat régi belvárosi telkeit igen előnyösen értékesítette, az építkezés, valamint az Eggenberger-cég tankönyvvállalatainak megvétele 1900-ban újabb tőkeemelést tett szükségessé. A vállalat alaptőkéjét akkor 1,600.000 K-ra emelték fel, még pedig br. HERCZOG Péter segítségével. 1903-ban a részvények 50%-os lebélyegzésével az alaptőkét ismét 800.000 K-ra szállították le s egyben elhatározták, hogy 4000 új részvény kiadásával az alaptőkét újból fölemelik 1,600.000 K-ra. Az új részvények elhelyezését a Hazai Bankra bízták, de a tőkeemeléssel teljes egészében csupán 1909-ben készültek el. 1911-ben, amikor a Grafikai intézet és számlakönyvek gyára r.-t.-ot megvásárolták a társaság részére, az alaptőkét a Pesti Kereskedelmi Bank bevonásával 3,000.000 K-ra emelték fel, 1912-ben pedig, amikor a Rigler József Ede papírnemű gyár is az Athenaeum tulajdonává lett, 5 millió koronára. A vállalat folytonos tőkeemelési alaposan megváltoztatták az igazgatóság személyi összetételét. Az első igazgatóságnak, vagy miként még akkor nevezték, választmány-nak CSÉRY Lajos elnökleite alatt BERGER Alajos, DEUTSCH Jakab, id. és ifj. EMICH Gusztáv, FENYVESSY Adolf, GYAPAY Miklós, JÓKAI Mór, KANDÓ Kálmán, br. KEMÉNY Zsigmond, KUNIG József és dr. REICH Ármin voltak a tagjai. 1869-ben a közben elhunyt id. EMICH Gusztáv helyébe GREGUSS Ágostot választották be. 1874-ben HORVÁTH Boldizsár és TÁRKÁNYI Béla kerültek az igazgatóságba. 1875-ben az összeférhetlenségi törvényből kifolyólag HORVÁTH és JÓKAI az igazgatóságból kiléptek, 1876-ban pedig az igazgatóság CSÉRY Lajos, VÉREI József, KANDÓ Kálmán, EMICH Gusztáv, GREGUSS Ágost, URVÁRY Lajos és KUNIG József személyére zsugorodott össze. Az elhunyt KANDÓ helyébe 1888-ban JÓKAI-t, az ugyancsak elhalálozott URVÁRY helyébe pedig FENYVESSY-t választották az igazgatóságba. Utóbbi a jubileum alkalmával is igazgatósági tagja volt az intézetnek. 1891-ben az elhunyt VÉREI-t GICZEY Samuval pótolták. 1893-ban HOFFMANN Alfréd, 1898-ban SCHWARCZ Félix, 1901-ben STRASSER Sándor és HERCZOG Mór, 1903-ban HANKE Jenő, 1904-ben JÓKAI helyére GAJÁRY Ödön, 1906-ban RANSCHBURG Viktor, KOHNER Adolf és ENYEDI Béni, 1911-ben FEHÉR Miksa, 1912-ben CZETTEL Gyula és DÁRDAY Sándor, 1913-ban pedig br. HATVANY Károly, PRANGER József és HÖNICH Henrik került be az igazgatóságba. Végül 1917-ben MIKLÓS Andor megszerezvén a részvények többségét, ő lett a társaság igazgató-

sági elnöke LÁNCZY Leo helyett, aki ezt a tiszteletet 1911 óta töltötte be, míg az igazgatóságot br. KOHNER Jenővel, MIKLÓS Lászlóval, dr. SALUSINSZKY Gyulával és SEBESTYÉN Arnolddal frissítették föl. A társulat első igazgatója OSTERLAMB Károly volt, írónk szerint jó kereskedő, de minden iniciatíva híján. Egészen más kaliberű egyéniség volt VÉREI József, akinek 1872—1891-ig terjedő igazgatósága alatt a vállalat gyönyörűen fölvirágzott. Utóda, EMICH Gusztáv, RANSCHBURG Viktort szerződtette a kiadói ügyek intézésére, 1902-ben pedig SCHWARCZ Félixre ruházta a pénzügyi és adminisztratív ügyek vezetését. EMICH, aki időközben a vállalat vezérigazgatója lett, 1903-ban ez állásáról lemondott, mire SCHWARCZ és RANSCHBURG ügyvezető igazgatókká léptek elő.

Igen érdekes a mű második fejezete, mely az Athenaeum hirlap-vállalatait ismerteti. A társulatnak lapkiadói tevékenysége üzleti szempontból meddő volt: a pénzbeli nyereség vajmi csekély lehetett, hiszen JÓKAI lapjának, a *Hon*-nak virágkora igen rövid ideig tartott s a *Pesti Napló*-nak is inkább a tekintélye volt nagy, mint a jövedelmezősége, azt az előnyt pedig, hogy a cég kiadványait saját lapjaiban ismeresse, csak igen kis mértékben használhatta ki, mivel «a reklám a régi magyar hirlapirodalomban egyáltalán igen szemérmes volt». Br. KEMÉNY Zsigmond egy 1868-ban öt évre kötött szerződés szerint szerkesztői költségekre havi 1050 frtot kapott, amit 1870-ben a változott viszonyok folytán 1400 frtra emeltek. Ebből fedeztettek a rendes munkatársak és levelezők havi díjai, valamint az egyes külön dolgozatok fejében fizetendő összegek, míg a táviratok, országgyűlési tudósítók, külföldi hirlapok előfizetési költségei, a szerkesztőségi iroda lakbére és fenntartása, valamint az irodai kiadások külön számlára folyósítottak. A lap előállítási költségeit 23"—33" nagyságú papirosra az első ezer példány után 45 frt 60 kr-ban, minden további 100 példány után 1 frt 65 kr-ban számította fel a kiadó. E költségek 1870-ben 55 frtra, illetve 2 frtra emelkedtek. A lap tiszta hasznának a fele a szerkesztőt illette, az esetben pedig, ha a mérleg veszteséggel zárul, annak csupán egyharmada terhelte a szerkesztőt. 1872-ben URVÁRY lett a lap szerkesztője, aki havi 1600 frtot kapott s a tiszta haszon negyedrésztében részesült. 1888-ban ifj. ÁBRÁNYI Kornél került a lap élére, aki 1892-ben megvette a lapot, de továbbra is az Athenaeumnál állíttatta elő. 1894-ben azután a lap ismét gazdát cserélt, aki egyúttal más nyomdába vitte a vállalatot. A *Pesti Napló*-nak 1869/70-ben 3234—3200 előfizetője volt, URVÁRY idejében mintegy 3000, utóbb még kevesebb, úgy hogy ÁBRÁNYI szerző-

désének az a pontja, amely szerint a lap tiszta jövedelmének egyötöde a szerkesztőt illette, tisztán plátói jellegű volt.

A *Hon*, mely eredetileg JÓKAI tulajdona volt, 1870-ben ment át az Athenaeum birtokába, mely a szerkesztőnek a tiszta haszon felét juttatta. Előfizetőinek száma 1869 elején 4078 volt, de ez a szám 1875 után rohamosan fogyott s a lap 1882. aug. 31-én végleg megszűnt, illetve egybeolvadt az *Ellenőr*-rel, *Nemzet* címén s LÁNG Lajos felelős szerkesztése mellett. A *Nemzet*, bár az uralmon lévő szabadelvű párt hivatalos lapja volt s naponta kétszer jelent meg, sohasem volt népszerű s 1500—2000 előfizetővel tengődött. Ez a szám 1898-ban 780-ra csökkent s ebből is 420 volt az állami hivatal. 1897 őszén esti lapját beszüntették, mivel helyette FENYVESSY Ferenc lapját, a *Magyar Ujság*-ot vette át kiadásába az Athenaeum a szabadelvű párt nyomása alatt. 1899 őszén ADORJÁN Sándor felelős szerkesztése mellett a két lapot *Magyar Nemzet* címén egybeolvasztották, de a lap minden frissesége mellett sem tudott gyökeret verni, úgy hogy 1903 végétől kezdve csak úgy maradt fenn tovább, hogy minden költséget a szabadelvűpárt vállalt magára. 1906. okt. 1-én a koalíció vette át a lapot és UGRON Gábort tette meg lapvezérül. A koalíció után a lap még egy ideig tengődött, míg végre 1913. aug. 25-én megszűnt.

Egy évig, 1878 folyamán, a *Kelet Népe* c. ellenzéki napilapot is az Athenaeum adta ki, a jobboldali ellenzék évi 8000 frt-nyi támogatásával. Ezt 1879-ben a *Magyarország* váltotta fel, melyet az egyesült ellenzék 14.000 frt évi szubvencióval támogatott, de ez a lap sem tudott fölvirágozni.

Nem több szerencséje volt az Athenaeumnak klerikális lapjával, a br. JÓSIKA Kálmán szerkesztette *Magyar Koroná*-val sem, mely hetilapnak indult s eleinte annyira virágzott, hogy 1879. jan. 1-én napilappá alakult át. A szerkesztő a kiadótól semmi fizetést sem húzott, hanem kikötötte, hogy az 1700-at meghaladó előfizetők mindegyike után évi 1 frt 50 kr jutalékot kap. Erre azonban sohasem került a sor. 1881-ben a lap némileg föllendült, mire a társulat 1882. és 1883. évre évi 6000 frt szerkesztőségi költségeket folyósított, de az érdeklődés csakhamar annyira ellanyhult, hogy 1885 végén pártolás hiányában beszüntették a *Magyar Koroná*-t. Érdekes, hogy a főpapság maga sem támogatta a lapot, az egyetlen kivétel LIPOVNICZKY István nagyváradi püspök volt, aki évi 1000 frttal segítette JÓSIKÁ-t.

Az EMICH-től átvett, vagy az Athenaeum alapította hetilapok sem

bizonyultak lukratív vállalatoknak. SZOKOLY Viktor lapja, a *Hazánk és a Külföld*, mely egy ideig népszerűbb volt nála idősebb s kevésbé eleven versenytársánál, a *Vasárnapi Ujság*-nál, az Athenaeum korában már csak tengődött s ezen KAZÁR Emil sem tudott segíteni, aki 1870. júl. 1-én a lap tényleges szerkesztését átvette. KAZÁR kudarcát az is előmozdította, hogy az Athenaeum a szerkesztési és illusztrálási költségeket évi 6000 frtról 4000-re szállította le. A lap 1872. dec. 6-án a Heckenast-cég tulajdonába ment át, amely azt a *Vasárnapi Ujság*-ba olvasztotta be. SZOKOLY másik lapjának, a *Heti Posta*-nak tulajdonjogát az Athenaeum már 1873. január 1-én az Általános Iparos Szövetségre ruházta, amely a mutatkozó deficit következtében még ez év őszén beszüntette a lapot. A SZABÓ Viktor alapította *Magyar Bazar*, melynek szabásmintáit évi 1300 márkáért kölcsönözte ki az Athenaeum a berlini Bazar-Aktien-gesellschaft-tól, a múlt század nyolcvanas éveinek első felében, amikor WOHL Janka és Stefánia voltak a szerkesztők, határozottan föllendült, de később erős visszaesés állott be s ezt az Athenaeum azzal sem volt képes ellensúlyozni, hogy WOHL Janka halála után, 1901-ben S. HENTALLER Elmára és Lónyayné BECSKY Idára bízta a lap irányítását, úgy hogy végül is megvált a *Magyar Bazar*-tól. Teljes kudarccal járt a társulat egyetlen szépirodalmi hetilapja, az *Athenaeum* is, amely 1872-ben indult meg az akkor még alig 25 esztendősz BEÖTHY Zsolt szerkesztésében s amely 1874 végén már megszűnt. BEÖTHY, aki szerkesztőségi költségekre évi 4560 frtot kapott, *A Műsák* címén egy kisebb alakú, kevesebb költségű lap megindítására tett ekkor javaslatot, de ajánlatát a társulat vezetősége nem fogadta el.

Élclapot kettőt adott ki az Athenaeum: 1875 végéig a *Bolond Miská*-t TÓTH Kálmán, majd BARTÓK Lajos szerkesztésében s 1875 március 20-ától 1905 április 27-ig a *Borsszem Jankó*-t ÁGAI Adólf szerkesztésében. A *Bolond Miska* előfizetőinek a száma soha sem lépte túl az ezret, a *Borsszem Jankó*-é pedig, mikor a társulat ROSENBERG (később RÉVAI) Leótól átvette, mindössze 715 volt. Utóbbi lap főleg az 1890-es évek elején, a liberális korszak delelőjén, rendkívül népszerű volt, de előfizetőinek a száma sohasem haladta meg a kétezret. A lap későbbi hanyatlását a társulat a szerkesztő elöregedésének tulajdonította, miértis 1904 őszén HELTAI Jenőt szerződtette melléje felelős szerkesztőnek, de már 1905 tavaszán eladta a lap tulajdonjogát SZÉKELY Ferenc bankigazgatónak, világos jeléül annak, hogy a szerkesztőség felfrissítése nem nagyon lendített a vállalaton. RÉVAI-tól az Athenaeum még két lapot

vásárolt, a *Magyarország és a Nagyvilág*-ot, melyet 1881-ben kellő számú előfizető hiányában beszüntettek s a *Kis Lap*-ot, mely 1904-ben a Singer és Wolfner cég birtokába ment át s amely 1904 tavaszán megszüntette saját gyermeklapjának meglehetősen vérszegénnyé vált konkurensét. Ágai élclapjának havi költségeire 350 frtot, a *Kis Lap* szerkesztői költségeire pedig havi 100 frtot kapott, ami természetesen rosszul vagy sehogy sem díjazott munkatársakra vall s ezzel megmagyarázza e lapok színvonalának hanyatlását.

Az Athenaeum történetének egyik legragyogóbb fejezete PETŐFI nevével függ össze. Ismeretes, hogy PETŐFI verseit mily előnyös föltételek mellett szerezte meg EMICH, de legalább az Athenaeum is mindent megtett, hogy e nagy szellemi kincset minél jobban kihasználja nemcsak a maga, hanem a köz javára is. A régiebb kiadások új lenyomatai mellett már 1874-ben föllépett egy albumalakú illusztrált díszkiadással, mely mindmáig a legjobb illusztrált PETŐFI-kiadásunk, s ezt 1879-ben akkor igazán olcsó, 2 frt 50 kr-os áron népies kiadásban is forgalomba hozta. 1892—96-ban pedig megjelentette a hatkötetes «végleges teljes kiadást», mely a szövegkritikai, teljes könyvészeti apparátussal fölszerelt tudományos kiadás mindmáig legkiválóbb példája irodalmunkban. Ezt a HAVAS Adolf által megállapított szöveget használta fel a kiadótársaság a milleniumi népies kiadás, az 1899-iki, új illusztrációkkal ellátott, kétkötetes díszkiadás, valamint az 1898. évi egykoronás kiadás előállításához, mely utóbbi olcsóság tekintetében mindmáig utól nem ért rekordot teremtett meg a magyar könyvpiacra. A 832 lapra terjedő kötetből két év leforgása alatt 50.000 példány kelt el.

Épily jó sáfárnak bizonyult az Athenaeum egy másik nagy írónk, MADÁCH Imre műveivel szemben. Főművét, *Az ember tragédiája*-t, már 1882-ben 50 krajcárért hozta forgalomba s ezzel rendkívül elterjesztette az egész országban. 1887-ben adta ki először albumalakú díszkiadásban, ZICHY Mihály mintaszerűen reprodukált, 15 fénynyomatú kompozíciójával. A díszkiadás, 5 újabb képpel bővítve, 1888-ban már újból megjelent s 1898-ig még 3 újabb kiadást ért. Emellett egy 8-rét alakú, öt heliogravürrel ellátott olcsóbb kiadás is megjelent, melyről szerzőnk sajnálatosképen megfeledkezett. Igen figyelemreméltó továbbá a mű 1900-ban készült iskolai kiadása, ALEXANDER Bernát tartalmas jegyzeteivel és bevezetésével. Filológiai szempontból értéktelen MADÁCH összes műveinek GYULAI Pál gondozásában 1880-ban és 1895-ben 3—3 kötet-

ben megjelent kiadása, melyről utóbb kiderült, hogy a sajtó alá rendező a szöveg megállapításánál a legnagyobb önkénnyel járt el.

Hogy harmadik nagy írónkat, JÓKAI Mórt, aki művei egy részét szintén az Athenaeumnál jelentette meg, a cég nem volt képes ily előnyösen kihasználni a köz javára, annak egyedül maga az író volt az oka, aki valódi bohém nemtörődomséggel kezelte a kiadói jogot s ezzel nem egy kellemetlen bonyodalmat idézett fel. Így akadt meg pl. az Athenaeum képes kiadásának a terve is, úgy hogy a sorozatból csupán egyetlen kötet, az *Egy magyar nábob* jelenhetett meg GÓRÓ Lajos rajzaival.

Inkább a hazafias áldozatkészség, mint az üzlet jegyében fogant meg KOSSUTH Lajos iratai kiadásának a gondolata. KOSSUTH-ot 1879 elején súlyos anyagi gondok gyötörték, miértis HELFY Ignác fölvetette az Athenaeumnál a gondolatot, hogy jó volna KOSSUTH iratait kiadni. A kiadó cég belement az üzletbe s az 1879. okt. 15-én írásba foglalt szerződés szerint legfőlebb 10, egyenkint 35—40 ives kötet kiadására vállalkozott. Az első három kötet első 3000 példánya után az Athenaeum a nagynevű szerzőnek 5000 arany- és 9000 papirforintot fizetett, míg a többi példányból a bolti ár 35%-át biztosította a szerzőnek. A IV—VIII. kötetre nézve az volt a megállapodás, hogy minden egyes kötet első 1500 példányáért 1000 arany- és 700 papirforintot, a további példányokért pedig a bolti ár 35%-át kapja a szerző, míg a IX. és X. kötet első 1500 példányáért 1700 papirforintot, a további példányokért viszont a bolti ár 35%-át helyezte kilátásba a cég. Együttal a szerződés napján 10.000 aranyforintot, még az év nov. 15-én 9000 papirforintot fizetett le a cég KOSSUTH kezeihez. Az első kötet néhány hét alatt elfogyott, úgy hogy új kiadást kellett belőle nyomtatni, de a II. és III. kötetből már az első kiadás sem fogyott el. Époly kevés sikere volt az egy kötetbe összevont népies kiadásnak, melynek első két füzetéből még 5—5 ezer példányt voltak képesek elhelyezni a kolportőrök, de azután az érdeklődés annyira alászállott, hogy a X. füzettől kezdve már csak 500 példányt nyomtattak belőle. Mindazáltal az Athenaeum 1875. okt. 15-től 1884. jún. 29-ig 48.019 frtot fizetett ki KOSSUTH-nak írói tiszteletdíj címén. Teljesen fiktív jellegű volt az a pótszerződés, melyet az Athenaeum 1890 decemberében kötött a nagy számúzóttal s amely szerint a cég az eddigi jutalékok helyett KOSSUTH-nak élete végéig évi 6000 frtot fizet a még meg nem jelent IV—VI. kötet 10.000 példánya szerzői jogaiért. Minthogy az Athenaeum a kikötött járadékot — igaz,

hogy nem a maga pénztárából — pontosan kifizette, KOSSUTH egyre sürgette HELFY-t az *Iratok* sajtó alá rendezése folytatására s tényleg még megérte a IV. kötet megjelenését. Ugyancsak HELFY szerkesztésében jelent meg 1895 folyamán az V. kötet, majd ismét újabb szünet állott be a munka megjelenésében. Végre 1898-ban az Athenaeum KOSSUTH fiaival új szerződést kötött, mely szerint KOSSUTH jogutódai ezentúl minden eladott kötet után 2 kor. jutalékot kapnak. Ily feltételek mellett látott napvilágot 1898—1904-ben a VI—X. kötet, 1905-ben KOSSUTH Ferenc új szerződést kötött a céggel atyja hirlapi cikkeinek és beszédeinek kiadása ügyében, melyek az *Iratok* utolsó négy kötetét tették volna. E szerződés szerint KOSSUTH Ferenc egy-egy 30 ives kötet első 1500 példányáért 3400 K-t, azontúl minden eladott kötet után 2 K-t kapott. A 4 kötetből azonban csupán 3 látott napvilágot.

Az Athenaeum tudományos kiadványai sorából két, a művelt közönség igényeihez igazodó nagyszabású díszmű emelkedik ki, az egyik a *Képes magyar irodalomtörténet*, mely külsőségekben KÖNIG Róbert *Deutsche Litteraturgeschichte* c. művét utánozta, a másik *A magyar nemzet története*, mely illusztrativ szempontból szintén német minták után igazodott. Amazt BEÖTHY Zsolt, emezt SZILÁGYI Sándor szerkesztette. A *Képes irodalomtörténet* első füzeté 1892 novemberében jelent meg, a *Magyar nemzet történeté*-é pedig 1895 elején. Az *Irodalomtörténet* sikere akkora volt, hogy 1906-ig három kiadásban is megjelent. *A magyar nemzet története* négy év alatt készült el 20.000 példányban. A 400 ives mű szerkesztői és írói tiszteletdíjára 74.000 K-t, illusztrátoroknak pedig 48.000 K-t fizetett ki az Athenaeum. Egyéb irodalomtörténeti és történeti kiadványai sorából említést érdemelnek még BEÖTHY *A magyar irodalom kis tükré* c. munkája (1896—1918-ig öt kiadásban), ACSÁDY Ignác sokat támadott műve: *A magyar birodalom története* 2 kötetben, PAULER Gyula jeles művének, *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* 2. kiadása, SCHWARCZ Gyula: *A görögök története* és a MARCZALI Henrik szerkesztette *A magyar történet külföldinek kézikönyve*, mely utóbbi állami támogatással jelent meg. A gyakorlati jogtudomány céljait szolgálják a DÁRDAY-féle *Igazságügyi törvénytár* és *Közigazgatási törvénytár* c. kiadványok. Sok támadásban volt része a VANGEL Jenő átdolgozásában megjelent *Nagy képes természetrajz*-nak, mely minden polémia dacára hézagot pótolott. A földrajzi irodalmat méltóképpen képviseli HUNFALVY János *Egyetemes földrajz*-a. Az útleírások sorából VÁMBÉRY Ármin *Középázsiai utazás*-át és DÉCHY Mór *Kaukázus*-át emeljük ki. A műtörténet terén

úttörő volt SZANA Tamás *Száz év a magyar művészet történetéből* c. díszműve. A Magyar Iparművészeti Társulat anyagi támogatása tette lehetővé a RÁTH György és DIVALD Kornél szerkesztette: *Az iparművészet könyve* c. 3-kötetes díszmű megjelenését. A cég szótár-kiadványai közül KELEMEN (Wolff) Béla: *Magyar és német nagy kézi szótára* a legjelentősebb. Igen sikerült vállalat volt az *Athenaeum kézi lexikona*, melynek füzetes kiadásából 4000 példány kelt el s a *Műveltség könyvtára*, melynek tervezetét, német ötletből kiindulva, teljesen önálló felfogással RANSCHBURG Viktor készítette, akiknek érdemes munkássága az Athenaeum egy újabb fénykorát teremtette meg. Ugyancsak az ő nevéhez fűződik az *Athenaeum-könyvtár* és az *Olcso regény* c. vállalatok megteremtése, melyek mindegyikének nagy könyvárusi sikere volt. Érdekes, hogy az Athenaeum-könyvtár első 42 kötetét az itthon készült szedés matricái alapján a Nelson-cég szabadalmazott eljárásával Edinburghban nyomtatták 10—10 ezer példányban. A legnagyobb sikert, ami nem válik épen a közönség dicsőségére, KELLERMANN *Alagút*-ja érte el, amely 50.000-nél több példányban fogyott el.

Egyéb sorozatos kiadványai sorából fölemlíthetjük az ultramodern irányokkal kacérkodó, igen vegyes értékű füzetekből álló *Modern könyvtár*-t, a jobbára kitünő összefoglalásokat nyújtó *Athenaeum kézi könyvtár*-át, melynek legtöbb kötete az *Encyclopaedia Britannica* összefoglaló cikkeinek fordítása s amelynek könyvárusi sikerét bizonyára a túlságosan apró betűtípus ronthatta le, továbbá a *Természettudományi Könyvtár*-t és a *Szociológiai Könyvtár*-t, melynek legfőbb hibája az anyag fölvételénél megnyilvánuló egyoldalúság.

A magyar szépirodalom sorából, akik részben az előbb említett gyűjteményes vállalatokban, részben a társulat egy régebbi, nem nagy sikerű gyűjteményében, az *Athenaeum olvasótára*-ban, részben pedig önállóan megjelent tételekkel szerepelnek az Athenaeum kiadványai során, ABONYI Árpád, ABONYI Lajos, AMBRUS Zoltán, ÁBRÁNYI Emil, ÁGAI Adolf, BABITS Mihály, BARTÓK Lajos, BÁRSONY István, BENEDEK Elek, BIRÓ Lajos, CSIKY Gergely, ENDRÖDI Sándor, ERDŐS Renée, GYARMATHY Zsigáné, HELTAI Jenő, JUSTH Zsigmond, KAFFKA Margit, KARINTHY Frigyes, KENEDI Géza, KOSZTOLÁNYI Dezső, KOZMA Andor, KÓBOR Tamás, LAUKA Gusztáv, MÓRICZ Zsigmond, PEKÁR Gyula, REVICZKY Gyula, SZEMERE György, SZÉP Ernő, SZILÁGYI Géza, SZOMORY Dezső, SZÖLLŐSI Zsigmond, TOLNAI Lajos, TORMAY Cecil, TÓTH Béla, VAJDA József, VAY Sarolta gr., VÁRADI Antal, VÉRTESI Arnold és WERNER Gyula nevét említjük. Az

ifjúsági írók hosszú sorából pedig DONÁSZY Ferencet, mint aki az Athenaeum fölfedezése volt.

Érdekes adatokat találunk még abban a fejezetben is, amelyben szerző az Athenaeumnak az Akadémiával és a Kisfaludy-Társasággal való üzleti összeköttetését ismerteti. Fejtegetéseiből megtudjuk, hogy az Akadémia és a Társulat között 1876-ban létrejött szerződés szerint az Athenaeum az Akadémia kéziratának kiszedését a kézirat kézhezvételétől számított 48 órán belül, sietős esetben pedig rögtön köteles volt megkezdeni, s ha az Akadémia kívánta, úgy négy nap alatt tartozott beszerezni héber, arab s általában bármilyen exotikus írásjegyeket. Az értekezések ivéért 25,50—27,50 frtot, a Monumenta Historica ivéért 26—27 frtot, az Akadémiai Értesítő ivéért pedig 32 frtot fizetett az Akadémia s a kiadványok példányszámának emelése esetén az alapáron kívül csupán a papíros árát s a nyomásért ivenként és száz példányonként 20 krt térített meg. A szerződés értelmében az *Akadémiai Évkönyv*, az *Archivum Rákócziánium*, az *Archaeologiai Értesítő*, az *Archaeologiai Közlemények*, a *Mathematikai és Természettudományi Közlemények*, a *Monumenta Archaeologica*, a *Monumenta Historica* III. és IV. osztálya és a *Történelmi Tár* 500—500 példányban, az *Értekezések* 5—600, a *Almanach* és a *Nyelvemléktár* 600—600, a *Monumenta Historica* I. és II. osztálya, valamint a *Repertorium* 750—750 példányban készült. A példányszámot illetőleg nem sokat változtak a viszonyok az 1891. évi szerződés megkötésekor sem. Ekkor a *Corpus statutorum* 300, a *Mathematikai és Természettudományi Közlemények* 400, az *Értekezések*, az *Irodalomtörténeti Közlemények*, valamint a történeti bizottság kiadványai 500—500, KAZINCZY Ferenc *Levelezése* pedig 600 példányban hagyta el a sajtót.

A Kisfaludy-Társaság egy 1869-ben kötött szerződés szerint a tagilletmények 1000 példányban előállított ivéért 17,50 frtot, az *Eulapok* 500 példányban készülő ivéért pedig 29 frtot fizetett az Athenaeumnak. Minthogy pedig a Társaság könyvkiadványai egyáltalán nem fogytak, az Athenaeum 1870-ben kötetenkint 20 kr-jával magához váltotta a visszamaradt köteteket, ABONYI Lajosnak *A mi nőtáink* c. regénye kivételével, melynek kötetéért az Athenaeum csak 10 kr-t volt hajlandó fizetni. Az 1871—76. évi tagilletményekre nézve azután a Társaság és az Athenaeum abban állapodtak meg, hogy utóbbi elvállalja a könyvek kinyomatását és évi 1200 frt erejéig a szerzői díjak fizetését is, viszont a pártoló tagoktól befolyó évi 4 frtot az Athenaeum szedi be elszámolás kötelezettsége nélkül. Az új művek első kiadását az Athenaeum

annyi példányban állíthatta elő, amennyiben akarta, de tartozott mindenikből tiszteletpéldényt adni a Társaság 250 alapítójának és 10—10 ingyen-példányt a Társaság titkárságának. Később a Társulat kiadványai-val a Franklin-Társulathoz pártolt át, csupán a *Népköltési Gyűjtemény*-t hagyta meg továbbra is az Athenaeumnál, mely a vállalat előállítási költségein kívül a szerkesztőnek ivenként 10 frt tiszteletdíjat biztosított. Érdekes gazdaságtörténeti adat, hogy ez a szerkesztői tiszteletdíj még 1918-ban sem emelkedett 20 koronánál többre.

SZABÓ művének utolsó fejezetében az Athenaeum kiadványainak művészi díszét tárgyalja. Fejtegetései során megtudjuk, hogy ZICHY MADÁCH-illusztrációnak rézlemezeit külföldi iparművészek készítették s csak a lemezek sokszorosítását végezte maga az Athenaeum; hogy HOCK János imakönyvének színes képeit az Athenaeum egy tournai-i belga cégnél rendelte meg s ugyane mű egy másik kiadásának keretdíszé Bergamóban készült s hogy a millenáris történet színes műmellékleteit hazai művészek akvarelljei nyomán a németországi SEITZ cég állította elő litográfiai úton, míg ugyane mű heliogravürjeinek előállításához nemcsak az összes bécsi műhelyeket, hanem számos németországi műhelyt is kénytelen volt igénybevenni. Egyébiránt az Athenaeum vezetősége mindig azon volt, hogy technikai berendezései terén lépést tartson a külföld legfejlettebb tipográfijával. Így pl. nemcsak hogy felszerelte a nyomdáját egy Mertens-féle mélynyomó rotációs géppel, hanem a találmány tulajdonosától megszerezte a kép és szöveg mélynyomás útján való együttes előállításának kizárólagos jogát is Magyarország egész területére. Egy évvel utóbb beszerezte az amerikai Offset-nyomás előállítására szolgáló gépet is, melynek könyvnyomdai nyomáshoz való alkalmazására az Athenaeumnak hosszú ideig kizárólagos joga volt egész Magyarország területén. Ez eljárás előnye abban áll, hogy a nyomás nem fém-, hanem rugalmas kaucsuk-hengerről történik, ami lehetővé teszi, hogy egyengetés nélkül, a papírnak mind a két oldalára egyszerre nyomják a képet és szöveget. Szedőgépekkel, még pedig úgy sor-, mint betűszedőgépekkel, természetesen szintén föl van szerelve a nyomda, sőt a monotype-gépeket az Athenaeum alkalmazta legelőször a monarchia területén. A legjobb gépek, a legmodernebb felszerelés is holt tőke maradt volna, ha WÓZNER Ignác és WANDRA Lajos személyében a szedő- és nyomtató-osztály nem kap két tehetséges és lelkes művezetőt, akik egész tudásukat arra fordították, hogy a nyomda kifogástalan, sokszor igazán művészi színvonalú munkásságát biztosítsák. E magas színvonalon

mozog az előttünk fekvő alkalmi kiadvány is, jóllehet épen a legnehezebb időkben került ki a sajtó alól. GULYÁS PÁL.

Krücken, Oskar von u. Imre Parlagi. *Das geistige Ungarn. Biographisches Lexikon.* Wien u. Leipzig. É. n. Wilhelm Braumüller. 8-r. 2 köt. VII, 640; 2, 753 l.

JÁSZNIGI Sándor, aki Oskar v. Krücken álnév alatt egyike a magyar szépirodalom legfáradhatatlanabb német ismertetőinek, e munkájával, mely az 1918 február havában keltezett előszó tanúsága szerint a reánk nézve oly végzetessé vált világháború utolsó esztendejében, közvetlenül a gyászos összeroppanás előtt látott napvilágot, nagy szolgálatot tett a magyarországi kultúrának. Műve, mely vagy ötezer tudós, író, államférfiú, művész s egyéb közéleti szereplő rövidre fogott életrajzát s fontosabb műveinek jegyzékét tartalmazza, régi hiányt pótol. Hiszen a magyar nyelvben járatlan külföldinek az idegennyelvű lexikális művekben igen töredékesen helyet találó adatokon kívül, ma is a Bach-korszakbeli WURZBACH-féle lexikon volt az egyetlen informátora, amelyet az adatok bősége és megbízhatósága tekintetében KRÜCKEN műve ugyan távolról sem ér el, de amelyet az utolsó hatvan esztendőre nézve bőségesen kiegészít. Sőt bizonyos tekintetben a magyar kutatónak is segítségére van, mert hiszen művének kéziratát az előszó tanúsága szerint 1916 közepén zárta le s így a páratlan SZINNYEI-féle *Magyar írók* első köteteitől is egy negyedszázad választja el, úgy hogy sok oly életrajzot találhatunk meg benne, amely SZINNYEI munkálatában még nem foglalt helyet. Addig tehát, míg a *Magyar írók* pótsorozata meg nem jelenik s erre, sajnos, a mai áldatlan viszonyok közt igen kevés kilátás van, jobb híján a KRÜCKEN-PARLAGI-féle munkára vagyunk utalva, amely természetesen csak igen kis mértékben pótolhatja a *Magyar írók*-kat egyrészt, mivel céljának megfelelően teljességre egyáltalán nem törekszik s másrészt, mivel a tárgyalt írókra nézve semminemű irodalmat sem sorol fel. Sőt a forrásmellőzésben a szerző annyira megy — s ezt már komoly hibának kell betudnunk —, hogy még az előszóban sem említi meg azokat a munkákat, amelyekből dolgozott, így a *Magyar írók*-kat sem, amelyet pedig — gyakran még tévedéseiben is — alaposan kiaknázott. Sokat merített továbbá Révai *nagy lexikoná*-ból is, melynek egyes cikkeire a német köntösben is könnyen ráismerünk s e cikkeket nem mindig egészítette ki a kézirat lezáratásának időpontjáig. Így pl. ÁLDÁSY Antal nála még mindig egyetemi magántanár.

A nyomtatott források mellett szerző valószínűleg kéziratos önéletrajzokat is felhasznált s ez úton több száz eddig teljesen ismeretlen életrajzzal gyarapította tudásunkat. Lexikográfiai szempontból ezek művének legértékesebb alkatrészei. Csak az a kár, hogy ezeket az önéletrajzokat nem mindig használta föl a kellő kritikával. Nem egy túlértékelő méltatás valószínűleg ilyen autobiográfiai forrásból fakadt. A méltatások egyébként is a mű legkevésbé sikerült részei s bátran elmaradhattak volna. Szerző sokkal helyesebben járt volna el, ha — a lexikonok természetének megfelelően — a tények tárgyilagos regisztrálására szorítkozik s az ekként megtakarított helyet az egyes írókra vonatkozó fontosabb irodalmi utalásokra fordítja.

Hogy az ilyen, az adatok ezreit magába záró munkát nem lehet hibátlan, ez szinte önként értendő. A munka természetével járó hibák minden kategóriájára idézhetnénk példákat. Így nem kimélték meg szerzőt a sajtóhiba gonosz manójának incselkedései sem. Ez csinált pl. KEMÉNY Simon *Balkon* c. kötetéből *Ballon*-t, GOMBOS-né MIKLÓSSY Ilonából GONDOS-nét, GYÖNGYÖSI *Charichia*-jából (sub voce RÉDEI Kornél) *Charichia*-t (kétszer is) s ez torzította el SEBESTYÉN Gyula *Adalékok a középkori énekmondók történetéhez* c. értekezés címében az énekmondókat énekmondákká, aminek tragikomikus következménye ez a címfordítás: *Beitr. zur Geschichte der Sangessagen des Mittelalters*.

Ugyancsak nem került el szerző a lexikográfusok egy másik gyakori hibáját sem s két címszó alatt is fölvette ugyanazt a személyiséget. Így: SCHWARZ Gusztáv és SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv, SUPPAN Vilmos és SZUPPÁN Vilmos ugyanaz a személy. RAJNER Ferencnek pedig igazság szerint RAJ Ferenc alatt kellene szerepelnie. ABDAY Asztrik Sándor vezetéknéve viszont szerzőnk tolla alatt ABDAY-ASZTRI-ra torzult el stb. Arra is van példa, hogy a könyvcímet a szerző az előtte fekvő forrásban a címet megelőző mondatrészszel címmé rántja egybe. Így lett KUDORA Károly *Könyvtártn* c. művéből a nem létező *Az első magyar könyvtártn* c. munka. Nem mindennapi tájékoztatlanságra vall POLGÁR Iván életrajzának ez a kitétele: «Bekanntere Werke: Adatgyűjtés a M. Tud. Akadémia nagy szótára részére,» amin tudvalevően a szótárbizottság részére kicédulázott, feldolgozatlan, nyers anyag, nem pedig nyomtatásban megjelent munkát értendő. Hogy már a kézirat lezárásának időpontja előtt elhalt írók is sokszor élők gyanánt szerepelnek, arra is bőségesen akad példa. Ime néhány az *A* betűből: ÁDÁM Gerzson († 1906 aug. 17); ALAGHY Dezső († 1904 szept. 28); ALBRICH Károly

(† 1911 jan.); ALEXANDER Béla († 1916 jan. 15) stb. Hogy a tárgyalt szerzők «ismertebb» munkái sorából néha a külföld előtt legismertebb munkák maradtak ki, arra jó példa a RIEDL Frigyesnek szentelt cikk, melyben épen angol nyelvű irodalom történetét s a *Kultur der Gegenwart* számára írt német összefoglalását nem találjuk.

Mindez természetesen semmit sem von le a derék munka értékéből, mely érték a trianoni «béke» folytán egy új, a szerző által előre nem látott elemmel bővült: e két kötet szürke adatai minden csillogó frázisnál ékesszólóbban, mert megdönthetetlen tényekkel bizonyítják egyfelől a magyarság kulturális fölségét, másfelől azt az igazságot, hogy a magyar impérium alatt élt idegen nemzetiségek és fajok háborítatlanul kifejehtették bármely téren a maguk szellemi képességeit s e nemzetiiségek fiai maguknak akár itthon, akár a nagyvilágban olyan pozíciót teremthettek meg, aminőt minden egyéni rátermettségük dacára sem érhetek volna el, ha nem kerültek volna ki abból a nyugateurópai kultúrkörnyezetből, amelyet a magyarság a Kárpátoktól az Adriáig terjedő földrajzi egység keretében megteremtett s ezer éven át halált megvető hősiességgel fenntartott.

GULYÁS PÁL.

Grünstein Leo Dr.: *Minnelieder aus Österreich*. — Wien, 1921. E. Hölzel & Co. 8-r. 153 l. 16 színes melléklet. Ára?

E kötetke úgy tartalmánál, mint kiállításánál fogva megérdemli figyelmünket. A művészettörténet mezejéről előnyösen ismert szerző költői hajlamainak tett eleget, amikor a régi, középfelnémet nyelvű szerelmi líra egyik csoportjából kiválasztott költeményeket, kötött formában átültetett mai német nyelvre. Az osztrák terület volt a középkori «Minnesang» hazája s így az erről a vidékről származó énekek gyűjteménye lényegében a német líra fejlődésének a legérdekesebb részét tárja az olvasó elé. A kiválogatott költemények átültetésének elveit maga a szerző jelöli meg közelebbről az előszóban, mondván, hogy igyekezett az eredeti szöveget minél inkább tiszteletben tartani és épen ezért sem filológiai pontosságú, de szolgál; sem a ma kedvelt módon teljesen szabad fordítást nem adott; hanem, hogy célja volt e kettő között lévő azon aranyos középúton haladni, amelyen a XII—XIII-ik század poézisének tükörképét, nem pedig annak legmodernebb parafrázisát adhatja. A filologus kívánságának meg azzal tesz eleget, hogy a kiadott énekek középfelnémet eredeti szövegét is közli pontos forrásutalással együtt, míg a függelékben a vonatkozó irodalom könyvészetét adja.

A kötetke grafiai kiállítása izlées és gondos. Az egyes énekeseket és címerüket ábrázoló színes mellékletek az új uvachrom eljárással készültek az eredeti kódexek ábrái után. Tizenöt melléklet a Heidelbergi Egyetemi Könyvtárban őrzött ú. n. Manessische-Handschrift miniatürjeinek hű másolata, míg a tizenhatodik (a Wolkenstein Oswald-é) a bécsi Nemzeti Könyvtár tulajdonában lévő kódexből való. I. K.

Czeke Marianne: *Shakespeare-könyvtár (A budapesti m. kir. tudományegyetemi könyvtár címjegyzékének mellékletei II.)* Budapest, 1920. M. kir. Tudományegyetemi nyomda, 8-r. 208 l.

Az egyetemi könyvtár SHAKESPEARE-könyvtára a Kisfaludy-Társaság SHAKESPEARE-bizottságának kezdeményezésére létesült 1908-ban, amikor is a könyvtárban már meglévő anyagot — amennyiben az nem járt valamely nagy gyűjtemény megbontásával — az egyes könyvtári szakokból kiemelték s az e célra az egyetemi könyvtár szűkös dotációjához képest elég tekintélyes, de a beláthatatlan SHAKESPEARE-irodalomhoz mérten édes-kevés külön javadalomból évről-évre kiegészítették. Ekként ennek a külön gyűjteménynek az állománya 1918 végéig kb. 782 műre emelkedett s igen áttekinthetően, 15 szakcsoportba és számos alcsoportba osztályozva van elhelyezve a könyvtár metszetszobájában. Az osztályozáshoz mintául a British-Múzeum SHAKESPEARE-katalogusa szolgált, természetesen az adott viszonyoknak megfelelő módosításokkal. Az itt ismertetett katalogus, amely CZEKE Marianne könyvtárőr és buzgó SHAKESPEARE-kutató nagy gondról, elmélyedő szeretetről és kiváló tudásról tanuskodó munkája, tulajdonképen többet ad címénél, sőt magánál az előszónál is, mivel a tulajdonképeni SHAKESPEARE-könyvtáron kívül az egyetemi könyvtár egyéb szakjaiban található Shakespearianákat is felöleli s emellett az egyes SHAKESPEARE-évkönyvek és folyóiratok, sőt elvértve egyéb folyóiratok (pl. M. Középiskola, Szent István-Akadémia Értesítője) cikkeire is kiterjeszkedik. Mindenesetre kár, hogy legalább a hazai folyóiratok SHAKESPEARE-cikkeinek a katalogusba való beledolgozása nem hajtott rendszeresen végre. E helyett szívesen elengedtük volna a *M. Shakespeare-Tár* kötetről-kötetre haladó tartalmi felsorolását, annyival is inkább, mert hiszen az egyes cikkek a katalogus megfelelő szakcsoportjaiba úgyis felvették. A meglévő anyag feldolgozása bibliografiai szempontból is mintaszerű, csupán az összes művek elrendezésére volna némi megjegyzésem. Szerző az angol összkiadásokat, igen helyesen, megjelenésük időrendjében adja s ilykép a negyedréti kiadás hasonmás-

kiadását (1887—89) az eredeti kiadások évszáma alapján a csoport élére helyezi. Véleményem szerint ezt az eljárást a többi kiadásoknál is be kellett volna tartani s pl. a DELIUS-féle kiadást, melyből csupán a 2. és 3. kiadás van meg, az 1-ső kiadás évszáma alá tenni, még pedig közvetlenül egymás után. Szintügy jártam volna el pl. a DYCE-féle kiadásokkal is, melyek most egymástól elszakítva állanak a katalogusban. Ami a fordításokat illeti, talán jobb lett volna két főcsoportot megkülönböztetni, ilykép: magyar fordítások; egyéb fordítások s utóbbi csoportban a nyelvek szerint osztályozva adni az anyagot. Nem ártott volna az A. és B. szakcsoportok közé egy külön szakcsoportot iktatni a «válogatott művek» számára, amelyek most az «összes művek» csoportjában nyertek elhelyezést. A magyar fordítások közül pl. csakis az 1879—80. évi és az 1903. évi kiadások fedik az «összes művek» fogalmát.

Az amúgy is igen áttekinthető beosztású kötet használatát nagyon megkönnyíti a gondos név- és rendszómutató. GULYÁS PÁL.

Hajnal István: *Írástörténet az írásbeliség felüljárása korából.*
Budapest, 1921. Budavári Tudományos Társaság. 8-r. 173 l.
+ 23 tábla.

A tudományok történetének talán legérdekesebb és legtanulságosabb lapjai azok, amelyek a diplomatika történetének utolsó fejezetét mutatják be: az oklevéltan speciális kritikai módszerének kialakulását a múlt század második felében. Néhány történelmileg alaposan iskolázott alkotó szellemnek (SICKEL, FICKER, BRUNNER) köszönhetjük ezt, akik a történet- és jogtudományból teremtették meg a diplomatika tudományát és sajátos módszerének kifejlesztésével mondhatni az exakt tudományok sorába emelték. Ezzel azután e tudományág fejlődésében is jelentős változás következett be: míg ugyanis addig az oklevelekkel csak mint a politikai történet forrásaival foglalkoztak, most értékesíteni kezdték őket a művelődés-, jog-, gazdaság-, sőt nyelvtörténet szolgálatában is. E diplomatikai kritikának fő eszközei az *írás- és stílus-összehasonlítás* lévén, elsőrangú szerephez jutott egy másik történeti segédtudomány is: a *paleografia*. A *segédtudomány* elnevezés logikailag nem volt ugyan soha helytálló, mert hisz' tisztán a vizsgálódásainkat vezető szempontoktól függ, hogy melyeket soroljuk ide, ma már pedig még hagyományos gyakorlati jogosultságát is elvesztette e megkülönböztetés, amikor az okleveleket, mint történeti jelenségeket s az írást, mint az emberi műveltség egyik igen fontos jelenségét tisztán önmagukért vizsgáljuk, amikor mindkét

diszciplína maga tűz ki magának feladatokat s azok megoldására az ő saját külön módszerével törekszik.

Az újabb magyar oklevéltani irodalom jelentős eredményei már ez exakt módszer alkalmazásának gyümölcsei. Nagy szerephez jutott ezekben a precíz írásösszehasonlítás is, de speciális paleografiai tanulmányokkal irodalmunkban eddig még nem találkoztunk. Annál nagyobb örömmel kell üdvözlönnünk HAJNAL Istvánnak munkáját, mely, mint címe is mutatja, tisztán paleografiai tanulmány. Címe nem a legszerencsésebb; annyira általános, hogy nem ad közelebbi felvilágosítást, miről is van szó a munkában, s a vizsgált korszakra utalás is olyan terminus technikus, amelynek ismerete a legszorosabb szakkörökön kívül nem várható.

A következőkben először részletesen ismertetjük HAJNAL munkájának gondolatmenetét és eredményeit, — folyóiratunk olvasóit igen közelről érdekelheti ez a téma, — azután néhány megjegyzésünket fogjuk rá vonatkozólag megtenni.

HAJNAL paleografiai kutatásainak célja — mint egy helyt maga írja (99. l.) — eredetileg az volt, hogy a bécsi és budapesti levéltárak írásanyagát összehasonlítva a formák különbségéből bizonyos szabályokat vonjon le az írásbeliséget illetőleg. Az összehasonlító munka után azonban kitűnt, hogy a két ország írásai körülbelül azonos divatokat követnek és lényeges időbeli különbséget nem lehet megállapítani. Ekkor távolabbi vidékekkel kezdte meg az összehasonlításokat. Délre, Olaszország felé hamarosan idegen írásterület határaitra akadt, nyugatnak azonban, Franciaországot is beleértve, bizonyos egységet tapasztalt.

Ennek megállapítása után azt az 50, illetőleg 100 évnyi különbséget kezdte keresni a formák terjedésének idejében, amely WATTENBACH-nak, illetőleg GIRY-nek általánosan elfogadott nézete szerint eltelt, míg az egyes új meg új írásformák nyugatról elindulva a legkeletibb vidékekre megérkeztek. A XII—XIII. század átdolgozása után azonban kiderült, hogy ez az elmélet nem állhat meg, mert *ugyanazon emberöltő ugyanazon írást írta Franciaországban is, Ausztriában és Magyarországon is.*

E meglepő eredmény okainak felderítését és megvilágítását tűzte ki most további feladatául a szerző.

Hogy a későbbi nagy változások talaját megismertesse a X—XI. századdal kezdi meg vizsgálódásait, amely korban az írás szerepe a leg-

mélyebbre süllyedt (*Az írásreakció kora*, 8—19. ll.); használata majdnem csak tisztán a könyvirásra szorítkozott, de a könyvipar sem volt virágzó: csak kegyeletes vagy tudományos, de nem gyakorlati célból írtak.

Erre a krízisre, amelyet az írás e századokban átélt, hirtelen és nagy fellendülés következett. Az írás technikája a XII—XIII. században úgyszólván tízévről-tízévre változik, mindig fürgébb, mozgékonyabb lesz, egymásután veszi fel azokat az elemeket, amelyek nélkül a mai folyóírás el sem képzelhető, de amelyek akkor még újdonságok voltak. Ez a folyóírás azonban nem volt még általános készség, hanem mester-munka, előkelő művészet, előkelő hivatás szaktudása s fejlődését és terjedését nem lehet az általános írásgyakorlat és írásoktatás alapján megmagyarázni (*A mesterírások kora*, 20—31. ll.).

A következő fejezetben (*Az oklevélírás terjedése*, 32—45. ll.) megállapítja, hogy nem egyes helyi centrumok termelték az írásokat, hanem a fejlődésnek egységes volt a menete, s a centrumok ennek az egységes haladásnak vezetése alatt állottak. A császári és pápai oklevélírások hatásának elmélete nem állhat meg; Olaszországban egészen más írás-világot találunk s bármennyire csodálatos is, nem erről a területről, hanem nyugatról tanulták a mieink az írást: *Franciaországtól Magyarorszáig egységes típus uralkodik, sőt a fejlődés egyes kisebb korszakai között időbeli eltérés nincsen, az egyes formák lényegükben azonosak keleten is, nyugaton is*. Ezt bizonyítja a következő fejezetben (*A keleti és nyugati okleveles gyakorlat párhuzamos fejlődése*, 46—66. ll.) úgy a belső, mint a külső tulajdonságokra vonatkozólag.

Azt kutatva már most, hogy kik voltak az oklevelek írói (67—83. ll.), megállapítja, hogy tanult, egyetemet végzett világi papok voltak ezek s mint a magister cím gyakorisága a mi okleveles területünkön mutatja, az artium facultas végzett növendékei voltak. *Az egyetemek szerepének tisztázása volt tehát a következő feladat* (84—94. ll.). Az olaszországi egyetemek nem lehettek annak a Közép-Európának nevelői, amelynek tanult osztálya akkor csupa papokból állt; ezzel szemben a *párisi egyetem* félig-meddig egyházi testület volt, ahol a felsőbb jogtudományok a kánonjogban merültek ki; ez volt a művelt papság nevelője. Ezen az egyetemen a facultas artium játszott a legnagyobb szerepet s ez tömegesen gyártotta a magistereket.

Kétségtelen tehát, hogy az egyetemek voltak az írásterjedés központjai, (94—101. ll.), ahol a klerikusok ezerszámra forgatták a tollat s ahol az oklevél-tannal — a retorika jórészt abból állt! — oly behatóan

foglalkoztak. Minthogy az egyetemek között Páris vezetett, *Párisnak kellett diktálnia az írásfejlődés menetét egész Közép-Európára nézve.*

A mű második részében (*Paleografiai rész*, 102—160. ll.) szerző az írás két évszázados fejlődésének vázlatát adja a nyugati és keleti írások összevetésével, 23 táblával illusztrálva fejtegetéseit; három korszakra osztva (1100—1180; 1180—1240; 1240—1280) vizsgálja a legminuciózusabban hasonlítva össze a különféle paleografiai albumokban, gyűjteményekben publikált külföldi okleveleket a hazai okleveles anyaggal s ez alapos összehasonlítás eredményeként megállapítja, hogy a *nyugati íráscsoportok formáinak a keletiek többé-kevésbé pontos, de egyidejű vissza-tükrözései.*

Felesleges volna e részletes ismertetés után külön rámutatni még HAJNAL tanulmányának szinte szenzációs eredményeire. A tudományok történetében nem az első eset, hogy valaki nem sajnálja a fáradtságot s alaposabban szemügyre vesz hosszú idő óta általánosan helyesnek elfogadott tételt s akkor kiderül, hogy az egyáltalán nem állhat meg. GIRY és WATTENBACH tételének megdöntése volt az első eredménye HAJNAL kutatásainak, az erre támaszkodó további vizsgálódások azután egész sorát nyújtották a művelődéstörténet, főképp a közoktatástörténet s a diplomatika szempontjából elsősorú új megállapításoknak.

Szerző módszere finom és gondos; nem először használja az írásösszehasonlítás kényes fegyverét, IV. BÉLA kancelláriájáról írt első munkája (*Turul*, 1914.) is már alapos írásösszehasonlítás alapján készült. Itt természetesen még jobban belemélyedt, mint egy helyen írja, személyes élményévé tette a különböző írásokat azzal, hogy próbálta utána rajzolni; nagyon helyes módszer, mert tudjuk, hogy írásösszehasonlításnál nem a betűk alakja a fontos és döntő, hanem a betűk duktusa. Bár tulajdonképp csak az oklevélírással foglalkozik, sok figyelemreméltó megjegyzésével találkozunk a könyvirásra vonatkozólag is, ami annyival becsesebb, mert a paleográfia ez ágát nálunk nem méltatták még figyelemre s hiányzik ehhez még a legelső szükséges lépés is: a magyarországi kódexek teljes jegyzéke.

Szerző hatalmas lendülettel fogott munkájához; — csakis így lehetett ez ilyen eredményes — azért nem is megrovásképp említjük, de nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy kissé tovább is ugrott a kelleténél, amikor azt állapítja meg, hogy az írásbeliség hirtelen fellendülése és az írástechnika fejlődése *önálló esemény*, amelynek külön története van és amelynek önálló hatásaival is számolnunk kell. (21. l.) Ha bevezető soraink-

ban hangsúlyoztuk is a diplomatika és paleografia művelésének öncélúságát, az még nem jelenti azt, hogy az oklevél és az írás fejlődése önálló esemény. Már az első fejezetnél (*Az írásreakció kora*) éreztük a hiányát annak, hogy nem hívja HAJNAL segítségül a diplomatikát s nem az oklevél elleni reakcióval magyarázza meg az íráshasználat súlyedését; a diplomatika az *oklevél elleni visszahatás* periodusának nevezi ugyanezen korszakot, a X—XI. századot, amikor a frank birodalom feloszlása után a germán népkarakter bizalmatlansága az oklevelekkel szemben felülkerekedvén (— «die Urkunde ist etwas von Haus aus ungermanisches» — mondja AMIRA) a carta eltűnik s notitiák vagy egyszerű, minden hitelességet nélkülöző feljegyzések helyettesítik. Oka pedig ennek az volt, hogy az oklevél, melynek nem volt semmi látható bizonyító jegye, elvesztette bizonyító erejét. A diplomatika, valamint a gazdaság- és jogtörténet segítségét nem lett volna szabad mellőzni, mert hisz' az írás csak eszköz volt s azt a materiális alapot kell keresni, amely fejlődése hullámzásainak oka s magyarázója. MITIS, REDLICH nagyon szépen megvilágították ebből a szempontból ezt a korszakot s nálunk EGKHART értékesítette először kutatásaik eredményét, helyes világításba helyezvén XI. századi okleveleink szerepét és jelentőségét.

Igy azután a XII. században bekövetkezett fellendülést sem fogjuk teljesen önálló eseménynek felfogni; a priuszt ott is a jogélet fejlődésében fogjuk keresni s megtalálni: a jogtudomány művelésének hatalmas fellendülésében, továbbá a gazdasági élet erősebb felvirágzásában, ami fejlettebb írásbeliséget kívánt s mindez együtt eredményezte azután annak nagy fellendülését. Nem tagadjuk, hogy az írástechnika fejlődésének is volt viszont úgy a jog- mint a gazdasági életre hatása; tudjuk pl., hogy a szerződési jogban a fejlettebb írásbeliségnek, tehát az oklevelek nagyobb szerepre jutásának köszönhető, hogy a XIII. században a szóbeli formálszerződés jelentősége mindjobban csökken s a consensualis szerződéseknek enged teret, de természetének s szerepének megfelelőleg inkább az írás volt alávétve különféle hatásoknak. A IV. Béla kancelláriájáról írt tanulmányában, azt hisszük, közelebb járt az igazsághoz, amikor az okleveles gyakorlatunkban a XIII. század derekán bekövetkezett nagy változásoknak okait a hazai jogélet megizmosodásában kereste. (*Turul*, 1914. 19. l.)

Nagyon óhajtandó volna, ha szerző, aki annyi rátermettséget mutatott e munkájában, tovább folytatná ily irányú kutatásait; számos oly idevágó kérdés van, mely egyformán érdekli a diplomatikust s a

jogtörténészt is s amelyekre ő volna hivatva megadni a választ. Ilyen pl. a hiteles helyek okleveleinek alapos átvizsgálása után felderítése annak, miként terjedt el a XIII. század első felében a legujabb írástechnika a központból a legmesszebb fekvő kis konventekbe; ezzel azután megvilágíthatnók a korai formula-egyezőségeket is a hiteles helyek gyakorlatában.

TRAUBE a paleografia tudományának legmagasabb rendű feladatát így határozza meg: «Sie stellt neue und eigene Probleme, gibt Kunde von ganz zarten Schwingungen der geistigen Welt, deckt Bezüge auf, die zwischen den einzelnen Stätten der Kultur bestehen, Bezüge von denen sonst jede monumentale und literarische Überlieferung schweigt.» Mintha csak HAJNAL most ismertetett munkájának jellemzését adná e sokat mondó, tömör meghatározásban; s ennél nagyobb dicséretet nem is mondhatunk könyvéről, amelynek megjelenéséért a Budavári Tudományos Társaságot illeti köszönet és elismerés.

HOLUB JÓZSEF.

Isoz Kálmán: *«Latin zenei paleografia és a Pray-kódex zenei hangjelzései.* Budapest, 1922. Budavári Tudományos Társaság. 8-r. XII, 128 l. 1 színes mell.

Szigorúan szakszerű tudományos mű: nagy fáradtsággal megszerzett alapos tudásnak és külön a jelen témára fordított nagy szorgalomnak gyümölcse. A szerző szerényen elhallgatja, hogy a mai kótairás őseit: a neumákat s általában a zenei hangokat sejtető írásjeleket, sokkal nehezebb felismerni, azaz elolvasni, mint a beszéd hangjainak ősrégi látható jeleit. Könyvét a hangjegyírás első érdemleges magyar monografiájának kell tekintenünk (mert ő is látatlanban: csak pontosság, illetőleg kegyelet szempontjából említi fel HOFECKER Imre kis kézikönyvét: «A neumák története és megfejtése»; ennek az érdemes zenei írónak ugyanis 1890 táján megjelent nagyszámú könyvei legnagyobbbrészt hiányzanak nyilvános könyvtárainkban, de a legtágabb zenei körökben is mindig ismeretlenek voltak — mondhatom: nemlétezőknek tekintendő). Isoz műve tehát nemcsak komoly értékű, hanem hézagpótló is; kiadásáért a legteljesebb elismerés illeti a Budavári Tudományos Társaságot, amelyet áldozatkészségében csakis idéális szempontok vezérelhettek.

A derék monografia, talpraesett bevezetés után, csak a latin paleografiára szorítkozik, itt azonban kimerítően tárgyalja a zenei írás módjait, ezek fejlődését, földrajzi elterjedését, s itt megállapítja, hogy kódexünk neumái német hatásra vallanak. A könyv második fele a leg-

régibb magyar nyelvemléket (a Halotti Beszédet) tartalmazó PRAY-kódex zenei részét ismertetve, megállapítja, hogy a XIII. század elején magyarországi bencés szerzetesek írták, s használatban volt legalább is már fél évszázadon át; közli a nyolcféle kézírás összes neumáinak rajzát, több oldalnak fakszimiléjét, sőt 8 oldalon át lenyomatja a kódex valamennyi (36) megzenésített oldalának (mindig latin) szövegét. (Egy más kódexnek többszínű és aranyos fakszimiléjét is nyújtja.) Végül a neumatologia fejlődését és könyvészetét ismerteti. Csak dicsérni tudjuk, hogy 11 oldalnyi függelékben német kivonatát közli művének: hadd ismerje meg a nagy világ is a magyar tudományosságnak egy eredményét.

E sorok nem zenei fórum előtt jelennek meg, azért csak egy-két kis kifogást emelhetek: pl. repertóriumában nem mondja meg, hogy hol jelent meg a *Kirchenmusikalisches Jahrbuch* és a *Revue de l'art chrétien*, s melyik évfolyamuk paleografiai érdekű. És: névmutató híján nehezen található meg, hogy mi is a quilisma? hol fordul elő a scandicus először? mikor is fordított EKKEHARD? — Egyébiránt a könyv nemcsak latin-tudást, hanem némi paleografiai ismeretet is feltételez.

KERESZTY ISTVÁN.

Erdősi Károly. *Magyar könyvtermelés és világkönyvtermelés.* (A Szt. István Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának felolvasásai. I. 2.) Budapest, 1922. Stephaneum. 8-r. 2, 16 l. Ára 15 K.

Hazánk rettenetes megcsonkítása, a művelt középosztály anyagi leromlása s a nyomtatási költségek ijesztő emelkedése, vagy helyesebben pénzünk vásárló erejének nagymérvű csökkenése, súlyos válságba sodorta tudományos irodalmunkat. Tudósaink túlnyomó többségét a mindennapi élet legelemibb szükségletei kizavarták abból az elefántcsonttoronyból, melyről a költő dalol s amelynek exkluzív csöndje nélkül igazán elmélyedő tudományos munkálkodás nem képzelhető s belevetették a *struggle for life* zavaros örvényeibe, azok a kevesen pedig, akiknek szerencsés anyagi körülmények, vagy az önmegtagadás és lemondás hősies erényei továbbra is lehetővé tették, hogy tudományuknak éljenek, kétségbeesve látják, hogy jobbára csakis íróasztaluk fiókjának dolgozhatnak. Az az érdekes statisztikai összeállítás, melyet ERDŐSI előttünk fekvő értekezésében a magyar kulturfőlény bizonyítására felsorakoztat, mintha meghazudtolná azokat, akik tudományos életünk válságáról, szinte

csődjéről beszélnek. Hiszen 1913-mal szemben, amikor a tudományos kiadványok száma 826 volt, 1921-ben 539 tudományos munka látott nálunk napvilágot, vagyis a csökkenés alig negyven százalék. Sőt ez a csökkenés is inkább csak látszólagos, mert hiszen hazánk területének 60%-át, lakosságának pedig jó 50%-át veszítettük el s így valójában területünkhöz viszonyítva már 330 kötetrel, a megmaradt lakossághoz viszonyítva pedig már 413 kötetrel elértük volna azt a színvonalat, melyre mennyiség dolgában a béke legutolsó évében emelkedtünk. De hát a statisztika is azon tudományok sorába tartozik, amelyeknél a pusztá tények felsorakoztatása nem mindig felel meg a valóságnak. Mert bármennyire igaz is az, hogy a trianoni Magyarország régi területének kétötödére zsugorodott össze, régi lakosságának pedig felére olvadt le, ép oly kétségtelenül igaz, hogy tudósaink létszáma alig valamivel csökkent, mert hiszen az ú. n. utódállamok kérelmelhetetlenül kiüldözték őket régi lakóhelyükről s így bizony elmondhatjuk, hogy tudományos könyvtermelésünk csökkenése közel 40%.

Sőt valószínűleg még ennél is jóval nagyobb. Ha ERDŐSI nemcsak darabszám, hanem ívszám szerint is végzett volna összehasonlító számításokat s ha nem csak a könyvekre, hanem a tudományos folyóiratokra is kiterjeszti statisztikai vizsgálatait, — már pedig köztudomású, hogy a tudomány elsősorban és főként folyóiratokban él, — akkor bizonyára sokkal, de sokkal elszomorítóbb eredményekre jut. Hiszen az az egyetlen adat, hogy a M. Tud. Akadémia, mely 1913-ban 28 tudományos kiadványt produkált, 1921-ben teljesen beszüntette könyvkiadói működését, már egymagában is elszomorítóan ékesszóló. Ugyanaz az eset áll fenn a legtöbb tudományos társulatra nézve is, amely tudományos, vagy tudományos jellegű ismeretterjesztő művek kiadásával is foglalkozott. Tudtunkkal sém a Természettudományi Társulat, sem a Történelmi Társulat, sem a Kir. Orvosegyesület, vagy a Földrajzi Társaság nem adott ki tavaly egyetlen kötetet sem, pedig az Akadémia s néhány komoly munkák kiadásával foglalkozó kiadó mellett, az ő kiadványaik estek leg súlyosabban a latba a tudományos színvonal kialakulásánál. E társulatok egyike sem szerepel ERDŐSI dolgozatában, még pedig azért nem, mivel mindegyikük egy-egy kiadó cég útján hozta könyvtárusi forgalomba kiadványait. Így pl. a Természettudományi Társulat és a Földrajzi Társaság a Lampel-cég, a Történelmi Társulat az Athenaeum útján. A kép vigasztalanságát fokozza, hogy sok olyan kiadó, aki kizárólag, vagy túlnyomóan tudományos könyvek kiadásával vagy bizományba

vételével foglalkozott, az 1921. évben ebbeli munkásságát teljesen beszüntette. Ilyenek, hogy csak a legjelentékenyebbeket említsük ERDŐSI névsorából: Kilián Frigyes (1913-ban 75 kiadványa volt), Tisza Testvérek (53), Ráth Mór (47), Rényi Károly (41), Benkő Gyula (36), Politzer Zsigmond és Fiai (33), Eggenberger (22), Hornyánszky Viktor (22), Toldy Lajos (22), Ranschburg Gusztáv (12).

A tudományos folyóiratokra nézve, melyeket ERDŐSI, mint már említettük, teljesen figyelmen kívül hagyott, legyen elég annyit mondanunk, hogy a legtöbb — így az Akadémia összes folyóiratai, az *Akadémiai Értesítő* kivételével — vagy egészen szünetelt, vagy pedig igen redukált ívszámban jelent meg. Így az *Egyetemes Philológiai Közlöny*, mely a békében 50—55 ívet adott évenként, most 10 ívre zsugorodott össze, úgy hogy kénytelen volt elhagyni az HELLEBRANT-féle repertoriumot is, amivel egyik legfontosabb segédeszközétől fosztotta meg a filológiai kutatást, vagy a *Magyar Könyvszemle*, melynek 1920/21. évjelzésű évfolyama ugyancsak 10 ívvel kárpótolt a békeidők 55—60 ívéért. Különösen az ilyen szigorúan szakszerű folyóiratok összezsugorodása rejt magában nagy veszélyt, mert ha ez a helyzet állandósul, úgy egyes tudományágak menthetetlenül senyvedésnek indulnak s idővel teljesen kipusztulnak. A folyóiratok redukált terjedelme még egy komoly veszedelmet rejt magában. A külföldi folyóiratok tartalmi ismertetése, aminek a mai óriási valutakülönbségek következtében fokozott jelentősége volna, szinte teljesen abbamaradt, ami nem csoda, mert hiszen a szerkesztők túl vannak halmozva eredeti dolgozatokkal s a lapok erősen megcsappant terjedelme egyébként sem teszi lehetővé a külföldi irodalmi mozgalmak rendszeres ismertetését.

Könyvtermelésünk egyéb kategóriáiban az 1913. évi termeléssel szemben szinte minden téren számbeli emelkedést mutat az 1921. esztendő: Csökkenés csupán a hitbuzgalmi, a népies és a sportirodalom terén tapasztalható. Legerősebb az emelkedés az ifjúsági (111 kötet az 1913. évi 65-tel szemben), a szép- (665 az 1913. évi 419 kötetel szemben) és az oktatásügyi (358 az 1913-iki 294-gyel szemben) irodalom terén. Az ifjúsági irodalomnál mindenesetre öröndetes, hogy a kiadványok sorában 30 volt az ismeretterjesztő munka az 1913. évi tizzel szemben. Az oktatásügyi irodalom föllendülését az magyarázza, hogy tankönyveink a háborús években annyira kifogytak, miszerint új kiadásuk már nem volt többé elodázható. A szépirodalmi kiadói tevékenység súlypontja a nem mindig öröndetes fordításokra esik. Az 1913. évi 106 fordítás

helyett 1921-ben 328 fordítás jelent meg, ami egyrészt abban leli magyarázatát, hogy az idegen szépirodalom eredeti kiadásokban legtöbb olvasóra nézve megfizethetetlen, másrészt pedig abban, hogy ez az év volt az utolsó, amelyben a külföldi író műve szabad prédája volt a hazai kiadóknak. Ezeknek az irodalmi ágaknak köszönhetjük, hogy könyvtermelésünk végösszege 1921-ben szinte eléri az 1913. évét: 2318 kötet 2377 kötettel szemben.

ERDŐSI sok érdekes adatából még csak azt említjük meg, hogy míg a régi kiadók közül 1921-ben 19 nem adott ki könyveket, addig viszont 12 új kiadócég keletkezett. Ezek szinte kizárólag a szépirodalom hálás területére vetették magukat. Dicséretes kivétel e téren a Központi Sajtóvállalat és a Pantheon.

Értekezése második részében ERDŐSI hazánk könyvtermelését a berni szerzővédelmi iroda által 1920-ra nézve közzétett külföldi adatokkal veti össze. A berni kimutatásban szereplő 14 kultúrállam között a tudományos könyvtermelés tekintetében Dánia vezet, ahol az össztermelés 58⁰/₀-a esik ebbe a kategóriába. Magyarország e szempontból sajnos a 11. helyre szorult (26⁰/₀) s még Csehszlovákia is megelőzi ezen a téren (30⁰/₀). Viszont a szépirodalmi termelés tekintetében hazánk a második helyen áll, ahol az össztermelés 33⁰/₀-a esik erre a kategóriára. Csupán egy ország mulja ezen a téren fölül — Spanyolország (50⁰/₀). Szinte egy nivón áll velünk Csehszlovákia (32⁰/₀), míg a nagy kultúr-nemzetek: Anglia (24⁰/₀), Németország (20⁰/₀), Franciaország (16⁰/₀) és Olaszország (13⁰/₀) jóval mögöttünk maradnak. Az egyetlen kiadványtípus, amelyben vezetünk, a tankönyvirodalom. E téren 16⁰/₀-nyi termelésünkkel első helyen állunk. Ennek legfőbb magyarázata, — amint már fentebb említettük, — hogy a tankönyvgyártás a háború alatt szinte teljesen szünetelt s így nagyobb arányú utánpótlásról kellett gondoskodnunk. Csehszlovákia ilyenmő termelése az össztermelésnek csupán 2⁰/₀-át tette s e tekintetben egy szinten állt Angliával meg Norvégiával. Ha már most a kultúr-nemzetek 1920. évi termelését összevetjük az utolsó békebeli termelés összegével, úgy kiderül, hogy valamennyi állam között Magyarországon a legkisebb a visszaesés: mindössze 2¹/₂⁰/₀ s a legnagyobb Franciaországban 60⁰/₀. A békeévnél nagyobb könyvtermelése csupán két államnak volt, Dániának és Hollandiának, négy államnál pedig hiányoznak az 1913. évi adatok. A kiadványok abszolút számát tekintve az 1920/21. évben a feldolgozott 14 állam sorában Magyarország a 9. helyet foglalja el, Csehszlovákia pedig a 6-ikat, vagyis az

utóbbi közvetlenül a nagy kultúrállamok: Németország (32.345), Anglia (11.004), Amerika (8.422), Olaszország (5.956) és Franciaország (5.942) után jön, 4149 kiadvánnyal.

Érdekes lett volna az egyes államok kiadványainak a számát a lakosság számával is egybevetni; hogy ezt elmellőzte a szerző, az bizonyára abban leli magyarázatát, hogy a legújabb népszámlálási adatok nem álltak rendelkezésére.

—SP—

Hubert Nelis, *L'Écriture et les Scribes*. Bruxelles, 1918.
XI+159 l.

A címűl írt kötetről szóló alábbi ismertetésünkkel egy nemrég megindult, igen hasznos vállalkozásra óhajtjuk olvasóink figyelmét felhívni. Az E. BACHA által alapított *Répertoires des ouvrages à consulter* című sorozat ez, melynek célja az, hogy egy-egy tudományágak alapos bibliográfiáját nyújtsa, amely az érdeklődőket könnyen és biztosan elkalauzolja az immár minden irányban hatalmassá megnövekedett irodalomban.

A vállalat programja szerint négy sorozat fogja felölelni a tudomány, irodalom és művészet területeit: I. Beaux Arts et Archéologie, II. Belles-Lettres, III. Sciences, IV. Sciences appliquées. Eddig a következő kötetek jelentek meg: La Gravure et les Graveurs, La langue, la Littérature et les Écrivains anglais, La langue etc. italiens, és a most szóbanforgó kötet.

NELIS kötete 1544 az írástörténet körébe vágó művet, illetve cikket foglal magában a következő jól átgondolt rendszerben csoportosítva: I. Dictionnaires de paléographie. II. Traités de paléographie. III. Manuels de paléographie. IV. Recueils de fac-similés et de modèles d'écritures. V. Matières réceptives de l'écriture. VI. Les instruments du Scribe. VII. Maîtres d'écriture, copistes et calligraphes. VIII. La décoration des manuscrits. IX. Histoire de l'écriture. X. Écriture numérale. XI. Écriture musicale. XII. Écriture des autographes. XIII. Écriture abrégée. Sténographie. XIV. Écriture secrète. XV. La Graphologie et les expertises en écriture. XVI. L'Écriture au point de vue physiologique. XVII. L'Écriture au point de vue chimique. XVIII. Accentuation, Ponctuations et Variétés Paléographiques. XIX. Bibliographies.

E főcsoportok mindegyike azután több-kevesebb alcsoportra oszlik földrajzi vagy tárgyi alapon, aszerint amint azt az illető főcsoport természete megkívánta.

Az egynyelvű munkák egymásután következnek megjelenési idejük rendjében. A legfontosabb munkákra csillag figyelmezteti az olvasót.

Ami az idevágó magyar szakirodalmat illeti, az természetesen nem teljes: ÉRDY tanulmánya *De tabulis ceratis*, GÖRCSA gyorsírástörténete (1893) és SEBESTYÉN rovásírás-tanulmányai képviselik ezt és a *Magyar Könyvszemle* 1910. évfolyamából KEMÉNY és GÁBOR egy-egy dolgozata. Folyóiratunk borítékján állandóan közölte idegen nyelven is az egyes füzetek tartalmát, kár, hogy ezeket nem nézte át s nem vette fel belőlük legalább a fontosabb cikkeket. Így azután, — hogy csak egy példát említsünk, — hiába keressük a *Filigranes* című csoportban SZÖNYINEK külön kötetben is megjelent dolgozatát a magyarországi vízjegyekről.

Emellett azonban a legnagyobb elismeréssel adózhatunk NELISNEK e hézagpótló, mintaszerű munkáért s kíváncsian várjuk a könyve hátlapján jelzett *La Bibliophilie et les Bibliophiles* című kötetet és a történeti bibliografiát, amelyet tudomásunk szerint szintén ő állít össze. Reméljük, ebben méltó módon lesz képviselve a mi történeti irodalmunk is.

HOLUB JÓZSEF.

A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. Szerk. Sörös Pongrác. VI. kötet B) *A pannonhalmi főapátság története 1802-től napjainkig.* Budapest, 1916. Stephaneum ny. r.-t. 4-r. 1187 l.

Cimlapján az 1916-os évszámmal, de valójában csak 1921-ben jelent meg ez a díszes kötet, mely záróköve annak a fényes emlékműnek, amellyel a hazai bencés-rend fennállása kilencszázéves fordulóját megörökítette. Néhai dr. HAJDÚ Tibor főapát lendületes zárószóban mond hálát a gondviselő Úristennek, amiért a rend fenmaradásának előfeltételeit kilenc századon keresztül biztosította, fejlődését irányította s munkálkodását megáldotta, mi pedig, akik e hatalmas műből megtanultuk, hogy mi mindent köszönhet hazánk a közművelődés különböző területein Szent Benedek fiainak, együtt hálálkodunk vele. A rend történetirői ebben a nagyszabású műben szerető gonddal hordtak össze minden adatot, mely multjukra vonatkozik s ezzel valóságos kincsbányájává tették a hazai kulturtörténet kutatóinak. A befejező kötet a mi speciális tudományunkat is közelebbről érdekli, amennyiben egy igen tekintélyes része (134—889. l.) a rendtagok irodalmi munkásságát ismerteti kimerítő bibliografia kíséretében. Ez a ZOLTVÁNYI Irén és KLEMM Antal főiskolai tanárok szerkesztette fejezet mintaszerű bio-

bibliografiai dolgozat, mely SZINNYEI *Magyar írók*-jait sok tekintetben kiegészíti s a XIX—XX. század bencés íróit és tudósait illetőleg nagybecsű forrásmű jellegével bír. A nagytudású szerkesztők, több rendtársuk közreműködésével eleven és színes képet adnak arról a fáradhatatlan munkásságról, melyet Sz. Benedek fiai az irodalom minden ágában, még a szépirodalom terén is kifejtettek s amellet a legapróbb bibliográfiai adalékokra is kiterjeszkednek. Többek közt a hazai bibliográfiának két meglehetősen elhanyagolt területére, a névtelenül megjelent művek szerzőire s a vidéki lapok álnévű szerzőire nézve oly sok új adalékot találunk e testes kötetben, hogy az nélkülözhetetlen segédkönyve lesz minden bibliografusnak és irodalomtörténétirónak. Bárcsak többi szerzetesrendjeink is követnék a nemes példát s hasonló, minuciózus gonddal egybeállított munkákkal vinnék előbbre a bibliográfiát, amely sajnos még mindig elhanyagolt mostohagyermek a magyar tudománynak.

Σ.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezések a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő Excellenciája folyó évi június 21-én dr. KÁDÁR Jolán magyar nemzeti múzeumi segédőri címmel és jelleggel felruházott fizetéstelen segédőrt, dr. BARTONIEK Emma, dr. GORIUPP Alisz és dr. TÓTH László magyar nemzeti múzeumi fizetéstelen segédőröket fizetési segédőrökké kinevezni méltóztatott.

Paul Schwenke †. A könyvtártudománynak nagy vesztesége van: dr. Paul SCHWENKE, a berlini porosz áll. könyvtár nyugalmazott első igazgatója 1921. december 19-én váratlanul befejezte földi pályafutását. Mint a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* szerkesztőjének, neve ismeretes és jóhangzású volt az egész világ könyvtári szakköreiben s mint egykor a königsbergi egyetemi könyvtár vezetőjének nevezetes szerepe volt egyik legrégibb nyelvemlékünk, a königsbergi töredék újabban előkerült szalagjainak a fölfedezése körül. Általános könyvtártudományi és magyar szempontból egyaránt megérdemli tehát, hogy néhány sort szenteljünk áldásos életének. SCHWENKE törzsökös ev. lelkész családból született a thüringiai Langendambachban 1853. márc. 20-án. A gimnáziumot részben magánúton, részben Eisenachban végezte és 1870-ben beiratkozott a lipcsei egyetem hittudományi karára. A porosz-francia háború azonban megváltoztatta tanulmányainak irányát. Hazafias lelkesedésében ő is fegyvert fogott, megsebesült s midőn mint obsitos katona visszatért könyveihez, a teológiát a klasszika filológiával cserélte föl. Boroszlóban, majd Jenában folytatta tanulmányait s utóbbi helyen 1874-ben doktorrá is avatták. A következő év februárjában KLETTE ajánlatára bekerült mint kisegítő tisztviselő a greifswaldi egyetemi könyvtár kötelékébe s azóta szakadatlanul a könyvtári pályán működött. 1879. jan. 1-én áthelyezték Kielbe, ahol STEFFENHAGEN mellett szigorú, de szakszerű könyvtárosi iskolán ment keresztül. 1887-ben a göttingai egyetemi könyvtár alkönyvtárosává nevezték ki s új főnöke, Karl DZIATZKO befolyásának köszönhető, hogy búcsút mondvá a klasszika filológiának, egészen a könyvtártudománynak szentelte magát. 1893-ban, tehát negyven éves korában a königsbergi egyetemi könyvtár élére került, ahol sok nehézséggel kellett megküzdenie. Feldolgoztatta a hátralékokat, rendet teremtett a kötelespéldányok khaoszában, modern alapokra fektette a könyvkötészetet, javított a katalógusokon s bár mind e munkálatokból maga is becsületesen kivette a részét, arra is talált időt, hogy a könyvtár történetének egyes fejezeteit új és érdekes világításba helyezze s kikutassa Kelet- és Nyugat-Poroszország könyvsajtójának addig homályos kezdeteit. 1899-ben August WILLMANNs meghívására önálló pozícióját fölcserélte a berlini kir. könyvtár nyomtatványi osztályának vezető, de természetszerűen az igazgatótól mégis

csak függő állásával. Tette ezt bizonyára abban a reményben, hogy mint a porosz királyság egyik legkiválóbb szakembere, idővel WILLMANNS helyébe kerül. Azonban nem így történt; főnöke távozásakor a kormány az intézet vezetését Adolf v. HARNACKra bízta, aki világhírű tudós volt ugyan, de éppen nem könyvtári szakember és SCHWENKÉT azzal kárpótolta, hogy 1906-ban kinevezte az intézet első igazgatójának. Hogy a világhírű tudós és a kiváló szakember között nem került összeütközésre a sor, az ép úgy tudható be HARNACK tapintatos föllépésének, mint a megboldogult szerencsés jellemének, aki — HARNACK saját bevallása szerint — «a legbarátságosabb szándékkal és a legfinomabb tapintattal töltötte be azt a nehéz feladatot, hogy főnökét az ő előtte annyira ismert üzemekbe bevezesse és amellett saját nézetét csak mint föltételes véleményt adja le.» Ily módon az ügyeket minden zökkenő nélkül bonyolították le anélkül, hogy a főigazgató s az első igazgató hatáskörét valaha is írásba kellett volna foglalni, ami bizonyára nagy szó a szabályrendeletes bürokrácia klasszikus földjén.

1921. ápr. 1-én hagyta ott az immár államivá vedlett királyi könyvtár új, fényes palotáját, amelynek megteremtése, célszerű beosztása és modern felszerelése hosszú évek munkáját emésztette föl s csöndes visszavonultságban élte le azt a néhány hónapot, amit a távozásakor még tetterős aggastyánnak fennhagyott a Gondviselés. Szakértelme, bel- és külföldön szerzett tapasztalatai és szervező képessége egyaránt közrehatott, hogy az új épület, még az országra szakadt nehéz viszonyok között is, nagyban és egészben teljesen bevált s ki tudja elégíteni az olvasók igényeit. Ugyancsak neki köszönhető, hogy a könyvtár XVI. és XVII. századi állaga kellőképp kifejlesztetett s hogy az ő nyomtatvány-gyűjtemény oly szépen kiépült. Első könyvtári dolgozata 1885-ben jelent meg a *Zentralblatt*-ban, melynek szerkesztését 1904-ben vette át s amelyben ezentúl igen sok könyvtörténeti és könyvtártörténeti értekezése látott napvilágot, az apróbetűs rovatokról nem is szólva, amelyek túlnyomó részben az ő tollából folytak. Főleg a Gutenberg-kérdés problémái érdekelték s igazi szerencse, hogy e téren legnagyobb műve, a 42 soros biblia hasonmás kiadásához írt bevezető kötet, mely egész váratlan haláláig foglalkoztatta, az utolsó ízig elkészült. Egyéb műveinek sorából legnevezetesebb s ma is nélkülözhetetlen kézikönyv az 1893-ban megjelent *Adressbuch der Deutschen Bibliotheken*, melyben az intézetektől nyert adatokat, a saját adataival bőszegesen megszerelve, világosan és egyöntetűen dolgozta fel a kutatók végtelen hasznára. Mint a Német Könyvtárak Egyesületének egyik megszervezője, 1900—1912. ült az egyesület elnöki székében s roppant munkaenergiát fordított az ügyek vitelére és az évi közgyűlések tudományos részének a kidolgozására. Munkássága maradandó nyomokat hagy hivatásának történetében s emléket kegyelettel őrzik meg mindazok, akik akár mint kollégák, akár mint olvasók érintkezésben állottak vele. β.

Törvény nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről címen az Országos Törvénytárban 1922. szeptember 1-én hirdettetett ki az 1922. évi XIX. törvénycikk, melynek megalkotása Gr. KLEBELSBERG Kunó m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződik. A nagy horderejű törvény teljes szövege a következő:

1. §. *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és annak Tanácsa.* Nemzeti nagy közgyűjteményeink, úgymint

1. a Magyar Királyi Országos Levéltár ;
2. a Magyar Nemzeti Múzeum közös címébe foglalt *a)* Országos Széchenyi-könyvtár, *b)* érem- és régiségtár, *c)* állattár, *d)* növénytár, *e)* ásvány- és őslénytár, *f)* néprajziak tára ;

3. az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum ;

4. az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és

5. a budapesti királyi magyar Pázmány Péter tudomány-egyetem könyvtára (ez utóbbi csak a 10. §-ban megjelölt föltétel bekövetkezése esetén) egy különálló önkormányzati testet alkotnak, mely az Országos Magyar Gyűjteményegyetem nevét viseli s a következő szakaszokban meghatározott önkormányzati jogait az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa által gyakorolja. Az így létrejövő jogi személyiség adományokat és hagyományokat is elfogadhat.

Az intézetnek ez a jogi helyzete személyzetüknek állami alkalmazotti minváltat nem érinti.

2. §. *A Tanács szervezete.* A Tanács áll

1. az intézetek első tisztviselőiből és a Nemzeti Múzeum osztályainak (1. §. 2. *a)*—*f)* pont) vezetőiből, akik a Tanácsnak hivatalból tagjai ;

2. a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt évre meghívott összesen tíz egyetemi vagy műegyetemi tanárból ;

3. a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt évre meghívott öt, lehetőleg olyan műértőből, aki az intézetnek nagyobb értéket adományozott.

A Tanácsban alakulása és a munkálatok megindulása idején a vallás- és közoktatásügyi miniszter elnököl, utóbb a Tanács jelölése alapján öt évről öt évre elnököt nevez ki. Az elnököt akadályoztatása esetén az alelnök helyettesíti, aki a folyó ügyvitelt is ellátja. Az alelnöki tiszteletet a intézetek első tisztviselői az 1. §. sorrendjében kétévenként váltakozva töltik be. A Tanács titkárait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeli ki.

A Tanács teljes ülésben jelöli saját elnökét és meghívás alá eső tagjait (3. §. 1. pont) és állást foglal általános elvi könyvtári, levéltári és múzeális kérdésekben ; egyébként szaktanácsban vagy igazgatótanácsban jár el. A 3. §. 2. és 5—7. pontjaiban felsorolt esetekben (az 5. §. harmadik bekezdésében megjelölt esetek kivételével) ötös szaktanácsot kell alakítani, mely az elnökön kívül két intézeti tudományos tisztviselőből és két más tagból áll és pedig *a)* az érdekelt intézet első tisztviselőjéből, *b)* ha a Nemzeti Múzeumot érdeklő ügyről van szó, ez intézet érdekelt osztályának vezetőjéből, ha pedig más intézetről, akkor a rokon intézet első tisztviselőjéből és *c)* a művészeti gyűjteményeknél (ideértve a Nemzeti Múzeum régiségtárát is) a szakmájánál fogva legközelebbiről érdekelt tanárból és egy műértőből, a többi intézetnél a szakmájánál fogva legközelebbiről érdekelt két tanárból. Az intézetek első tisztviselőit személyi kérdésekben a szaktanácsnak saját intézetükre vonatkozó határozatával szemben vétőjog illeti meg. A 3. §. 3., 4. és 8—13. pontjaiban felsorolt esetekben pedig igazgatótanács ül össze, amely az elnökön kívül az intézetek első

tisztviselőiből s ugyanannyi tanárból és műértőből alakul úgy, hogy a tanárok száma a műértők számát legalább eggyel meghaladja.

A Tanács szervezetének és eljárásának részleteit szervezeti szabályzat rendezi (3. §. 8. pont és 11. §. III. pont), mely azt is megállapítja, hogy érdekeltség esetén az érdekelt tanácstag helyettesítéséről miként történik gondoskodás.

3. §. *A Tanács hatásköre.* A Tanács

1. jelöli saját elnökét és meghívás alá eső tagjait (2. §. 2. és 3. pont);
2. jelöli az intézetek tudományos és közigazgatási tisztviselőit és a tudományos segédszemélyzet tagjait (4. §. 1., 2. és 3. pontja) úgy a kezdő állások betöltésénél, mint a magasabb állásra való kinevezésnél;

3. megállapítja a tudományos tisztviselői kar tagjaira nézve a meddőséget és a megférhetetlenséget (7. §.);

4. előterjesztést tesz a korhatárt betöltött tudományos tisztviselőnek állásában megtartása iránt (8. §.);

5. az intézetek gyűjtési körének megállapítása és tisztázása által biztosítja azok zavartalan, harmonikus együttműködését; gondoskodik róla, hogy a könyvtári, levéltári és muzeális anyag a megállapított gyűjtési szempontoknak megfelelő helyére kerüljön. A gyűjtési terület megállapításának és az anyag áthelyezésének kérdésében hozott határozatot a határozat keltétől számított tíz éven belül csak mindkét érdekelt intézet első tisztviselőjének együttes kívánságára lehet újra tárgyalás alá venni;

6. tárgyalja és véleményezi az intézetek anyagának eladás, aukció vagy csere útján való elidegenítésére vonatkozó terveket, melyeket ellenző többség esetén tiltakozó felirattal terjeszt döntés végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé;

7. megállapítja az ásatások, továbbá a természettudományi és néprajzi gyűjtések rendszeres tervét és gondoskodik a programnak fokozatos végrehajtásáról;

8. saját maga és a fennhatósága alatt álló nagy közgyűjtemények (1. §. 1—5. pont) számára a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával szervezeti és ügyviteli szabályrendeleteket alkot, melyeknél az intézetek különböző természete által megkívánt eltérések figyelembevételével lehet egyöntetűségre kell törekedni. Nagy közgyűjteményeinknél új osztályt létesíteni és meglevőt összevonni vagy megszüntetni csak szervezeti szabályrendelettel lehet;

9. tárgyalja az intézetek vezetősége által összeállított költségvetéseket és zárószámolásokat, valamint az intézetek működéséről szerkesztett évi jelentéseket és azokat véleményes jelentéssel a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé terjeszti. Az adományokból és hagyományokból befolyó összegek fölhasználása tekintetében ellenben a Tanács saját hatáskörében határoz s e részben a vallás- és közoktatásügyi minisztert csak a felügyelet joga illeti meg;

10. képviseli az önkormányzati testet (1. §.) és nevében jogügyleteket köt;

11. igyekszik a társadalom érdeklődését nemzeti nagy közgyűjteményeink iránt fölkelteni, ébrentartani és a közönséget áldozatkészségre indítani. Az így

gyűjtött anyagi eszközöket a Tanács alapszerűleg kezeli és gondoskodik tervszerű fölhasználásukról. Emellett szervezeti szabályzatukban az egyes intézetek is fölhatalmazást nyerhetnek külön alap létesítésére, melybe úgy a gyűjteményeik gyarapítására szolgáló állami javadalmazások, mint magánosok részéről kifejezetten az illető intézetnek juttatott adományok és hagyományok rendeltetés-szerű felhasználásra beutalandók;

12. tárgyalja és szükség esetén a kívánatos tervszerű egységesség és teljesség szempontjából irányítja az intézeteknek külföldi folyóiratok és könyvek beszerzésére irányuló csereakcióját;

13. véleményt mond azokban a könyvtári, levéltári és múzeális kérdésekben, melyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé terjeszt;

14. eljár mindazokban az ügyekben, melyeket a szervezeti szabályzatok (3. §. 8. pont és 11. §. III. pont) hatáskörébe utalnak. Ily esetekben a szervezeti szabályzatban azt is meg kell állapítani, hogy az illető ügy szak- vagy igazgatótanácsban tárgyalandó-e.

4. §. *Az intézetek személyzete és ennek elméleti minősítése.* Az intézet személyzete áll

1. a tudományos tisztviselői karból,
2. a tudományos és műszaki segédszemélyzetből,
3. a közigazgatási személyzetből.

A tudományos tisztviselői kar elméleti minősítése rendszerint a bölcsészeti doktorátus. Minősít továbbá bármely egyetemi doktorátus vagy műegyetemi mérnöki oklevél is. A tudományos tisztviselői karban mindössze legfeljebb tíz állásra alkalmazhatók azonban olyan doktorátussal vagy mérnöki oklevéllel nem bíró egyének is, akik hivatottságukat kiváló irodalmi vagy gyakorlati működéssel igazolták, ha a jelölő szaktanács egyhangúan vagy legalább négy szavazattal jelöli őket kinevezésre. A tudományos tisztviselői állásokra a kinevezés a VIII. fiz. osztállyal kezdődik.

A tudományos és műszaki segédszemélyzetbe azokat kell sorolni, akik az egyes intézeteknél szükséges különleges technikai szakismerettel bírnak, mint a restaurátor, a gipszöntő, a konzervátor, a fényképész, a mechanikus stb. E személyzet esetleges elméleti minősítését a szervezeti szabályzatok rendezik (3. §. 8. pont és 11. §. III. pont).

A közigazgatási személyzet minősítésére nézve az állami alkalmazottakra érvényes általános szabályok irányadók.

Az intézetek személyzete az 1—3. pontban felsorolt három csoportban külön-külön összlétszámot alkot. Az alkalmazottakat az egyes intézetekhez a Tanács rendszeres előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter osztja be és számukra kül- és belföldön tudományos megbízásokat is adhat.

5. §. *A jelölés és a kinevezés.* A jelölést kezdő állások betöltésénél pályázat előzi meg, melyet a Tanács elnöke ír ki.

A jelölés előadmány alapján történik. Az előadói tisztelet az érdekelt intézet első tisztviselője, kezdő állások betöltésénél kivüle még a szakmájánál fogva legközelebből érdekelt tanár látja el.

A jelölést a tudományos és a közigazgatási tisztviselői karra és a tudo-

mányos és műszaki segédszemélyzetre nézve a szaktanács eszközli (a 2. §. utolsóelőtti bekezdése és a 3. §. 2. pontja, a 4. §. 1., 2. és 3. pontja) az intézetek első tisztviselőinek és a Nemzeti Múzeum osztályai vezetőinek kivételével, kikre nézve a jelölés az igazgatótanács hatáskörébe tartozik.

A kinevezés, illetve a kinevezésre való előterjesztés joga a vallás- és közoktatásügyi minisztert illeti, aki azonban csak a Tanács által jelölt egyént nevezhet ki vagy hozhat javaslatba, egyébként csak a visszautasítás joga illeti meg. Ha azonban az intézet első tisztviselőjét megillető vétőjognak másodikban történt alkalmazása következtében jelölés nem jöhetett létre, az illető állásra nézve a kinevezés, illetve az előterjesztéstétel teljes joga a vallás- és közoktatásügyi miniszterre háramlik.

Az egyéb közigazgatási alkalmazottakat ellenben az intézet első tisztviselőjének előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Tanács közbejötté nélkül nevezi ki.

6. §. *A könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tisztviselői gyakorlati tanfolyam és szakvizsga.* A 4. §-ban szabályozott elméleti minősítésen fölül a könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tudományos tisztviselői szakképzés és gyakorlati minősítés rendezése végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter az intézetek személyzetének és gyűjteményeinek fölhasználásával, továbbá az intézet kötelékén kívül álló szakemberek bevonásával gyakorlati tanfolyamot szervezhet és szakvizsgálatot rendszeresíthet. A törvény életbelépte előtt három évvel s azután alkalmazott tudományos tisztviselők kötelesek a tanfolyamot látogatni és a záróvizsgát, mely egyben gyakorlati szakvizsga, sikeresen letenni. Aki e köteletségének két év alatt nem felel meg, a szolgálatból elbocsátandó.

A tudományos és műszaki segédszemélyzet gyakorlati kiképzésének ügyét a szervezeti szabályzatok (3. §. 8. pont és II. §. III. pont) rendezik.

7. §. *A meddőség és a megférhetetlenség.* Meddőnek tekintendő az a tisztviselő, aki a gondjaira bízott gyűjtemény anyagának könyvtári, levéltári, illetve múzeális és tudományos feldolgozása terén huzamosabb időn át nem fejt ki eredményes tevékenységet.

Megférhetetlennnek kell tekinteni azt, aki valamely intézet belbékéjét olyan mértékben bontja meg, hogy a társaival való eredményes együttműködést ezzel lehetetlenné teszi.

Ha a Tanács valakire nézve a meddőséget, illetve a megférhetetlenséget megállapítja, szabályszerű elbánásban részesítése iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek előterjesztést tesz.

8. §. *A korhatár.* Meddőség és megférhetlenség eseteit kivéve, az intézetek tudományos tisztviselői hivatalból csakis 70. életévük betöltésével nyugdíjazhatók. Jogában áll azonban a miniszternek a Tanács előterjesztésére a magyar tudományosság kimagasló alakjait 70. életévük betöltése után is állásukban megtartani, de az ily tisztviselők számfölöttivé válnak és állásuk betölthető.

9. §. *Az Országos Levéltár.* Az Országos Levéltár tudományos intézet, melynek hivatása, hogy

1. levéltári anyagát szakszerűen őrizze, gondozza, rendezze és gyarapítsa, rendszeresen tanulmányozza, tudományosan ismertesse és kiadja, a tudományos

kutatásokat végző feleknek erre az engedélyt megadja s őket szakszerű utbagazításokkal ellátja;

2. a történelmi megvilágítást igénylő kérdésekben a magyar államnak tudományos szakvéleményeket adjon;

3. nemességi ügyekben szakvéleményt adjon;

4. az ott őrzött iratokról hiteles másolatot készítsen.

Az állami főbb hatóságoknak és hivataloknak iratait, melyek 32 évesek és ennél régebbi keletűek, az 1. pontban felsorolt levéltári anyag között leendő további megőrzés végett át kell adni az Országos Levéltárnak. Az átadásnak és a szükségessé váló selejtezésnek módzatait, az Országos Levéltár meghallgatása után, a minisztérium külön rendelettel szabályozza.

A 2. pontban felsorolt tudományos szakvéleményt az Országos Levéltártól csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetítésével lehet kérni. Ha a tudományos szakvélemény szükségessége tekintetében a vallás- és közoktatásügyi és más érdekelt miniszter között nézeteltérés merül fel, a minisztertanács határoz.

A 3. és 4. pontban felsorolt tennivalókat az Országos Levéltár a vallás- és közoktatásügyi miniszter által rendeleti úton megállapítandó díjak lefizetése ellenében látja el. Az ekként befolyó összegek az Országos Levéltári Alapba utalandók, mely az Országos Levéltár tudományos feladataira fordítandó (3. §. 11. pont).

10. §. *Jogfentartás a budapesti tudományegyetem javára.* E törvény a budapesti királyi magyar Pázmány Péter tudományegyetem könyvtárára nézve csak abban az esetben nyer alkalmazást, ha ehhez az egyetem hozzájárul. Ha ez alapon az Egyetemi Könyvtár a Tanács fenhatósága alá helyeztetik (1. §. 5. pont), ez a körülmény a budapesti Pázmány Péter tudományegyetemnek a könyvtárhoz való egyéb jogait nem érinti.

11. §. *Vegyes és átmeneti rendelkezések.* I. Az Országos Levéltár, a Nemzeti Múzeum és az Egyetemi Könyvtár által az őrizetükben levő iratokról kiállított másolatok hiteles másolatok természetével bírnak.

II. Ha valaki az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselő karába a Magyar Történelmi Társulat Bécsi Tudományos Intézetétől vagy a Római Magyar Történelmi Intézettől neveztetik ki, amely intézeteknél töltött idő az 1912: LXV. törvénycikk határozmányai szerint beszámításra nem alkalmas, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulásával, az illető részére a kinevezéskor biztosíthatja azt, hogy a főiskolai képzettség megszerzésétől a fent említett tudományos tisztviselői karba történt kinevezettségig eltelt idő vagy annak egy meghatározott része, az ellátás megállapításánál az 1912: LXV. törvénycikk értelmében beszámítható szolgálati időhöz hozzá fog számíttatni. A jelen szakasz alapján hozzászámítható időnek tartamát a polgári időszámítás szerint kell meghatározni és az tíz évet meg nem haladhat.

III. Az első szervezéséskor a Tanácsnak tanár- és műértő tagjait (2. §. 2. és 3. pontja) a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes jelölés nélkül hívja meg s első alkalommal a Tanács szervezeti és ügyviteli szabályzatát is rendeleti úton maga állapítja meg (3. §. 8. pont).

IV. Ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Tanács munkálatainak megindulása után a Tanács elnökségétől visszavonul (2. §. második bekezdése), az elnököt a Tanács előterjesztésére az első öt évi időköz hátralévő részére nevezi ki.

V. E törvény életbeléptétől számított öt év alatt a tudományos tisztviselői karba való kinevezésre minősít a középiskolai tanári oklevél is (4. §.).

VI. Az intézetek személyzetének összlétszámba való egyesítése (4. §. utolsó bekezdése) alkalmával a vallás- és közoktatásügyi miniszter a tudományos tisztviselői karra vonatkozólag az illető tisztviselők tudományos és szolgálati érdemeire való tekintettel rangsort készített és itt az esetleges helyesbítéseket toganatosítja. E rangsor megállapítása alkalmával a vallás- és közoktatásügyi miniszter a személyzet bármely tagját szabályszerű elbánás alá vonhatja.

VII. A törvény 1. §-ában felsorolt közgyűjtemények ingatlanainak és ingóságainak az Országos Magyar Gyűjteményegyetemre való átruházása, továbbá a Gyűjteményegyetem javára tett adományok és hagyományok vagyona átruházási illeték alá nem esnek.

VIII. A vidéki közgyűjtemények ügyeinek rendezéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszter köteles külön törvényjavaslatot a nemzetgyűlés (országgyűlés) elé terjeszteni.

IX. A törvény életbeléptével hatályukat veszítik a vele ellentétes összes jogszabályok s ezek sorában az 1883. évi I. t.-c. 13. §-ának az Országos Levéltárra vonatkozó rendelkezései is.

12. §. *Végrehajtási záradék.* E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter bizatik meg.

Új törvény a kötelespéldányokról. Az Országos Törvénytárban 1922. szept. 1-én hirdettetett ki az 1922. évi XX. t.-c. a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló kötelespéldányainak beszolgáltatásáról szóló 1897: XLI. t.-c. kiegészítéséről. A törvénycikk szövege a következő:

1. §. Az 1897. évi XLI. t.-c. 1. §-ának első bekezdése következőképen módosíttatik:

A Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készült nyomdatermékekből a nyomtató tudományos célokra három példányt tartozik ingyen beszolgáltatni, és pedig:

1. egy példányt a Magyar Nemzeti Múzeumnak,
2. egy példányt a Magyar Tudományos Akadémiának,
3. egy példányt a Nemzetgyűlés (képviselőház) könyvtárának.

2. §. A nemzetgyűlés (képviselőház) könyvtárának beszolgáltatandók a gépi sokszorosítás útján kötetes vagy füzetes alakban kiadott, önálló vagy fordított

a) jog- és államtudományi művek (politika, alkotmánytörténet és tételes közjog, közigazgatási és pénzügyi jog, nemzetgazdaságtan és pénzügytan, anyagi és alaki magán- és büntetőjog, jogbölcsélet, statisztika),

b) az egyén, a társadalom, az egyház és a közület (állam, vármegye, község) bármiféle erkölcsi, szellemi, gazdasági vagy egyéb életnyilvánulásával, tevékenységével, jelenségével foglalkozó művek, az orvostudományi munkák kivételével, ellenben ideszámítva a rőpirat-irodalmat is,

c) történeti, föld- és néprajzi művek és térképek, az elemi és népoktatás céljait szolgáló tankönyvek és vezérfonalak kivételével,

d) a nagyobb könyvtárak címjegyzékei,

e) szótárak, enciklopédiák,

f) évkönyvek, cím- és névtárak.

3. §. Az 1897. évi XLI. t.-c. 1. §-ának második bekezdése, valamint 2—18. §-ai érvényben hagyatnak azzal a kiegészítéssel, hogy az 5—14. §-ok rendelkezései a Nemzetgyűlés (képviselőház) könyvtárára is kiterjesztetnek.

4. §. A vallás- és közoktatásügyi és az igazságügyi miniszterek fölhatalmaztatnak, hogy a nemzetgyűlés (képviselőház) elnökének átiratára a 2. §-ban felsorolt csoportokat megfelelő újabbakkal rendeleti úton bővíthessék vagy esetleg megszoríthassák.

5. §. Jelen törvény kihirdetése napján lép hatályba s végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi és az igazságügyi miniszterek bizatnak meg.

A bőrhártya és papiros a XIV. században. A Múzeumi Könyvtár levéltárában a balassagyarmati gimnáziumból származó oklevelek között egy érdekes okirat tanúskodik arról a különbségről, melyet a XIV. században a bőrhártyára és papirosra írt oklevél hitelességét illetőleg táplált a közönség. Az 1383. márc. 15-én kelt oklevélben Nagy Lajos király meghagyja a túróci konventnek, hogy egy Liptómege hatósága előtt történt osztoszkodásról szóló és papírra írt oklevélről bőrhártyára írt másolatot adjon ki.

Liptómege hatósága «quia tempore premissae divisionis conformi et concordii voluntate eorum inter ipsos facte pergamenum invenire non potuissent, ob hoc ad papirum ipsam divisionariam compositionem non eorum voluntate, sed necessitate conpellente scribi fecissent.» Felek ezért a királyhoz fordultak, mivel «predice littere in papiro scripte insufficientes, imo facilliter corruptele se submittentes fore dinoscuntur», mire a király megbízza a túróci konventet, hogy az osztoszkodás szövegét: «De ipso papiro ... de verbo ad verbum ad pergamenum patenter rescribi et sigillo eorum consignari.»

JAKUBOVICH EMIL.

Az «Evisceratio» c. vitaírat eddig ismeretlen szerzője és magyar fordítása. Gróf BETHLEN Miklósnak 1671-ben *Austriaca Austeritas* címmel, névtelenül s költött nyomtatási hellyel (Venetiis) megjelent, de valósággal Kolozsváron nyomtatott hires, latin nyelvű vitaírata (RMK. II. 1293. Magyar Kvszemle, 1902. 72—73. l.) ellen 1673-ban *Evisceratio* címmel, szintén névtelenül s a nyomtatási hely megnevezése nélkül, egy latin nyelvű vitaírat látott napvilágot, melynek első kiadása, RÁTH György szerint Kassán (Magyar Könyvszemle, 1892—93. 233—4. lap), második kiadása pedig Bécsben jelent meg (U. o. 1892—3. 234. lap). E vitaírat szerzője BETHLEN Miklósnak ama többször megismételt s históriai adatokkal bizonyított állítását iparkodik megcáfolni, hogy: «az Austriai Felséges királyok, az ország Articulusiban be-foglaltatott Eretnekeknek adott hiteket, vallásoknak szabados gyakorlata felől, gyakran megszegték». Hogy ennek a válaszul s egyszersmind cáfolatúl írott vitaíratnak ki volt a szerzője? azt sem SZABÓ Károlynak sem RÁTH Györgynek nem sikerült kinyomozni. Nem tudtuk azt sem, hogy ennek a cáfolatúl

frott nyomtatványnak egykorú magyar fordítása is volt, amely azonban kéziratban maradt.

A sárospataki ref. főiskolai könyvtár kézirattára rendezése folyamán ugyanis megtaláltam az *Evisceratio* magyar fordítását, amelyet „775. a.» számmal láttam el. A kézirat teljes címe: *«Austriai Savanyusagot | dlmodozo tdkellellen hazugsagnak | Boncolása. Melly | Az Austriaiakban a' Savanyuság | helyett kegyelmességet mutat. | De | Nemelly aprob hazugsagokat elhagy |vân, a' rágalmaixásoknak az | nagyjai tórôltetnek le. Es vegtére | Salamon bizonyítása szerént Prov. 25. v. 27. | Királyi Felségnek bolond visgá | loia el-tórôltetik. | ANNO 1673.»* 8-r. Címlevél + 1—83 lap. Barna bibulatóblákba volt fûzve, de az elôtábla már hiányzik s az utótábla is igen rongált. A fordító a 83-ik lapon, a vitaírat szövegének utolsó sorai után nemcsak hogy megnevezi magát tartózkodási helyével s a fordítás idejének pontos feltüntetésével együtt, hanem azt is megmondja, hogy ez a magyar fordítás az ő saját igazi (latin) eredetijéből (ex suo vero originali) van készítve. E szerint tehát ő a fordítója és szerzője egy személyben a latin eredetinek. Neve: ENYEDI István; lakhelye: Kassa; a fordítás bevezetésének ideje: 1673. április 6. E följegyzése különben, melynek tintája és írása teljesen megegyezik az egész szöveg tintájával és írásával, szószerint így hangzik: *«Transuntum ex vero | Originali, Cassovie | die 6. Aprilis 1673. | Per me Steph. Enye(ði) mpr.»* Később ugyanő a *Transuntum* szö elő a *Transl. d.* a *vero* után pedig a *Latino* szavakat írta oda. A fordítás, az idézett adat szerint, a vitaírat megjelenése évében, 1673-ban és pedig minden valószínűség szerint közvetlenül az első, kassai kiadás megjelenése után készült.

A kézirat lapszélein olvasható személynevek [PATAKY László, 54. 58. 67. lap; PATAKY Ferenc, 58. lap; MAKRANTZI István, 66. lap; HASADY Márton (*«Sum Martinus HASADY Portoe Otthomannice Interpreti primarii.»*) 82. lap.] minden bizonnyal a kézirat egykori, XVII—XVIII. századbeli tulajdonosainak nevei. A címlap jobboldali szélén olvasható QUINTILIANUS-féle szálló ige — *Mendacem oportet esse memorem* — egy későbbi, minden valószínűség szerint protestáns íróra vall, aki — e följegyzéséből ítélve — a vitaírat szerzőjének álláspontjával homlokegyenest ellenkező felfogása alapján, a cáfolt mű írójának (Gróf BETHLEN Miklósnak) ad igazat.

Az *Evisceratio* szerzőjére és fordítójára: ENYEDI Istvánra vonatkozó adatok utáni eddigi kutatásaim eredménytelenek. Csak annyit tartok felőle bizonyosnak, hogy Kassán vagy mint róm. kath. pap, vagy mint tanár működött. Nem tartom azonosnak a Nagybányán működött hasonlóvárosi jegyzővel.

ENYEDI vitaíratára írta feleletül gróf BETHLEN Miklós álnév alatt az *Austriacae Austeritatis, ejusdemque Continuitatis Confirmatio* című, 1673-ban Kolozsváron kiadott vitaíratát (RMK. II. 1319.), melyben lenyomatta az *Evisceratio* 1—20 §-át s azokra külön-külön, egyenként, sorrendben teszi meg a maga cáfoló, helyreigazító megjegyzéseit.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Vörösmarty három verstördéke. SÁNDOR Móric gróf az általa alapított lóverseny-vándordíj billikomára felíratot kért TASNER Antaltól, aki viszont VÖRÖSMARTYT kérte fel a kívánt szöveg megírására. Amint TASNER

1838. május 1-én SZÉCHENYI Istvánnak írja, a költő aznap a következő három felirat-tervezetet küldte el hozzá:

1. Szállj jó lovam, mint a' madár;
Túl a' merészek' díja vár.
2. A' gát nem mindig akadály;
Hol nem mehetsz, ugratva szállj.
3. Bátran előre lovag; hol utad nincs menni, ugorj át.

TASNER hozzászeli, hogy SÁNDOR gróf maga ezt a szöveget költötte:

Ott a' bokor; fuss és ugorj!

Végül magának TASNERnek ez a felirat lett volna megfelelő:

Akadály emeli az erényt.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

Magyarország könyvtárai és a trianoni béke. A lehetetlen ország-határok, melyeket a trianoni békeszerződés ránk diktált, nemcsak anyagi, hanem szellemi javainkban is erősen megkárosítottak bennünket. E szellemi javak legfontosabb letéteményesei könyvtáraink voltak, melyek tetemes része a megszállott területekkel együtt kikapcsolódott a magyar szellemi élet egységéből. Mint a *Társadalomtudomány* egy cikkében¹ olvassuk, a régi Magyarország területén 5961 népkönyvtár mutatható ki, összesen 1,111.023 kötetnyi állománnyal. Ebből cseh megszállás alá került 1109 könyvtár 208.370 kötettel (18·8%), oláh megszállás alá jutott 1508 könyvtár 298.999 kötettel (26·9%), délszláv megszállás áldozata lett 630 könyvtár 96.393 kötettel (8·6%), osztrák megszállás alatt nyög 102 könyvtár 13.407 kötettel (1·2%), Fiumével együtt veszett el 5 könyvtár 1469 kötettel (0·1%), vagyis az egész veszteség 3426 könyvtár 618.628 kötettel (55·6%), úgy hogy Csonka-Magyarországon csupán 2535 könyvtár maradt 492.395 kötettel (44·4%).² Ez a veszteség bármily fájdalmas is, a magyar kultúra fejlődését semmiképpen sem hátráltatja, sőt inkább előmozdítaná, ha a megszállók tiszteletben tartanák az általuk fennrenn hangoztatott kisebbségi jogokat, mert hiszen az elszakított részekkel együtt számos magyar vérünk is idegen uralom alá került s ezek számára e könyvtárak a nemzeti művelődés megannyi tápláló forrásai lehetnének. Az a sok atrocitás azonban, melyet a megszállott területek magyar lakosságának nap-nap mellett el kell szenvednie, több mint valószínűvé teszi, hogy a magyar nép sorsában a magyar könyv is osztozik s hogy e derék kis gyűjtemények közül igen sok a «hódítók» vandalizmusának esett áldozatul, vagy a legjobb esetben holt tőke gyanánt porosodik valamely eldugott helyen.

A népkönyvtárakon kívül, mint az idézett cikk egy másik táblázatából kiderül, hazánk területén 1348 tudományos és közművelődési könyvtár is volt,

¹ 1921: 597—602 I. NYIREŐ István: A megcsonkított Magyarország könyvtári és múzeumi közművelődésügye.

² A veszteség 0/0 arányai a kötetszámokra vonatkoznak. A könyvtárak száma szerint közel 74/0 a veszteség, ami abban leli magyarázatát, hogy a meg nem szállt területen maradt könyvtárak egy tekintélyes hányada Budapest gazdagabb állományú népies jellegű könyvesházaire esik.

összesen 9,328.306 kötetel, ebből 745 könyvtár 4,084.309 kötetel (55⁰/₀) ment veszendőbe. E súlyos veszteségből 273 könyvtár 1,219.236 kötete (20²/₀) esik a csehek, 326 könyvtár 2,024.671 kötete (23⁹/₀) az oláhok, 77 könyvtár 439.811 kötete (5⁹/₀) a délszlávok, 38 könyvtár 384.778 kötete (2⁹/₀) az osztrákok által megszállott területre, 29 könyvtár 17.996 kötete (2¹/₀) pedig Fiume városára. Hogy Csonka-Magyarország területén még mindig megmaradt 603 könyvtár 5,243.997 kötete, az nagyrészt abban az erős centralizáló törekvésben leli magyarázatát, mely az utolsó fél évszázad alatt lehetőleg minden kulturális intézményt Budapesten zsúfolt össze. Szerző, aki az expanzív közművelődés szempontjából vizsgálja könyvtárainkat, ezt a jelenséget káros hatásúnak tartja. Mi azonban, akik az intenzív tudományos kutatás szemszögéből tekintjük ezúttal könyvtári viszonyainkat, a centralizációt csak üdvösnek mondhatjuk, sőt a tudomány szempontjából azt kívánjuk, bár még fokozottabb mértékben középpontosítottunk volna! Hiszen nem kell prófétai ihlet annak megállapítására, hogy a magyar tudományosság csakis a magyar impérium alá tartozó területen fejlődhetik tovább, míg a megszállt területeken még a jelenlegieknél sokkal kedvezőbb viszonyok közt is a magyar tudomány csakis Csonka-Magyarországnak mellézköngéje lehet, mint volt pl. a multban az erdélyi századok tudományossága a birodalmi németekénél.

Szerzőnk szerint *«a tudományos könyvtáraknál a számok csak mennyiségben tudják veszteségeinket összegezni, de minőségben egyáltalában nem»*. Ezt a nézetet nem osztom teljesen. A rendelkezésünkre álló statisztikai adatokból van arra mód, hogy legalább egy-két kategóriára nézve, még pedig épen azokra nézve, melyek a nemzeti jellegű tudányszakok: az irodalomtörténet és történelem szempontjából a legfontosabbak, beszédesebbé tegyük a számokat s némi fogalmat adjunk arról a mérhetetlen veszteségről, mely a hazai tudományosságot sujtotta. Vizsgálódásainkat nem terjesztjük ki az előbb említett 1348 *«tudományos és közművelődési»* könyvtárra, hanem beérjük 485 gyűjteménnyel, amelyek azonban mint olyanok, hogy összetételük, rendeltetésük vagy régiségük folytán a tudományos kutatás szempontjából több-kevesebb figyelmet érdemelnek. E 485 intézet sorában bentfoglaltaknak az állami és országos közgyűjtemények, az egyetemek és főiskolák, a középiskolák (kizárólag gimnáziumok és reáliskolák tanári) könyvtárai, az egyházi és szerzetesi gyűjtemények (püspöki, káptalani, parochiális, házi és iskolai könyvtárak) s végül a vármegyei, községi és egyesületi közgyűjtemények, de figyelmen kívül hagyattak az egyetemi szemináriumok és intézetek, minisztériumok és miniszteriális intézetek (pl. statisztikai hivatal, ampelológiai intézet stb.), szakegyesületek (pl. Budapesti Orvos-Egyesület, Magyar Mérnök-és Építész-Egylet), múzeumok (pl. M. N. Múzeum Régiségtára) szakkönyvtárai, mint amelyek úgvis túlnyomó részt Budapesten vannak elhelyezve s csak arra szolgálnának, hogy szépítsék az eredményeket.

A vizsgálat alá vett 485 intézetben, amennyire a Magyar Minerva különböző évfolyamaiból,¹ egyes könyvtárkatalógusokból s e sorok írójának

¹ Leghasználhatóbb e tekintetben a III. évfolyam.

1916. évi eredeti adatgyűjtéséből számszerűleg meg volt állapítható, 6,229,547 kötet nyomtatvány, 91,741 kézirat, 6600 ősnymtatvány és 15,513 régi magyar (1711 előtti) nyomtatvány volt felhalmozva. Ebből veszendőbe ment 265 intézet (54,64%), 2,952,673 kötet nyomtatvánnyal (47,4%), 23,855 kézirrattal (26%), 1735 ősnymtatvánnyal (26,3%) és 6463 régi magyar könyvvel (41,7%). Oly súlyos ez a veszteség, hogy történelmünk és irodalmunk múltjának bűvárlói szinte kétségbe kell, hogy essenek jövőendő kutatásaiat illetőleg. Fokozza a veszteség súlyosságát az a sajnálatos körülmény, hogy sem a kéziratokról, sem az ősnymtatványokról nincs semmiféle össze-sített jegyzék, jöllehet az egész ország ilyenmő állománya alig éri el egy-egy nagyobb-szabású nyugateurópai közkönyvtár állagát. A veszteség minemű-ségét némileg megvilágítja az itt következő részletezés: Állami és Országos könyvgűjtemény volt 5 intézet 527,149 kötet-tel, 47,264 kézirrattal, 1519 ősnymtatvánnyal és 5159 régi magyar könyvvel; ebből elveszett: 2 intézet (40%), 170.000 kötet-tel (32,24%), 3000 kézirrattal (6,34%), 96 ősnymtatvánnyal (6,32%) és 130 régi magyar könyvvel (2,51%). Állami egyetem és főiskola volt 19 intézet 966,254 kötet-tel, 3435 kézirrattal, 1008 ősnymtatvánnyal és 1750 régi magyar könyvvel, ebből elveszett: 7 intézet (36,84%) 272,251 kötet-tel (28,15%), 47 kézirrattal (1,4%), 33 ősnymtatvánnyal (3,3%), 210 régi magyar könyvvel (12%); állami középiskola volt: 76 intézet 444,735 kötet-tel, 1016 kézirrattal, 39 ősnymtatvánnyal, 301 régi magyar könyvvel, ebből elveszett: 36 intézet (44,4%), 225,202 kötet-tel (50,63%), 1016 kézirrattal (100%), 33 ősnymtatvánnyal (84,6%) és 224 régi magyar könyvvel (74,41%). Az állami vesztesége együttesen 45 intézet (45%), 1,270,685 kötet (34,6%), 4063 kézirat (7,9%), 162 ősnymtatvány (6,31%) és 564 régi magyar könyv (7,82%). Vármegyei közgyűjtemény volt 11 intézet 192,312 kötet-tel, 795 kézirrattal, 23 ősnymtatvánnyal, 244 régi magyar könyvvel, elveszett: 7 intézet (63,63%), 169,320 kötet-tel (88%), 795 kézirrattal (100%), 23 ősnymtatvánnyal (100%), 244 régi magyar könyvvel (100%). Községi közgyűjtemény és középiskola volt 32 intézet 537,855 kötet-tel, 1301 kézirrattal, 111 ősnymtatvánnyal és 122 régi magyar könyvvel, ebből elveszett: 19 intézet (59,4%), 228,343 kötet-tel (42,45%), 263 kézirrattal (20,21%), 29 ősnymtatvánnyal (26,12%) és 8 régi magyar könyvvel (6,55%). Egyesületi közgyűjtemény volt 26 intézet 150,331 kötet-tel, 6022 kézirrattal, 5 ősnymtatvánnyal, 469 régi magyar könyvvel, ebből elveszett: 15 intézet (57,7%), 92,490 kötet-tel (61,51%), 5564 kézirrattal (92,4%), — ősnymtatvánnyal (—%) és 423 régi magyar könyvvel (90,2%). Katholikus közgyűjtemény volt 243 intézet 2,119,717 kötet-tel, 13,288 kézirrattal, 3513 ősnymtatvánnyal, 3985 régi magyar könyvvel, ebből elveszett: 140 intézet (57,61%), 958,143 kötet-tel (45,29%), 6823 kézirrattal (51,45%), 1341 ősnymtatvánnyal (38,02%) és 2360 régi magyar könyvvel (59,22%). Református volt 34 intézet 594,133 kötet-tel, 13,306 kézirrattal, 206 ősnymtatvánnyal, 2872 régi magyar könyvvel, ebből elveszett: 10 intézet (29,41%), 247,166 kötet-tel (41,6%), 1158 kézirrattal (8,7%), 60 ősnymtatvánnyal (28,86%), 1394 régi magyar könyvvel (29,12%). Ág. h. evangélikus volt 27 intézet

559.399 kötetel, 4951 kézirrattal, 138 ősnymotatvánnyal, 536 régi magyar könyvvvel, ebből veszendőbe ment: 19 intézet (70·4⁰/o), 486.072 kötetel (86·93⁰/o), 4896 kézirrattal (98·88⁰/o), 95 ősnymotatvánnyal (68·82⁰/o), 495 régi magyar könyvvvel (92·37⁰/o). Gör. kel. román volt 4 intézet 23.414 kötetel, 3 kézirrattal, 3 ősnymotatvánnyal s 1 régi magyar könyvvvel, elveszett valamennyi (100⁰/o). Gör. kel. szerb volt 4 intézet 14.000 kötetel, ebből elveszett 3 intézet (75⁰/o), 12.000 kötetel (85·71⁰/o). Unitárius volt 2 intézet 66.899 kötetel, 290 kézirrattal, 22 ősnymotatvánnyal, 774 régi magyar könyvvvel, elveszett valamennyi (100⁰/o). Izraelita volt 2 intézet 33.349 kötetel, 70 kézirrattal, 13 ősnymotatvánnyal, elveszett 1 intézet (50⁰/o) 1118 kötetel (3·33⁰/o).

Mint ez adatokból kitetszik legnagyobb veszteségünk volt a gör. kel. rom. és unitárius intézetek terén (100⁰/o). A többi kategóriák az elveszett intézetek számát tekintve ekként következnek: gör. kel. szerb (75⁰/o), ág. h. ev. (70·4⁰/o), vármegyeiek (63·63⁰/o), községiek (59·37⁰/o), egyesületiek (57·7⁰/o), katolikusok (57·61⁰/o), izraeliták (50⁰/o), államiak (45⁰/o), reformátusok (29·41⁰/o), az elveszett nyomtatványok számát tekintve: vármegyeiek (88⁰/o), ág. h. evangélikusok (86·93⁰/o), gör. kel. szerbek (85·71⁰/o), egyesületiek (61·51⁰/o), katolikusok (45·2⁰/o), községiek (42·45⁰/o), reformátusok (41·6⁰/o), államiak (34·55⁰/o), izraeliták (3·33⁰/o); az elveszett kéziratok mennyiségét tekintve: a vármegyeiek (100⁰/o), az ág. h. evangélikusok (98·9⁰/o), egyesületiek (92·4⁰/o), katolikusok (51·45⁰/o), községiek (20·21⁰/o), reformátusok (8·7⁰/o) és államiak (7·85⁰/o); az elveszett ősnymotatványok szempontjából: a vármegyeiek (100⁰/o), az ág. h. evangélikusok (68·82⁰/o), a katolikusok (38·2⁰/o), a reformátusok (28·9⁰/o), a községiek (26·12⁰/o) és az államiak (6·31⁰/o) s végül a régi magyar könyveket illetőleg: a vármegyeiek (100⁰/o), az ág. h. evangélikusok (92·37⁰/o), az egyesületiek (90·19⁰/o), a katolikusok (59·22⁰/o), a reformátusok (29·12⁰/o), az államiak (7·82⁰/o) és a községiek (6·55⁰/o). Abszolút számokban a legtöbbet veszített úgy az intézetek (103), mint a nyomtatott kötetek (958.143), kéziratok (6·823), ősnymotatványok (1341) és a régi magyar könyvek (2360) dolgában a róm. kath. egyház, mely multunk gyér maradványainak egyik leg-hívebb s viszonylag legszerencsésebb letéteményese volt.

Befejezésül még egy érdekes kimutatást adunk a könyvtárak keletkezési idejéről: A rendelkezésünkre álló adatok szerint a 485 könyvtár közül a középkorba nyúlt vissza 6, ebből elveszett 4 (66·66⁰/o); XVI. századi alapítás volt 15, elveszett 9 (60⁰/o), XVII. századi 44, elveszett 31 (70·45⁰/o), XVIII. századi 110, elveszett 58 (52·72⁰/o), a XIX. század első feléből való 71, elveszett 42 (59·31⁰/o), a XIX. század második feléből való 159, elveszett 80 (50·31⁰/o), XX. századi 31, elveszett 15 (48·4⁰/o), ismeretlen korból való 51, elveszett 26 (51⁰/o). Aki a könyvtárak történetében némileg is járatos, az méltányolni fogja e kimutatás jelentőségét, mert hiszen minden század könyvtáralapításainak megvan a maguk tudománytörténeti jellegük, úgy hogy már ez egyetlen adat-sorból is rekonstruálható, hogy főleg mely tudománysszakok szenvedtek több-kevésbé érzékeny veszteségeket. A történelmi disziplinák szempontjából minden-esetre szomorú, hogy épen a legrégibb korszakokba visszanyúló gyűjtemények-

ben ért a legnagyobb veszteség. Ezt követi a felvilágosodás korabeli, igen jellegzetes összetételű gyűjtemények tekintélyes sora, míg a legújabb, túlnyomóan pozitívista jellegű könyvtárak terén viszonylag a legkisebb a veszteség, noha ezen a téren aránylag a legkönnyebb az utánpótlás. Vajjon beletörődhetik-e a magyar tudományosság ebbe a kétségbeejtő veszteségbe? Nem, nem, soha!

GULYÁS PÁL.

A könyvtárak emelkedéséről érdekes képet nyújt az a három könyvjegyzék, amely előttünk fekszik. Ezek Lantos A. 25. sz. jegyzéke (L.) 1918-ból, Ranschburg Gusztáv 104. sz. jegyzéke (R.) 1921-ből és Kún Dániel 46. sz. jegyzéke (K.) 1922-ből. Így pl. ADY Endre *Az új Hellasz* c. művét R. 160 K-ért, K. már 275 K-ért árusította. BÁRCZAY: *A hadügy fejlődése* R.-nál 120 K, K.-nál 350 K volt. BÁRÓCZY *minden munkájáért* L. még csak 45 K kért, K. már 4000 K-t. BEÖTHY Zsolt: *A szépprózai elbeszélés* R.-nál 300 K-ért, K.-nál pedig 1500 (eredeti kötésben 2000) K-ért volt kapható. BOD Péter *Magyar Athénsát* L. 25 K-ra, K. már 2600 K-ra értékeli. DEDEK: *A karthausiak Magyarországon* L.-nál 15 K, K.-nál 600 K. DUGONICS: *Etelka* L.-nál 24 K, K.-nál 1500 K. Valamivel kevesebbre vitte ugyane szerző *Arany perecek* c. szomorú története (L. 12 K, K. 500 K) és *Gyapjas vitézek* c. műve (L.-nál 20 K, K.-nál 800 K.). Br. EÖTVÖS: *Magyarország 1514-ben* Pest 1847. L.-nál 24 K, R.-nál 240 K, K.-nál 1000 K. GARAY: *Újabb versei* Pest, 1848. L.-nál 10 K, R.-nál 50 K, K.-nál 1000 K. JÓKAI összes művei 100 köt. kiad. R.-nál 12.000 K, K.-nál 24.000 K. MADÁCH összes művei R.-nál 300 K, K.-nál 600 K. *Magyar Könyvszemle* teljes sorozata R.-nál 3000 K, K.-nál már 18.000 K. ORBÁN: *A székel-föld leírása* R.-nál 3000 K, K.-nál 6500 K. Meglepően alacsonyan áll SZINNYEI *Magyar írók* c. forrásművének 14 kötete. R. 2000 K-t, K. 4400 K-t kért csak érte. Mint látnivaló az árak emelkedése éppen nem egyöntetű s aligha igazodik kizárólag a valuta romlásához, vagy a kereslet mértékéhez, hanem sok része van benne az eladó önkényének is. Így pl. bajos megérteni, hogy egy Eötvös-féle első kiadás, melyért 1921-ben tízszeresét kérték az 1918-iki árnak s egy GARAY-féle első kiadás, mely 1921-ben az 1918-iki év ötszörösére vitte, miért kerül egyformán 1000 K-ba 1922-ben, mert hiszen ez Eötvösnél 40-szeres, GARAY-nál pedig 100-szoros áremelkedést jelent 1918-hoz képest. De hát a háborús konjunktúra ügylátszik a könyvek terén ép úgy, mint az élő emberek-nél a belső értékre nincs tekintettel. Az áremelkedés legnagyobb méreteket az ú. n. régi magyar könyveknél és a folyóirat-sorozatoknál öltött. A Kún-cég pl. BONFINI *Decadesei* Basel, 1568. kiadásáért 5000 K-t, egy csonka 1545. kiadásért 3000 K-t, CALEPINUS szótárának 1616. baseli kiadásáért 8000 K-t, KÁLVIN *A ker. religióra való oktatás* (1624.) hiányos példányáért 1500 K-t, a *Corpus iuris* nagyszombati 1584. é. kiadása hiányos példányáért 5000 K-t, a KÁROLI-féle *Új testamentum* 1646. kiadásának csonka és rongált példányáért 15.000 K-t, Biblia fordításának 1608. kiadásáért 4000 K-t. A gyulafehérvári Kiriakodromionért (1699.) 50.000 K-t, PÁZMÁNY munkáiért kötetenként 4400—3000 K-t, a RÁKÓCZI-féle oláh bibliáért 50.000 K-t kér. A folyóiratsorozatok pedig a következő árakkal szerepelnek: *Budapesti Szemle* (teljes 1921-ig) 140.000 K, *Egyetemes Phil. Közöny* (1881 (V)—1914) 6000 K, *A Gyűjtő* (teljes) 8000 K, *M. Ipar-*

művészet (teljes 1918-ig) 8000 K, *Irodalomtörténet* (teljes) 2500 K, *Kath. Szemle* (1881—1909) 3000 K, *Kisfaludy Társ. Évelapjai* (1868—1920) 3500 K, *M. Nyelv* (1919-ig teljes) 4000 K, *M. Nyelvőr* (teljes) 16.000 K, *Turul* (1912-ig teljes) 18.000 K. Mindez árak persze csak a közkönyvtáraknak elérhetetlenek, de nem a valuta-sibereknek. Hiszen pl. IPOLYI *Magyar mythológiájáért*, melynek a békében 5 arany volt az ára, a Kún-féle jegyzék potom 6000 K-t, vagyis annak idején alig 2 aranyat kért.

Kommunista könyvtárpolitika c. közleményünk dr. HÓMAN Bálint és dr. VARGHA Damján kedvező bírálata alapján a Sz. István Akadémia kiadásában külön kötetben is megjelent. A kiadványból, szerző költségére, 25 díszpéldány is készült, melyekből néhány példány kapható még szerzőnél példányonként 600 K-ért.

Belga törvényjavaslat a népkönyvtárak érdekében. A belga közokt. miniszter 1922. április havában egy a belga könyvtárügyet szabályozó törvényjavaslatot terjesztett a kamara elé, mely a falusi népkönyvtárakat illetőleg kimondja, hogy minden község köteles a községi választói jogosultsággal bírók egy ötödének kívánságára nyilvános könyvesházat állítani s a könyvtár fenntartására jogosult évenként 25 centimes közs. adót szedni az egyes községi adót fizetőktől. A már egyszer megnyitott könyvtár csupán a kormány által meg erősített községi határozat alapján szüntethető meg. A könyvtárak 3000-nél nem több lélekszámú községekben hetenként egyszer, a 20.000 lakosúakban hetenként kétszer s az ennél is nagyobb városokban hetenként háromszor tartandók nyitva és áll. ellenőrzés alatt állanak. E törvényjavaslat épen szerénységénél fogva nálunk a legnagyobb figyelemre érdemes, mert falusi népkönyvtáraink egyre kétségbeesőbb ügyét csak úgy leszünk képesek orvosolni, ha hasonló rendszabályokhoz folyamodunk. Nálunk a községi adót legkevesebb 15 K-ban kellene megszabni.

A firenzei nemzetközi könyvvásár. 1922. május 7-én nyílt meg Firenzében, fényes ünnepségek keretében a nemzetközi könyvvásár, melyen, hála a Magyar Bibliofil Társaság agilis vezetőségének és nevesebb könyvkiadóink áldozatkészségének, a hazai könyvtermelés is méltóképen van képviselve. A megnyitáson Magyarországot dr. GULYÁS Pál egyetemi m. tanár, a magyar kiadókat GERGELY Rezső, a Grill-cég egyik főnöke képviselte. A megnyitási ünnepség lefolyásáról s a kiállított anyagról GULYÁSNAK a *Magyarság* c. napilap május 21. számában közölt cikke nyomán a következőkben számolunk be:

«A megnyitás aktusa a város szívében fekvő, komor külsejű *Palazzo vecchio*ban, a városházán folyt le, melynek elsőemeleti nagytermét, a VASARI és mások színpompás falfestményeivel ékített «öt század termét» zsúfolásig megtöltötte a díszes, meghívott közönség, míg a palota előtt, a tágas *Piazza della Signoria*n a díszbe öltözött karabinierik kordonja mögött a kíváncsiak ezrei nyüzsgöttek. Körülbelül háromnegyed tízre járt az idő, amikor a várszerű épület MICHELOZZO építette díszudvara árkádjai alatt fölcsendült az olasz himnusz, jelölve annak, hogy megérkezett TAMÁS, Génua hercege, aki a kiállítás fővédnöke, a király képviselőjében jelent meg Firenzében, hogy megnyissa a kiállítást. Majd kisvártatva felharsantak a XV. századi festői piros-fehér egyen-

ruhába bujtatott városi heroldok ezüst kürtjei s nyomban megjelent a bíbropiros szőnyegekkel borított hatalmas emelvényen az ősz fenség tengernagyi egyenruhás fürge alakja, a polgármester, a közoktatásügyi miniszter s a kiállítás megszervezői kíséretében. Ezután kezdetüket vették az üdvözlő beszédek, amelyek sorát a polgármester nyitotta meg, aki utalt arra, hogy míg Génua-ban 34 nemzet képviselői dolgoznak az újjáépítés munkáján, addig *Firenzében az egyetemes gondolat terjesztői gyűltek össze, hogy fölvegyék a jó vetés munkáját.* Majd a kiállítás intézőbizottságának elnöke, Enrico BEMFORAD, jeles könyvkiadó emelkedett szólásra, meglepéssel mutatva rá arra a körülményre, hogy *a könyv végre is derős atmoszférában egyesítette az olaszokat, franciákat, angolokat, németeket, cseheket, oroszokat, magyarokat, lengyeleket, oláhokat, spanyolokat és amerikaiakat.* Majd az olasz közoktatásügyi miniszter, ANILE tartalmas beszéde következett, aki néhány találó vonással jellemezte Firenze szerepét az olasz nemzeti irodalom megteremtése, a bibliofília kialakulása és a modern tudományos kutatás kiépítése terén. Köszönetet mondott a külföldi nemzeteknek, hogy részvételükkel megtisztelték az olasz nemzetet s a kir. herceg nevében megnyitotta a kiállítást. Majd rövid cercle után megindult a menet a Piazza della Signoriára, ahol a meghívottak a számukra fenntartott autókra szálltak. A magyar képviselők a németekkel együtt a második számú autóban kaptak helyet. Az autósor a kiállítás kertjébe száguldott, melynek árnyas főútján fehérruhás iskoláslánykák és zászlók alatt kivonult ifjúsági egyesületek álltak sorfalat.

A kiállítás főrésze, a tulajdonképeni könyvvásár az egykori királyi istállók 1868-ban épült nemesvonalú reneszánsz palotája tágas termeiben és oszlopcsarnokaiban nyert elhelyezést, melyeket erre a célra teljesen átalakítottak és a könyvre vonatkozó jelképekkel izlésesen feldíszítették. A GUTENBERG, ETIENNE ALDUS, PLANTIN és ELZEVIER — megannyi fényes név a könyvnyomtatás és könyvkiadás történetében — domborműveivel díszített főbejárón át nyolcszögletű kupolacsarnokba jutunk, melynek falait a résztvevő nemzetek lobogói díszítik. Az előcsarnokból sugáralakban három hatalmas terem nyílik, melyek közül a középsőt Olaszország, a jobboldalt Németország, a baloldalt pedig Franciaország foglalta el. A német kiállítás bejárója fölött ormótlan szárnyas könyv éktelenkedik *«Das deutsche Buch»* felirással, jelképezve, hogy a német könyv az egész világot bejárja. A belépőt hatalmas, keresztben elhelyezett asztal fogadja, amelyen a Németországban készült olasz és német DANTE-kiadások, DANTE-életrajzok, tanulmányok és magyarázatok egész tömege van közszemlére kitéve, beszédes biznyságául annak, hogy Németország vezet a külföldi DANTE-kultusz és DANTE-kutatás terén. Az állványokon minden tartalmi csoportosítás nélkül követik egymást az egyes kiadók régibb és legújabb kiadványai. Szomorúan aktuális ránk nézve az ANDRÉE-féle *térképgyűjtemény* legújabb kiadása, amely ugyan a régi rézlapok alapján készült, de már mindenütt belepóltattak az új országhatárok...

A német kiállítás merő ellentéte a vele szemben nyíló *francia terem*, melynek kék-arany disze kellemes harmóniába olvad a meggyipirosra pácolt állványokkal. Itt minden levegős, tágas, könnyen áttekinthető. A terem

közepén hatalmas asztal áll, rajta a folyóiratok legújabb számai s körülötte kényelmes székek, mint valami olvasóteremben. A terem mélyén egypár üvegszekrény, melyben néhány remekül illusztrált díszmű és művészi kötés pompázik. A középső termet elfoglaló *olasz rész* fő vonzóereje egy működésben lévő hatalmas *sajtó*, körülötte egyéb nyomdai felszerelések és gépek, továbbá néhány könyvkötő remekbe készült munkái nyertek elhelyezést. Az olasz kiadók zöme a szomszédos tágas oszlopcsarnokba került, meglehetősen tarka összevisszaságban. Igen előkelő hatást tesz az a zöld terem, melynek kétharmadát *Spanyolország* akkor még üresen álló üvegszekrényei foglalják el, míg egyharmadában *Anglia* állított ki néhány szép kötetet. Az angolok nem annyira a kiállítás anyagára, mint inkább a kiadók szebbnél-szebb katalógusaira fektették a fősúlyt, amelyeket százszámra osztottak szét a megnyitás napján. Az angol részben a legnagyobb feltűnést a *Medici Society* bámulatos tökélyvel előállított színes képreprodukciói keltették. A spanyol teremből nyíló kisebb szobát a *lengyelek* foglalták le igen díszes és nagy izléssel elrendezett anyaguk számára, amelyről csinosan kiállított francia nyelvű tájékoztatót osztottak szét a látogatók között. A terem javarészt díszesen illusztrált szépirodalmi kiadványok — köztük SIENKIEWICZ *Quo vadis*-ának albumalakú kiadása — teszik, amelyek azonban túlnyomó részben *Krakóban* készültek a háborúelőtti «elnyomatás» idején.

A hat földszinti termet még három tágas első emeleti terem egészíti ki. Ezek elsejében a *bejáró menti falat Magyarország részére tartották fenn*. Sajnos azonban, főbb kiadóink és tudományos társulataink nagy gonddal megválogatott könyvsorozata nem érkezett meg a megnyitás idejére. A magyar könyvtermelést így csupán a Korvin Mátyás-társaság olasz folyóiratának eddig megjelent két száma képviselte, melyet e sorok írója vitt magával. E két izléseesen kiállított füzetnek azonban előre nem látott sikere volt: amennyiben mind a kettőt még a megnyitás napján elemelték az érdeklődők. Fájdalmas szívvel törődtünk bele mi magyarok, hogy a könyvkultúránk igaz becsületére váló anyagot, melynek összegyűjtésén VÉGH Gyula, a Bibliofil Társaság érdemes elnöke oly nagy lelkesedéssel és annyi finom hozzáértéssel fáradozott, a szállítócég ügyetlensége folytán a megnyitó napján nem tehattük hozzáférhetővé, pedig az anyag úgy a belső tartalom, mint külső kiállítás dolgában méltóképpen sorakozott volna a legfejlettebb izlésű nyugati államok anyaga mellé. Bánatunkban csak csekély vigaszul szolgált, hogy a terem középső traktusát elfoglaló amerikai osztály épügy üresen maradt, mint a magyar. A terem kijárása menti falfelületet az *oláhok* foglalták le, akik főleg akadémiai kiadványokkal s néhány, francia és német minták után szolgálilag másolt díszkötéssel iparkodtak magukra vonni az érdeklődést. Egy másik teremben a bécsi Amalte-cég állította ki DANTE-kiadványát többféle kötésben és kivitelben, míg a falakon a kiadáshoz készült, általában kevésbé sikerült BAYROS-féle illusztrációk színes eredetijeik pompáznak. A terem másik felét s a szomszédos termet a *bolsevik Oroszország* foglalta le. Ez a sok érdeklődésre számot tartó része a kiállításnak azonban a megnyitás napjára nem készült el, főképp azért, mivel szovjeték az egész területet kedvelt színükkal, a bikavadító vörössel

vonják be. A vásári csepürágóbódék izlésében készített bejárás falait GORKIJ műveinek futurista és kubista modorban készült címképei díszítik s ezzel némi ízelítőt nyújtanak a remélhető élvezetek minőségét illetőleg.

Másnap délelőtt, miután a polgármester a *Palazzo vecchio* összes termeiben fényes fogadást rendezett a génuai herceg s a külföldi képviselők tiszteletére, a Palazzo nonfinito néhány termében megnyílt a kiállítás népművelő és térképészeti osztálya, amelyben főleg a milánói népkönyvtári szövetség mintakönyvtárai, a római STADERINI-cég könyvtári felszerelései, a vakok oktatására vonatkozó berendezések és az olasz katonai térképészeti intézet kiadványai vonták magukra a figyelmet. A kartográfiai osztályban a cseh köztársaság is részt vett egy, az új ország gondos kivitelű fali térképével.

Ugyanaznap délutánján nyílt meg a Pitti-palota második emeletén a fényes termék egész sorában elhelyezett *könyvművészeti osztály*, mely főleg a régi díszkötések hosszú sorával vonja magára a figyelmet. A francia és olasz művészi könyvkötés tanulmányozására páratlan alkalmat nyújt ez a rész: kár, hogy a műdarabok származásáról egyetlen felírás sem tájékoztatja a közönséget. GROLIER, MAIOLI, CANEVARI, a XVI. század e világhírű bibliofiljai oly sorozatokkal vannak itt képviselve, aminőket eredetiben eddigelé még aligha lehetett együtt látni. A könyvkedvelő olasz fejedelmek, elsősorban a Mediciék és az Esték, valamint a francia uralkodók, kezdve I. FERENCEN és végezve I. NAPOLEONON, szintén nagyszámú díszpéldánnyal vannak itt képviselve. Szintügy igen érdekes és tanulságos a pápák díszkötésű számadáskönyveinek három évszázadot felölelő sorozata, melyen végigkísérhető a díszítő stílus ez időszakra eső egész fejlődése.

A könyvillusztrációt kizárólag modern olasz művészek alkotásai képviselik. BATTINI, DE KAROLIS, BERNARDINI, CHIAPELLI és mások nívós rajzaival és ex-librisz tervezeteivel találkozunk ebben a néhány teremben, ahol a velencei iparművészeti iskola növendékeinek szárnypróbálgatásai is helyet találtak. Egy külön szobácska D'ANNUNZIONAK van szentelve. A szekrényekben ott találhatók összes művei, minden elképzelhető kiadásban, az ujságkivágatoktól a díszesen illusztrált albumalakú kiadványokig. A falakat *fiumei falragaszok* borítják: valamennyi D'ANNUNZIO napiparancsa és kiáltványa, az ő jól ismert fellengző fogalmazásában.»

Épen három héttel a hivatalos megnyitás után, május 28-án nyílt meg egy kis ünnepség keretében a magyar és a spanyol rész. Az ünnepség rendezésének főérdeme ALLI MACCARANI őrgróf, firenzei spanyol konzult illeti, aki a háború folyamán a magyar érdeket is képviselte s aki azóta is szeretettel érdeklődik a magyar ügyek iránt. E fiók-ünnepség alkalmából épen Firenzében időzött RANSCHBURG Viktor, a Pantheon irod. r. t. vezérigazgatója, aki a késedelmesen megérkezett anyagot elrendezte s a magyar kiállítók nevében néhány lelkes szóval üdvözölte az aktuson megjelent előkelőségeket. Olasz beszédében, melyet a firenzei helyi lapok szószerint közöltek, kifejtette, hogy Magyarország örömmel vett részt a kiállításon, melyen alkalma nyílik megmutatni, hogy megcsonkított állapotában is részt akar venni az emberi haladás munkájában. A magyar kiállítás területét erre a napra TÜRRE Stefánia, aki az

anyag elrendezése körül is serényen munkálkodott s aki a magyar érdekek képviselőjét a kiállítás egész tartamára magára vállalta, gazdag virágdísszel látta el, ami kétségtől csak fokozta a kiállítás sikerét.¹

A magyar rész megnyitására elkészült a *La Hongrie à la Foire Internationale du Livre, Florence 1922.* c. alkalmi kiadványunk is, melyet a budapesti Légrády-cég állított ki igen tetszetős alakban. Az ügyes füzet bevezetőül ERDŐSI Károly, a Szent-István-Társulat vezérigazgatójának folyóiratunk irodalmi rovatában ismertetett értekezését közli némileg rövidített formában, majd a kiállításon résztvevő tudományos intézetek és társulatok, valamint kiadók címéről, alapítási évéről s kiadói munkásságának irányáról ad rövid tájékoztatást. A tudományos társulatok és intézetekre vonatkozó rész GULYÁS, a kiadókra vonatkozó pedig RANSCHBURG Viktor anonym munkája. SPECTATOR.

A kínai könyvnyomtatás eredetéről BLOCHET *La peinture des manuscrits orientaux de la bibliothèque Nationale* c. műve függelékében a következőket olvassuk: A kínai történelem tanúsága szerint a könyvnyomtatást a 932. évben MING-CSUNG császár uralkodása idején találták föl. SZEU-MA-KOANG jeles kínai történetíró szerint ugyanis ebben az évben «vésték először fára a kilenc kánoni könyvet». Adatát az öt kisebb dinasztia (907—960) régi történetéből merítette, amelyet a 981-ben elhalt SIE KIU-CSENG írt. A krónika szerint a szöveget a híres lo-yangi kövekre 175-ben vésett textus nyomán másolták. A fametszetek elkészítése a 953. év 6. hónapjáig húzódott el. Ez volt az első nyomtatvány s egyúttal a császári kollégium (kuo-czeu-kien) első kiadványa. Már e kísérletet megelőzőleg is voltak ugyan falemezekről készült szöveglenyomatok, csak hogy az ezek előállítására szolgáló fatáblákon nem domborúan, hanem bemélyítve dolgozták ki a betűket, úgy, hogy a levonat fekete alapon fehér szöveget adott. Egy följegyzés szerint már 883-ban kísérleteztek domború kidolgozású fatáblák készítésével, csak hogy az első lenyomatok egészen olvashatatlanok voltak, mivel a festék — valószínűleg egyszerűen vízben feloldott kínai tus — szétfolyt a papíroson. Az olvasható levonatok előállítása csupán 953-ban sikerült, még pedig zsiros festék alkalmazásával.

Egyes kínai enciklopédisták azon állítását, hogy a Szeu-dinasztiából való WEN TI császár már Kr. u. 593-ban elrendelte volna a szövegek egybeállítását, fába metszését és publikálását, nem erősíti meg a Szeu-dinasztia krónikája, amely erről a rendeletről semmit sem tud. De logikai valószínűség sincs benne, mert hiszen a kínaiaknak még 883-ban sem volt olyan papírosuk és olyan festékük, amely fametszetű táblák sokszorosítását lehetővé tette volna.

Stanislas JULIEN a *Journal Asiatique* 1847. évfolyamában megjelent *Mémoire sur l'art d'imprimer en Chine* c. tanulmányában azt állítja, hogy a Thang-dinasztia vége felé (900 táján) kezdték kőbe vésni a betűk homorú tükörképeit, hogy fekete alapon fehér betűs lenyomatokat állíthassanak elő. A Sung-dinasztiából származó THAI CSUNG császár pedig 993-ban rendelte el, hogy ilyen módon vessék kőbe azokat a kézíratos tekercseket, amelyeket a

¹ L. RANSCHBURG Viktor beszámolóját a *Corvina* 1922. 24—25 sz.-ban.

Wai- és Csin-dinasztiák császársírjaiban találtak. Már pedig ez a nehézkes hosszadalmas és fölöttébb költséges eljárás elképzelhetetlen, ha a fametszeti könyvnyomtatást valóban a VI. század vége felé találták volna föl. Viszont THAI CSUNG rendeletéből az is következik, hogy a 953. évi találmány még igen tökéletlen lehetett, ha indítatva érezte magát, hogy a kőbe véséshez folyamodják.

A könyvnyomtatás föltalálásának menete, mint BLOCHET mondja, a legelőbb logika szerint ez volt: először kőbe vették normális helyzetben a betűket oly szövegekről, amelyeket ezzel a hosszadalmas és drága módszerrel akartak megővni a másolók elkerülhetetlen hibáitól. Ha már most a vésott köveket festékanyaggal bevonták s felületükre papírlapot helyeztek, a kőlapok fekete alapon fehér levonatokat adtak, amelyeken fordítva álltak a betűk, úgy hogy csak a világosság felé tartva lehetett leolvasni hátpajukról a szöveget. E fordított szövegű feketén-fehér levonatok egészen természetesen hozták létre a könyvnyomtatás második mozzanatát, amikor a kövekre a homorú betűket megfordítva vették föl, úgy hogy a róluk nyert levonat fekete alapon normális helyzetben álló s így már egészen olvasható szöveget adott. A haladás már így is óriási volt, de a fekete alapú levonatoknak megvolt az a nagy hátrányuk, hogy ha a követ rosszul festékeztek, vagy ha a festékanyag túlságosan híg volt, igen könnyen támadtak fekete foltok a fehér betűkön, ami, tekintve a kínai írásjegyek bonyolult vonalvezetését, teljesen elmázolta és olvashatatlaná tette a lenyomatot. Habár a híg tinta szétfolyását a domború betűkkel való nyomtatásnál sem lehetett elkerülni, amint ezt a 883. évi fatáblanyomási kísérletek sejtetik, mégis kétségtelen, hogy a domború betűkkel való nyomtatás elmázolódása jóval csekélyebb volt, mint a homorú betűkkel készült levonatoké. A mozgó betűk feltalálása előtt a fejlődés negyedik mozzanatát képviseli a kőlapoknak deszkával való helyettesítése, aminek olcsóbb és könnyebb volta tényleg szembeeső. Az a 22 esztendő, ami 932—953-ig a kilenc kánoni könyv kinyomtatására kellett, igen sok tapogatózásra, kísérletezésre és kudarcra vall, mert teljesen tarthatatlan az a föltevés, mintha a kínaiak öt-hatszáz fatábla kifaragásával töltötték volna el azt a hosszú időt. Ellenkezőleg ez a feladat olyan ügyes faragóknak, mint aminők a kínaiak, valóságos gyerekjáték lehetett, úgy, hogy a 22 esztendő javarészt valószínűleg azok a kísérletek emésztették föl, hogy mint rögzítsék a papírosra a festékanyagot. Az eredmény ügylátszik nem volt valami nagyon kielégítő, mert különben nem lett volna értelme annak, hogy 993-ban, tehát négy évtized múlva, az Ég fia kőbe vésott betűkkel nyomassa ki az említett kéziratok szövegét. Ezt a körülményt ismerte föl az a kínai forrás (*Thszü-sziu-lei-hao*), amely szerint a fatáblás könyvnyomtatás csak azután indult virágzásnak, hogy az öt (helyesen kilenc) kánoni könyvet kinyomatták az öt kis dinasztia idejében s hogy termékei csakis a Szung-dinasztia alatt terjedtek el igazában a Mennyei birodalomban.

Mint és mikor tértek át a kínaiak a fatáblás nyomtatási technikáról a mozgó betűkkel való nyomtatás technikájára, azt BLOCHET, sajnos, nem tárgyalja. Beéri azzal, hogy egy jegyzetben utaljon arra a tényre, miszerint a

koreaiak már korán ellesték a kínaiaktól a mozgó betűk használatát. Má. 1377-ben kinyomattak a Szeung-teki buddhista kolostorban öntött betűkkel egy hittudományi értekezést, 1403-ban pedig HTAITJONG király kiadott egy rendeletet, amelyben azzal az indokolással, hogy a fatáblák gyorsan kopnak, elrendelte a rézbetűk metszését. BLOCHET szerint a hollandusok, akiknek irodáik voltak a koreai tengerpartvidéken, megismerkedtek az eljárással s magukkal hozták azt Európába, úgy hogy GUTENBERG találmánya vagy «állítólagos találmánya» a kínai technika leszármazottja volna.

L. P.

Magyar karthauziak könyvvásárlása Gamingban, 1432-ben. DEDEK C. Lajos szerint¹ a társkányi segedelemvölgyi karthauzi zárda alapítását a magyar történeti hagyomány 1332—360 közt keresi, de fennállása okmányilag először csupán az 1413. évből igazolható. Ugyanő a rendház perjelei közül csupán Tamást (1456-ból) és Barnabást (1466-ból) ismeri. Az alább közlendő följegyzés egy harmadik perjel nevével is megismertetett bennünket. Ez Kristóf, aki 1432-ben az alsóausztriai Gaming (középkori nevén Gemnik) karthauzi kolostorában járt, hogy ott beszerezze a legszükségesebb szerkönyveket. 24 forinton egy misekönyvet, egy Gradualét és egy Antiphonalet vásárolt s ezenfelül 9 könyvet ajándékba kapott gamingi rendtársaitól. Az erre vonatkozó, hazánk könyvtártörténetét közelről érdeklő följegyzést legutóbb Theodor GOTTLIEB adta ki *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs. I. Niederösterreich*. Wien, 1915. c. munkájában. (3. l.) A följegyzés, mely a melki bencés apátság egy kéziratában olvasható a *Series monachorum Domnus Throni b. Mariae in Gemnico* c. krónikás egybeállítás egy passzusa, a következő: «In Memoriali ad annum 1432 legitur: Feria quinta ante Gordiani vendidimus Cristoffero priori Vallis Auxilia in Tarkan unum missale, unum graduale, unum antiphonarum pro XXIII. Florenis in promptu solutis. Item dedimus sibi ex libraria gratis pro deo libros istis titulis D 60. T 7. N 14. X 10 et 13. Y 3. 6. 9. et 16».

Ezt a följegyzést egyébként már 1851-ben kiadta Fr. KLEIBINGER *Geschichte des Benediktinerstiftes Melk in Niederösterreich* c. műve I. kötete 519. lapján s csak sajnálnunk lehet, hogy elkerülte DEDEK figyelmét. β.

A lainzi bibliotheca Rossiana, mely minket magyarokat is közelről érdekel, a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* (1922. 46. l.) híradása szerint a jezsuita-rend kormányának kívánságára Bécsből vissza fog kerülni Rómába, ahonnan 1873-ban hozatta el I. FERENC JÓZSEF. Σ

A göttingai egyetem könyvtártani tanszéke 1921-ben Berlinbe helyeztetett át s egyúttal címében is változást szenvedett. Eddig ugyanis a könyvtári segédtudományok tanszéke volt a neve, ezentúl pedig *Professur für Bibliothekswesen* néven fogják betölteni. HARNACKnak a Vossische Zeitungban 1921. júl. 24. megjelent nyilatkozata szerint az új tanszék betöltője ne foglalkozzék a könyv multjával és a könyvtári ismeretek rendszerezésével, hanem csupán a mai könyv-, folyóirat- és hírlapügyet tárgyalja tudományos, tanügyi, technikai és kereskedelmi szempontból. E felfogás szerint a tanszék, mely a

¹ A karthauziak Magyarországon. Budapest, 1889. 134 s köv. ll.

multban a filologiai és történeti diszciplínák sorába tartozott, ezentúl a nemzetgazdasági szakok körébe sorolandó.

A külföldi folyóiratok beszerzése Németországban ép oly nagy gondokat okoz a valutáris differenciák következtében a könyvtárak vezetőinek, mint nálunk. 1921-ben abból az 1200 németországi könyvtárból, amely a háború előtt külföldi folyóiratot járatott, már csupán 367 engedhette meg magának ezt az egyébiránt nagyon is szükséges fényűzést. A berlini Auskunfts-bureau der Bibliotheken a begyűlt adatok alapján azután kiadta a német könyvtárakba járó külföldi folyóiratok egyetemes jegyzékét, mely az egyetemes jegyzék 1914. évi kiadásával szemben az akkori 6000 külföldi kiadvány helyett már csak 3394-ről számol be s ezek közül is 2035 csupán egyetlen példányban jár az egész Német Birodalomba. S még ebből a 3394-ből is csupán 1700 van olyan, amely 1914-ben is járt, ami arra látszik vallani, hogy a külföldi folyóiratok javarésze könyöradomány s mint ilyen, nem a tényleges szükséglet, hanem az adakozók önkénye, vagy tehetsége szerint igazodik.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdák nál 1921. október 16-tól 1922. szeptember 15-ig.

Budapestén.

- Acs Ödön.* VII., Király-utca 9.
Agotbai Árpádné Pschirer Mla. IV., Duna-utca 5.
 ***Anonymus.* VIII., Rákóczi-tér 1.
Besskő Károly. IX., Rákos-utca 1.
Bethlen Gábor ny. r.-t. VIII., Nap-utca 13.
Berger Vilmos kny. VII., Dembinszky-utca 6.
Berwallner István. VII., Garay-utca 23.
 ***Budapesti Lap- és Könyvkiadó Vállalat.* VIII., Mária-utca 15.
Csarny József és társai «Pázmáneum». VI., Szerecsen-utca 5.
Drach Gyula. VII., Thököly-út 13.
«Erdély» (tul. Zobel Adolf). III., Serfőző-utca 10.
 ***Fischer Ábrahám Kain.* VII., Király-u. 9.
 (Utóda: Hollósi János u. o.)
 ***«Fogadó»* VIII., Aggteleki-utca 4.
 ***«Fortuna»* VI., Lovag-utca 3.
Fuchs Miksa. (Előbb: *Kramer Bernárd és F. M.*) VIII., Aggteleki-utca 4.
Galitzer Bránó. VI., Munkácsy-utca 37.
 ***Gerő Izidor.* V., Zoltán-utca 9.
 ***Goldschmidt Mór.* VI., Révay-utca 6.
György József. VII., Thököly-út 40.
 ***Hauser Béla és Neubauss Lipót.* VII., Munkás-utca 14.
Heimovits Márton kny. VII. ker., Garay-utca 2.
 ***Heisler és Közöl.* II., Zita királyné-útja 1.
 (Utóda u. o.: *Magyar Lap- és Könyvkiadó r.-t.*)
Held János. III., Zsigmond-utca 36.
«Hellas» irodalmi, nyomdai és írószerkesk. r.-t. (Üzletvezető: Huszár István.) VII., Hársfa-utca 59.
 ***«Hermes».* Lefkovits Vilmos. VIII., Népszínház-utca 38.
Hollósi János. (Előbb: *Fischer Ábrahám Kain.*) VII., Király-utca 9.
Jubász János. VII., Hernád-utca 21.
 ***Horváth Lajos.* VII., Róza-utca 23.
Kálmán György és Oszmán Elemér. V., Vadász-utca 32.
 ***Kálmán M. és Tsa. V.*, Vadász-utca 32.
 ***Kalmár Bertalan.* VII., Vörösmarty-utca 34.
 ***Karcszag Jakab.* VI., Teréz-körút 38.
 ***Katzburg Manó.* VII., Kazinczy-utca 35.
 (Előbb u. o.: *Katzburg Salamon.*)
 ***Katzburg Salamon.* VII., Kazinczy-utca 35.
 (Utóda: *K. Manó.*)
Klein Adolf. VII., Barcsay-utca 11.
Klein Samu. V., Alkotmány-utca 6.

*-gal megjelölt nyomdák nincsenek hivatalosan bejelentve, a **-gal jelöltek pedig megszűntek.)

- **Klein Samu, Gerő Izidor, Molnár Ferenc,**
Glück Károly. V., Zoltán-utca 10.
Korvin Gyula és Náthán. VI., Nagymező-
utca 21.
****Korkes Mőric.** VIII., Kisfuvaros-utca 4.
Krakauer Lajos és Várnai Salamon köny.
VII., Dohány-utca 10.
****Kramer Bernárd és Fuchs Miksa.** VIII.,
Aggteleki-utca 4. (Utóda u. o. Fuchs
Miksa.)
****Kunossy grafikai műintézet r.-t.** VI., Teréz-
körút 38. — Utóda a «Kulturán».
Lengyel Dezső. IX., Kinizsi-utca 3.
Dr. Madai Gyula. IX., Kinizsi-utca 3.
Magyar Lap- és Könyvkiadó R.-T. II., Zita-
királyné-út 1.
May János nyomdai műintézet r.-t. II.,
Hunyadi János-út 3.
****May János.** II., Hunyadi János-út 3.
(Megsz. 1922. I. 14.)
****Nágel István.** VII., Vörösmarty-utca 17.
Nemzeti Papíráru- és Nyomdaipari Szövetke-
zet II., Török-utca 2.
Orbán Dezső és Szőts Albert. VII., Ilka-
utca 32.
Oszman Elemér. V., Vadász-utca 32.
«Pázmáneum» (Csarny József és társai.) VI.,
Szerecsen-utca 5.
Perl Pál és Pfeifer Jakab. VIII., József-
utca 1.
****Perl Pál és Dániel.** VIII., József-utca 1.
«Phönix». (Üzletvezető: Fried József.) VIII.,
József-utca 56.
Reichler Rudolf. II., Batthyány-utca 61.
Saphier Bernát. VIII., Tisza Kálmán-tér 3.
«Sárkány» nyomda. (Üzletvezető: Woititz
Bernát.) VI., Horn Ede-utca 9.
****Schmiedl Sándor és neje.** VI., Zichy Jenő-
utca 3. (Megsz. 1922. II. 7.)
Strauss Imre és Jenő. VII., Dembinszky-
utca 6.
****Strauss Imre.** VII., Dembinszky-utca 6.
****Subajda Géza József és Wilhelm Zsigmond.**
IV., Váci-utca 46.
Szabó Ferenc. VIII., Nagyfuvaros-utca 16.
Szénási Viktor. VII., István-út 17.
Takáts Lajos Sándor. II., Székely-utca 2—4.
Teichner Jakab. VIII., Vay Ádám-utca 1.
Vajda István. VI., Lázár-utca 15.
Weisz Ignác kny. VI., Vasvári Pál-utca 9.
****Welker József, Welker György és Csörgöts**
Lajos IX., Ráday-utca 26.
Welker József és fia. (Előbb W. J., W.
György és Csörgöts Lajos.) IX., Ráday-
utca 26.
Zwebner Jakab. IV., Molnár-utca 23.

Vidéken.

- Békéscsaba, Kőrösvidéki ny.**
Hódmezővásárhely.
« Dura Lajos.
« «Kultúra» r.-t. (Fel. üzletv.
Erdei Sándor.)
« «Vásárhelyi Reggeli Ujság»
ny. (Tul. Kun Béla.)
Szombatbely. Görög Kálmán és neje Düngr
Terka.
Kiskunfélegyháza. Unio ny. és grafikai int.
r.-t.
Szombatbely. «Martineum» papír-, mű- és
zeneműkereskedés és nyomda-
ipar r.-t.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
DR. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: Megnyitóbeszéd Széchényi Ferenc gróf halála százéves tordulója emlékünnepe	3
DR. GULYÁS PÁL: Kommunista könyvtárpolitika. (Második, befejező közlemény)	13
DR. HÓMAN BÁLINT: A «libelli graduales» könyvtári feldolgozása	64
LAVOTTA REZSŐ: Az Orsz. Széchényi-könyvtár zenei anyagának új beosztása	59
LUGASY PÉTER: A persz. miniatura	157
DR. SÁGI ISTVÁN: A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete. (Második, befejező közlemény)	72
DR. B. SZABÓ LÁSZLÓ: Széchényi Ferenc gróf emlékezete	5

2. ADATTÁR.

DR. BARANYAI ZOLTÁN: Pótlások a Bibliographie française de la Hongriehez	168
G. P.: Haunolt János könyvtára 1595-ből	175
DR. LUKINICH IMRE: Bethlen Elek könyvtára 1683-ból	171

3. TÁRCA.

DR. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ M. N. Múzeumi főigazgató jubileuma	181
JELENTÉS az Orsz. Széchényi-könyvtár 1921. évi állapotáról	183

4. SZAKIRODALOM.

A PANNONHALMI SZ. Benedek-rend története. VI. B). Ism. S	213
DR. CZEKE MARIANNE: Shakespeare-könyvtár. Ism. dr. GULYÁS PÁL	201
ERDŐSI KÁROLY: Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Ism. —sp—	208
DR. GRÜNSTEIN LEO: Minnelieder aus Österreich. Ism. I. K.	200
DR. HAJNAL ISTVÁN: Írástörténet az írásbeliség felujulása korából. Ism. DR. HOLUB JÓZSEF	202
DR. ISOZ KÁLMÁN: Latin zenei paleografia és a Pray-kodex zenei hangjelzései. Ism. KERESZTY ISTVÁN	207
KRÜCKEN OSZKÁR és PARLAGI IMRE: Das geistige Ungarn. Ism. DR. GULYÁS PÁL	198
NELIS HUBERT: L'écriture et les scribes. Ism. DR. HOLUB JÓZSEF	212
DR. SZABÓ LÁSZLÓ: Athenaeum. Ism. DR. GULYÁS PÁL	187

5. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezések a M. N. Múzeum könyvtárában	215
Paul Schwenke † (B)	215
Törvény nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról	216

Új törvény a kötelespéldányokról	222
A bőrhártya és papiros a XIV. században. (DR. JAKUBOVICH EMIL)	223
Az «Evisceratio» c. vitáirát eddig ismeretlen szerzője és magyar fordítása. (HARSÁNYI ISTVÁN)	223
Vörösmarty három verstöredéke. (DR. B. SZABÓ LÁSZLÓ)	224
Magyarország könyvtárai és a trianoni béke. (DR. GULYÁS PÁL)	225
A könyvtárak emelkedéséről	229
Kommunista könyvtárpolitika	230
Belga törvényjavaslat a népkönyvtárak érdekében	230
A firenzei nemzetközi könyvvásár. (SPECTATOR)	230
A kínai könyvnyomtatás eredetéről. (L. P.)	234
Magyar karthauziak könyvvásárlása Gamingban, 1432-ben. (ß)	236
A laínzi bibliotheca Rossiana (Σ)	236
A göttingai egyetem könyvtártani tanszéke	236
A külföldi folyóiratok beszerzése Németországban	237
*	
VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1921. okt. 16—1922. szept. 15.	237

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE ÚJ FOLYAMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Elsősorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait, beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként március, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg. Előfizetési ára egész évre 400 korona.

Az előfizetési pénzeket a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, IV. *Ferenciek-tere* 2. A régi folyam ára kötetenkint 250 korona, az új folyam 3—5. kötetének ára kötetenkint 250 korona, a többi kötetenkint 400 korona. Az előfizetések ezentúl is a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai időszaki sajtó 1910-ben.* I. *A magyar hírlapirodalom, Kereszty Istvántól.* II. *A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól.* III. *Folyóiratok, Dr. Fitos Vilmostól.* Függelék: *A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája.* Ára 200 korona.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. PAUL GULYÁS.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs Nouvelle série. XXIX. volume. I—IV-e
(en Allemagne 350 marcs). livraisons. Janv.—Déc. 1922.

SOMMAIRE.

	Page
Dr. Ladislás Fejérpataky : Discours d'ouverture au centenaire de la mort du comte François Széchényi ...	3
Dr. Ladislás Szabó de B. : La mémoire du comte François Széchényi ...	5
Dr. Paul Gulyás : La bibliothéconomie des communistes. (Deuxième et dernière partie) ...	13
Rodolphe Lavotta : Systématisation nouvelle des pièces de musique de la Bibliothèque Széchényi ...	59
Dr. Valentin Hóman : Rédaction des fiches des «libelli graduales» ...	64
Dr. Étienne Sági : Bibliographie des dictionnaires et des grammaires hongrois. (Deuxième et dernière partie) ...	72
Pierre Lugasy : La miniature persane ...	157
Documents inédits. Supplément à la «Bibliographie Française de la Hongrie» par M. Zoltán BARANYAI ...	168
— Le bibliothèque d'Alexis Bethlen en 1683. Par M. Émeric LUKINICH ...	171
— Le bibliothèque de Jean Haunolt en 1595. Par G. P. ...	175
Indicateur officiel. Le jubilé de M. Ladislás Fejérpataky ...	181
— Rapport de l'année 1921 de la Bibliothèque Széchényi ...	183
Littérature. DR. LADISLÁS SZABÓ : Athenaeum. (Par M. PAUL GULYÁS.) — OSCAR V. KRÜCKEN u. IMRE PARLAGI : Das geistige Ungarn. (Par M. PAUL GULYÁS.) — DR. LEO GRÜNSTEIN : Minnelieder aus Österreich. (Par M. I. K.) — DR. MARIANNE CZEKE : Bibliothèque Shakespeareienne. (Par M. PAUL GULYÁS.) — DR. ÉTIENNE HAJNAL : Histoire de l'écriture. (Par M. JOSEPH HOLUB.) — DR. COLOMAN D'ISOZ : Paléographie de musique latine et les notations du manuscrit Pray. (Par M. ÉTIENNE KERESZTY.) — CHARLES ERDŐSI : La production littéraire en Hongrie et à l'Étranger. (Par —sp—.) — HUBERT NELLIS : L'écriture et les scribes. (Par M. JOSEPH HOLUB.) — L'histoire des Bénédictins de Pannonhalma. VI. vol. B). (Par S.) ...	187
Notices. Nominations à la bibliothèque du Musée National Hongrois. — Paul Schwenke †. (β.) — Loi sur l'autonomie de nos grandes collections nationales. — Nouvelle loi sur le dépôt légal. — Parchemin et papier au XIV. siècle. (Dr. ÉMILE JAKUBOVICH.) — L'auteur jusqu'ici inconnu du pamphlet «Évisceratio» et sa traduction hongroise. (ÉTIENNE HARSÁNYI.) — Trois fragments du poète Vörösmarty. (Dr. LADISLÁS SZABÓ de B.) — Les bibliothèques de la Hongrie et la paix de Trianon. (Dr. PAUL GULYÁS.) — L'enchérissement des livres. — La bibliothéconomie des communistes. — Projet de loi belge sur les bibliothèques populaires. — La foire internationale du livre à Florence. (SPECTATOR.) — Sur l'origine de la typographie chinoise. (L. P.) — Achat de livres des chartreux hongrois à Gaming en 1432. (β.) — La bibliotheca Rossiana de Lainz. — La chaire de bibliothéconomie de l'université de Göttingue. — L'acquisition des périodiques étrangers en Allemagne	215
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 16. octobre 1921 au 15. septembre 1922 ...	237

Siège de la rédaction et de l'administration : Magyar Könyvszemle
Budapest, Musée National Hongrois.